

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

SURİYE'DE BEŞŞAR ESED REJİMİ TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN İNSAN HAKLARI VE İNSANCIL HUKUK İHLALLERİ

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**SURİYE’DE BEŞŞAR ESED REJİMİ TARAFINDAN
GERÇEKLEŞTİRİLEN İNSAN HAKLARI VE İNSANCIL
HUKUK İHLALLERİ İNCELEME RAPORU**

Ankara

2025

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

ISBN: 978-625-98544-8-9

SURİYE’DE BEŞŞAR ESED REJİMİ TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN İNSAN HAKLARI VE İNSANCIL HUKUK İHLALLERİ İNCELEME RAPORU

© 2025 TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU YAYINLARI

Bu raporun tüm hakları saklıdır ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna aittir.
Raporun hiçbir bölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden
üretilemez ve çoğaltılamaz.

Yayıncı Sertifika No / Publisher’s Certificate No: 45482

1. Baskı / Ankara, 2025

İletişim / Contact

Mithatpaşa Cad. No: 52
ÇANKAYA/ANKARA
T +90 312 422 78 00 | baskanlik@tihek.gov.tr

Baskı / Print

GİRİŞİM AJANS OFSET MATB. BAS. YAY. DAĞ. KIRT. GIDA İNŞ. EĞT. DAN.REK.BİL.MAK. SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ
Matbaa Sertifika No: 47852

**SURİYE’DE BEŞŞAR ESED REJİMİ TARAFINDAN
GERÇEKLEŞTİRİLEN İNSAN HAKLARI VE İNSANCIL
HUKUK İHLALLERİ İNCELEME RAPORU**

Ankara

2025

Bu Raporun hazırlanmasına ilişkin faaliyetler;

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu’nun 30 Aralık 2024 tarihli ve 2024/238 sayılı toplantısında alınan 2024/1317 sayılı karar ile oluşturulan “Suriye’de Beşşar Esed Rejimi Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerinin İncelenmesi ve Raporlanması Komisyonu” tarafından yürütülmüş ve rapor aşağıda belirtilen Akademik Heyet tarafından yazılmıştır.

Komisyon

TİHEK II. Başkanı Muhammet Ecevit CARTİ

TİHEK Kurul Üyesi Dilek ERTÜRK

TİHEK Önceki Dönem Başkanı Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

TİHEK Önceki Dönem Kurul Üyesi İsmail AYAZ

TİHEK Önceki Dönem Kurul Üyesi Mehmet Emin GENÇ

Akademik Heyet

Doç. Dr. Muhammed Hüseyin MERCAN (Akademik Heyet Koordinatörü)

Doç. Dr. Ali Osman KARAOĞLU

Doç. Dr. Hakkı Hakan ERKİNER

Doç. Dr. Murat ASLAN

Doç. Dr. Şuay Nilhan AÇIKALIN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İhsan ÖZDEMİR

Yerinde İnceleme Ziyaret Heyeti

TİHEK II. Başkanı

Muhammet Ecevit CARTİ (Halep-Şam)

TİHEK Kurul Üyesi

Dilek ERTÜRK (Halep-Şam)

Uluslararası İlişkiler ve Proje Birimi Koordinatörü

Salih GÜNAY (Halep-Şam)

TİHEK Önceki Dönem Başkan Müşaviri

Ayşegül TAŞKAPU DURAN (Halep-Şam)

İnsan Hakları ve Eşitlik (İHE) Uzmanı

Fırat POLAT (Halep-Şam)

İHE Uzman Yardımcısı

Muhammed Tarık ÜNALDI (Halep-Şam)

Doç. Dr. Muhammed Hüseyin MERCAN (Şam)

Doç. Dr. Murat ASLAN (Halep)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İhsan ÖZDEMİR (Halep-Şam)

Suriyeli mağdurlar ile mülakatlar, İHE Uzman Yrd. Muhammed Tarık ÜNALDI tarafından gerçekleştirilmiştir.

Raporun hazırlanmasına ilişkin çalışmalar; Uluslararası İlişkiler ve Proje Birimi Koordinatörü Salih GÜNAY, TİHEK Önceki Dönem Başkan Müşaviri Ayşegül TAŞKAPU DURAN, İHE Uzmanı Fırat POLAT, İHE Uzmanı Sait CEYLAN, İHE Uzman Yrd. Ayşenur DEMİR, İHE Uzman Yrd. Betül VELİOĞLU ve İHE Uzman Yrd. Muhammed Tarık ÜNALDI tarafından yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR /6

TAKDİM / 8

GİRİŞ /10

Yasal Dayanak / 10

Amaç ve Kapsam / 10

Yöntem ve Kısıtlar / 14

1. SURİYE'DE ESED REJİMİNİN TARİHİ VE SİYASİ ARKA PLANI / 22

1.1. Suriye Tarihine Genel Bakış / 22

1.2. Baas Partisi'nin Kuruluşu ve Yükselişi / 26

1.3. Esed Rejiminin Tesisi ve Suriye'de Otoriterleşme / 30

1.4. Arap Dünyasında Halk Ayaklanmaları / 35

1.5. Suriye'de Ayaklanmalar, Rejimin Katliamları, İç Savaş ve Göç / 39

2. SURİYE'DE GERÇEKLEŞEN İNSAN HAKLARI VE İNSANCIL HUKUK İHLALLERİ / 48

2.1. Sivil Ölümleri / 50

2.2. Sivil Altyapıya ve Kamusal Mülkiyete Yönelik Saldırıları / 54

Eğitim hakkı / 57

2.3. Yasaklı Silah Kullanımı (Varil, Misket Bombası, Kimyasal Saldırıları) / 59

2.4. Zorla Kaybetmeler ve Hürriyetin Keyfi Olarak Kısıtlanması / 64

2.5. İşkence ve Kötü Muameleler / 70

2.6. Yerinden Edilmeler (Sığınmacılar ve Ülke İçinde Yerinden Edilmişlerin Durumu) / 78

Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti / 84

2.7. Sağlık Personeli ve Medya Çalışanlarına Yönelik İnsan Hakları İhlalleri / 87

2.8. İnsani Yardım Sorunu / 90

2.9. Din ve İnanç Özgürlüğü / 95

102 / 3. SURİYE’DE GERÇEKLEŞTİRİLEN İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN YERİNDE İNCELENMESİ

102 / 3.1. Sivillere Yönelik Yaygın İnsan Hakları İhlalleri

113 / 3.2. Yasaklı Silahların Kullanımı

119 / 3.3. Tutuklama, İşkence ve Kötü Muamele ile
Zorla Kaybetme

120 / Keyfî tutuklamalar ve yargısız infazlar

127 / İşkence ve kötü muamele

143 / Zorla kaybetme

152 / 4. ESED REJİMİNİN ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZEYDE SORUMLULUĞU

153 / 4.1. Uluslararası Ceza Sorumluluğu

154 / 4.1.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi
Kapsamında Sorumluluk

160 / 4.1.2. Hibrit Mahkemeler Kurulması

163 / 4.2. Ulusal Ceza Sorumluluğu

164 / 4.2.1. Ulusal Düzeyde Evrensel
Yargılama Yetkisi Kapsamında Sorumluluk

164 / 4.2.2. Geçiş Dönemi Adaleti
Uygulamaları

168 / 4.2.3. Diğer Ülke Mahkemeleri Önünde
Ceza Yargılaması

178 / SONUÇ

183 / EK-1: SURİYE İÇ SAVAŞI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN KONUYA İLİŞKİN ÖNEMLİ KARARLARI

186 / BM Güvenlik Konseyi’nin Suriye İç Savaşı
Sürecinde Aldığı Kararlar (2012-2020)

187 / BM Genel Kurulu’nun Suriye İç Savaşı
Sürecinde Aldığı Kararlar (2011-2023)

189 / EK-2: MAĞDURLAR İLE GERÇEKLEŞTİRİLEN GÖRÜŞMELER

293 / KAYNAKÇA

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ATCA	: Alien Tort Claims Act
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİHYK / OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği / OHCHR
BMMYK / UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CAT	: İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme / İşkenceye Karşı Sözleşme
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme
CERD	: Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme
CIHL	: Uluslararası Teamüli İnsancıl Hukuk (ICRC'nin bir çalışması)
CPRD	: Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme
CRC	: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
DAEŞ	: Irak Şam İslam Devleti
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
E.T.	: Erişim Tarihi
FFM	: Fact-Finding Mission / Gerçeği Bulma Misyonu
GBM	: Geçici Barınma Merkezi
GCR2P	: Koruma Sorumluluğu Küresel Merkezi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HRC	: İnsan Hakları Konseyi
HRW	: Human Rights Watch / İnsan Hakları İzleme Örgütü
ICCPR	: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
ICESCR	: Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

ICMP	: Uluslararası Kayıp Kişiler Komisyonu
ICRC	: Uluslararası Kızılhaç Komitesi
IDP	: Internally Displaced Persons / Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler
IIIM	: BM Uluslararası Tarafsız ve Bağımsız Suriye Soruşturma Mekanizması
IIMP	: Kayıp Kişilere İlişkin Bağımsız Kurum
IIT	: Kimyasal Silah İlişkilendirme Ekibi
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı
JIM	: Ortak Soruşturma Mekanizması
m. / art.	: Madde
MS	: Milattan Sonra
OCHA	: BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi
OPCW	: Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
PHR	: İnsan Hakları İçin Doktorlar
RCD	: Anayasal Demokratik Birlik (Tunus'ta bir parti)
s. / p.	: Sayfa
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SNHR	: Suriye İnsan Hakları Ağı
SOHR	: Suriye İnsan Hakları Gözlemevi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNSMIS	: BM Gözetim Misyonu
UK	: Birleşik Krallık / United Kingdom
WB	: Dünya Bankası

TAKDİM

Prof. Dr. Fahrettin ALTUN

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

Dünyada yaşanan insani krizler, insan onurunun korunması için evrensel insan hakları normlarının ihdasını zorunlu kılmıştır. Savaşların yol açtığı yıkımlar ise bu hakların uluslararası düzeyde güvence altına alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1993 yılında kabul edilen Paris Prensipleri ile ulusal insan hakları kurumlarının görev ve yetkileri tanımlanmaktadır. Küresel konjonktürde, bu kurumların insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde temel aktörler haline geldiğine tanıklık etmekteyiz.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu olarak, evrensel insan hakları normlarının ulusal düzeyde uygulanmasına, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınmasına ve işkence ile kötü muamelenin önlenmesine yönelik önemli görevler icra ediyoruz. Bu doğrultuda, insan hakları alanındaki uluslararası gelişmeleri düzenli olarak takip ediyor ve farklı tematik alanlarda raporlar hazırlıyoruz.

Bütün bu çalışmalar, bizlere günümüzde dünyanın farklı coğrafyalarında ağır ihlallerin devam ettiğini açıkça göstermektedir. Nitekim sivil halka yönelik sistematik ve yaygın insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülkelerin arasında şüphesiz Suriye de yer almaktadır. 2011 yılında barışçıl bir şekilde başlayan olaylar, Beşşar Esed rejiminin saldırıları sonucunda iç savaşa dönüşmüştür.

Gelinen noktada Suriye, modern tarihin gördüğü en büyük insani krizlerden birine şahitlik etmiştir. Bu süre zarfında yüz binlerce masum insan hayatını kaybetmiş, 7,5 milyondan fazla sivil yerinden edilmiş, evlerini terk etmek zorunda kalan binlerce masum sivil kendilerine yuva ararken Akdeniz ve Ege sularında hayatını kaybetmiştir. Bunun yanında şehirler, mabetler, tarihi yapılar yıkılmış; ülke ise acımasız vekâlet savaşlarına sahne olmuştur.

Suriye'de rejim tarafından uygulanan ağır şiddet eylemleri, uluslararası insancıl hukuk gereği korunması gereken sivilleri hedef alarak ciddi bir insani krize yol açmıştır.

Uluslararası raporlarda kimyasal silah kullanımı, keyfî tutuklamalar, işkence, cinsel saldırılar, sivil yerleşimlerin bombalanması, sağlık kurumlarının hedef alınması gibi ağır ihlallerin ve savaş suçlarının sistematik biçimde işlendiği tespitlerine yer verilmiştir.

8 Aralık 2024'te Şam'ın, rejimin kontrolünden çıkmasıyla birlikte Baas Partisi'nin Suriye'deki 61 yıllık baskıcı iktidarı sona ermiştir. Devrimin ardından, Beşşar Esed ve rejim yetkililerinin işlediği insan hakları ihlallerinin uluslararası yargı mekanizmaları tarafından soruşturulması ve kovuşturulması, adaletin sağlanması açısından zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda, rejim tarafından gerçekleştirilen insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin sistematik biçimde belgelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu bünyesinde, Suriye'de Beşşar Esed rejimi tarafından işlenen insan hakları ihlallerini görünür kılmak ve adalet arayışına katkı sunmak amacıyla özel bir komisyon kurulmuştur.

Komisyonumuz, raporlama sürecinde; kamu kurumlarıyla doğrudan temas kurmuş, alanında uzman akademisyenlerin görüşlerine başvurmuş, saha ziyaretleriyle hak ihlallerini yerinde incelemiş ve mağdurların tanıklıklarını kayıt altına almıştır.

Derin bağlarımızın bulunduğu komşumuz Suriye'deki gelişmeler, Türkiye'nin insani değerleri önceleyen dış politikasının tarihin doğru tarafında yer aldığını bir kez daha ortaya koymuştur.

Bu rapor ile yalnızca rakamları değil, yıkımların gerisindeki trajedileri ve insan hikâyelerini de uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk çerçevesinde kayıt altına almayı amaçlamaktayız.

Söz konusu raporun Suriye'deki barışın, istikrarın ve toprak bütünlüğünün korunması ile demokratik, çoğulcu, huzurlu ve müreffeh bir ülke inşa edilmesi sürecindeki hak ve adalet mücadelesine katkı sunmasını temenni ediyoruz.

Bu vesileyle, raporun hazırlanmasında bilgi ve birikimleriyle katkı sunan çok kıymetli Komisyon üyelerine, akademisyenlere ve emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Yasal Dayanak

İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Kurulan Ulusal Kuruluşların Statüsüne İlişkin İlkelerin (Paris Prensipleri) 3'üncü maddesinde Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının görevlerine ilişkin olarak “*Hükûmete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar.*” hükmü bulunmaktadır.¹

20/04/2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu’nun 9’uncu maddesinin birinci fıkrasının (I) bendinde “*Kamuoyunu bilgilendirmek, düzenli yıllık raporlar dışında, gerek görüldüğünde görev alanına ilişkin özel raporlar yayımlamak*” ve (m) bendinde “*İnsan hakları ve ayrımcılıkla mücadele alanındaki uluslararası gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek, alanındaki uluslararası kuruluşlarla ilgili mevzuat dâhilinde işbirliği yapmak*” Kurumun görevleri arasında sayılmıştır.

Yukarıdaki düzenlemeler doğrultusunda Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu’nun 30 Aralık 2024 tarihli ve 2024/238 sayılı toplantısında alınan 2024/1317 sayılı karar ile Suriye’de Beşşar Esed rejimi tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine ilişkin bir tematik rapor hazırlanmak üzere komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir.

Amaç ve Kapsam

2011 yılı Ocak ayında Tunus ve Mısır’da gerçekleşen halk ayaklanmaları, modern Orta Doğu tarihinin en önemli kırılmalarından birinin yaşandığının habercisiydi. Uzun yıllardır iktidarda bulunan Zeynel Abidin bin Ali ve Muhammed Hüsnü Mübarek gibi isimlerin halkın iradesi karşısında direnç gösterememesi ve resmî otoritelerin devrim sürecindeki sessizliği, bölgede hızlı bir dönüşüm sürecinin kapısının aralandığı anlamına gelmekteydi. Özellikle Mısır’da Mübarek döneminin sona ermesi, Arap dünyasında büyük bir uyanışa yol açarak benzer yönetimlere karşı halkların harekete geçerek demokratik bir sistem talebiyle sokaklara dökülmesini beraberinde getirdi. Soğuk Savaş’ın siyasal ortamından yararlanarak kurulan ve Sovyetler Birliği’nin çöküşü sonrasında Amerika Birleşik

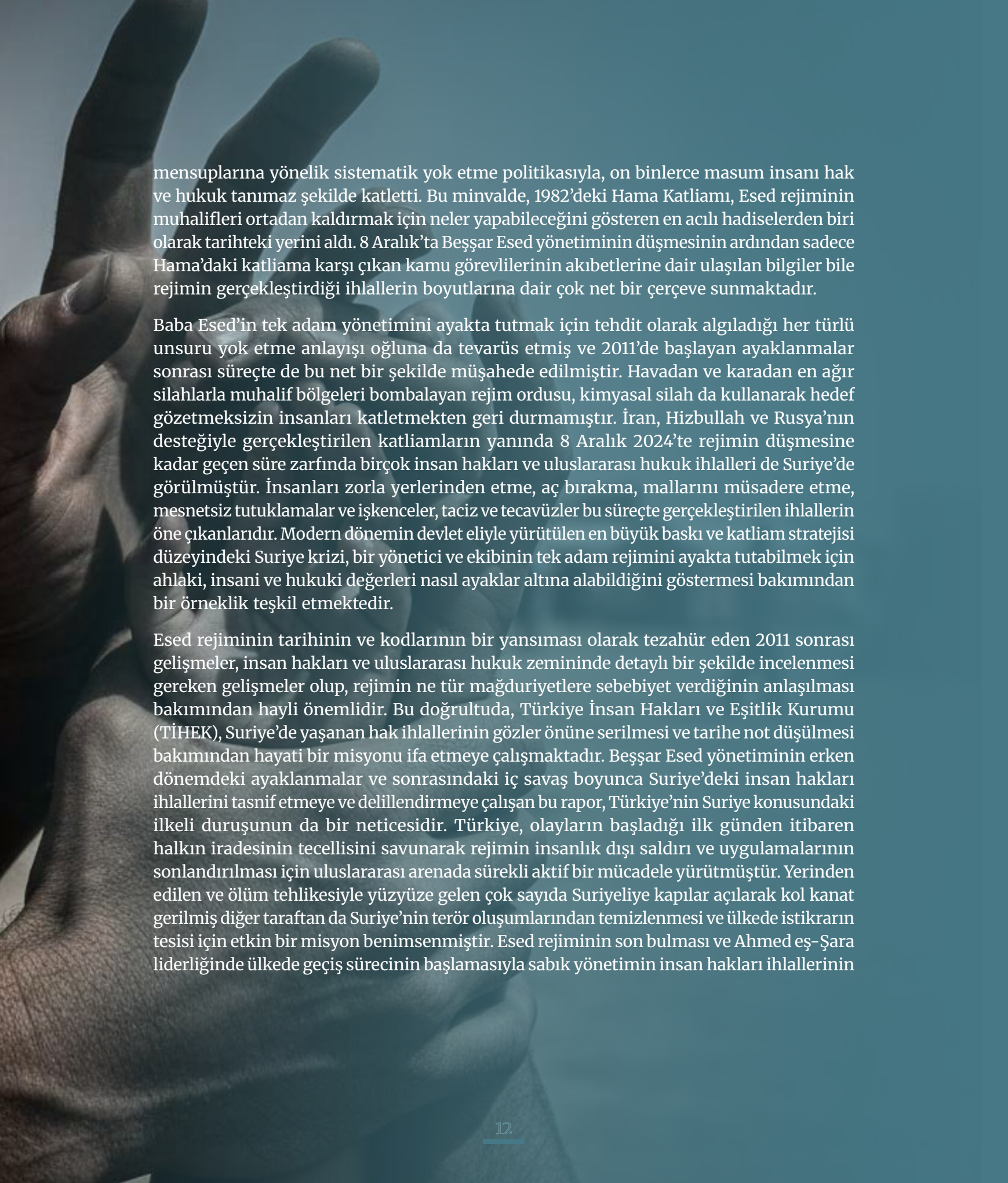
1 UN General Assembly, Principles Relating to the Status of National Institution, Resolution A/RES/48/134, 1993, m. 3.

Devletleri (ABD) hegemonyasını büyük oranda tanıyarak varlığını sürdüren otoriter rejimler, bu yeni süreçte eşi benzeri görülmemiş bir meydan okuma ile karşı karşıyaydı. Geçmişte bu yönetimlere karşı çok sayıda ayaklanma ve direniş gerçekleşse de bunlar büyük bir değişimi tetikleyici nitelikte olamamışlardı. Çoğunlukla tek bir siyasi ya da ideolojik yapının öncülüğünde gerçekleştirilen protestolar, kitleselleşemediği için güçlü merkezi yönetime sahip hükûmetler tarafından kısa sürede bastırılmıştı. 2011'deki ayaklanmaları öncekilerden farklı, güçlü ve etkili kılan en önemli faktör toplumun tüm kesimlerinin ortak bir değer etrafında buluşarak baskıcı rejimlere karşı ciddi bir aksiyon almasıydı.

Orta Doğu'da tezahür eden değişim arzusunun en önemli duraklarından biri olan Suriye'de ise rejimin protestoculara karşı sert müdahalesi ve gerçekleştirdiği katliamlar nedeniyle süreç beklentilerin tersi bir yönde gelişti. Halkın demokratikleşme talepleri karşısında rejimin kendi varlığını devam ettirmek için başvurduğu yöntemler, insanlık tarihinin en büyük acılarından birinin yaşanmasına yol açtı. Yüz binlerce insan 2011 Mart'ından itibaren hava bombardımanları, kimyasal silahlar ve işkencelerle katledilirken aynı zamanda milyonlarca Suriyeli de göç etmek zorunda kaldı. Rusya ve İran'ın Şam yönetimine açık desteği, ABD ve bazı Avrupalı devletlerin bölgedeki siyasal dengelerden ötürü rejimin değişmesi yönünde gerçek bir irade sergilememesi, ülkede yaşanan acıları daha da derinleştirdi. Uluslararası toplumun eylemsizliğinden istifade eden Beşşar Esed yönetimi, her türlü hak ve hukuk ihlali yoluyla, rejimin geleceğini garanti altına almak için kendi insanını yok etmekten ve kendi ülkesini tahrip etmekten imtina etmedi.

Suriye'deki rejimin geleneksel kodları, ayaklanmaların akabinde devlet eliyle gerçekleştirilen terörün arka planına dair önemli ipuçları vermektedir. 8 Mart 1963 tarihinde Baasçı elitlerin darbe yoluyla ülke yönetimini ele geçirmesinin ardından Suriye siyasal hayatında radikal bir dönüşüm gerçekleşti. Suriye'de çoğulcu ve demokratik bir yönetimin kurulma imkânını ortadan kaldıran bu gelişme, Baas üyesi Nusayri azınlığa mensup ordu mensuplarının siyasal alandaki etkisini kısa sürede artırmasıyla yeni bir sürece evrildi. 1966'da parti içi bir darbeyle yönetimi ele geçiren Nusayri Baasçı generaller, baskıcı bir azınlık yönetiminin temellerini attılar. Bu süreç, 1970 Kasım'ında ise bölgenin en güçlü otoriter rejimlerinden birinin kurulduğu yeni bir aşamaya geçişle sonuçlandı.

Hafız Esed, Suriye'de hiçbir muhalif oluşuma yaşam hakkı tanımayan bir anlayışı hâkim kıldı. 1973 Anayasası ile iktidarını pekiştiren Esed, çoğunluğu Nusayrilerden müteşekkil güvenlik bürokrasisiyle, rejime yönelik her türlü muhalif oluşum ya da girişimi bertaraf etmek için katı bir strateji izledi. İlk olarak kendisine tabi olmayan sol grupları baskılayan Esed, ardından liberalleri ve son olarak da muhafazakârları/mütedeyyinleri hedef alarak iktidarının ilk on yılında çok sayıda katliam gerçekleştirdi. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren uyguladığı Müslüman Kardeşler Teşkilatı (İhvan-ı Müslimin)

mensuplarına yönelik sistematik yok etme politikasıyla, on binlerce masum insanı hak ve hukuk tanımaz şekilde katletti. Bu minvalde, 1982'deki Hama Katliamı, Esed rejiminin muhalifleri ortadan kaldırmak için neler yapabileceğini gösteren en acılı hadiselerden biri olarak tarihteki yerini aldı. 8 Aralık'ta Beşşar Esed yönetiminin düşmesinin ardından sadece Hama'daki katliama karşı çıkan kamu görevlilerinin akıbetlerine dair ulaşılan bilgiler bile rejimin gerçekleştirdiği ihlallerin boyutlarına dair çok net bir çerçeve sunmaktadır.

Baba Esed'in tek adam yönetimini ayakta tutmak için tehdit olarak algıladığı her türlü unsuru yok etme anlayışı oğluna da tevarüs etmiş ve 2011'de başlayan ayaklanmalar sonrası süreçte de bu net bir şekilde müşahade edilmiştir. Havadan ve karadan en ağır silahlarla muhalif bölgeleri bombalayan rejim ordusu, kimyasal silah da kullanarak hedef gözetmeksizin insanları katletmekten geri durmamıştır. İran, Hizbullah ve Rusya'nın desteğiyle gerçekleştirilen katliamların yanında 8 Aralık 2024'te rejimin düşmesine kadar geçen süre zarfında birçok insan hakları ve uluslararası hukuk ihlalleri de Suriye'de görülmüştür. İnsanları zorla yerlerinden etme, aç bırakma, mallarını müsadere etme, mesnetsiz tutuklamalar ve işkenceler, taciz ve tecavüzler bu süreçte gerçekleştirilen ihlallerin öne çıkanlarıdır. Modern dönemin devlet eliyle yürütülen en büyük baskı ve katliam stratejisi düzeyindeki Suriye krizi, bir yönetici ve ekibinin tek adam rejimini ayakta tutabilmek için ahlaki, insani ve hukuki değerleri nasıl ayaklar altına alabildiğini göstermesi bakımından bir örneklik teşkil etmektedir.

Esed rejiminin tarihinin ve kodlarının bir yansıması olarak tezahür eden 2011 sonrası gelişmeler, insan hakları ve uluslararası hukuk zemininde detaylı bir şekilde incelenmesi gereken gelişmeler olup, rejimin ne tür mağduriyetlere sebebiyet verdiğinin anlaşılması bakımından hayli önemlidir. Bu doğrultuda, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Suriye'de yaşanan hak ihlallerinin gözler önüne serilmesi ve tarihe not düşülmesi bakımından hayati bir misyonu ifa etmeye çalışmaktadır. Beşşar Esed yönetiminin erken dönemdeki ayaklanmalar ve sonrasındaki iç savaş boyunca Suriye'deki insan hakları ihlallerini tasnif etmeye ve delillendirmeye çalışan bu rapor, Türkiye'nin Suriye konusundaki ilkeli duruşunun da bir neticesidir. Türkiye, olayların başladığı ilk günden itibaren halkın iradesinin tecellisini savunarak rejimin insanlık dışı saldırı ve uygulamalarının sonlandırılması için uluslararası arenada sürekli aktif bir mücadele yürütmüştür. Yerinden edilen ve ölüm tehlikesiyle yüzyüze gelen çok sayıda Suriyeliye kapılar açılarak kol kanat gerilmiş diğer taraftan da Suriye'nin terör oluşumlarından temizlenmesi ve ülkede istikrarın tesisi için etkin bir misyon benimsenmiştir. Esed rejiminin son bulması ve Ahmed eş-Şara liderliğinde ülkede geçiş sürecinin başlamasıyla sabık yönetimin insan hakları ihlallerinin

uluslararası camiaya anlatılması ve güçlü bir şekilde delillendirilmesi gerekli hâle gelmiştir. Bu çerçevede TİHEK tarafından, Suriye'nin tarihî bir dönemden geçtiği bu sürece bizzat şahitlik etmek, Suriye halkının onurlu mücadelesine destek vermek ve Suriyelilerin acısını bir nebze dindirmek gayesiyle Esed rejiminin yaptığı ihlalleri ortaya koymak amacıyla mevcut rapor hazırlanmıştır.

Dört ana bölümden oluşan raporun ilk bölümünde, modern Suriye tarihine dair genel bir çerçeve sunulmakta ve Baas Partisi'nin yükselişine ortam hazırlayan dinamikler ele alınmaktadır. Ardından Hafız Esed iktidarının nasıl tesis edildiği ve oğul Beşşar Esed'in babasının yolundan giderek rejimin muhafazası amacıyla tek adam yönetimini korumak için neler yaptığı gösterilmektedir. Bu kısımda Arap dünyasındaki ayaklanmaların oluşturduğu motivasyonun Suriye'deki yansımaları ve rejimin demokratikleşme taleplerine yönelik kötü politikalarının sebepleri de genel hatlarıyla anlatılmaktadır.

Raporun ikinci bölümünde, Suriye'de gerçekleşen insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu kısımda sivillere yönelik ihlallerle birlikte altyapının yok edilmesi, yasaklı silahların kullanımı ve zorla kaybetmeler örneklerle ve hukuki bir perspektifle anlatılmaktadır. İlgili bölümde işkence, yargısız infaz, yerinden edilme, insani yardımların engellenmesi gibi sivillere yönelik diğer ihlal başlıkları da kapsamlı bir şekilde aktarılmaktadır.

Raporun üçüncü bölümünde, Suriye'de gerçekleştirilen ihlallerin daha net ve birincil kaynaklar üzerinden anlatılabilmesi için doğrudan gözlem ve tanıklıklara yer verilmektedir. Saha çalışması esnasında siyasal elitlerle yapılan görüşmelerden yapılan atıflar ilgili kişilerin isimleri belirtilerek aktarılmıştır. Bununla birlikte mağdur ve tanıklarla yapılan görüşmelerde ise doğrudan isimlerin kullanılmaması tercih edilmiştir. Görüşme öncesi bu kişilerin rızası alınmasına rağmen yaşanabilecek güvenlik riskleri ve maruz kalınan durumların oluşturabileceği travmalardan ötürü isimlerin kodlanarak verilmesi kararlaştırılmıştır.

Suriye'deki insan hakları ihlallerini gözler önüne seren raporun son bölümünde ise Esed rejiminin uluslararası ve ulusal düzeydeki sorumluluğuna odaklanılmaktadır. Bu çerçevede rejimin Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) düzeyindeki sorumluluğu ve yargılama mekanizması ilgili kısımda detaylı bir şekilde tartışılmaktadır. Ayrıca, raporun bu son bölümünde ulusal ceza sorumluluğu kapsamında evrensel yargılama yetkisi kapsamında sorumluluk, geçiş döneminin adalet uygulamaları ve diğer ülke mahkemeleri önünde ceza yargılaması hususları da kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Son olarak BM üyesi devletler ile Suriye yönetimine yönelik çeşitli önerilerde bulunmaktadır.

Yöntem ve Kısıtlar

Raporun akademik ve hukuki açıdan güçlü bir zemine oturtulması için yazım sürecinde azami hassasiyet gösterildiği gibi aynı zamanda yapılan üç saha ziyaretiyle de birincil kaynaklara erişim hususunda önemli bir avantaj sağlanmıştır.

Bu kapsamda ilk saha çalışması 20-21 Ocak 2025 tarihlerinde Gaziantep'te gerçekleştirilmiştir. Ziyaret çerçevesinde Sivil Hukuk Derneği (Sednaya Hapishanesi'ndeki Tutuklular ve Kayıp Kişiler Derneği) yetkilileri ile görüşülmüş ve kentte ikamet eden mağdurların ihlallere dair tanıklıkları dinlenmiştir.

5-7 Şubat 2025 tarihleri arasında Halep ve İdlib merkezli ziyaretler yapılmıştır. Bu çerçevede 5 Şubat 2025 tarihinde heyetimiz tarafından Azez'de bulunan 3 düzensiz kamp ile 2 düzenli kampa ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ziyaretler çerçevesinde kamplarda gözlemlerde bulunulmuş ve zorla yerinden edilmiş kişiler ile mülakatlar yapılmıştır.

6 Şubat 2025 tarihinde Halep Başsavcısı Cuma Hüseyin el-Ahmed rehberliğinde Halep'te bulunan ve 16 bin kişinin gömülü olduğu tahmin edilen Han Asel toplu mezarı ziyaret edilmiştir. Ziyaret kapsamında toplu mezarda incelemelerde bulunulmuş ve fotoğraflama yapılmıştır.

7 Şubat 2025 tarihinde ise heyetimiz tarafından İdlib'e bağlı Han Şeyhun ve Maaret el-Numan ile Halep'e bağlı Hraytan kentlerine ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Kentlere yapılan ziyaretlerde rejim tarafından gerçekleştirilen yıkım fotoğraflanmış, mağdurlar ve yetkililer ile görüşmeler yapılmıştır.

Ziyaretler esnasında yerel yönetici ve siyasal elitlerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 5 Şubat 2025 tarihinde Halep'e bağlı Azez kentinde Azez Eski Emniyet Müdürü Ahmet Zeydan ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu görüşme kapsamında Kurumumuz ve çalışması sürdürülen rapor hakkında bilgiler verilmiş, Esed rejiminin bölgede neden olduğu insan hakları ihlalleri hakkında Ahmet Zeydan'ın bilgisine başvurulmuştur.

Aynı gün Suriye'nin Halep iline bağlı Azez kentinde Azez Yerel Meclisi Başkanı Muhammed Hamdan Yusuf ile de bir görüşme gerçekleştirilmiş, yapılan görüşmede Kurumumuz ve çalışması sürdürülen rapor hakkında

bilgiler verilmiştir. Rapor hazırlıkları kapsamında Esed rejiminin bölgede neden olduğu insan hakları ihlalleri ile Meclisin çalışmaları hakkında bilgi alınmıştır.

6 Şubat 2025 tarihinde Halep Adliye Reisi Ahmet Abdülrahman Muceri el-Muhammed ziyaret edilmiştir. Ziyarette Esed rejimi tarafından işkenceye maruz kalan, zorla kaybetmeler ile mülklerine el konulan kişiler hakkında bilgi edinilmiş ve ilerleyen dönemde hak ihlallerinin araştırılmasına yönelik daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılacağı bilgisi paylaşılmıştır.

Heyetimiz tarafından yine 6 Şubat 2025 tarihinde Halep Başkonsolosu Hakan Cengiz'e bir ziyaret gerçekleştirilmiş ve Halep şehrindeki güncel duruma ilişkin bilgi edinilmiştir.

Son olarak ise 21-28 Şubat 2025 tarihleri arasında Şam merkezli bir saha ziyareti düzenlenmiştir. Bu ziyaret esnasında başkent Şam'ın yanı sıra Rif Şam, Humus ve Hama illerine de gidilmiştir. Saha ziyaretlerinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu üyelerinin yanı sıra TİHEK uzmanları ve rapor yazımında görev alan akademik heyetten isimler de hazır bulunmuştur. Saha çalışması esnasında etkin gözlemler yapabilmek için olabildiğince fazla bölgeye gidilmiş, başta Sednaya Hapishanesi olmak üzere rejimin ihlal gerçekleştirdiği sembolik mekânlar özellikle ziyaret edilmiştir. Tespit edilen toplu mezar bölgelerine de gidilerek buralar kayıt altına alınmıştır.

Bu kapsamda, 24 Şubat 2025 tarihinde Suriye'nin Doğu Guta bölgesindeki Duma kentine bir ziyarette bulunulmuştur. Ziyarette; yoğun bombalamalara, abluka ve kimyasal silah saldırısına maruz kalan Duma kentinde incelemelerde bulunulmuştur. Kentte kimyasal silah saldırısı sırasında olaylara ilk müdahale eden kişiler ve kimyasal silah saldırısı mağduru kişilerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kimyasal silah kullanımına şahit olan tanıklardan bilgi alınmıştır. Heyet, abluka sırasında bölgedeki halk tarafından kullanılan yer altı tünellerinde de incelemelerde bulunmuştur. Yine 24 Şubat 2025 tarihinde Şam'ın banliyölerinde bulunan Cobar ve Hayyal Asel ilçeleri ziyaret edilmiştir. Ziyaretlerde çatışmalar ve bombardımanlar nedeniyle insansızlaştırılan bölgelerde incelemelerde bulunulmuştur. İlçelerin bombardımanlar nedeniyle büyük bir yıkım yaşadığı gözlemlenerek fotoğraflamalar yapılmıştır.

25 Şubat 2025 tarihinde ise Şam yakınında bulunan Sednaya Hapishanesi ziyaret edilerek uzun süre orada kalan mağdurlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ziyaret kapsamında Sednaya Hapishanesi'ndeki koşullar detaylı bir şekilde incelenmiş ve mağdurlar tarafından Esed rejiminin kullandığı insanlık dışı işkence yöntemleri anlatılmıştır. Ayrıca Esed rejimi tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine ilişkin deliller yerinde gözlemlenmiştir. 25 Şubat 2025 tarihinde ziyaret edilen mekânlardan bir diğeri de Şam'da bulunan Yermuk Filistin Mülteci Kampı olmuştur. Ziyaret kapsamında kamptaki yaşam koşulları detaylı bir şekilde incelenmiş ve zorla yerinden edilen mağdurlar ile bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

26 Şubat 2025 tarihinde, Humus'ta bulunan Al Balouna Hapishanesi ziyaret edilerek incelemelerde bulunulmuştur. Söz konusu ziyarette, hapishanedeki koşullar detaylı bir şekilde incelenmiş ve yetkililerle görüşmeler gerçekleştirilerek hapishaneyle ilgili bilgiler edinilmiştir. Yine 26 Şubat 2025 tarihinde Suriye'nin Humus kent merkezine bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Heyet tarafından gerçekleştirilen ziyarette, çatışmalar ve bombardımanlar nedeniyle zarar gören halk ve bölge hakkında bilgiler edinilmiş ve Esed rejimi tarafından bölgede binlerce evin yerle bir edildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca kentte yaşanan yıkıma ilişkin fotoğraflama yapılmış ve bombardımanlar nedeniyle zarar gören mağdurlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Ziyaretler esnasında Suriye'nin yeni yönetimi tarafından atanan üst düzey yöneticiler ve bürokratlar ile bir araya gelinmiştir. Bu çerçevede 23 Şubat 2025 tarihinde Suriye'de kurulan yeni hükûmetin İçişleri Bakanı Ali Keda ve Adalet Bakanı Şadi el-Veysi ile Suriye Sivil Savunma Başkanlığı (Beyaz Baretliler) Başkanı Raid Salih ve Başkan Yardımcısı Munir Mustafa ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak Türkiye'nin Şam Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Burhan Köroğlu ile de bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu görüşmelerde Kurumumuz ve rapor çalışması hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca rapor hazırlıkları kapsamında Esed rejiminin bölgede neden olduğu insan hakları ihlalleri, rejim tarafından işlenen suçlar, zorla yerinden edilmiş kişiler, Suriye'de bulunan toplu mezarlar ile kimyasal silah kullanımı başta olmak üzere Esed rejiminin bölgede neden olduğu insan hakları ihlallerine ve Suriye'nin yeniden inşası kapsamında gerçekleştirilen çalışmalara ilişkin bilgiler edinilmiştir.

*TİHEK Heyetinin Şam Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Burhan Köroğlu'nu Ziyaretinden.
Fotoğraf: TİHEK, 2025.*

*TİHEK Heyetinin İçişleri Bakanı Ali Keda'yı Ziyaretinden.
Fotoğraf: TİHEK, 2025.*

TİHEK Heyetinin Adalet Bakanı Şadi el-Veyşi'yi Ziyaretinden.

Fotoğraf: TİHEK, 2025.

TİHEK Heyetinin Sivil Savunma Başkanlığı (Beyaz Baretliler) Başkanı Raid Salih'i Ziyaretinden.

Fotoğraf: TİHEK, 2025.

24 Şubat 2025 tarihinde ise Suriye Rif Dimeşk Valisi Amir el-Şeyh'e bir ziyarette bulunulmuştur. Ziyarette, çatışmalar ve bombardımanlar nedeniyle zarar gören halk ve bölge hakkında bilgiler edinilmiştir. Bu kapsamda bölgedeki yerleşim alanlarının Esed rejimi tarafından bombardımanlarla yerle bir edildiği, sağlam kalan yapılara rejim askerleri tarafından el konularak halkın zorla yerinden edildiği bilgisi aktarılmıştır.

Şubat 2025 içerisinde Suriye'de gerçekleştirilen saha çalışmaları güvenliğin tam anlamıyla sağlanamadığı bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Aralık 2024'te gerçekleştirilen devrimin üzerinden henüz 2 ay geçmişken ziyaretler riskli bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmalarının gerçekleştirildiği dönemde ülkenin farklı bölgelerinde faaliyet gösteren silahlı aktörlerin varlığı, güvenlik risklerini daha da artırmıştır. Halep ilinde PYD/YPG terör örgütünün varlığını sürdürmesi nedeniyle ziyaretler, güvenlik riskleri altında gerçekleştirilmiştir. Humus ve Hama illerinde devrik Esed rejiminin silahlı destekçilerinin bulunması nedeniyle güvenlik riskleri olabileceğinden bazı bölgelere gidilememiştir. Aynı zamanda havanın kararması ile güvenlik tehlikesinin artması sebebiyle ziyaretler erken saatlerde tamamlanmak durumunda kalmıştır. Kaldı ki saha çalışmalarının tamamlanmasının ardından Lazkiye ve Tartus illerinde başlayan şiddetli çatışmalar kısa sürede diğer kentlere de yayılmış; bu gelişmeler, 8 Aralık sonrası erken dönemde Suriye'nin içinde bulunduğu kırılgan güvenlik ortamını daha da görünür kılmıştır.

Saha çalışmalarında mağdurlar ve devlet yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilerek rapora katkı sağlayacak verilerin toplanması amaçlanmıştır. Ayrıca bu görüşmeler doğrudan gözlemlerle de desteklenmiştir. Görüşmeler iki ana grupta yer alan kişiler ile gerçekleştirilmiştir. Bu iki ana grup: insan hakları ihlallerine doğrudan maruz kalan mağdurlar ve Suriye'de insan hakları alanında çeşitli düzeylerde aktif olarak çalışan Suriyeli yönetici ve bürokratlardır.

Görüşmelerde, özellikle sivillere yönelik yaygın insan hakları ihlalleri, yasaklı silahların kullanımı, tutuklama, işkence ve kötü muamele ile zorla kaybetme konuları ön plana çıkmıştır. Toplamda 30 mağdurla yapılan görüşmeler, ihlallerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde nasıl bir yıkıma neden olduğunu ortaya koymak açısından anlamlı veriler sunmuştur.

I.

SURİYE'DE ESED REJİMİNİN TARİHİ VE SİYASİ ARKA PLANI

Suriye Tarihine Genel Bakış

Baas Partisi'nin Kuruluşu ve Yükselişi

Esed Rejiminin Tesisi ve Suriye'de Otoriterleşme

Arap Dünyasında Halk Ayaklanmaları

Suriye'de Ayaklanmalar, Rejimin Katliamları,
İç Savaş ve Göç

1. SURİYE’DE ESED REJİMİNİN TARİHİ VE SİYASİ ARKA PLANI

Orta Doğu’nun jeopolitik önemi, tarih boyunca birçok küresel gücün dikkatini bu coğrafyaya yöneltmesine neden olmuştur. Bu bölgenin merkezinde yer alan Suriye, tarih boyunca değişen siyasal yapıları, farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan toplumsal çeşitliliği ve hukuki yapısının dönüşümü ile dikkat çeken bir ülke konumundadır. Modern devletleşme süreci 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla başlamış ve 2011 yılına kadar otoriter yönetim yapısının egemen olduğu bir çerçevede devam etmiştir. Ancak Suriye tarihine hızlı bir bakış sonraki dönemleri anlamak açısından faydalı olacaktır.

1.1. Suriye Tarihine Genel Bakış

Dinî kaynaklarda “Bilad-ı Şam” olarak bilinen bu coğrafya, inanışa göre, Melhame-i Kübra Şam şeklinde nitelendirilen büyük savaşın cereyan alanıdır.² Batı medeniyetinin Armageddon olarak tanımladığı bu savaş, dinî yorumlara göre, kıyametin habercisidir. Öte yandan savaşın cereyan edeceği alanda sadece Suriye olmayıp, Filistin, Lübnan ve Ürdün de yer almaktadır. Böyle bir inanç doğal olarak bölgenin farklı dinî ve mezhebî ilgiye konu olmasına yol açmıştır.³

Emeviler tarafından 634 yılında fethedilmesiyle Halifeliğin merkezi hâline gelen Suriye, Abbasilerin 750 yılında Emevileri mağlup etmesiyle odak noktası olma niteliğini Bağdat’a kaptırmıştır. Şam ve Bağdat ekollerinin rekabeti devam ederken Haçlı Seferleri 1175 yılında Selahaddin Eyyübi’nin liderliğiyle karşılanmış, kısa bir Moğol istilası sonrasında bölge Selçukluların hâkimiyetine girmiştir. Mısır’daki Türkmen Memlûklerin hâkimiyeti sonrasında Timurlenk’in akınlarını da yaşayan Suriye 1516 yılında Osmanlı toprağı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye; Şam, Halep ve Humus gibi vilayetlere bölünmüş, imparatorluğun taşra idaresine tabi bir yapıda yönetilmiştir. Bu dönemde Suriye toprakları, farklı etnik ve dinî grupların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir toplumsal dokuya sahip olmuştur. Sünni Araplar, Şiiler, Hristiyanlar, Dürziler ve Kürtler gibi farklı gruplar, geleneksel Osmanlı millet sistemi çerçevesinde kendi iç dinamikleriyle idari özerklik kapsamında yaşamışlardır.

² Abdulkadir Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu: Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi 2011-2016*, 1. Baskı, Yapı-Bozum Yayınları, İstanbul, 2016, s. 32.

³ Şen, a.g.e., s. 33.

Belirtilen idari özerklik; dinî, mezhebî ve etnik çeşitliliğe uygun şekilde çok kültürlülük esas alınarak kurgulanmış, Osmanlılar Suriyeli farklı grupların inanç ve kimliklerine karışmamıştır. Verimli toprakları ve tarımsal üretimi nedeniyle Suriye, ticaretin serbestçe yürütüldüğü ve kendi zenginliğini üreten bir vilayet olmuştur. Bu çerçevede ekonomik olarak Osmanlı döneminde Suriye, Akdeniz limanları üzerinden uluslararası ticarete önemli bir yere sahip olmuş, Şam ve Halep gibi kentler, ticaret yollarının kavşak noktası olarak kültürel ve ekonomik canlılığını sürdürmüştür.

Suriyeliler; Şam, Kahire, Halep ve İstanbul gibi şehir merkezleriyle bağlarını muhafaza ederken Osmanlıların devlet hiyerarşisinde görevler de alabilmiştir. Bu durum, Suriye'nin Osmanlı idari ve toplumsal düzeniyle daha bütünleşik bir ilişki geliştirmesine zemin hazırlamıştır. 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezileşme politikaları ile birlikte, Suriye'de de toplumsal yapıda modernleşme ve merkezîyetçilik eğilimleri belirginleşmiştir.

Osmanlı döneminde Hamidiye Çarşısı'ndan bir kare, Şam 1900'ler.

Fransa'da eğitim gören Arapların, Jön Türkler gibi, özgürlükçü fikir akımlarına kapılmasıyla Arap milliyetçiliği güçlenmiştir. Osmanlılık ile Arap vatan kavramı arasına sıkışan elit, zamanla Birinci Dünya Savaşı'nın İngiliz ve Fransız kışkırtıcılığı sonrasında Arap milliyetçiliğine daha fazla sarılmıştır. Diğer bir ifadeyle 'zamanın ruhuna' ayak uydurmuştur. Öte yandan Hristiyan Suriyelilerin dil üzerinden teşvik ettiği "Arap milliyetçiliği", Mekke Şerifi Hüseyin'in Mısır'daki İngiliz Büyükelçisi McMahon ile mektuplaşması sonrasında yeni bir evreye geçmeye başlamıştır. Kendine Halifelik payesini uygun gören, oğulları Abdullah ile Faysal'ı sırasıyla Ürdün ve Suriye Kralı olarak atamak isteyen Hüseyin, İngiliz ve Fransızların oyununu görememiştir.

Osmanlı döneminde Şam sokakları, 1905.

Birinci Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların çöküşüyle birlikte, Suriye yeni bir siyasi düzenin şekillenmeye başladığı bir sürece girmiştir. 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması uyarınca İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Arap topraklarını kendi nüfuz alanlarına bölme kararı almışlardır. Bu anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan, Fransa'ya bırakılmış; bu durum Arap milliyetçiliği fikrinin filizlenmesine zemin hazırlamıştır.⁴ Dil milliyetçiliği ile başlayan ve Avrupa'dan ithal edilen milliyetçilik ideolojisine yönelen toplum, o dönemde Suriye milliyetçiliği yerine Arap milliyetçiliğinin konusu olmuştur.⁵ Esasen bu husus günümüz Suriye kimliği ile yüzyılın başındaki Suriyelilik arasındaki ana farklardan birisidir.

1918'de Osmanlı ordusunun bölgeden çekilmesiyle, Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal'a tahsis ettiği Suriye'de geçici bir Arap hükûmeti kurulmuş, ancak 1920 San Remo Konferansı'nda Milletler Cemiyeti tarafından Fransa'nın mandater yönetimi onaylanmıştır. Fransızlar, idari yapıyı dinî ve etnik temeller üzerinden bölerek, Suriye'yi altı bağımsız birime ayırmıştır.⁶ Bu yapay bölünme, Suriye'nin ulusal bir kimlik geliştirme sürecini geciktirmiştir. İngilizler ile Fransızların uzlaşısı ile Suriye'nin kaderi Fransızlara teslim edilmiştir.

⁴ Philip Shukry Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, 1. Baskı, Princeton: Princeton University Press, 1987.

⁵ Patrick Seale, *The Struggle for Syria: A Study in Post-War Arab Politics, 1945-1958*, 1. Baskı, Yale University Press, New Haven, 1987.

⁶ Khoury, a.g.e.

İngilizlerin Ürdün ve Filistin üzerinde tesis ettiği manda yönetimi ile Irak ve İran petrollerini Akdeniz'e aktarma ve Hindistan ile doğrudan bağlantı kurma projesi hayal edilmiştir. Böyle bir siyaset Ürdün ve Suriye arasındaki ayrılığın kalıcı hale gelmesine ve Fransızların Suriye'yi Mârûniler lehine Lübnan'dan ayırarak günümüze yansıyacak kültürel ve siyasi yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Ayrıca Faysal'ın Yahudi göçlerine, Krallığının tescili karşılığında, 'kalpten bir hoş geldin' vaadi Filistin sorununun doğmasına ve günümüze bakiye olarak kalmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler sonrasında, diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi sözde Arap milliyetçiliği üzerinden hamasi söylemler ile ulus-devlet sınırları dâhilinde şekillenen kimlik ve siyasi kompozisyon filizlenmeye başlamıştır.⁷ İkinci Dünya Savaşı öncesinde Fransız sömürgeciliğine tepki olarak Alman sempatizanlığı artarken, harp sonrasında Fransızların güçten düşmesi nedeniyle bağımsızlık süreci başlamıştır.

Fransız mandası altındaki Suriye'de bağımsızlık düşüncesi, toplumun farklı kesimleri tarafından farklı ideolojik temellerde sahiplenilmiş ve bu durum çok boyutlu bir ulusal hareketin doğmasına neden olmuştur. 1925-1927 yıllarında yaşanan Büyük Suriye İsyanı, manda rejimine karşı kitlesel bir başkaldırı olarak kayıtlara geçmiştir. İsyanın bastırılmasının ardından Fransa, yönetsel reformlar yapmış ancak bağımsızlık taleplerine ciddi bir karşılık vermemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'nın bölgeden çekilmek zorunda kalmasıyla 17 Nisan 1946'da Suriye bağımsız bir devlet hâline gelmiştir. Ancak bağımsızlık sonrası dönemde siyasal istikrar sağlanamamış, ordu sürekli olarak siyasete müdahale etmiş ve Suriye 1949'dan itibaren bir darbe geleneğine mahkûm olmuştur. Şam'daki güç mücadelesi ve Sovyetler Birliği-ABD rekabetinden kaynaklanan kamplaşma sonrasında darbe sıklığı artmış, etnik ve mezhebî çeşitlilik bir zenginlik yerine rekabet unsuru hâline dönüşmüştür. Suriyeli üst kimliği geri plana itilirken mezhebî ve etnik alt kimlikler başat hale gelmiş ve orduya hâkim olan kimlik darbeler yoluyla devleti kontrol altına almaya çalışmıştır.⁸

Diğer Arap devletlerinde olduğu gibi kolonyalizme karşı, Arap milliyetçiliği fikrinin 1950'li yıllarda yayılmasıyla birlikte Suriye'de Baas Partisi, siyasetin en güçlü unsuru hâline gelmiştir.⁹ 1963'te gerçekleşen darbe ile Baas Partisi iktidarı ele geçirmiş, sosyalist ekonomi politikaları, merkezîyetçi bir devlet yapısı ve güçlü bir güvenlik aygıtı oluşturulmuştur.

Bu dönemde siyasal muhalefet bastırılmış, olağanüstü hâl uygulamaları sürekli hale gelmiş ve ifade özgürlüğü gibi temel haklar ciddi biçimde sınırlandırılmıştır. Baas rejimi, devlet-toplum ilişkisini tamamen hiyerarşik ve baskıcı bir çerçevede yeniden inşa etmiştir. Geçmiş

7 Alan George, *Syria: Neither Bread nor Freedom*, Zed Books, London, 2003.

8 Nikolaos Van Dam, *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Ba'th Party*, London: I.B. Tauris, 2011.

9 Thomas Pierret, *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*, Cambridge Middle East Studies, Cambridge University Press, Cambridge, 2013. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139207720>.

dönemlerde alınan dersler ışığında milliyetçiliğe sosyalist bir ruh katan Baas akımı, toplumun alt sınıflarını iktidara taşımayı amaçlamış ancak darbelerle iktidara ortak olmaya çalışan askerî elitin istismarına tabi olmuştur. 1970 yılında Hafız Esed tarafından gerçekleştirilen “Düzeltme Hareketi” ile Suriye’de siyasal yapı daha da otoriter bir niteliğe bürünmüştür.¹⁰ Esed, Baas ideolojisini merkeze alan bir sistem inşa etmiş; güvenlik teşkilatını genişletmiş ve toplumun her alanına nüfuz eden bir gözetim ağı kurmuştur.

1.2. Baas Partisi’nin Kuruluşu ve Yükselişi

Baas düşüncesi, sömürgeci karşıtı hareketlerin yükseldiği ve Arap milliyetçiliğinin güçlendiği bir ortamda neşet eden ve Orta Doğu’nun toplumsal ve siyasal yapısı üzerinde köklü tesirler bırakan önde gelen bir akımdır. Osmanlı sonrası bölgede oluşan İngiliz ve Fransız kontrolündeki statükoya karşı, Arap toplumlarında görülen entelektüel direnişin siyasal alanda kuvvetli bir şekilde tecessüm etmesi, Baas fikrinin doğmasını ve eğitimli kesimler arasında hızla yayılmasını beraberinde getirmiştir. Mişel Eflak ve Salahuddin Bitar tarafından 1943’te Suriye’de temelleri atılan Baas, Zeki Arsuzi’nin de çaba ve katkısıyla erken dönemlerde ülkedeki eğitimli milliyetçi kesim arasında karşılık bulmaya başlamıştır. Hareketin bu iç ismi, bir taraftan da Suriye’nin demografik yapısını yansıtmaktaydı. Eflak, Hristiyan bir aileden gelirken Bitar, Sünni bir Müslüman, Arsuzi ise Nusayri bir ailenin mensubuydu. Bu üç ismin ortak özelliği ise Fransa’da üniversite eğitimi aldıktan sonra ülkelerine dönerek eğitim alanında faaliyet göstermeleri ve Baas düşüncesini olgunlaştırarak Suriye siyasal tarihine damga vuran bir ideolojik yapıyı bina etmeleri idi.¹¹

Baas’ın teşekkül sürecinde özellikle Eflak ve Bitar’ı motive eden temel husus, Osmanlı’nın son dönemiyle başlayan ve Fransız manda yönetimi altında devam eden yeni bir kimlik anlayışydı. Mısır’dan yayılan siyasal formdaki Arap milliyetçiliği ile Suriye’deki dil ve kültürü öne çıkaran milliyetçiliğin harmonisi, Baas’ın kurucu isimlerini Arapları bir araya getirme idealine yakınlaştırdı.¹² Bölgenin etnik, dinî ve kültürel çeşitliliğine rağmen ortak bir Arap kimliği üzerinden bir sistem inşa etmeye çalışan Eflak ve Bitar, Baas ideolojisini Arap dünyasının organik bir düşünce akımına dönüştürmek için geleneksel kodlara ciddi referanslar da verdiler. Bu minvalde Eflak’ın 5 Nisan 1943’te yaptığı “Arap Peygamberini Anma” hitabı, toplumda karşılık bulmak ve meşruiyet sorunu yaşamak istemeyen Baas’ın kurucu figürlerinin bütünleştirici ve kapsayıcı stratejisi için kayda değer bir adımdı. Mezkûr

10 Lisa Wedeen, “Ideology and Humor in Dark Times: Notes from Syria”, *Critical Inquiry* 39, Sayı: 4, 2013, (841-73), <https://doi.org/10.1086/671358>; Dam, *The Struggle for Power in Syria*.

11 John F. Devlin, *The Ba’th Party: A History from Its Origins to 1966*, Stanford: Hoover Institution Press, 1976, s. 7.

12 M. Hüseyin Mercan, “Arap Dünyasında Baasçılık: Romantik Bir Siyasal ve Toplumsal Muhayyileden Otoriter Gerçekliğe”, *Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce: Arap Dünyasında Çağdaş Müslüman Düşüncesi*, (der.) Lütfi Sunar, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2023, s. 66.

konuşmada, Hz. Muhammed'e (sav) yönelik övgü dolu ifadeler, Baas'ın erken döneminde Arap siyasal kimliği arayışında referans aldığı kaynak bakımından oldukça önemli bir göstergeydi. Eflak, "O tüm Arapları temsil etmekteydi, bugün de tüm Araplar O'nu temsil etmektedir." şeklindeki söylemiyle Hz. Peygamber'i (sav) Araplığın bir nişanesi şeklinde tanımlayarak yeni siyasal kimliğin oluşumunda Hristiyan Arapların da O'nu anlaması ve mutlak surette sevmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹³

Baas fikrinin oluşumunda tek bir Arap kimliği vurgusu, kurucu isimlere motivasyon sağladığı gibi aynı zamanda Suriye toplumundaki idealist kesimleri de heyecanlandırmaktaydı. Eflak ve Bitar, yerelliğe hapsolmayan ve kültürel-dinî farklılıklarla sınırlandırılmayan bir Arap ortak kimliği ile bölgenin eşit düzlemde ve tek bir çatı altında birleştirilmesini savunuyordu.¹⁴ Sonraki yıllarda Arap dünyasında milliyetçi fikirleri savunan güçlü liderlerin neredeyse tamamının tek bir Arap devleti hayaline atıf yapmasının altında yatan ana saik Baas'ın kuruluş ilkelerinin oluşturduğu tesirden kaynaklanmaktaydı.

Eflak'ın benimsediği anlayış, Baas'ın sadece Suriye'deki toplumsal ve siyasal yaşamı düzenlemekten ziyade tüm Arap coğrafyasını yeniden şekillendirme misyonuna sahipti. Bu minvalde Eflak, Baas'ı Arapların ortak bir ulus bilinciyle inşa edeceği kimlik ve sömürgeciliğe karşı yürüteceği mücadeleyle bölgeyi özgürleştiren ve yeni bir düzen tesis edecek ilerici bir hareket şeklinde tanımlamaktaydı.¹⁵ Vurgulanan bu ilkesel hedefler zemininde 24 Temmuz 1943'te ilk resmî beyanı ilan eden Baas'ın kurucuları, güçlü bir söylemle Suriye'de geniş bir karşılık bulmayı ve siyasal alana nüfuz etmeyi hedefledi. Hareketin ilk mesajlarını içeren resmî beyanda, Baas'ın genel çerçevesi ve düşünce yapısı şu şekilde açıklanmaktaydı:

- | "Bizler, materyalist komünizme karşı Arap ruhunu temsil ediyoruz.
- | Ölü bir gericiliğe ve suni bir ilerlemeye karşı yaşayan Arap tarihini temsil ediyoruz.
- | Bizler, davranışlarla çelişen ve dilde olmanın ötesine geçmeyen lafzi milliyetçiliğe karşı bütün Arap ulusunu temsil ediyoruz.
- | Siyaset zanaatına karşı Arapçılığın mesajını temsil ediyoruz.
- | Bizler, yeni Arap neslini temsil ediyoruz"¹⁶

13 Mishal Aflaq, Fi Sebil'il Ba'as: el-Kitabat es-Siyasiyye el-Kamile, Bağdad: el-Mektebe el-Vataniyye, 1987, 1.Cilt, s. 141-144.

14 Albert Hourani, Çağdaş Arap Düşüncesi, çev. Latif Boyacı ve Hüseyin Yılmaz, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 387.

15 Aflaq, a.g.e., s. 44.

16 El-Kiyade el-Kavmiyye, Nidal Hizb el-Ba'as el-Arabi el-İştiraki 1943-1975: Dirase Tarihiyye Tahliliyye Mevceze (Dimeşk: Hizb el-na'as el-Arabi el-İştiraki el-Kiyade el-Kavmiyye, 1978, s. 15.

Baas'ın bir siyasal hareket şeklinde tezahür ettiği 1940'ların başındaki toplumsal zemin dikkate alındığında, ortaya konan ideallerin kısa sürede geniş kitleler tarafından benimsenmesi o kadar kolay değildi. İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu hava dolayısıyla bölgesel ve küresel siyasal dinamiklerdeki hızlı değişim ve toplumsal katmanda İslamcı, muhafazakâr ya da liberal düşünceden beslenen alternatif siyasal oluşumların tezahürü, Baas'ın iddialarına rağmen erken dönemde oldukça sınırlı bir destek bulmasına yol açtı. Nisan 1947'deki ilk kongreyle resmen partileşen Baas, Suriye siyasal hayatındaki yerini alarak toplumsal bir hareketten tam anlamıyla siyasal bir örgüte dönüşümünü tamamladı.¹⁷ Arap milliyetçiliğine özel vurgu ve Arapların tek bir kimlik altında birleşmesi fikrinin yarattığı cazibeye rağmen Eflak'ın toplumu konsolide edecek karizmadan yoksunluğu partinin katıldığı ilk seçimlerde oldukça düşük bir oy almasının başlıca nedeniydi.¹⁸ Parti, ilk yıllarında siyasal alanda ciddi varlık gösterecek bir desteğe sahip olamasa da ilerleyen yıllarda kentli, eğitilmiş nüfusun artışı ve bu kesim içinde milliyetçi fikirlerin yaygınlaşmasının yanında toplumdaki farklı kesimlerin de Baas kadrolarında yer bulması, Suriye'de Baas'ın iktidara yürüyüşünü ciddi şekilde hızlandırdı.

Suriye'de 1949 yılında gerçekleşen darbeler, bağımsızlık sonrası ülke siyasetinin istikrarlı bir yola girmesini engellediği gibi aynı zamanda ordunun siyasal ve toplumsal alana müdahale konusunda elini güçlendirmesine kapı araladı.¹⁹ Sonraki dönemlerde hükûmetlerin toplumun beklediği refahı sunamaması ve uzun soluklu bir yönetim modelinin tesis edilememesi, Baas'ın söylemlerinin halk nezdindeki karşılığını ciddi şekilde artırdı. Özellikle Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdunnasır tarafından izlenen siyasetin bölgede büyük bir yankı uyandırması, Baas yöneticileri ile Abdunnasır arasında bir yakınlaşmayı beraberinde getirdi. İsrail karşıtlığını ve Arapların tek bir çatı altında birleşmesi söylemini cesur stratejilerle yürüten Abdunnasır'a Baasçı isimlerin verdiği destek, 1958'de Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti adıyla birleşmesiyle neticelendi.²⁰ Arap dünyasında birlik kapsamında atılan bu ilk radikal adım beklentileri yükseltse de süreç içinde hem Mısırlı hem de Suriyeli siyasal elitlerin takındığı tutum, bu birleşmenin uzun ömürlü olmasına izin vermedi. 1961 Eylül'ünde gerçekleşen bir darbeyle Suriye, Mısır nüfuzunu reddederek Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrıldı. Bu gelişmenin siyasal alanda artan etkisinin yanında ordu içinde de üst düzey örgütlenmeyi başaran Baas Partisi, mensuplarını hareketlendirerek ülkede oluşan yönetim boşluğunu doldurmayı amaçladı. 8 Mart 1963'te Baasçı subayların yaptığı darbeyle Suriye siyasetinde yeni bir dönem başladı.

17 Devlin, a.g.e., s. 15.

18 Itamar Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-66: The Army-Party Symbiosis*, Israel Universities Press, Jerusalem, 1972 s. 8.

19 Mercan, A.g.e., s. 72-73

20 Diana Kapiszewski, Lauren M. MacLean, ve Benjamin L. Read, *Field Research in Political Science: Practices and Principles* (Cambridge University Press, 2015), s. 349.

Darbenin gerçekleşmesi sadece Suriye'de Baas Partisi'nin iktidar alanını genişletmesi anlamına gelmiyordu. Özellikle ordu içindeki Baasçı Nusayri ve Dürzi mensupların sayısındaki gözle görülür artış, ülke yönetiminde yeni bir dönüşümün de habercisiydi. Nitekim 8 Mart'taki darbeyi gerçekleştiren askerî komitedeki 14 subayın 5'inin Nusayri kökenli olması, Baas içindeki kırılmanın en önemli göstergesiydi.²¹ Ordu mensuplarının parti içindeki etkinliğini artırması ve kritik pozisyonları ele geçirmesi, Baas'ın kuruluş ilkelerinin aksine çoğulcu anlayıştan uzak otoriter bir sistemin tesisine işaret etmekteydi.²² Ayrıca Eflak ve Bitar'ın parti içindeki konumlarının sarsılması ve hareketin kurucu ideologları olmalarına rağmen fikirlerinin artık yeteri kadar dikkate alınmaması, Baas içinde düşünsel bir sapmanın yaşandığı anlamına gelmekteydi. Ülkenin kültürel kodlarına sadık ve muhafazakâr kimliğinden taviz vermekten kaçınan Eflak ve Bitar'ın benimsediği yolun aksine artık ciddi bir sekülerleşme temayülü göze çarpıyordu.²³

Nusayri kadroların, Baas içindeki eski yöneticileri tasfiye ederek yeni bir damar oluşturması, 1966'da parti içi bir darbeyle yönetimin sivil kanadın elinden generallere geçmesiyle sonuçlandı. Salah Cedit, Muhammed Umran ve Hafız Esed'in başını çektiği bu yeni süreçte, Suriye siyasetinin kurumsal ve ideolojik yapısında önemli bir dönüşüm gerçekleşeceği aşikârdı. Baasçı bu yeni kadrolar, ülkede bir yeniden yapılanma hamlesi başlatırken bir taraftan da Baas içindeki muhalif kadrolardan gelebilecek olası tehditleri bertaraf etmeye yönelik önleyici adımlar atmışlardı. Bu durum parti içinde Eflak ve Bitar'ı destekleyen gruplar karşısında Nusayri ekip kazansa da iktidar mücadelesinin parti içinde ve ülke sathında bittiği anlamına gelmiyordu. Özellikle 1967'de İsrail karşısında alınan hezimetten ötürü ortaya çıkan ihtilaf, Cedit ve Esed arasındaki güç mücadelesini ciddi bir şekilde derinleştirdi.²⁴ Yaklaşık üç yıl boyunca devam eden bu mücadelede Cedit, Hafız Esed'in hamlelerini boşa çıkarmaya yönelik stratejiler geliştirmeye çalışsa da Esed destekçilerinin parti içindeki konumlarının güçlenmesi ve Cedit'in siyasal karizmasının zarar görmesi, 1970 Kasım'ında Hafız Esed'in iktidarı ele geçirerek yeni bir düzen tesisine girişmesini beraberinde getirdi.²⁵

21 Nikolaos van Dam, Suriye'de İktidar Mücadelesi, çev. Semih İdiz-Aslı Falay Çalkıvık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 65

22 Devlin, a.g.e., 281.

23 Mercan, a.g.e., s. 75.

24 Rabinovich, a.g.e., s. 216.

25 Muhammed Hüseyin Mercan, Suriye: Rejim ve Dış Politika, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, s. 64.

1.3. Esed Rejiminin Tesisi ve Suriye’de Otoriterleşme

Bağımsızlığın ardından ülkede yaşanan darbeler ve hükûmet değişikliklerinden ötürü, Suriye’de bir türlü istikrarlı bir yönetim tesis edilememişti. İstikrarsızlığın bir bakıma istikrara dönüştüğü ülkede, Hafız Esed’in tüm rakiplerini tasfiye ederek iktidarı ele geçirmesi Suriye tarihinde oldukça önemli bir kırılmaydı. 1950’lerin kaotik ortamının ardından 1960’lardaki Baas içi iktidar mücadeleleriyle sarsılan Suriye’de Hafız Esed, iktidarı ele geçirdiği andan itibaren güçlü ve uzun soluklu bir sistem kurmaya yönelik radikal hamleler gerçekleştirdi. Bu doğrultuda öncelikle meşruiyet sorunuyla yüzleşmemek adına çeşitli adımlar attı. Nusayri Mezhebi’nin İslam’ın bir kolu olduğuna yönelik aldığı fetva ile işe başlayan Esed, parti içindeki muhalefeti baskılayarak ve potansiyel risk unsurlarını minimize ederek, tek adam rejiminin temellerini atmaya başladı. Sünni burjuvazi ile yakın ilişkiler kurarak ekonomik elitleri yanına çekmeyi başaran Esed, güvenlik bürokrasisindeki hassas pozisyonlara özellikle Nusayrililerden görevliler atayarak rejimin herhangi bir varoluşsal sorunla karşılaşmasını engellemeye çalıştı.²⁶

Esed iktidarının tam manasıyla otoriter bir yapıya dönüşmesi 1973’te yeni anayasanın yürürlüğe girmesiyle gerçekleşti. Anayasa ile Suriye’de Baas’ın ana ilkeleri ekseninde bir siyasal sistem inşası havası oluşturulmaya çalışılsa da pratikteki durum oldukça farklıydı. Esed’in ideolojik sapmadan kaynaklanan bir krizle karşı karşıya kalmamak için ortaya koyduğu strateji, anayasanın Baas ilkeleri üzerine bina edildiğini topluma göstermekti. Mişel Eflak, Baas’ın kurucu ilkelerini “birlik, özgürlük ve sosyalizm” şeklinde tanımlamıştı.²⁷ Bu ilkeler, Anayasa’nın dibacesinde zikredilerek yeni rejimin ideolojik süreklilik zemininde hareket ettiğine dair bir imaj oluşturulmaya çalışıldı. “Devlet başkanının dini İslam’dır.” ve “İslam hukuku, yasamanın ana kaynağıdır.” maddeleriyle,²⁸ Esed Suriye’nin dinî kodlarıyla uyumlu görünen bir strateji dâhilinde tek adam rejimini inşa etti.

26 a.g.e., s. 69-71.

27 Aflaq, a.g.e., 60-61.

28 13/03/1973 tarihli Dustur el-Cumhuriyye el-Arabiyye es-Suriyye (1973 Suriye Anayasası), Madde 3.

Hafız Esed, uzun zamandır tanıdığı isimler, yakın arkadaşları ve akrabalarından oluşan çekirdek bir ekiple güçlü ve merkezîyetçi bir yönetim modelini iktidarının ilk yıllarında tedrici bir şekilde uygulamaya koydu.²⁹ Baas ideolojisine sürekli atıf yapan Esed, partinin kurumsal kimliğini otoriter rejimin oluşmasında kolaylaştırıcı bir unsur olarak kullandı. Anayasa'nın 8'inci maddesindeki "Arap Sosyalist Baas Partisi, devletin ve toplumun hâkim partisidir." ibaresi, aslında Esed'in zihnindeki rejim dizaynını net bir şekilde gözler önüne sermekteydi. Eflak ve Bitar'ın temellerini attığı kuşatıcı Baas fikrinden örtülü bir milliyetçilik ve muğlak bir sosyal adalet vurgusuyla başka hiçbir siyasi harekete alan açmayan bir diktatörlük sistemi Suriye'de kuruldu.³⁰

Baas rejimi, siyasi katılımı ve sivil toplumu sıkı bir şekilde kontrol altına almış, hatta sivil toplumu adeta yok etmiştir. Rejim, toplumsal meşruiyet sağlamak yerine, korkuya dayalı totaliter bir istihbarat ve polis devleti sistemi inşa etmiştir. Muhbirlerin yaygınlığı ve gizli servis faaliyetleri, toplumsal ilişkilerde karşılıklı güvensizliği yaygınlaştırmış ve siyasi içerikli konuşmalardan kaçınılmasına yol açarak, sivil toplumsal yapıların yeniden oluşmasının önünde temel bir engel teşkil etmiştir.³¹ Baas Partisi, resmî olarak ülkedeki tüm toplumsal işlevleri kontrol eden "halk örgütleri" (munazzamat sha'biyya) ağını kurmuş ve yaygınlaştırmıştır. Bu örgütler, köylülerden kadınlara, gençlerden sporculara kadar neredeyse tüm toplumsal grupları kapsamıştır. Örgütlerin temel işlevi, üyelerin çıkarlarını temsil etmekten ziyade, "liderimize ebediyen sadakat" yeminini sürdürmek ve parti ideolojisi ile hedeflerine hizmet etmek olmuştur. Parti üyeliği ve halk örgütlerine katılım sayısı, Baas döneminde önemli ölçüde artmıştır. 1984 yılına gelindiğinde her 11 yetiştikenden biri Baas Partisi üyesi olmuştur. Bu sistem, burs dağıtımından kredi onayına kadar çeşitli devlet hizmetlerinin tahsisinde kullanılan bir himaye (patronaj) ağına dönüşmüştür. Karar alma süreçlerinde belirleyici olan unsur, ideolojik bağlılıktan ziyade kişisel sadakat ve görevlilerin keyfi tasarrufları olmuştur. Sendikalar gibi görece bağımsız çıkar örgütleri bile zamanla korporatist birliklere dönüştürülmüş ve üyelerinin çıkarlarını "aşağıdan yukarıya" temsil etmek yerine, devletin çıkarlarını "yukarıdan aşağıya" dayatma işlevini üstlenmiştir.³²

Baas Partisi iktidara geldiğinde, tek partili bir devlet yapısı kurma amacı gütmüş ve diğer siyasi güçleri siyaset sahnesinden dışlamıştır.³³ Ancak özellikle Hafız Esed döneminde, siyasi sisteme çok partili bir görünüm kazandırmak amacıyla 1972 yılında "Ulusal İlerici Cephe" (El-Cabha el-Takaddumiyye el-Vataniyye) kurulmuştur. Bu cephe, Baas Partisi liderliğinde altı siyasi partiden oluşmuştur. Ancak Ulusal İlerici Cephe bünyesindeki bu yasal partiler,

29 Eyal Zisser, *Commanding Syria: Bashar al-Asad and the First Years in Power*, I.B.Tauris, London, 2007, s. 8-9.

30 Mercan, a.g.e., s. 77.

31 Hans Günter Lohmeyer, "Suriye: Leviathan'ın Diyarı", Ferhad İbrahim ve Heidi Wedel (der.), *Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları*, (çev.) Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1997, s. 95, 101; Köse, a.g.e., s. 9.

32 Lohmeyer, a.g.e., s. 95-99.

33 Hinnebusch, a.g.e., s. 180.

Baas Partisi ile bir tür koalisyon oluştursalar da tamamen etkisiz kalmışlardır. Bu partilerin varlığı, rejimin otoriter yapısına demokratik bir görüntü kazandırma işlevi görmüştür.³⁴ Beş yılda bir halk tarafından seçilen bir Halk Meclisi (Parlamento) mevcut olsa da, Baas Partisi'nin sahip olduğu mutlak çoğunluğu değiştirme imkânına sahip olunamamıştır. Daha da önemlisi, Parlamento'nun fiiliyatta herhangi bir yasama yetkisi bulunmamış ve sadece danışma işlevini yerine getirmiştir. Bu tür kurumlar işlevsiz kalmıştır.³⁵

Baas Partisi'nin kendisi bile zamanla önemini yitirmiştir. Siyasi sistemin odak noktası doğrudan Esed'in şahsında toplanmıştır. Parti kongreleri bile, Esed'in "bilge politikalarının" sorgusuz sualsiz onaylandığı, eleştiriden arındırılmış birlik ve beraberlik toplantılarına dönüşmüştür.³⁶

Orta Doğu'daki diğer otoriter rejimlere nazaran tüm kurumsal yapının mutlak sadakat çerçevesinde kurgulandığı bu yeni sistemde Hafız Esed, güçlü istihbarat ağıyla halk üzerinde mutlak bir kontrol sağlamaya çalıştı. Rejimin varlığını her şeyin önünde tutan Esed, siyasal ya da toplumsal arenada oluşabilecek her türlü tehdidi bertaraf etmek için ağır baskı ve katliam politikasını tavizsiz bir şekilde uyguladı. Esed'in tek adam rejimine karşı en örgütlü muhalefet konumundaki Müslüman Kardeşler'in yok edilmesi için sistematik bir strateji izlendi. Hukuk ve insanlık dışı muamelelerin ortaya konduğu bu süreçte, rejim tarafından her türlü şiddete başvuruldu.³⁷

Müslüman Kardeşler mensuplarına karşı başlatılan baskı politikasında özellikle 1980 yazında yeni bir aşamaya geçildi. 7 Temmuz 1980'de meclisten geçen 49 sayılı yasayla Müslüman Kardeşler mensuplarının katlinin önü açıldı. Esed'in tek adam rejimini hayatta tutmak için, tehdit olarak algıladığı Müslüman Kardeşler yapılanmasına dair yürürlüğe konulan yasa maddesi şu şekildeydi: "Müslüman Kardeşler Teşkilatına mensup her kimse suçludur ve idam ile cezalandırılır." Bu yolla Esed, Müslüman Kardeşler mensuplarına Suriye'de yaşam hakkı tanımayacak bir sürecin de kapısını aralamış oluyordu. Müslüman Kardeşler'e yönelik yürütülen sistematik katliam stratejisinde Esed, devletin güvenlik birimleri kadar Baas mensuplarını da işin içine dâhil ederek siviller eliyle de katliamların gerçekleşmesini sağladı. Bu dönemde parti üyeleri ve yandaşları, Müslüman Kardeşler mensuplarına karşı aktif bir baskı ve şiddet politikası uygulanması için silahlandırıldı.³⁸

Bir yandan Müslüman Kardeşler'e karşı şiddet devam ederken diğer yandan Esed toplum nezdinde Kardeşler'in itibarını sarsmak amacıyla karalama kampanyası başlattı. Müslüman

34 Ataman, a.g.e, s. 13; Lobmeyer, a.g.e, s.95.

35 Lobmeyer, a.g.e, s.95, 104; Ataman, a.g.e, s. 13.

36 Lobmeyer, a.g.e, s.95.

37 Ömer Faruk Abdullah, (çev.) Hasan Basri, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985, s. 93-103.

38 Patrick Seale, Asad: The Struggle for the Middle East, University of California Press, Berkeley, 1995, s. 327.

Kardeşler'i emperyalizmin sözcüsü ya da dış güçlerin maşası şeklinde tasvir eden Esed, mezkûr yapıyı Suriye'nin ulusal güvenliğine tehdit şeklinde lanse ederek halk üzerindeki otoritesini korumaya çalıştı.³⁹ Rejimi ayakta tutmak için hukuka ve insan haklarına aykırı eylemleri gerçekleştirmekten imtina etmeyen Esed, 1982'de Hama'da siyasi hırsları ve iktidarını koruma saplantısıyla on binlerce masum vatandaşını katletmekten çekinmedi.

Hafız Esed'in Müslüman Kardeşler'e yönelik ülke genelinde uyguladığı baskı ve gerçekleştirdiği kanlı eylemler 2 Şubat 1982 yılında Hama'da yönetime karşı bir isyana dönüştü; isyanı bastırmak için Hafız Esed'in kardeşi Rıfat Esed'in kontrolündeki savunma tugayları ve özel birlikler şehri kuşatarak ağır bombardımana tabi tuttu. 21 gün süren operasyon süresince şehrin kara ve hava kuvvetlerinin ortak saldırısına maruz kalmasıyla binlerce can kaybı ve geniş çaplı bir fiziki yıkım meydana geldi. Bu katliamda hayatını kaybedenlerin sayısının 9.000 ila 30.000 arasında olduğu belirtilmektedir. Kayıplar arasında çocuklar, kadınlar ve yaşlılar da bulunmaktadır.⁴⁰

Saldırıları sırasında ayırım gözetmeksizin sivillere yönelik bombardıman yapılmış, tıbbi müdahale engellenmiş, yaralıları ölüme terk edilmiştir. Enkaz altındaki cesetler günlerce çıkarılamamış, defin işlemleri yasaklanmış, bazı cesetlerin toplu mezarlara gömüldüğü, hatta canlı gömülme vakalarının yaşandığı belirtilmiştir. Aynı zamanda, şehirdeki camiler ve kiliseler ağır zarar görmüş, birçok ibadet yeri tamamen yıkılmıştır.

Hama olaylarının ardından Suriye'de örgütlü bir muhalefet oluşmasına yönelik imkân bırakmayan Hafız Esed, ürettiği korku siyaseti aracılığıyla toplum üzerinde mutlak hâkim figür hâline geldi. Siyasal sistemin tam anlamıyla merkezinde yer aldığı için yürütmenin yanı sıra yasama ve yargı erklerini de doğrudan kontrolü altına alan Esed, ülkede ordu ve Muhaberat (Suriye İstihbarat Servisi) eliyle tüm Suriyeliler üzerinde bir denetim mekanizması tesis etti. Tek adam rejimine karşı parti içi ya da dışından bir muhalefet emaresine dahi müsamaha göstermeyen Hafız Esed, 1982'deki Hama katliamında ordu birliklerinin başında yer alan kardeşi Rıfat'ı kendisine rakip olarak görmesinden ötürü 1984'te yurt dışına sürgüne gönderdi.⁴¹ Baas ideolojisi üzerinden meşrulaştırdığı sistemini Nusayri güvenlik bürokrasisiyle pekiştiren Esed, 2000 Haziran'ındaki ölümüne kadar, tesis ettiği yapıyı kati surette muhafaza etti.

39 Mercan, Ag.e., s.74

40 Ahmet Emin Dağ, Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü, İHH İnsani Yardım Vakfı, 2013, s. 112-115.

41 Van Dam, a.g.e., 173.

1982 Hama katliamlarından görüntüler.⁴²

42 https://tr.wikipedia.org/wiki/1982_Hama_Katliam%C4%B1

Hafız Esed'in ardından yerine geçen oğul Beşşar Esed, 2000'lerin başında dünya siyasetinde değişen köklü dinamikler nedeniyle iktidarının ilk dönemlerinde verdiği açılım merkezli mesajlarla özellikle siyasi ve iktisadi alanlarda rahatlamının olacağı yönünde bir algıyı meydana getirdi.⁴³ Batı dünyasında "Şam Baharı" şeklinde adlandırılan bu gelişme, yeni liderin Suriye'de demokratikleşme konusunda belirli adımlar atabileceği ihtimalini gündeme getirmişti. Oğul Esed'in asker kökenli olmayışı, İngiltere'de tıp ihtisasını sürdürürken abisinin 1994'te bir trafik kazasında ölümü üzerine ülkeye çağrılmasıyla sürece dâhil oluşu, Suriye'de normalleşme ve demokratikleşme yönündeki umutları doğuran temel saikti. Bununla birlikte, Beşşar Esed, kendisi gibi yurt dışında eğitim almış genç Baaslı bir kitle ile bazı reformları hayata geçirme niyetini ortaya koysa da babasının ana kadrosunun hâlâ görev ve konumlarını koruyor oluşu ve rejimin yaşlı generallerinin değişime sıcak bakmaması, Beşşar Esed'in reform konusunda bir eylem stratejisi ortaya koymasına imkân vermedi.⁴⁴

Babası döneminde kurulan sistemi Baas'ın şahin kanadının da baskısıyla aynı şekilde devam ettiren Beşşar Esed, dış politikada babasına nazaran daha serbest adımlar atsa da Suriye içinde muhalefete yaşam hakkı tanımayan rejim geleneğini devam ettirdi. İstihbarat eliyle rejimin varlığının sürekli hissettirildiği ülkede, hukuk dışı uygulamalar yine baba Esed dönemindeki gibi sürdürüldü. Muhaberat mensuplarının raporlarının kesin ve doğru kabul edildiği bu sistemde, rejimin güvenliği ve çıkarlarının Suriye halkının güvenliği ve çıkarlarının önüne konduğu anlayış daha da pekiştirilerek devam ettirildi. Nitekim 2011 yılının ilk günlerinde Tunus'ta başlayan ve bölgeye yayılan halk ayaklanmalarının Suriye'de görülmesinin ardından Esed yönetiminin barışçıl gösterilere karşı uyguladığı asimetrik müdahale, tam da rejimin hayatta kalmasının tek öncelik kabul edildiğinin delili mahiyetindedir.

1.4. Arap Dünyasında Halk Ayaklanmaları

Arap Ayaklanmaları, 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve kısa sürede Orta Doğu ile Kuzey Afrika'daki birçok ülkeye yayılan toplumsal hareketler dalgasıdır. Demokrasi, insan hakları ve siyasi reform talepleriyle şekillenen bu süreç, bazı ülkelerde rejim değişiklikleriyle sonuçlanırken, bazılarında ise uzun süreli iç savaşlara yol açmıştır. Suriye, bu sürecin en çetin ve yıkıcı sonuçlarının yaşandığı ülkelerden biri olmuştur. Suriye krizi, sadece iç

43 Alan George, Syria: Neither Bread nor Freedom, New York: Zed Books, London, 2003, s. 31

44 Eyal Zisser, "Bashar al-Assad: In or Out of the New World Order?", The Washington Quarterly 28, Sayı:3, 2005, s. 117, <https://doi.org/10.1162/0163660054026506>.

dinamiklerle sınırlı kalmamış, küresel ve bölgesel güçlerin müdahil olduğu çok boyutlu bir çatışmaya evrilmiştir. Raporun bu kısmında, Arap Baharı'nın ortaya çıkışı, sosyal medya ağları sayesinde bölgeye yayılması ve Suriye'ye etkileri, krizin dönüşüm süreci ve küresel ile bölgesel düzeydeki yankıları ile ele alınmıştır.

Aralık 2010'da Tunuslu sokak satıcısı Muhammed Bouazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan hareket, hızla siyasi reform, sosyal adalet ve otoriter yönetimin sona ermesi talepleriyle kitlesel gösterilere dönüşmüştür.⁴⁵ Bireysel bir eylem olarak görülen bu ilk olayın kısa sürede kitlesel olaylara dönüşerek bölgenin kaderini etkileyecek noktaya gelmesi sürecini çok yönlü etkenler çerçevesinde ele almak mümkündür. İlk bakışta, Tunuslu bir gencin kendini yakmasının ardından Arap ülkelerindeki lider değişimlerine yol açan süreçten söz edilebilir. Ancak Arap Baharı'nda bu etkiden çok daha derin bir olgu söz konusudur. Arap Baharı'nın temelinde siyasi, sosyal ve kronik ekonomik sorunlar yatmaktadır.⁴⁶ İlk olarak, Arap Baharı ülkelerinin neredeyse tamamında uzun süreli otoriter rejimler tarafından toplumun büyük çoğunluğu baskılanarak siyasi sorunlar varlığını sürdürmüştür. Hüsnü Mübarek (Mısır), Zeynel Abidin bin Ali (Tunus) ve Muammer Kaddafi (Libya) gibi liderler tarafından seçimlerin askıya alınması, güvenlik güçlerinin şiddeti ve sivil toplumun baskılanması yöntemleriyle demokrasi neredeyse ortadan kaldırılmıştır.⁴⁷ Bu rejimler, muhalefeti bastırmak için otoriter kurumlara dayanırken, kleptokratik ağlar aracılığıyla dar bir eliti zenginleştirerek halkın büyük çoğunluğunu yukarıda bahsedilen ekonomik ve sosyal krizin kurbanı hâline getirmişlerdir.⁴⁸ Siyasi çoğulculuğun eksikliğinin her ülkede farklı şekillerde somutlaştığını söylemek mümkündür; bu eksiklik Mısır'ın sürekli olağanüstü hâl yasaları, Suriye'deki sokağa çıkma yasakları ve Tunus'un Anayasal Demokratik Birlik (RCD) altındaki tek parti hâkimiyeti gibi hamlelerle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁹ Bir başka deyişle, her ülkenin kendine özgü tarihî ve siyasi dinamikleri olmakla beraber Arap Baharı ülkelerinin tamamında benzeri politikaların olduğunu söylemek gerekir.

İkinci olarak, Arap Ayaklanmalarının en önemli sebeplerinden birisi hiç şüphesiz yapısal ekonomik koşullardır. Tunus'ta başlayan bu eylemlerin hızla yayıldığı ülkeler uzun yıllardır zorlayıcı ekonomik koşullar altında yaşamak zorunda kalmıştır.⁵⁰ Bu ülkelerde işsizlik oranları yıllar içinde artarken, kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranları düşmüştür.⁵¹ Bunun bir yansıması olarak işsizlik oranları giderek artarak

45 Philip N. Howard ve M. Hussain Muzammil, *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and The Arab Spring*, Oxford University Press, 2013.

46 Daron Acemoglu ve James A. Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown Currency, 2013.

47 Jason Brownlee, Tarek E. Masoud, Andrew Reynolds, *The Arab Spring: Pathways of Repression and Reform*, Oxford University Press, 2015.

48 Frédéric Volpi, "Explaining (And Re-Explaining) Political Change in The Middle East During the Arab Spring: Trajectories of Democratization and of Authoritarianism in The Maghreb.", *Democratization*, Cilt: 20, Sayı: 6, 2013, s. 969-990.

49 Ellen Lust, "Why Now? Micro Transitions and the Arab Uprisings.", *Comparative Democratization*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2011, s. 3-8.

50 Şuay Nilhan Açıkalin ve Cemal Alpgiray Bölücek, *Understanding of Arab Spring with Chaos Theory – Uprising or Revolution*, Banerjee, S., Erçetin, Ş., Tekin, A. (der.) *Chaos Theory in Politics. Understanding Complex Systems*, Springer, Dordrecht, 2014.

51 Adeel Malik ve Bassem Awadallah, "The Economics of the Arab Spring.", *World Development*, Cilt: 45, 2013, s. 296-313.

kronikleşmiştir. 2011 rakamlarına bakıldığında Tunus'ta genç işsizliği %30 civarında iken Mısır'da gençler (15-29 yaş) arasındaki işsizlik oranının %25'e yükseldiği görülmektedir.⁵² İlaveten, Arap ülkelerini sarsan gıda krizi de ekonomik koşulları ağırlaştırmıştır. Yine başta Tunus olmak üzere birçok ülkede temel gıda ve emtia kıtlığı ile karşı karşıya kalınmış ve halkın hoşnutsuzluğu artmıştır.⁵³ Ayrıca, iklim değişikliği ve Suriye'deki kuraklık gibi beklenmedik faktörler de bu durumu pekiştirmiştir.

Son olarak, ayaklanmaların sebepleri içerisinde yukarıda ifade edilen iki önemli sebebin sonucu olarak sosyal kırılmalar yaşanmıştır. Birçok araştırmacı, neden bu ayaklanmaların daha önceki yıllarda olmadığını araştırırken karşılıklı sosyal olgular önemli bir gerçeklik olarak çıkmaktadır. Bu olguların en önemlisi, genç nüfusun hayal kırıklığıdır.⁵⁴ Arap dünyasındaki birçok ülkede, özellikle de gençler arasında temel ihtiyaçları karşılamayan ve ekonomik istikrar sağlayamayan yozlaşmış hükûmetlere karşı artan bir hayal kırıklığı duygusu oluşmuştur. Buna ek olarak, artan hayat pahalılığı, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişim eksikliği ile birleşince toplumsal hoşnutsuzluk daha da artmıştır. Birçok Arap vatandaşı, muhalefeti bastıran ve halkın katılımını sınırlandıran otoriter rejimler altında yaşadığından bu hayal kırıklığı siyasi özgürlüklerin eksikliği ile daha da artmıştır.⁵⁵ Dolayısıyla, Tunus'ta Muhammed Bouazizi'nin kendini yakması bu yaygın toplumsal huzursuzluğun bir sembolü hâline gelmiş ve daha fazla sosyal adalet, eşitlik ve siyasi reform arzusuyla tüm bölgeye sosyal medya ağları üzerinden yayılan protestolara dönüşmüştür.

Arap dünyasındaki protestoların ve halk devrimlerinin sebep ve sonuçlarının ötesinde en çok tartışılan boyutlarından birisi, Tunus'ta başlayan protestoların farklı bölge ülkelerine yayılma hızı ve etkisi olmuştur. Kimi çalışmalarda, yayılma hızı ve kitlelere ulaşma süreçlerine baktığımızda bir nevi "kelebek etkisi" ortaya çıktığı söylenebilir.⁵⁶ Bu bağlamda en önemli rolü hiç şüphesiz geleneksel ve sosyal medya platformları oynamıştır. Başlangıç protestosu olan Tunus'ta Bouazizi'nin kendini yakma eylemi ilk olarak Al Jazeera gibi geleneksel medya kanalları üzerinden yaygınlaşmış, genç nüfusun sosyal medya platformlarına yönelmesine neden olmuştur.⁵⁷ Bu olayın hemen arkasından Tunus'ta 2011'in başlarında Facebook kullanıcı sayısında %50'lik bir artış görülmüştür.⁵⁸ Tunus'la beraber sosyal medyanın protestoların genişlemesi ve yayılması bağlamında en belirgin etkisinin Mısır'daki Tahrir

52 Ufiem Maurice Ogbonnaya, "Arab Spring in Tunisia, Egypt and Libya: A Comparative Analysis of Causes and Determinants", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Cilt: 12, Sayı: 3, 2013, s. 4-16.

53 Marco Lagi, Karla Z. Bertrand ve Yaneer Bar-Yam, "The Food Crises and Political Instability in North Africa and The Middle East", *Arxiv Preprint Arxiv:1108.2455*, 2011.

54 Nader Hashemi, "The Arab Spring, US Foreign Policy, and The Question of Democracy in the Middle East.", *Denv. J. Int'l L. & Pol'y*, Cilt: 41, No: 1, 2012.

55 Navtej Dhillon ve Tarik Yousef, ed. *Generation In Waiting: The Unfulfilled Promise of Young People in The Middle East*, Rowman & Littlefield, 2011.

56 Açıklan ve Bölücek, a.g.e., s. 2.

57 Onur Aydın, *Sosyal Medya Devrimi Miti ve Arap Ayaklanmaları*, Özcan, M. ve Mercan, H.M. (ed.) *Arap Ayaklanmalarını Yeniden Düşünmek Süreç ve Aktörler*, 1st ed., Küre Yayınları, 2020.

58 Konstantin Aal, Marén Schorch, Esma Ben Hadj Elkilani, ve Volker Wulf. "Facebook and the Mass Media in Tunisia", *Media in Action. Interdisciplinary Journal on Cooperative Media*, Cilt: 1, 2018, s. 135-168.

Meydanı'nda gerçekleştirilen gösterilerde ortaya çıktığını söylemek gerekir. #Mısır ve #Jan25 (Mısır devriminin hashtag'i) dünya çapında en çok paylaşılan başlık etiketi olurken, 26-31 Ocak 2011 tarihleri arasında Mısır'dan bahseden 1,4 milyondan fazla tweet atılmıştır.⁵⁹ Bu rakamların benzerlerini Yemen, Libya, Bahreyn ve Suriye'de de görmek mümkündür.

Bu verilerin ışığında sosyal medyanın Arap Baharı'na etkisi anlamında iki gerçekliğin de altını çizmek gerekir. Arap Baharı süreçlerinde, ilk kez geleneksel medya ve dijital medya platformlarının birleşimiyle yeni bir kitle iletişim biçimi ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Öte yandan, sosyal medyanın Arap Baharı'na etkisi konusunda eleştiriler ortaya çıkmıştır. Özellikle verilere bakıldığında paylaşımların önemli bir kısmının yurt dışı kayıtlı IP adreslerinden yapılmasının, hem dezenformasyona neden olduğunu hem de sosyal medya içerisindeki doğrulanmamış haberlerin mezhepsel gerilimleri beklenmedik ölçüde arttırdığını söylemek mümkündür.⁶¹

Sonuç olarak, Arap Ayaklanmaları'nın bölgesel ve küresel sonuçlarıyla beraber protestoların yaşandığı her ülkede yansımaları kısa, orta ve uzun vadede farklılaşmıştır. Bu ülkelerin bazılarında, siyasi dönüşümler yaşanmış, bir kısmında ise süreç uzun süreli çatışmalara evrilmiştir. Suriye hiç şüphesiz Arap Baharı ülkeleri içerisinde çatışmaların en uzun olduğu ülkelerden birisidir. Diğer bölümde Suriye krizi, aktörleri ve yansımaları bağlamında ele alınacaktır.

59 Chulhwan Chris Bang, Jaecung Lee ve H. Raghav Rao, "The Egyptian Protest Movement in The Twittersphere: An Investigation of Dual Sentiment Pathways of Communication", *International Journal of Information Management*, Cilt: 58, 2021, 102328.

60 Manuel Castells, *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*, John Wiley & Sons, 2015.

61 Marc Lynch, *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*, Hachette UK, 2013.

1.5. Suriye'de Ayaklanmalar, Rejimin Katliamları, İç Savaş ve Göç

Hafız Esed'den bu yana baskıcı Baas rejimi altında yaşayan Suriye halkı ile diğer Arap Baharı ülkeleri arasında birçok benzerlik olmasına rağmen, 1982 Hama ayaklanmaları kanlı şekilde bastırıldığı için Suriye'deki ayaklanmalar ilk başta beklenmedik olaylar olarak tanımlanmıştır.⁶² Suriye açısından hiç şüphesiz diğer bir şaşırtıcı unsur ise Tunus'ta başlayan protestoların Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelerde rejim değişiklikleriyle sonuçlanmasına rağmen, Suriye'de uzun süreli bir iç savaşa dönüşmesi olmuştur. 2011 yılında Dera'da başlayan barışçıl protestolar, Beşşar Esed yönetiminin sert müdahaleleriyle hızla silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Rejimin baskıcı politikaları, güvenlik güçlerinin göstericilere uyguladığı şiddet ve siyasi reform taleplerine kulak asmaması, ülkeyi iç savaşa sürükleyen temel etkenler hâline dönüşmüştür.⁶³ Suriye'de, Arap Baharı'nın diğer ülkelerdeki etkilerinden farklı yaşanmasının en temel sebebinin hâlihazırda ülkedeki mezhepsel ve etnik kırılganlıklar olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁴

Suriye dinî ve etnik açıdan bölgenin en heterojen toplumlarından birisine sahiptir. Nüfusun sadece %11'ini oluşturan Nusayrilerden olan Esed ailesi ve elitleri, 1970'teki darbeden itibaren baskıcı rejim aracılığıyla, %75'i Sünni olan ve Hristiyan ve Dürzi azınlıkların da bulunduğu Suriye halkını yönetmiştir.⁶⁵ Öte yandan, Suriye etnik olarak Kürtlerin, Türklerin, etnik Ermenilerin, Arapların ve Çerkezlerin uzun yıllar vatani olmuştur.⁶⁶ Dolayısıyla, etnik ve dinî çeşitlilik Suriye'deki çatışmaları beklenmedik hızda alevlendirmiştir. Elbette bununla beraber, 2006-2010 yılları arasında ülkenin modern tarihindeki en büyük kuraklığı nedeniyle yüz binlerce çiftçi ailesinin yoksulluğa düşmesinin, kırsal kesimdeki insanların kentlerdeki gecekondu mahallelerine kitlesel göçüne neden olmasıyla birleşmesi de Suriye'deki ayaklanmaların şiddetini artırmıştır.

Suriye'nin güneyinde, yoksul Dera kırsalında ilk büyük protestolar Mart 2011'de başlamıştır. Bir grup çocuğun rejim karşıtı grafitiler yazması üzerine yetkililer tarafından tutuklanması ve işkence görmesi; yerel halkın sokaklara dökülmesine neden olmuştur. Protestolar sırasında güvenlik güçlerinin ilk müdahalesinde 14 sivil yaşamını yitirmiştir.⁶⁷ Güvenlik güçlerinin toplu tutuklamalar yaparak ve bazen göstericilerin üzerine ateş açarak sert bir şekilde karşılık vermesi sebebiyle olaylar birkaç hafta içinde ülkenin dört bir yanındaki şehirlerde benzer şiddet içermeyen protestolara dönüşmüştür. Söz konusu olayların akabinde ise 18

62 Kathrin Nina Wiedl, *The Hama Massacre-Reasons, Supporters of the Rebellion, Consequences*, 2006.

63 Lisa Anderson, "Demystifying the Arab Spring", *Foreign Affairs*, Cilt: 90, Sayı: 3, 2011, s. 2-7.

64 Bassam Haddad, "Syria, the Arab Uprisings", *Middle East Policy*, Cilt: 19, Sayı: 4, 2012, s. 125-132.

65 Ignacio Alvarez-Ossorio, "The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict", *The Review of Faith & International Affairs*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2019, s. 47-58.

66 Kevin Mazur, "State Networks and Intra-Ethnic Group Variation in the 2011 Syrian Uprising", *Comparative Political Studies*, Cilt: 52, Sayı: 7, 2019, s. 995-1027.

67 <https://www.hrw.org/news/2011/03/28/syria-security-forces-fire-protesters> (E.T. 24/6/2025).

Mart günü cuma namazının ardından Suriye'nin merkez bölgelerinde rejim karşıtı gösteriler düzenlenmiş, protestolarda en az 37 gösterici hayatını kaybetmiştir.⁶⁸

2011 yılının Nisan ayında Esed yönetimi, nüfusunun çoğunluğu Sünni olan Dera kentini kuşatarak askerî müdahaleye başlamıştır. Kentte yükselen halk protestolarının, rejim güçlerince kuşatma altına alınması ve kanlı biçimde bastırılması, sürecin giderek tırmanmasına ve nihayetinde iç savaşa dönüşmesine zemin hazırlamış,⁶⁹ Beşşar Esed tarafından gösterilerin bastırılması için başvurulmuş bu yöntemler Suriye'de Arap Baharı'nın başlamasına sebebiyet vermiştir.⁷⁰

2011 yılının Mayıs ayında çatışmaların yoğunlaştığı Suriye'de, tanklar Dera ve Humus vilayetlerinde göstericilerin üzerine sürülmüştür. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, başta Hama olmak üzere tank, top ve ağır silahlarla yapılan operasyonlar sonucu en az 120 kişinin öldüğünü belirtmiştir.⁷¹ Açılan ateş sonucu yalnızca silahsız ve güvenlik güçlerine tehdit oluşturmayan göstericiler değil, aynı zamanda yaralılara yardım etmeye çalışan sağlık görevlileri ile kentin kuşatılması sırasında temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla evlerinden çıkmak zorunda kalan siviller de hayatını kaybetmiştir.⁷² Bu süreçte özellikle protesto eylemlerine ve cenaze törenlerine yönelik saldırılarda çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Örneğin 19 Nisan'da Humus Yeni Saat Kulesi Meydanı'nda en az 13 kişi, 19 Temmuz'da Halid Bin Velid Camii yakınındaki bir cenazede ise 16 kişi öldürülmüştür.⁷³

Bu dönemde, Suriye ordusu bünyesinde Beşşar Esed'in kontrolündeki bazı tugaylar, Şebbiha milisleri ve istihbarat birimleri tarafından Suriye'deki hükûmet karşıtı protestolara yönelik ciddi insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmiştir.⁷⁴ Hükûmet güçleri yargısız infazlar gerçekleştirmiş, sistematik ve giderek artan düzeyde şiddet uygulamış, geniş çaplı tutuklamalar yapmıştır. Askerî operasyonlar ve kent kuşatmaları, sivillere yönelik toplu cezalandırma yöntemleri olarak kullanılmış, hastanelere erişim ise büyük ölçüde kısıtlanmış ya da tamamen engellenmiştir.⁷⁵

Protestoların ağırlıklı olarak Sünni gruplar tarafından gerçekleştirilmesi ve Esed rejiminin şiddetle bastırmaya yönelik hamlelerini gerçekleştiren güvenlik güçlerinin Nusayri ağırlıklı olması, süreci neredeyse 9 ay içerisinde iç savaş noktasına getirmiştir.

68 <https://www.hrw.org/news/2011/03/24/syria-security-forces-kill-dozens-protesters> (E.T. 24/6/2025).

69 Umut Koldaş ve Nur Köprülü, "Arap İntifadası mı? Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 6, Sayı 1, 2011, s. 34.

70 Murat Köylü, "Suriye'de PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergisi*, Sayı 11, 2018, s. 70-86.

71 OHCHR, 2/8/2011 tarihli "The world is watching the carnage in Syria despite attempts to sever access, says Pillay" Raporu.

72 Human Rights Watch, "Crimes against Humanity by Syrian Security Forces", s. 1-2.

73 <https://www.hrw.org/report/2011/11/11/we-live-war/crackdown-protesters-governorate-homs-syria> (E.T. 24/6/2025).

74 Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity - Report of human rights violations committed in Syria", FIDH Report, www.fidh.org/IMG/pdf/reportSyria2807eng.pdf, s. 5-7.

75 "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", FIDH Report, s. 5.

Temmuz 2011'de Suriye ordusundan ayrılan askerlerin oluşturduğu isyancı bir şemsiye grup olan Özgür Suriye Ordusu, Suriye'de savaşı silahlı muhalefetin liderliğini üstlenmiştir.⁷⁶ 2012 ve 2013 yılları içerisinde Halep başta olmak üzere çatışmalar şiddetlenmiş olmakla beraber Arap Ligi başta olmak üzere birçok uluslararası aktörün ateşkes ve barış girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Suriye'deki çatışmaların ilerleyişi açısından 2013 ve 2015 yılları önemli kırılmalara neden olmuştur. 2013 yılında Nisan ayında Irak'taki El-Kaide'nin lideri Ebubekir el-Bağdadi, Irak'taki güçlerini Irak Şam İslam Devleti (DAEŞ) adı altında Nusra Cephesi ile birleştireceğini açıklamış ve DAEŞ'in, Fırat vadisinde Rakka kenti merkezli bir bölgeden başlayarak Irak-Suriye sınırı boyunca genişleyen Doğu Suriye'de hâkimiyet için rekabet etmeye başlaması, iç savaşın şiddetinin artmasıyla ve seyrinin değişmesiyle sonuçlanmıştır.⁷⁷ DAEŞ'in bölgede hızla ilerlemesi ve özellikle belirli etnik ve dinî gruplara yönelik şiddeti, bir seneyi aşkın süre içerisinde uluslararası kamuoyunun ve küresel aktörlerin Suriye iç savaşına müdahalesini daha somut bir hale getirmiştir. Nitekim 2015 yazında Rusya, Lazkiye yakınlarındaki Hmeymim Hava Üssü'ne asker ve askerî teçhizat konuşlandırarak Eylül ayından itibaren muhaliflere yönelik hava saldırılarına başlamıştır.⁷⁸ Rusya'nın terörle mücadele adı altındaki hava saldırılarının geniş çerçevede Esed karşıtı gruplar ve sivilleri hedef alması konusuyla bağlantılı olarak Rus yetkililer başlangıçta hava saldırılarının DAEŞ'i hedef aldığını iddia etse de çoğunlukla Esed'e karşı savaşı isyancıları hedef almaya başlaması savaşın gidişatını rejim lehine çevirmiştir.⁷⁹ Hava saldırıları ve Rusya'nın stratejik desteği sayesinde Esed yönetimi, Halep ve İdlib gibi kritik bölgelerde kontrolü yeniden ele geçirmiştir.

Bunun yanında özellikle Rakka, Deyr ez-Zor ve Tedmur gibi bölgelerde hem Esed rejiminin hem DAEŞ'in hem de YPG (Halk Koruma Birlikleri)'nin düzenlediği saldırılar, ağır insan hakları ihlallerine ve büyük ölçekli tahribatlara yol açmıştır. Bu dönemde bölgede kontrolü ele geçiren DAEŞ terör örgütü sivil halka karşı katliamlara girişirken; Esed rejimi sivillere yönelik hava bombardımanları gerçekleştirmiştir. Bölge halkı çift taraflı bir kuşatmanın altında kaldığından bölgede mahsur kalmıştır.⁸⁰ Deyr ez-Zor'da DAEŞ kuşatması altındaki 400.000 sivil Esed rejiminin hava bombardımanlarının yanı sıra uzun süre gıda, ilaç ve temel yaşam gereksinimlerine ulaşamadığı gibi; rejim insani yardımların erişimini kasıtlı olarak engellemiştir.⁸¹

Öte yandan, ABD ve Batı ittifakı ise DAEŞ ile mücadele bahanesiyle Suriye'nin doğusundaki

76 Elizabeth O'Bagy, Middle East Security Report 9: The Free Syrian Army, DC: Institute for the Study of War, Washington, 2013.

77 Luna Shamieh ve Zoltan Szenes, "The Rise of Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)", *AARMS—Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, Cilt: 14, Sayı: 4, 2015, s. 363-378.

78 Kübra Çağlar Hekimoğlu, "Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye Politikası", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 4, 2021, s. 1405-1422.

79 Christopher Phillips, *The Battle for Syria*, Yale University Press, New Haven, 2016, s. 78-85.

80 Human Rights Watch, World Report 2018: Syria | <https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/syria> (E.T. 24/6/2025).

81 Atlantic Council, Of Barrel Bombs and Jeans, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/of-barrel-bombs-and-jeans/> (E.T. 24/6/2025).

PYD (Demokratik Birlik Partisi), YPG, SDG (Suriye Demokratik Güçleri) gibi terör gruplarını destekleyerek, ülkenin fiili olarak bölünmesine neden olmuştur.⁸² Bölgesel düzeyde ise Suriye'nin 900 km'lik sınırının bulunduğu Türkiye, hem Suriye'deki çatışmalar sebebiyle ortaya çıkan insani krizin kilit ülkesi olmuş hem de DAESH başta olmak üzere bütün terör örgütleriyle mücadelede öncü ülke olmuştur.⁸³ Ayrıca ABD öncülüğündeki Uluslararası Koalisyon Güçleri, önemli ölçüde hava saldırılarıyla, Doğu Suriye'de DAESH'e karşı mücadele ederken ciddi sivil zayıatına sebep olmuştur. Koalisyonun Ekim 2017'de tamamlanan Rakka Operasyonu sırasında, kentin büyük bölümü yerle bir edilmiştir. Uluslararası Af Örgütü'nün kayıtlarına göre, Rakka'nın özgürleştirilmesi adı altında yürütülen yoğun hava bombardımanında, şehrin %80'inden fazlası yıkılmış ve 1.600'den fazla sivil hayatını kaybetmiştir.⁸⁴

Arap Baharı, 2011 yılında Tunus'ta başlayarak hızla diğer Arap ülkelerine yayılan halk hareketleriyle şekillenen, bölgedeki politik yapıları ve toplumsal dinamikleri köklü şekilde etkileyen bir dönüm noktası olmuştur. Bu hareketler, başlangıçta demokrasi ve özgürlük talepleriyle ortaya çıksa da farklı ülkelerde farklı seyirler izlemiş ve bazı ülkelerde bu hareketler çok daha derinleşmiş, karmaşık iç savaflara yol açmıştır. Suriye, Arap Baharı'nın etkilerini en yoğun şekilde hisseden ülkelerden biri olmuştur. Diğer bazı Arap ülkelerinden farklı olarak, Suriye'deki halk ayaklanmaları hızla şiddetli bir iç savaşa dönüşmüş ve bu savaş, yalnızca Suriye'nin iç politikasıyla sınırlı kalmamış, bölgesel ve küresel güçlerin müdahalesiyle çok daha karmaşık bir hale gelmiştir.

Suriye krizinin, bölgesel dengeleri değiştirerek, Orta Doğu'nun geleceği üzerinde uzun vadeli etkiler bırakması kaçınılmaz olmuştur. Bu süreç, bölgedeki jeopolitik dengelerin yeniden şekillenmesine yol açarken, aynı zamanda küresel güçlerin yeni askerî ve siyasi stratejiler geliştirmelerine neden olmuştur. Bu stratejiler, sadece askerî müdahalelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda ekonomik yaptırımlar, diplomatik manevralar ve insani yardımlar gibi farklı yöntemlerle de kendini göstermiştir. Aynı zamanda, terör örgütlerinin bu bölgede güç kazanması, küresel güvenlik tehdidi oluşturmuş, uluslararası toplumun Suriye'deki çözüm çabalarını daha da karmaşıklştırmıştır. Bir başka deyişle, Suriye krizi hem bölgesel hem de küresel dinamikleri geçen 14 yılda beklenmedik şekilde değiştirmiştir.

Suriye iç savaşı, yalnızca çatışmaların aktörleri ve kapsamıyla değil, aynı zamanda yol açtığı ağır insani krizle de dikkat çekmektedir. Suriye'deki çatışmalar sonucu ortaya çıkan mülteci krizi modern tarihin en büyük insani krizlerinden birine dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK/UNHCR) verilerine göre, savaş nedeniyle yaklaşık

82 Fabrice Balanche, *Sectarianism in Syria's Civil War*, Washington Institute, Washington, 2018, s. 40-45.

83 Murat Yeşiltaş ve Tuncay Kardaş, *Ortadoğu'da Güç ve İstikrar*, SETA, Ankara, 2017, s. 150-160.

84 Amnesty International and Airwars, *Syria: Unprecedented investigation reveals US-led Coalition killed more than 1,600 civilians in Raqqa 'death trap'* (E.T. 24/6/2025).

6.8 milyon Suriyeli ülkesini terk etmiş, milyonlarca insan da ülke içinde yerinden edilmiştir.⁸⁵ Bu noktada özellikle Esed rejiminin uzun vadeli insan hakları ihlallerinin, kimyasal silah kullanımının ve Rus ve İran güçlerinin sivillere saldırılarının en büyük sebep olduğunun altını çizmek gerekir. Mülteci akınından direkt olarak Türkiye,⁸⁶ Lübnan, Ürdün ve Avrupa ülkeleri etkilenmiştir. Mülteci krizinin hiç şüphesiz ekonomik, sosyal ve siyasi boyutları bulunmaktadır.⁸⁷ Bu açıdan Orta Doğu'da ve özellikle Suriye'de yaşanan ve trajik vakaları ortaya çıkaran kitlesel göç dünyanın önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır.⁸⁸ Bölgede yaşanan saldırılar, bombardımanlar ve çatışmalar İkinci Dünya Savaşı'ndan beri görülen en büyük mülteci krizini doğurmuştur.

Ülke dışında yerinden edilen kişiler bakımından bu denli etki doğuran Suriyelilerin göçü, ülke içinde yerinden edilen kişiler ve yaşadıkları dram bakımından da dünya göç tarihine geçmiştir. TİHEK tarafından yapılan yerinde incelemelerde, çatışmalar ve bombardımanlar nedeniyle insansızlaştırılan ve hayalet kentlere dönen İdlib'in Han Şeyhun⁸⁹ ve Maaret el-Numan⁹⁰ kentleri, Halep'in Hraytan kenti ile Şam'ın Hay el-Asale ve Cobar ilçeleri, rejimin gerçekleştirdiği maddi ve manevi yıkımın etkilerinin derinden hissedildiği örneklerdir. Bu denli büyük bir yıkım bu kadar yüksek oranlarda zorla yerinden edilme ile sonuçlanmış ve kadın, çocuk, yaşlı ve engelli birçok kişi dezavantajlı konumlarından dolayı göç yollarında daha trajik durumlar ile karşı karşıya kalmıştır.

85 UNHCR, "Syria Emergency", <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> (E. T. 20/04/2025).

86 Türkiye, 2024 yılı itibarıyla 3,6 milyonu aşkın Suriyeli mülteci ile dünya genelinde en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yaparak insani yardımda ve mülteci yönetiminde kilit ülke olmuştur. Bkz. Turkish Ministry of Interior, Migration Statistics Report, 2024. Türkiye bu bağlamda mültecilere yardım için 40 milyar doların üzerinde harcama yaparak geçici koruma statüsü, sağlık ve eğitim hizmetleri sağlamıştır. Bkz. Senem Cevik, Efe Sevin, "A Quest for Soft Power: Turkey and the Syrian Refugee Crisis", *Journal of Communication Management*, Cilt: 21, Sayı: 4, 2017, s. 399-410. Zorluklara rağmen Türkiye, uluslararası destek ve güvenli geri dönüş politikalarını savunmaya devam etmektedir.

87 Şuay Nilhan Açıkalın ve diğerleri, "Measurement of Social Integration: Syrian Women in Turkey", *Journal of Refugee Studies*, Cilt: 34, Sayı: 3, 2021, s. 2960-2983.

88 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2023 Yılı Raporu, Ankara, 2025, s. 29.

89 Yerinde incelemelerde savaş öncesi kentin nüfusunun 80 bin civarında olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

90 Yerinde incelemelerde savaş öncesi kentin nüfusunun 130 bin civarında olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Suriyelilerin güvenli bir yer arayışı içerisinde olduğu süreç, uluslararası toplum için de insan hakları, adalet ve hakkaniyet temelinde bir sınama dönemi olmuştur. Devletlerin bu süreçte göçmenlere yaklaşımı ve ortaya koydukları çaba, aynı zamanda karşılaşılan sorunların çözümü konusunda ne kadar istekli olduklarını da gösteren bir turnusol kâğıdı olmuştur.⁹¹

Aynı zamanda söz konusu hareketlilik, başta Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde göç konusunun güvenlik kavramı ekseninde değerlendirildiği bir dönemin canlanmasına neden olmuştur. Avrupa'nın Suriyeli sığınmacılara yönelik güvenlikçi politikası neticesinde yaşam hakkı başta olmak üzere insan hakkı ihlalleri meydana gelmiştir. 2020 ve 2021 yılları ile 2022 yılının ilk üç ayında Aydın'da Yunanistan kaynaklı geri itme vakalarından kurtarılan toplam 5.189 sığınmacı ve/ya düzensiz göçmenin 1.043'ü Suriye uyruklu kişilerden oluşmuştur.⁹² Avrupa'nın güvenlikçi yaklaşımı ve geri itme uygulamalarının gölgesinde kıtaya geçebilen sığınmacılar, İslamofobi ve yabancı düşmanlığının mağduru olmuştur. Bu krizi devam ettiren ve zorla yerinden edilenlerin memleketlerine geri dönüşleri önündeki en büyük engel ise Esed rejiminin varlığı olmuştur.

Bu değişimlerin ve krizlerin gölgesinde 8 Aralık 2024 tarihinde gerçekleşen Şam devrimi uzun yıllardır devam eden Esed rejimini ve şiddet sarmalına dönüşmüş iç savaşı sonlandırmıştır. Suriye'de siyasi yasaklar kalkmış, toplumun her kesimi için daha kapsayıcı yeni bir Şam yönetimi oluşturulmak için ilk adımlar atılmıştır. Elbette yeni Şam yönetimiyle beraber yıllarca Esed rejimi tarafından gerçekleştirilen ağır insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin araştırılması konusu büyük bir önem kazanacaktır.

91 Türkiye'de 2021 yılında geçici korunan Suriyeli sayısı 3.737.369 olmuştur. Güncel verilere göre Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı ise 2.605.508'dir. Bkz. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (17/7/2025 tarihi itibarıyla) (E.T. 22/7/2025).

92 TIHEK, Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu, s. 36.

II.

SURİYE'DE GERÇEKLEŞEN İNSAN HAKLARI VE İNSANCIL HUKUK İHLALLERİ

Sivil Ölümleri

Sivil Altyapıya ve Kamusal Mülkiyete Yönelik
Saldırıları

Eğitim Hakkı

Yasaklı Silah Kullanımı (Varil, Misket
Bombası, Kimyasal Saldırıları)

Zorla Kaybetmeler ve Hürriyetin Keyfî
Olarak Kısıtlanması

İşkence ve Kötü Muameleler

Yerinden Edilmeler (Sığınmacılar ve Ülke
İçinde Yerinden Edilmişlerin Durumu)

Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti

Sağlık Personeli ve Medya Çalışanlarına
Yönelik İnsan Hakları İhlalleri

İnsani Yardım Sorunu

Din ve İnanç Özgürlüğü

2. SURİYE’DE GERÇEKLEŞEN İNSAN HAKLARI VE İNSANCIL HUKUK İHLALLERİ

Arap Baharı eylemlerinin Suriye’ye sirayet etmesiyle birlikte Mart 2011’de Dera kentinde başlayan barışçıl eylemler, rejim güçlerinin aralarında yaşları 13 ve 14 olan ve öldürüldükten sonra uzuvları kesilerek evlerine gönderilen iki çocuğun da bulunduğu bir gruba işkence yaptığına ilişkin haberlerden sonra ülke sathına yayılmıştır. Bu çocuklardan birisi olan Hamza el-Hatib’in işkencelere maruz kalmış ve uzuvları kesilmiş naaşı, tutuklanmasının üzerinden haftalar geçtikten sonra, 2011’in Mayıs ayında ailesine teslim edilmiştir. Suriye’de Baas rejiminin uzun yıllar boyunca fakirlik, yolsuzluk, politik tutuklamalar ve korku yoluyla yarattığı toplumsal denklem bozulmuş ve Suriye halkı, haklarını talep etmek için sokaklara dökülmüştür.⁹³ Ancak diğer ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri yerine (ki diğer ülkelerde de zamanla durum değişmiştir) Suriye’de büyüyen olaylar zamanla bir iç savaşa dönüşmüş, Esed rejimi halkın makul taleplerini karşılamak yerine halka karşı şiddetli bir mücadeleye girişmiştir. İç savaş beş yüz binden fazla sivilin ölümü, milyonlarca sivilin göç etmesi, binlercesinin kaybolması, binlercesinin de işkence gibi suçlara maruz kalması ile neticelenmiştir. Oysa Suriye halkının talepleri 1973 tarihli Anayasa’da da yer alan temel bir özgürlük talebine dayanmaktaydı. Anayasa’nın başlangıç kısmında yer alan temel ilkelerden dördüncüsü şu düzenlemeyi içermekteydi: “Özgürlük kutsal bir haktır ve halk demokrasisi, yurttaşın özgürlüğünü kullanmasını sağlayan, onu insan onuruna yaraşır bir biçimde, üreten, inşa eden, yaşadığı vatani savunan ve mensubu olduğu milleti için fedakârlıkta bulunan bir birey hâline getiren ideal bir formüldür. Bir vatanın özgürlüğü ancak özgür yurttaşlar tarafından korunabilir. Yurttaşın özgürlüğü ise ancak ekonomik ve sosyal kurtuluşu ile tamamlanabilir.”⁹⁴

Hukuki hakların anayasalarda yer alması onların hayata geçtiği anlamına gelmemektedir. Nitekim 1973 tarihli Suriye Anayasası’nda yer alan mevzubahis ilke de ülkede yaşanan gerçekler ile uyuşmamaktaydı. Ne insan onuruna yakışır bir siyasal ortam ne de ekonomik ve sosyal kurtuluşa götürecek uygulamalar söz konusuydu. Her ne kadar 2000 yılından beri Esed rejimi birtakım reformlar vadetse de rejimin uzun yıllardır konuşulan talepleri yerine getirmemesi ve baskıcı tavrını arttırması, artık Suriye’yi geri dönülemez bir yola sokmuştu. Esed rejimi ise 2012 yılında bir anayasa değişikliği yaparak meseleyi çözebileceğine inanmış ve insan hakları kavramına yer vermenin ihtilali durdurabileceğini düşünmüştür. Oysa insan hakları sadece teorik bir kavram değil pratik olarak da ele alınması gereken bir

93 BM İnsan Hakları Konseyi, 54 (2021) sayılı Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu Raporu, A/HRC/46/54, 21/7/2021, s. 2.
94 1973 Suriye Anayasası, Madde’nin İngilizce hali şu şekildedir: “Freedom is a sacred right and popular democracy is the ideal formulation which insures for the citizen the exercise of his freedom which makes him a dignified human being capable of giving and building, defending the homeland in which he lives, and making sacrifices for the sake of the nation to which he belongs. The homeland’s freedom can only be preserved by its free citizens. The citizen’s freedom can be completed only by his economic and social liberation.”

olgudur. 2012 tarihli Anayasa'nın başlangıç bölümünde şu ilkeler yer almıştır: Anayasa'nın tamamlanması, halkın özgürlük ve demokrasi yolundaki mücadelesinin nihai zaferidir. Bu; kazanımların somut bir tezahürü, değişim ve dönüşümlere bir yanıt, devletin geleceğe yönelik yürüyüşünü düzenleyen, kurumlarının işleyişini denetleyen ve yasama kaynağı olan bir belgedir. Bütün bunlar, bağımsızlık, egemenlik ve seçimlere dayanan halk iradesi, politika ve parti çoğulculuğu, ulusal birlik, kültürel çeşitlilik, kamu özgürlükleri, insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, fırsat eşitliği, vatandaşlık ve hukukun üstünlüğü ilkelerini esas alan temel bir sistem sayesinde mümkündür. Toplum ve yurttaş, her ulusal çabanın hedefi ve gayesidir. Toplumun ve yurttaşın onurunu korumak, bir ülkenin medeniyet göstergesi ve devletin itibarının temel ölçütüdür.⁹⁵ Oysa aşağıda açıklayacağımız üzere Esed rejimi Anayasa'da yer alan vaatleri yerine getirmek yerine sadece Anayasa'yı değil uluslararası hukukun en temel ilkelerini ve Suriye'nin taraf olduğu sözleşmeleri de ihlal ederek suç dolu bir tarih yazmıştır. Sonunda rejim, 8 Aralık 2024 tarihinde çökmüş ve Esed, ailesi ile birlikte Rusya'ya sığınmıştır. Yeni yönetimin lideri Ahmed eş-Şara ise yeni bir anayasa yapmak üzere 29 Ocak 2025 tarihi itibarıyla mevcut Anayasa'nın yürürlüğünü askıya almıştır. Esed rejiminin iktidarda olduğu dönemde Anayasa yürürlükte ve bağlayıcı olmasına rağmen aşağıdaki bölümlerde göreceğimiz üzere rejim hem Anayasa'yı hem de Suriye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaları hiçe sayarak sivillere önemli zararlar vermiştir.

Bu bölümde Suriye'de rejim tarafından gerçekleştirilen insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kapsamında sivil ölümleri; sivil altyapıya ve kamusal mülkiyete yönelik saldırılar; varil ve msket bombası ile kimyasal silah kullanımı; zorla kaybetmeler ve hürriyetin keyfî olarak kısıtlanması; işkence ve kötü muameleler; yerinden edilmeler; sağlık personeli ve medya çalışanlarına yönelik saldırılar; insani yardım sorunu ile din ve inanç özgürlüğü ihlallerine dair değerlendirmeler yapılmıştır.

95 26/2/2012 tarihli Suriye Anayasası, Madde'nin İngilizce hali şu şekildedir: "The completion of this Constitution is the culmination of the people's struggle on the road to freedom and democracy. It is a real embodiment of achievements, a response to shifts and changes, an evidence of organizing the march of the state towards the future, a regulator of the movement of its institutions and a source of legislation. All of this is attainable through a system of fundamental principles that enshrines independence, sovereignty and the rule of the people based on election, political and party pluralism and the protection of national unity, cultural diversity, public freedoms, human rights, social justice, equality, equal opportunities, citizenship and the rule of law, where the society and the citizen are the objective and purpose for which every national effort is dedicated. Preserving the dignity of the society and the citizen is an indicator of the civilization of the country and the prestige of the state."

2.1. Sivil Ölümleri

Uluslararası hukukta insan hakları ve insancıl hukuk yükümlülükleri devletler arasındaki bağlayıcı antlaşmalardan doğmaktadır. Özellikle 1945'te Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması ile birlikte çok taraflı insan hakları sözleşmeleri artmış ve BM birçok sözleşmenin hem yapımında hem de hayata geçirilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Bunun sonucunda genel olarak medeni ve siyasi haklara ya da ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin sözleşmelerden soykırıma, işkenceye, engelli haklarına, kadınlara ve çocuklara ilişkin sözleşmelere varana kadar onlarca çok taraflı insan hakları sözleşmesi akdedilmiştir. Öte yandan insancıl hukuka ilişkin uluslararası teamül hukuku kuralları da 1949 yılında kodifiye edilmiş ve böylece dört ayrı Cenevre Sözleşmesi ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında yer alan IV. Cenevre Sözleşmesi silahlı çatışmalarda sivillerin korunmasını düzenlemektedir. Belirtmek gerekir ki hem bu düzenlemeler hem de insan hakları hukuku Suriye'de rejim güçleri ile muhalifler arasında geçen çatışmalarda uygulanabilir. Zira silahlı çatışma esnasında insancıl hukuk kuralları gündeme gelmekte ve ayrıca insan hakları hukuku kuralları da uygulanmaya devam etmektedir.

Suriye ordusuna ait savaş uçaklarının 30 Eylül 2016'da Şam'ın Kafr Batna kasabasında yerleşim alanlarına düzenlediği hava saldırısında hayatını kaybeden bir çocuk. Fotoğraf: Anadolu Ajansı.⁹⁶

96 <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/1-176-civilians-killed-in-syria-in-september-ngo/656318> (E.T. 15/4/2025).

Suriye’de yaşanan ve Esed rejimi güçleriyle muhalif gruplar arasında cereyan eden çatışmalar “uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma” olarak adlandırılmaktadır. Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesine göre uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda da Sözleşme hükümlerinin uygulanması mümkündür. Buna göre; Taraf Devletlerden birinin topraklarında uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışma meydana geldiğinde, çatışmanın her bir tarafı asgari olarak aşağıdaki hükümlere uymakla yükümlüdür:

1. Silahlı eylemlere aktif olarak katılmayan kişiler, silahlarını bırakmış silahlı kuvvet mensupları ve hastalık, yaralanma, gözetli veya başka herhangi bir nedenle “*hors de combat*” (muharebe dışında kalmış) duruma düşmüş olanlar, ırk, renk, din veya inanç, cinsiyet, doğum veya servet ya da benzeri herhangi bir ölçüte dayalı olumsuz bir ayırım yapılmaksızın her koşulda insanca muamele görmelidir. Bu doğrultuda, yukarıda belirtilen kişilere karşı her zaman ve her yerde yasak olan ve yasak kalacak fiiller şunlardır:
 - a. Hayata ve kişiliğe yönelik şiddet; özellikle her türlü cinayet, organ kesme, zalimane muamele ve işkence;
 - b. Rehine alma;
 - c. Kişisel onura yönelik saldırılar; özellikle küçük düşürücü ve aşağılayıcı muameleler;
 - d. Düzenli şekilde kurulmuş bir mahkeme tarafından medeni milletlerce vazgeçilmez olarak tanınmış tüm yargısal güvenceleri sağlayan bir yargılamaya dayanmaksızın hüküm verme ve infaz gerçekleştirme.
2. Yaralılar ve hastalar toplanacak ve bakımları sağlanacaktır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi tarafsız bir insani yardım kuruluşu, çatışmaya taraf olanlara hizmet sunmayı teklif edebilir. Çatışmanın tarafları, mevcut Sözleşme’nin diğer hükümlerinin tamamını veya bir kısmını özel anlaşmalar yoluyla yürürlüğe koymak için çaba göstermelidir. Önceki hükümlerin uygulanması, çatışmaya taraf olanların hukuki statüsünü etkilemez.⁹⁷

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK / OHCHR) hazırladığı bir raporda Suriye topraklarında, 1 Mart 2011 ile 31 Mart 2021 tarihleri arasındaki dönemde sekiz ayrı kaynaktan elde edilen veriler doğrultusunda toplam 350.209 belgelenmiş ve kimliği tespit edilebilir can kaybı belirlemiştir. Zira Esed rejimi BMİHYK’nin Suriye topraklarına girmesine ve araştırma yapmasına izin vermemiştir. Bu nedenle rapor saha kaynaklarından alınan sekiz ayrı veriye dayandırılmıştır. Rapora göre bir can kaybının “kimliği tespit

97 Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War), 1949. <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/32227> (E.T. 17/2/2025).

edilebilir” sayılabilmesi için tam adının, ölüm tarihinin ve ölümün gerçekleştiği vilayetin kaydedilmiş olması gerekmektedir. Bu bilgilerin herhangi birinin eksik olduğu kayıtlar analiz kapsamına dâhil edilmemiştir. Söz konusu dönemde, 27.126 çocuk hayatını kaybetmiş olup, bu durum da her 13 ölümden birinin bir çocuğa ait olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, 26.727 kadın ve kız çocuğu hayatını kaybetmiş olup, bu oran da her 13 ölümden birinin bir kadına ait olduğunu ortaya koymaktadır. En yüksek can kaybı ise 51.731 kişinin hayatını kaybettiği Halep vilayetinde kaydedilmiştir. Diğer çok yüksek ölüm oranlarına sahip bölgeler ise şu şekilde sıralanmaktadır: 47.483 ölümle Şam Kırsalı, 40.986 ölümle Humus, 33.271 ölümle İdlib, 31.993 ölümle Hama ve 31.369 can kaybı ile Tartus.⁹⁸

Rapora göre kaydedilen 350.209 ölümün 143.350’si (%40,9) sivil olarak tanımlanmıştır. Ancak siviller olarak tanımlanan kayıtlar, doğrulanabilir asgari bir sayıyı ifade etmekte olup, ölen gerçek sivil sayısının altında kalmaktadır. Ayrıca bu sayıya ek olarak belgelenmemiş 163.537 sivil ölümünün daha meydana geldiği tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda, %95 oranında güvenilir tahmin sonucunda, toplam sivil kayıplarının 306.887 olduğu öngörülmektedir. Bu durum da, gözlemlenen verilere dayandığında ve uygulanan veri toplama modelinin doğruluğu varsayıldığında, gerçek sivil ölüm sayısının 281.443 ile 337.971 arasında olma olasılığının %95 olduğunu göstermektedir. Bu sayı, on yıllık süre zarfında günlük ortalama 83 sivilin hayatını kaybettiğini, bunlardan 15’inin kadın (kadınlar ve kız çocukları) ve 18’inin çocuk olduğunu ortaya koymaktadır. Bahsi geçen on yılda yaşanan bu sivil kayıplar Suriye’nin çatışmaların başlangıcındaki toplam nüfusunun %1,5’ini temsil etmekte olup, devletin ve birtakım silahlı grupların sivillerin korunmasına ilişkin uluslararası insancıl hukuk normlarına riayet etmediklerine dair ciddi endişeleri gündeme getirmiştir.⁹⁹

BM dışında birtakım kuruluşlar da Suriye’de yaşanan savaşta kaydedilen ölüm sayısını hesaplamaya çalışmıştır. Koruma Sorumluluğu Küresel Merkezi’ne (GCR2P) göre 2011 yılından 2024 yılı sonuna kadar geçen süre zarfında Suriye topraklarında en az 580.000 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁰ Yine İngiltere merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi’ne göre (SOHR) Suriye’de yaklaşık 617.910 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunların 164.223’ü sivil ölümlerdir.¹⁰¹ Öte yandan Suriye İnsan Hakları Ağı’nın (SNHR) 2024 tarihli raporuna göre Suriye’de 2011’den beri en az 231.238 sivil hayatını kaybetmiştir. Bu sayının 30.193’ü çocuklardan, 16.451’i ise kadınlardan oluşmaktadır. Yine SNHR raporuna göre toplam sivil ölümünün %87,02’si Esed rejimi güçleri tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁰² Raporlardan da anlaşılacağı üzere ölüm sayısını net olarak belirlemek mümkün değildir. Zira Esed rejiminin devrilmesinden sonra ortaya çıkan belgeler, gizli hapishaneler ve toplu mezarlar, hâlihazırda

98 BM İnsan Hakları Konseyi, 68 (2022) sayılı Suriye Arap Cumhuriyeti’ndeki Sivil Ölümleri: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, A/HRC/50/68, 2022, s. 6.

99 BM Suriye Arap Cumhuriyeti’ndeki Sivil Ölümleri Raporu, s. 7-8.

100 Küresel Koruma Sorumluluğu Merkezi (Global Centre for the Responsibility to Protect), <https://www.global2p.org/countries/syria/> (E.T. 18/2/2025).

101 SOHR, Syrian Revolution 13 years on: Nearly 618,000 persons killed since the onset of the revolution in March 2011, <https://www.syriaahr.com/en/328044/> (E.T. 18/2/2025).

102 SNHR, On the 13th Anniversary of the Start of the Popular Uprising, 2024, s. 5-7. <https://snhr.org/wp-content/uploads/2024/03/R240209E-1.pdf> (E.T. 18/2/2025).

netliğe kavuşturulamayan sayıyı daha da arttırmaktadır. Ortalama olarak ifade etmek gerekirse toplamda 600.000 kişinin hayatını kaybettiği ve bunların da 300.000'e yakınının siviller olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

İç savaşın başladığı 2011 yılından, rejimin sona erdiği 2024 yılına kadar yaşanan sivil ölümlerinin büyük bir bölümü toplu katliamlar şeklinde olmuştur. Örneğin 2012 yılı Şubat ayında Humus kentinde yer alan Baba Amr Mahallesi'nin ablukaya alınarak tank saldırılarına maruz bırakılması sonucunda yaklaşık 4.000 kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir.¹⁰³ 26 Mayıs 2012 tarihinde Suriye güvenlik güçlerinin Humus'un El-Hule ilçesine top ve roketlerle gerçekleştirdiği saldırılar ve Şebbiha milislerinin gerçekleştirdiği toplu katliam sonucunda 50'si çocuk olmak üzere en az 110 sivil hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁴

2013 yılında rejim, sivil halkın yaşam hakkına yönelik saldırılara devam etmiştir. Ocak ayında Halep Üniversitesi'ne savaş uçağıyla yapılan bombardıman saldırısı neticesinde 87 öğrenci hayatını kaybetmiştir. Yine Ocak ayında Halep kentinde bulunan Bustan Kasr Mahallesi'nde rejim tarafından alıkonulan 230 sivilin cesetleri bulunmuştur.¹⁰⁵ Mayıs ayında Tartus kentinin Banyas ilçesine bağlı Beyda ve Banyas köyleri kuşatılarak evler ateş altında bırakılmıştır. Saldırı sonucu toplamda 248 sivil hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁶ Nisan ayında Dera'nın Sanmayn bölgesinde gerçekleştirilen baskın neticesinde kadın, çocuk ve yaşlıların çoğunlukta olduğu 100'den fazla sivil hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁷ Aynı ayda Şam kentinin Tadamon Mahallesi'nde 40'tan fazla sivilin rejim güçleri tarafından vurularak toplu bir şekilde yakıldıkları görüntüler 2022 yılı Nisan ayında ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸ 2014 yılı Mayıs ayında Halep'e atılan varil bombası sonucunda 40 sivil hayatını kaybetmiştir. Ekim ayında ise İdlib kentinde sığınmacıların bulunduğu Abidin çadır kentine gerçekleştirilen varil bombası saldırısı sonucu 60 sivil hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁹

2015 yılında rejim sivillere yönelik saldırılarına devam etmiştir.¹¹⁰ Ocak ayında Haseke kentine atılan varil bombası sonucu 160 sivil hayatını kaybetmiştir. Şubat ayında Hardetennin köyüne yapılan saldırıda 48 sivil kurşuna dizilmiştir. Haziran ayında rejim güçlerinin İdlib kenti Cenudiye kasabasına düzenlediği hava saldırısı sonucu 50'nin üzerinde sivil hayatını kaybetmiştir. Ağustos ayında ise Şam'ın Duma ilçesine atılan iki varil bombası 127 sivilin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.¹¹¹

103 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baas-rejiminin-temsalcisi-esed-ailesi-katliamlarla-hafizalara-kazindi/3418840> (E.T. 24/6/2025).

104 https://www.mfa.gov.tr/no_147_26-mayis-2012_-suriye-yonetimi_nin-humus_un-el-hule-ilcesi-halkina-karsi-gerceklestirdigi-katliam-hk_.tr.mfa (E.T. 24/6/2025).

105 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baas-rejiminin-temsalcisi-esed-ailesi-katliamlarla-hafizalara-kazindi/3418840> (E.T. 24/6/2025).

106 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/esed-rejiminin-katliamlarindan-banyasin-taniklari-ilk-kez-konusurken-aa-vahsetin-izlerini-goruntuledi/3424985> (E.T. 24/6/2025).

107 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baas-rejiminin-temsalcisi-esed-ailesi-katliamlarla-hafizalara-kazindi/3418840> (E.T. 24/6/2025).

108 <https://www.trthaber.com/haber/dunya/esed-rejiminin-2013teki-katliam-goruntuleri-ortaya-cikti-676842.html> (E.T. 24/6/2025).

109 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baas-rejiminin-temsalcisi-esed-ailesi-katliamlarla-hafizalara-kazindi/3418840> (E.T. 24/6/2025).

110 <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/syria> (E.T. 24/6/2025).

111 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baas-rejiminin-temsalcisi-esed-ailesi-katliamlarla-hafizalara-kazindi/3418840> (E.T. 24/6/2025).

Esed rejimi ortaya koyduğu tablo ile Suriye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan yaşam hakkını ihlal etmiştir. Bunların başında da Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) gelmektedir. Suriye 21 Nisan 1969'da anılan Sözleşme'ye taraf olmuş ancak bireysel şikâyet mekanizmasını kabul etmemiştir. Sözleşme'nin yaşam hakkını düzenleyen 6. maddesinin ilk fıkrası şu şekilde düzenlenmiştir: "Her insan, doğuştan gelen yaşam hakkına sahiptir. Bu hak, hukuk tarafından korunur. Hiç kimse keyfî olarak yaşamından mahrum edilemez."¹¹² Benzer şekilde Esed rejimi silahlı çatışmalarda sivillerin korunmasını öngören IV. Cenevre Sözleşmesi'nin (diğer Cenevre Sözleşmelerinde de ortak olan) 3. maddesini ihlal etmiştir. Zira 3. madde açıkça silahlı çatışmalarda yer almayan sivillerin öldürölmesini yasaklamıştır.¹¹³ Öte yandan yaygın ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilen sivil öölmleri, insanlığa karşı suçlardan sayılmaktadır. İnsanlığa karşı suçlar ise uluslararası hukukun emredici kurallarından (*peremptory norms* veya *jus cogens*) biri olarak kabul görmektedir. Bilinen tanıma göre uluslararası hukukun emredici bir normu (*jus cogens*), devletler topluluğunun tamamı tarafından kabul edilen ve tanınan, herhangi bir istisnanın izin verilmediğı ve yalnızca aynı nitelikteki daha sonraki bir uluslararası hukuk kuralı ile değıştirilebilecek bir normdur. İnsanlığa karşı suçlardan Esed rejimi yetkilileri ve bu suçlara karışmış olan diğerk kişiler sorumludur.

2.2. Sivil Altyapıya ve Kamusal Mülkiyete Yönelik Saldırılar

Sivillere yönelik şiddet çeşitli biçimlerde ortaya çıkmakta ve genellikle bireylere uygulanan fiziksel travma olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tip şiddet sivil altyapının yok edilmesi, gıda zincirinin, su ve sanitasyon hizmetlerinin, iletişim ve sosyal yapıların bozulması gibi saldırıları da kapsamaktadır. Zira bu tür saldırılar sivil nüfusun yaşamını, geçim kaynaklarını, sağlığını ve refahını derinden etkilemektedir. Uluslararası hukuk silahlı çatışmalarda sivil yerleşim yerlerinin, gündelik hayatın idamesini sağlamak üzere sivil altyapının ve çevrenin korunmasını da öngörmektedir. Suriye'de devrik Esed rejimi ve ona bağılı milis güçleri, İran ve Rusya'nın desteğı ile Halep, Humus ve Hama gibi stratejik öneme sahip şehirler de dâhil olmak üzere geniş toprak parçalarını bir dönem yeniden ele geçirmiş ve bu operasyonlar sürecinde şehirler ve köyleri harabeye çevirmiştir.

112 BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights), (1966), s. 171, <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1966/en/17703> (E.T. 18/2/2025).

113 Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi, m. 3.

Çoğunlukla Filistinli mültecilerin yaşadığı Yermuk Mülteci Kampı, Şam. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

SNHR raporuna göre Mart 2011'den bu yana sağlık binalarına yönelik 897, cami ve kilise gibi ibadet yerlerine yönelik 1.453, okullara yönelik ise 1.675 saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıların %86'sı Esed rejim güçleri ve Esed rejimini destekleyen diğer unsurlar tarafından düzenlenmiştir.¹¹⁴ Nitekim 2013 yılında Halep Ulu Camii (ya da Halep Emevi Camii) olarak bilinen tarihî yapının vurulmasından da anlaşılacağı üzere Esed rejimi birtakım dinî ve tarihî yapıları kasten hedef almıştır. Yine İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) 11 ay boyunca Esed rejimi ve Rusya destekli kuvvetler tarafından İdlib'e yapılan saldırıları raporlamış ve yüzlerce sivil yerleşim biriminin, okulun, marketin ve hastanenin zarar gördüğünü kayıt altına almıştır.¹¹⁵ Öte yandan Dünya Bankası (WB) tarafından 2022 tarihinde en çok yıkıma uğrayan 14 şehir (Afrin, Halep, Dera, Daraya, Deyrizor, Haseke, Humus, İdlib, Menbiç, Palmira, Rakka, Rastan, Tel Abyad ve Zabadani) özelinde bir Hasar Değerlendirme Raporu hazırlanmıştır. Buna göre 2022 Ocak ayı itibarıyla, değerlendirmeye tabi tutulan şehirler ve sektörlerdeki toplam hasarın 8,7-11,4 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir.

¹¹⁴ SNHR, On the 13th Anniversary of the Start of the Popular Uprising, s. 22.

¹¹⁵ İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch), İdlib'de Yaşamı Hedef Almak: Suriye ve Rusya'nın Sivil Altyapıya Yönelik Saldırıları (Targeting Life in Idlib: Syrian and Russian Strikes on Civilian Infrastructure), 2020, s. 1-5. https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2020/10/syria1020_web.pdf (E.T. 19/2/2025).

Toplam hasar tahmininin %68'i ya da 5,80-7,8 milyar doları Fiziksel Altyapı sektörlerine, %30'u ya da 2,7-3,3 milyar doları Sosyal Sektörlere ve %2'si ya da 175-278 milyon doları diğer sektörler atfedilmiştir. Tarım ve gıda zincirleri çatışmalardan en fazla etkilenen alanlar olmuştur. Suriye'nin toptan sebze pazarlarında ciddi zarar meydana gelmiş, değerlendirmeye tabi tutulan pazarların %82'si ya kısmen zarar görmüş ya da tamamen yok olmuştur. Öte yandan sektörlerin işlevselliğini etkileyen diğer koşullar da önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, su ve temizlik sektöründe fiziksel altyapının büyük bir kısmı zarar görmemiş olsa da varlıkların %51'inin işlevselliği azalmış ve bunların %11'i tamamen işlevsiz hale gelmiştir. Bu da en fazla etkilenen şehirler için önemli bir sorun teşkil etmektedir.¹¹⁶

Öte yandan, ülkede elektrik tesislerinin rejim saldırılarının hedefi olması sivil yaşamın büyük ölçüde sekteye uğramasına sebebiyet vermiştir.¹¹⁷ SNHR'nin 2014 yılında siviller için hayati öneme sahip tesisler hakkında yayımladığı raporunda 14 Ekim 2014'te rejimin Humus kentinin El-Va'ar semtindeki elektrik santralini havan topuyla hedef alarak hasara yol açtığı, 26 Ekim 2014 tarihinde ise Halep'in Hreytan kasabasındaki elektrik santralini varil bombasıyla hedef alarak Halep'in kuzey kırsalında elektrik kesintisine yol açtığı belirtilmiştir.¹¹⁸

Ülkedeki elektrik altyapısına yönelik saldırılar sebebiyle sivil halkın elektriğe erişimi kısıtlanmıştır. Bu durum ülke genelinde elektrik karnesi uygulamalarına sebebiyet vermiştir.¹¹⁹ SNHR'nin başka bir raporunda ise elektrik tedarikinde yaşanan bu aksaklıkların su istasyonlarından su teminini de zorlaştırdığı ve sivillerin suya erişimini de kısıtladığı belirtilmiştir. Bu durumla bağlantılı olarak akaryakıt ve ekmek fiyatlarında artış yaşandığı ve siviller için günlük yaşamın gittikçe zorlaştığı belirtilmiştir.¹²⁰

Askerî gerekliliklere aykırı olarak sivil mülkiyetin ya da sivil kullanıma sunulmuş kurumların zarara uğratılması savaş suçu teşkil etmektedir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Ek Protokoller, silahlı çatışmalarda sivillere ait mallara zarar verilmesini yasaklamaktadır. Özellikle, Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek Protokol 1'in 52. maddesi, sivil nesnelerin doğrudan saldırıya uğramasını yasaklamakta ve askerî gereklilik dışında sivil objelerin yok edilmesini savaş suçu olarak tanımlamaktadır.

116 Syria - Joint Damage Assessment of Selected Cities. Washington, D.C., World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099173502272397116> (E.T. 19/02/2025).

117 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/elektrik-kesintilerinin-zirve-yaptigi-samda-muma-ragbet-artti/2795833> (E.T. 19/2/2025).

118 https://snhr.org/public_html/wp-content/pdf/english/Targeting-October.pdf (E.T. 19/2/2025).

119 https://snhr.org/wp-content/pdf/english/The_Most_Notable_Human_Rights_Violations_in_Syria_in_September_2021_en.pdf (E.T. 19/2/2025).

120 https://snhr.org/wp-content/pdf/english/The_Most_Notable_Human_Rights_Violations_in_Syria_in_September_2021_en.pdf (E.T. 19/2/2025).

Buna ek olarak, 1998 tarihinde hazırlanan ve 2002'de yürürlüğe giren Roma Statüsü'nün savaş suçlarını düzenleyen 8. maddesi de mülkiyetin geniş çapta, hukuka aykırı ve keyfî şekilde yok edilmesini savaş suçu olarak kabul etmektedir.¹²¹ Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) de bu bağlamda önemli kurallar geliştirmiştir. ICRC'nin Uluslararası Teamüli İnsancıl Hukuk (CIHL) Çalışması, 2005 yılında yayımlanan 161 kuraldan oluşmaktadır ve bunlardan bazıları doğrudan mülkiyetin ve kamu tesislerinin korunması ile ilgilidir. Özellikle 50. Kural, sivil nesnelerin doğrudan hedef alınmasını yasaklamakta ve askerî gereklilik dışında mülkiyetin yok edilmesini menetmektedir.¹²²

Rejim tarafından tamamen yıkılan Hay el-Asale İlçesi, Şam. Fotoğraf: TİHEK, 2025..

Eğitim hakkı

Eğitim hakkı, iç savaş sırasında rejim güçleri tarafından ihlal edilen insan hakları arasında yer almaktadır. Sivil altyapıya yönelik saldırılar, insansızlaştırma politikaları ve rejim karşıtı görülen bölgelere yönelik gerçekleştirilen saldırılar sonucunda birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte, yerleşim yerlerindeki okullar yıkılmış, birçok öğrenci ve öğretmen saldırılarda hayatını kaybetmiştir.

¹²¹ BM Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü (1998), <https://www.refworld.org/legal/constinstr/unga/1998/en/64553> (E.T. 19/2/2025).

¹²² Jean-Marie Henckaerts ve Louise Doswald-Beck, Customary International Humanitarian Law, 1. Cilt, Cambridge University Press, 2005, <https://www.refworld.org/reference/research/icrc/2005/en/98261> (E.T. 19/2/2025).

Ülke içinde yerinden edilen birçok kişi ise altyapı ve imkanların yetersizliği, maddi imkansızlıklar ve kimlik belgelerinin eksikliği gibi hususlar dolayısıyla eğitim haklarından mahrum kalmışlardır. Rejim'in eylemleri sonucunda bir nesil tüm uluslararası insan hakları belgelerinde temel insan hakları arsında sayılan eğitim hakkından mahrum bırakılmıştır.

Yaşanan çatışmalar, insani yardımlara erişimin kısıtlanması eylemleri, tıbbi tesislerin, evlerin ve okulların tahrip edilmesi başta yaşam hakkı, sağlık hakkı olmak üzere Suriyeli sivilin eğitim hakkını da etkilemiştir.¹²³ BM Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonunun A/HRC/44/61 sayılı raporunda okullara yönelik saldırılar hakkında araştırmalar yapıldığı belirtilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde yalnızca 2019 ve 2020 yılları arasında Halep ve İdlib bölgelerinde 58 okula saldırı düzenlendiği ve bunlardan 55'inin rejim güçleri tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.¹²⁴ Komisyon, 2020 yılı Ocak ayında Sarmin'de hükûmet güçleri tarafından bir okula yönelik gerçekleştirilen saldırıda beşi çocuk olmak üzere 12 sivilin hayatını kaybettiğini bildirmiştir. Yine rejim tarafından 25 Şubat 2020 tarihinde gerçekleştirilen saldırılara yönelik Komisyon araştırmaları neticesinde; sabah saatlerinde gerçekleştirilen roket saldırısı sonucu üç okulun zarar gördüğü, patlamalar sırasında okulda bulunan öğretmen ve öğrencilerin öldüğü veya yaralandığı belirtilmiştir. Aynı gün Marat Misrin'in doğu kesimlerinde bulunan Muneeb Qmayshah İlkokuluna gerçekleştirilen hava saldırısı sonucu altısı çocuk olmak üzere 11 sivilin hayatını kaybettiği ve 14'ü çocuk olmak üzere 30 kişinin yaralandığı belirtilmiştir. Saldırıların sonucunda okullar kullanılmaz hale gelmiştir.¹²⁵

BM Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonunun Halep kentindeki okullara yönelik saldırılara ilişkin yürüttüğü araştırma neticesinde ise Atarib'de bulunan bir okula yönelik birden çok saldırı gerçekleştirildiği ve okulun kullanılmaz hale geldiği, iki yetişkinin hayatını kaybettiği ve 8 çocuğun yaralandığı bildirilmiştir. 2020 yılı Şubat ayında ise Kafrantin'de en az 75 öğrenci ve üç öğretmenin bulunduğu Yarmouk Okulu ve yakınlarda bulunan bir camiye doğrudan vuran bir kara saldırısı yapıldığı belirtilmiştir. Saldırı sonucunda okul binası kullanılmaz hale gelmiştir.¹²⁶ Birçok öğrenci ve öğretmenin hayatını kaybetmesi, pek çoğunun can güvenliğinin bulunmaması ve okulların kullanılmaz hale getirilmesi neticesinde Suriyeli sivilin eğitim hakkı ellerinden alınmıştır.

Eğitim hakkının kullanılması ve eğitime erişim hakkı bağlamında diğer önemli husus, ülkedeki çatışma durumunun oluşturduğu ekonomik çöküştür. 2017 yılında Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre ülkedeki insanların %60'ı yoksullukla mücadele ediyordu. Araştırmada 6,1 milyon Suriyelinin işe veya okula gitmediği ve herhangi

123 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/46/54 sayılı Raporu, para.39. <https://docs.un.org/en/A/HRC/46/54>

124 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/44/61 sayılı Raporu, para.48. <https://docs.un.org/en/A/HRC/44/61> A/HRC/44/61

125 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/44/61 sayılı Raporu, para.53. <https://docs.un.org/en/A/HRC/44/61> A/HRC/44/61

126 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/44/61 sayılı Raporu, para.58. <https://docs.un.org/en/A/HRC/44/61> A/HRC/44/61

bir eğitimi olmadığı belirtilmiştir.¹²⁷ Özellikle yaşam koşullarının kötü olması, ekonomik zorluklar ve rejimin sınır ötesi insani yardımlara bazı bölgelerin erişimini engellemesi ve kısıtlaması gibi nedenlerle yaşanan yakıt sıkıntıları ve birçok temel ihtiyaç maddesinin fiyatlarındaki artıştan dolayı kamplarda bulunan ülke içinde yerinden edilmiş kişiler başta olmak üzere birçok kişinin eğitim hakkına erişimi kısıtlanmıştır.¹²⁸ Öte yandan yaşanan ekonomik zorluklar sebebiyle pek çok erkek çocuğu eğitim hayatını bırakarak çalışmaya, pek çok kız çocuğu ise erken yaşta evliliğe zorlanmıştır.¹²⁹

Suriyeli sivillerin kimlik kartları, doğum kaydı, öğrenci bilgilerini içeren sivil belgelerine erişimin meydana getirdiği zorluklar da ülke genelinde eğitim hakkından faydalanmak isteyen bireyleri olumsuz etkilemiştir.¹³⁰ BMMYK, doğum belgeleri bulunmayan çocukların vatandaşlıklarını kanıtlayamama ve vatansız kalma riski ile karşı karşıya kalabileceğini belirtmiştir. BM Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonunun 2021 yılında yayımladığı A/HRC/46/54 sayılı raporunda 2,8 milyon çocuğun okula gitmediği belirtilmiştir. Raporda, eğitim haklarından faydalanamayan çocukların gelecekte de pek çok temel hakkını kullanabilme yetilerinin etkileneceği vurgulanmıştır.¹³¹

2.3. Yasaklı Silah Kullanımı (Varil, Misket Bombası, Kimyasal Saldırıları)

Uluslararası insancıl hukuk kuralları silahlı çatışmalarda birtakım silahların kullanılmasını yasaklamıştır. Bu silahların yasaklanmasının ana sebebi gereksiz acıya neden olmaları ve sivil-savaşan ayrımı yapamamalarıdır. Bu anlamda birtakım silahlar uluslararası insancıl hukukun temel ilkelerine aykırı olarak kabul edilmektedir. Bu ilkeler, uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturmakta ve savaşın insani etkilerini en aza indirme amacı taşımaktadır. Uluslararası insancıl hukukun üç temel ilkesi şu şekilde ifade edilmektedir:

1. **Ayrım İlkesi:** Silahlı çatışmalara taraf olanlar, her zaman siviller ile savaşanlar arasında ayrım yapmak zorundadır. Saldırıları yalnızca savaşanlara yöneltilmelidir; sivillere yönelik saldırılar kesinlikle yasaktır (ICRC, Kural 1).
2. **Orantılılık İlkesi:** Beklenen somut ve doğrudan askerî avantaj ile neden olacağı sivil kayıplar, yaralanmalar ve sivil nesnelere verilen zarar arasında aşırı bir orantısızlık oluşturacak saldırıların gerçekleştirilmesi yasaktır (ICRC, Kural 14).

127 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/46/54 sayılı Raporu, para.41. <https://docs.un.org/en/A/HRC/46/54>

128 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/55/64 sayılı Raporu, para.15. <https://docs.un.org/en/a/hrc/55/64>

129 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/49/77 sayılı Raporu, para.13. <https://docs.un.org/en/A/HRC/49/77>

130 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/46/54 sayılı Raporu, para.62. <https://docs.un.org/en/A/HRC/46/54>

131 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/46/54 sayılı Raporu, para.61. <https://docs.un.org/en/A/HRC/46/54>

3. **Tedbir İlkesi:** Çatışmalara taraf olanlar, kontrolü altındaki sivil nüfusu ve sivil nesneleri saldırıların etkilerinden korumak için mümkün olan tüm tedbirleri almakla yükümlüdür (ICRC, Kural 22).¹³²

Suriye'deki silahlı çatışmaların başından bu yana, Esed rejimi güçleri tarafından yoğun nüfuslu bölgelere yönelik ayırım gözetmeyen saldırılar çatışmaların belirgin bir özelliği olmuştur. Bu saldırılar sıklıkla topçu atışları, havan topları, roketler, tanklar ve hava saldırıları ile gerçekleştirilmiş, aynı zamanda hedefe doğrudan yönlendirilmemiş mühimmatlarla (helikopterlerden bırakılan “varil bombaları”, doğaçlama hedefsiz roketler, msket bombaları, termobarik bombalar ve geniş etki alanına sahip diğer yüksek patlayıcı silahlar) aşırı yaralanmalara ve gereksiz acılara sebep olmuştur. 2015 yılının Eylül ayında Rusya Federasyonu’nun Esed rejimi tarafında çatışmalara müdahil olmasının ardından yasaklı silah kullanımı daha da çeşitlenmiştir. Nitekim BM İnsan Hakları Konseyi’ne raporlama yapan Suriye Arap Cumhuriyeti’ne ilişkin Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu çeşitli raporlarında Esed rejiminin sivillere gereksiz acı veren ve ayırım yapamayan çeşitli silahlar kullandığını tespit etmiştir. Bunlar arasında GBU-39 bombaları ve Hellfire füzeleri, RBK250- ve RBK500- msket bombaları, doğaçlama roket destekli mühimmatlar, OFAB250- /KAB500- bombaları, OTR21- “Tochka” balistik füzeleri, BM-21 Grad çok namlulu roketatar sistemleri, Urgan 9M27K tipi msket bombaları ve Krasnopol tipi güdümlü topçu mühimmatları özellikle vurgulanabilir.¹³³

Doğu Guta’da kimyasal saldırıdan etkilenen çocuklar. Fotoğraf: Anadolu Ajansı¹³⁴

¹³² a.g.e.

¹³³ Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu Raporları (Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, Reports): A/HRC/36/55, A/HRC/37/72, A/HRC/39/65, A/HRC/43/57, A/HRC/43/57, A/HRC/44/61, A/HRC/44/61, A/HRC/49/77. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iici-syria/documentation> (E.T. 19/2/2025).

¹³⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-suriyede-rejimin-kimyasal-silah-saldirisi-gibi-suclarinin-pesini-birakmayacagini-bildirdi/2216376> (E.T. 12/6/2025.)

SNHR, Suriye'de ilk defa 23 Aralık 2012 tarihinde kimyasal silah kullanıldığını, bu tarihten itibaren gerçekleştirilen toplam 222 kimyasal saldırının %98'inin Esed rejimi, %2'sinin ise DAESH tarafından yapıldığını belirtmiştir.¹³⁵ Ayrıca SNHR, Esed rejimi tarafından 12 yıl içinde gerçekleştirilen toplam 217 kimyasal saldırıda 214'ü çocuk ve 262'si kadın olmak üzere 1.413'ü sivil, toplamda 1.514 kişinin hayatını kaybettiğini, 11.080 kişinin ise yaralandığını raporlamıştır.¹³⁶ Kimyasal saldırılar çoğunlukla Şam ve kırsalında olmak üzere İdlib, Hama, Halep, Humus, Dera ve Deyrizor'da gerçekleştirilmiştir.¹³⁷

HRW, Suriye'de en ölümcül kimyasal saldırının gerçekleştiği 21 Ağustos 2013 tarihinden, rejimin kuşatma altındaki Doğu Guta bölgesinde klor gazı kullandığı 25 Şubat 2018 tarihine kadar geçen sürede gerçekleştirilen kimyasal silah saldırılarına ilişkin delilleri analiz etmiştir.¹³⁸ SNHR, 21 Ağustos 2013 Çarşamba gecesi, rejimin Şam kırsalındaki Doğu Guta ve Batı Guta'da kalabalık bölgelere kimyasal saldırıda bulunduğunu ve o gece bu saldırıların 1.144 kişiyi oksijensiz kalmalarına neden olarak öldürdüğünü belgelemiştir.¹³⁹

BM Genel Sekreteri iddiaların hemen akabinde Suriye'de kimyasal silah kullanıldığını iddialarını araştırmak üzere bir soruşturma misyonu görevlendirmiştir. BM Misyonu, Suriye'de devam eden çatışmada kimyasal silahların kullanılmış olduğuna dair ciddi delillerin bulunduğunu ortaya koymuştur. Özellikle (Guta gibi örneklerde), açık ve ikna edici kanıtlar elde edilirken, diğerlerinde (Han el-Asal, Cobar gibi) güvenilir fakat eksik kanıtlar nedeniyle kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. BM Misyonu raporunun vardığı sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. **Guta (21 Ağustos 2013):** BM Misyonu, açık ve ikna edici kanıtların, özellikle sarin gazının, sivillere ve çocuklara karşı büyük ölçekte kullanıldığını ortaya koymuştur. Misyon yer yüzeyine çarpıp patlayan, kimyasal başlık taşıyabilen roketlerin sarin içerdiğini tespit etmiştir. Ayrıca, roketin etki alanında çevresel sarin bulaşına rastlanmıştır. Hayatta kalanlar ve sağlık çalışanlarıyla yapılan 50'den fazla görüşme, tıbbi ve bilimsel bulguları desteklemiş, kan ve idrar örneklerinde sarin gazına dair pozitif sonuçlar, kimyasal bir saldırının en güçlü kanıtı olmuştur.
2. **Han el-Asal (19 Mart 2013):** BM Misyonu, güvenilir bilgiler ışığında askerler ve sivillere karşı kimyasal silah kullanıldığını tespit etmiştir. Nitekim tıbbi personel ve askerî kurtarma ekiplerinden alınan tanıklıklar, organofosfat zehirlenmesine dair belirtileri doğrulamıştır. Ancak, olay yerinden alınan bağımsız ve çevresel örnekler bulunmadığından kesin bir doğrulama sağlanamamıştır.

135 30 Kasım 2024 tarihi itibarıyla. Bkz. SNHR, Between Pain and Agony: 12 Years of Chemical Weapons Crimes in Syria, 2024, s. 2, <https://snhr.org/wp-content/uploads/2024/11/S241110E.pdf> (E.T. 12/6/2025).

136 SNHR, Between Pain and Agony: 12 Years of Chemical Weapons Crimes in Syria, s. 2, <https://snhr.org/wp-content/uploads/2024/11/S241110E.pdf> (E.T. 12/6/2025).

137 SETA, Suriye İç Savaşında Esed'in Rolü, Konumu ve Geleceği, İstanbul, 2018, s. 12.

138 <https://www.hrw.org/news/2018/04/04/syria-year-chemical-weapons-attacks-persist> (E.T. 12/6/2025).

139 <https://snhr.org/blog/2024/08/20/the-11th-anniversary-of-the-two-ghoutas-attack-despite-perpetrating-its-largest-most-lethal-chemical-weapons-attack-on-syrian-citizens-the-syrian-regime-is-still-protected-by-its-impunity/> (E.T.12/6/2025).

3. **Cobar (24 Ağustos 2013):** BM Misyonu, bu tarihte askerler üzerinde muhtemel bir kimyasal silah kullanımına dair kanıtlar toplamış ve kan örnekleri sarin gazının bulunduğu dair pozitif sonuç vermiştir. Ancak BM'nin dört gün sonra topladığı örneklerden sadece biri Sarin için pozitif çıkmıştır. Deliller ve çevresel örnekler eksik olduğu için kurbanlar ve olay yeri arasındaki bağlantı kesin olarak doğrulanamamıştır.
4. **Serakib (29 Nisan 2013):** Araştırma; kimyasal silahların küçük çapta, muhtemelen sivillere karşı kullanıldığını öne sürmüştür. Ancak, BM Misyonu olay, olay yeri ve ölen kurban arasındaki bağlantıyı kesin olarak kuramamıştır. Otopsi sırasında alınan organ örneklerinde sarin gazı testi pozitif çıkmış lakin çevresel kanıtların olmaması, sonucun kesinleşmesini engellemiştir.
5. **Eşrefiye-Sahnaya (25 Ağustos 2013):** Askerlere karşı küçük çapta kimyasal silah kullanımına dair muhtemel kanıtlar bulunmuş ve BM tarafından doğrulanan kan örnekleri sarin gazı için pozitif çıkmıştır. Ancak BM'nin bir hafta ve bir ay sonra aldığı örnekler negatif çıkmış, bu nedenle kesin bir sonuca varılamamıştır.
6. **Bahariye (22 Ağustos 2013):** BM Misyonu, bu tarihte kimyasal silah kullanıldığı iddiasını doğrulayamamıştır, çünkü BM tarafından toplanan kan örnekleri kimyasal silah izleri için negatif sonuç vermiştir.
7. **Şeyh Maksud (13 Nisan 2013):** Bu olaya ilişkin yeterli bilgi bulunmadığından, BM Misyonu kimyasal silah kullanımı iddiasını doğrulayamamıştır.¹⁴⁰

BM organları ve sivil toplum kuruluşları dışında medya organları da kimyasal silah saldırılarına ilişkin çalışmalarda bulunmuştur. Muhaliflere ait kimyasal silah stoğunun bulunduğu iddiasıyla gündeme gelen Han Şeyhun saldırısı¹⁴¹ ile ilgili olarak olay bölgesine ulaşan Anadolu Ajansı (AA) ekibi, Han Şeyhun'da hiçbir askerî tesisin bulunmadığını, bombalamanın yapıldığı yerde yalnızca hububat silolarının mevcut olduğunu görüntülemiştir.¹⁴² AA, 2017 yılının Haziran ayında kimyasal silah kullanımına dair tanık ifadeleri ve görsel içerikleri Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW)'ne, BM IIIM'ye ve UCM'ye sunmuştur.¹⁴³

140 BM Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kimyasal Silah Kullanımı İddialarını Araştırma Misyonu, Son rapor, A/68/663 - S/2013/735, 2013, s. 21-23. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2013_735.pdf (E.T. 20/2/2025)

141 Rapor kapsamında yapılan yerinde incelemelerde, Han Şeyhun'daki kimyasal silah saldırısında ailesinden 42 kişiyi kaybeden A.Y. ile mülakat gerçekleştirilmiş ve kimyasal silah kullanımına dair tanıklıklara başvurulmuştur. Konuyla ilgili detaylı bilgi "Ek-2: Mağdurlar ile Gerçekleştirilen Görüşmeler" başlıklı bölümde yer almaktadır.

142 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-insan-haklari-agi-dogu-gutadaki-kimyasal-silah-saldirisinin-sorumlulari-yargilansin/1561433> (E.T. 12/6/2025); <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aa-ekibi-han-seyhun-a-girdi/789915> (E.T. 13/6/2025).

143 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-insan-haklari-agi-dogu-gutadaki-kimyasal-silah-saldirisinin-sorumlulari-yargilansin/1561433> (E.T. 12/6/2025).

Baas rejiminin temsilcisi Esed ailesi katliamlarla hafızalara kazındı

Baas rejimi ve Esed ailesinin
iktidarda geçirdiği süre
boyunca Suriye'de yaptığı
katliamlar hafızalara kazındı

Kimyasal silah saldırıları

Esed rejimi Suriye'de iç savaşın başlamasının ardından **217** kez kimyasal silah saldırısı gerçekleştirdi

En az **1.630** kişi hayatını kaybetti

1982

Hama Katliamı

2-28 Şubat'ta gerçekleşen katliamda en az 30 bin sivil can verdi, 17 bin sivilden haber alınamadı

Şubat 2012

Baba Amr Katliamı

Rejim güçleri tarafından, Humus'taki Baba Amr mahallesinde bir ayda yaklaşık 4 bin kişi öldürüldü

25 Mayıs 2012

Humus: Hala Katliamı

49'u çocuk, 34'ü kadın toplam 108 sivil katledildi

21 Ağustos 2013

Doğu Guta kimyasal katliamı

1400'ün üzerinde sivil öldürüldü

4 Nisan 2017

Han Şeyhun'a yönelik kimyasal saldırı

100'den fazla sivil öldü ve 500'den fazla sivil yaralandı

7 Nisan 2018

Duma katliamı

Esed rejiminin kimyasal silah saldırısında, 78 sivil hayatını kaybetti

12 Temmuz 2012

Hama, Termise

200

20-25 Ağustos 2012

Şam

500

23 Aralık 2012

Humus, Telbise

100

11 Ocak 2013

Haseke, Hul

50

15 Ocak

Halep Üniversitesi

87

Nisan 2013

Dera

100

4 Mayıs 2013

Tartus

126

2 Haziran 2013

Halep

191

1 Mayıs 2014

Halep

40

29 Ekim 2014

Idlib

60

20 Ocak 2015

Haseke

160

12 Mayıs 2015

Halep

47

16 Ağustos 2015

Şam

67

16 Eylül 2015

Halep

45

8 Haziran 2015

Idlib

50

Katliamlarda hayatını kaybedenlerin sayısı

Uluslararası hukukta kimyasal silahların yasaklanması 1993 tarihli Kimyasal Silahların Yasaklanmasına Dair Sözleşme sayesinde kabul görmüştür. Zira hâlihazırda 193 devlet bu Sözleşme'ye taraftır. Suriye de 14 Eylül 2013'te Sözleşme'ye taraf olmuştur.¹⁴⁴ Her ne kadar Suriye'nin taraf olması yukarıda bahsedilen olaylardan sonra olsa da öncesinde de kimyasal silahlar ile ilgili yasak uluslararası teamüli insancıl hukuk kuralları ve 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ile kesinleşmiştir. Öte yandan Kimyasal Silahların Yasaklanmasına Dair Sözleşme'nin uygulanması için bir uluslararası örgüt de kurulmuştur. Bu anlamda OPCW, 29 Nisan 1997'de yürürlüğe giren Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ni uygulamakla görevli olan kuruluştur. Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü de Suriye'de kimyasal silah kullanımı iddialarını araştırmak üzere bir Misyon (Fact-Finding Mission-FFM) kurmuştur. Misyon Suriye'de zehirli kimyasalların silah olarak kullanılıp kullanılmadığını belirlemekle görevlidir. Bugüne kadar (2014-2025), FFM 74 ayrı kimyasal silah kullanımı iddiasını kapsayan 21 rapor yayımlamıştır. FFM, 20 vakada kimyasal silahların kuvvetle muhtemel kullanıldığını tespit etmiştir. Bunlar arasında 14 vakada kullanılan kimyasal, klor, üç vakada sarin ve üç vakada hardal gazı olarak tespit edilmiştir.¹⁴⁵ Bu raporlar Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne Taraf Devletlere ve BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmuştur. Ancak ne BM raporları ne de OPCW raporları sonrasında sorumlular hakkında herhangi ciddi bir hukuki süreç işletilmiştir.

2.4. Zorla Kaybetmeler ve Hürriyetin Keyfi Olarak Kısıtlanması

Suriye çatışmalarının en önemli boyutlarından ve çatışma sonrası çözülmesi gereken sorunlarından biri zorla kaybetmeler sonucu akıbeti belli olmayan insanlardır. Zorla kaybetmeler Esed rejiminin Suriye iç savaşı öncesinde de savaş esnasında da sıklıkla başvurduğu bir eylemdi. Hatta Muhaberat isimli istihbarat teşkilatı zorla kaybetme eylemleri ile meşhur olmuştu. Bu anlamda Sednaya Hapishanesi ve diğer hapishanelerde ortaya çıkan ve kendisinden yıllardır haber alınamamış kişiler meselenin küçük bir boyutunu temsil etmektedir. Hâlâ Suriye'de binlerce kişinin akıbeti ve yeri bilinmemektedir. Uluslararası Kayıp Kişiler Komisyonu (ICMP) verilerine göre Suriye'de 130.000 kişi kayıp olup akıbetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu kayıplar sadece Suriyelileri değil, 60'tan fazla ülkeden gelen insanları da kapsamaktadır. Zira göç nedeniyle kaybolan Suriyeliler de vardır. Birçok vakada kayıpların hayatta kalan aileleri, kişinin Suriye içinde mi yoksa dışında mı kaybolduğunu bilmemektedir. Bazı vakalarda ise birden fazla akraba farklı yerlerde kaybolmuş olabilmektedir.¹⁴⁶

144 Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretilmesinin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına Dair Sözleşme (Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction), 1997.

145 OPCW, Gerçek Bulma Misyonu Raporları (Fact-Finding Mission, Reports), 2014-2024. <https://www.opcw.org/fact-finding-mission> (E.T. 20/2/2025).

146 Uluslararası Kayıp Kişiler Komisyonu (International Commission on Missing Persons), Syria-MENA. <https://icmp.int/what-we-do/geographic-programs/syria-mena/> (E.T. 20/2/2025).

Şam'daki Merce Meydanı'nda, kaybolan yakınlarını arayan kişiler tarafından asılan kayıp fotoğrafları

Fotoğraf: Anadolu Ajansı.¹⁴⁷

Suriye Arap Cumhuriyeti'ne ilişkin Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu'na göre de Suriye'de 100.000'den fazla kayıp insan mevcuttur. Suriye ile ilgili sahada çalışan kuruluşların verilerinden bu neticenin ortaya çıktığını ifade eden Komisyon, Suriye'de devrik Esed rejiminin bu konuda birincil sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Komisyon'a göre; kanıtlar, Suriye hükûmetinin (Esed rejimi) gözaltına aldığı kişiler hakkında bilgi sahibi olduğunu ve bu bilgileri titizlikle kaydettiğini göstermektedir. Ancak hükûmet, gözaltı merkezlerinde işlenen suçları araştırmak yerine aile üyelerinden bu bilgileri saklamaya devam etmiştir. Bunu yaparak, yüz binlerce aile üyesinin acısını kasıtlı olarak uzatmakta ve medeni durum ile mülkiyet haklarıyla ilgili acil hukuki sorunları çözümsüz bırakmaktadır. Ayrıca ailelerin, özellikle kadınların başında olduğu hanelerin, günlük hayatla başa çıkma yetilerini ve insan haklarından tam olarak yararlanma imkânlarını ciddi şekilde etkilemektedir. Zorla kaybetmeler, Suriye toplumunu önümüzdeki on yıllar boyunca etkileyecek ulusal bir travmayı temsil etmektedir. Öte yandan, binlerce kişi yalnızca haberleşme imkânı olmayan gözaltılar nedeniyle değil, başka sebeplerle de kayıptır. Çatışmaların devam etmesi sonucunda kaybolan veya öldüğü varsayılan kişilerle ilgili olarak, sahada meydana gelen büyük çaplı yıkım ve kitlesel yerinden edilmeler, ailelerin kayıp akrabalarını bulma imkânlarını son derece karmaşık hale getirmektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁷ https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/20241216111254_suriyeliler-samin-merce-meydanina-astiklari-ilanlarla-yakinlarini-ariyor (E.T. 20/02/2025).

¹⁴⁸ Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, Suriye'de Kayıplar ve Gözden Kaçanlar: İleriye Dönük Bir Yol Var mı? Uluslararası Yetkiye Sahip Bir Mekanizma İçin Öneriler Raporu (Syria's Missing And Disappeared: Is There A Way Forward? Recommendations for a Mechanism with an International Mandate, Report), 2022, s. 2-3. https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-06/PolicyPaperSyriasMissingAndDisappeared_17June2022_EN.pdf (E.T. 20/2/2025).

Suriye topraklarında yaşanan zorla kaybetmeler BM'nin de sürekli gündeminde olan bir mevzu olmuştur. BM Genel Kurulu çeşitli kararlarında zorla kaybetmelerin endişe verici boyuta ulaştığını ifade etmiştir. BM Genel Kurulu 76/228 sayılı kararında; Suriye (Esed) rejiminin zorla kaybetmeleri sistematik şekilde kullanmasındaki sorumluluğunu teyit etmiş, Suriye rejiminin zorla kaybetme uygulamasının insanlığa karşı suç teşkil ettiğini değerlendirmiş ve genç erkekler ile çocukların hedef alınarak kaybedilmesini, ateşkeslerin bu kişileri zorla askere almak ve keyfi olarak gözaltına almak için bir fırsat olarak kullanılmasını şiddetle kınamıştır. Genel Kurul Mart 2021'de yayımlanan Soruşturma Komisyonu raporuna ve bulgularına atıf yapmıştır. Soruşturma Komisyonu'nun son bulgularına göre, Suriye rejimi güçleri zorla kaybedilen kişilerin akıbetini ve nerede olduklarını kasıtlı olarak gizlemeye devam etmiş, yüz binlerce ailenin acısını bilerek uzatmıştır. Zira kanıtlar Suriye rejiminin gözaltına aldığı kişilerle ilgili olarak, kimlerin nerede gözaltında olduğuna dair ayrıntılı bir bürokrasiye ve yüksek derecede merkezi bir kontrole sahip olduğunu göstermektedir. Genel Kurul ayrıca Komisyon tarafından ileri sürülen zorla kaybetmeler hakkında ayrı bir mekanizma kurulması gerektiği teklifini dikkate almıştır.¹⁴⁹

Gerçekten Genel Kurul 77/301 sayılı kararıyla Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki Kayıp Kişilere İlişkin Bağımsız Kurum'u (IIMP) kurmuştur. Bağımsız Kurum, Suriye'deki binlerce kayıp kişinin akıbetini ve nerede olduklarını belirlemek amacıyla, kayıp kişilerin ailelerinin acil eylem çağrılarına yanıt olarak kurulan bir kuruluştur. IIMP'nin kurucu belgesi, kuruma şu yetkileri vermektedir: 1) Suriye'deki tüm kayıp kişilerin akıbetini ve nerede olduklarını açıklığa kavuşturmak, 2) Hayatta kalanlar ve kayıpların aileleri de dâhil olmak üzere mağdurlara yeterli desteği sağlamak. IIMP'nin çalışmaları, mağdurların tam ve anlamlı katılımıyla, Suriye sivil toplumuyla sürekli iş birliği içinde ve ilgili tüm aktörlerle yakın koordinasyon ve tamamlayıcılık içinde yürütülmektedir. IIMP'nin yetkisi, kaybolmalarının nedeni, zamanı, siyasi bağlantıları veya milliyetleri ne olursa olsun, Suriye'deki tüm kayıp kişileri kapsamaktadır. Kurumun yetkisi hakikati arayıcı bir nitelik taşımakta olup, ailelerin sevdiklerinin başına ne geldiğini bilme hakkını desteklemeyi amaçlamaktadır.¹⁵⁰

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Kurumun iki görevi vardır: birincisi kayıp kişileri arama faaliyeti, ikincisi de mağdurlara destek faaliyeti. Genel Kurul 78/627 sayılı kararıyla her iki faaliyetin nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin ilkeler belirlemiştir. Buna göre birinci faaliyet hakkında uyulması gereken esaslar ve yapılması gereken faaliyetler şu şekilde özetlenebilir:

- a. Suriye Arap Cumhuriyeti'nde kayıp kişilere ilişkin bilgi veya verileri elinde bulunduran veya bu konuda faaliyetlerde bulunan aktörleri haritalandırmak, verilerin türü ve koruma kaygılarını dikkate almak;

¹⁴⁹ BM Genel Kurulu, Suriye Arap Cumhuriyeti'nde İnsan Haklarının Durumu (Situation of Human Rights in the Syrian Arab Republic), 2021, s. 14-19.

¹⁵⁰ BM Genel Kurulu, Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki Kayıp Şahıslar Bağımsız Kurumu (Independent Institution on Missing Persons in the Syrian Arab Republic), A/RES/77/301, 2023.

- b. Bilgi ve verilerin entegrasyonunu ve ayrıştırılmasını sağlayacak bir bilgi ve veri yönetim sistemi tasarlamak, bilgilendirilmiş rıza, mahremiyet ve gizliliğe özel önem vermek;
- c. Kurum ile temas kuran kişilerin korunma ve güvenlik endişelerini dikkate almak için sistem ve prosedürler geliştirmek;
- d. Mağdurların, sağ kalanların ve ailelerin bilgilere kolayca erişmesini sağlayacak yöntemler geliştirmek;
- e. Yeni veya daha önceden diğer makam veya kurumlara bildirilen kayıp kişi vakalarını kayıt altına almak için uygun prosedürler oluşturmak;
- f. Tüm mevcut teknolojilerden yararlanarak kayıp kişilere ilişkin bilgileri birleştirecek ve kitlesel mezarların tespiti ve korunmasını içerecek kapsamlı bir arama planı hazırlamak ve uygulamak;
- g. Bilgi ve veri alışverişini kolaylaştırmak ve belirli faaliyetleri başka kurumlara devretmek için ilgili aktörlerle iş birliği anlaşmaları yapmak;
- h. Bilgi ve verilerin yapısal ve bağlamsal analizini gerçekleştirerek Kurumu bilgilendirmek;
- i. Hayatta olduğu tespit edilen kayıp kişilerin aileleriyle yeniden birleştirilmesini sağlayacak yöntemler geliştirmek ve keyfi olarak özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilerin serbest bırakılmasını kolaylaştırmak;
- j. Hayatını kaybettiği tespit edilen kişilerin kimliklerinin belirlenmesi ve kalıntıların ailelerine derhal geri verilmesi için gerekli tüm tedbirleri almak;
- k. Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki kayıp kişilere ilişkin bilgi ve verilerin uzun vadeli korunması ve arşivlenmesi için uygun sistemler tasarlamak, bu verilerin bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamak.¹⁵¹

Öte yandan mağdurlara destek faaliyeti hakkında uyulması gereken esaslar ve yapılması gerekenler de şu şekilde özetlenebilir:

- a. Ailelerin ihtiyaçlarını belirlemek için haritalama yapmak;
- b. Ulusal ve uluslararası düzeyde ilgili tüm aktörleri ve hâlihazırda sundukları destek biçimlerini analiz ederek güçlü ve zayıf yönlerini tespit etmek;
- c. Ailelerin katılımıyla mevcut hizmetlere yönlendirme sağlayacak etkili, pratik, erişilebilir ve şeffaf bir yönlendirme sistemi tasarlamak;

151 BM Genel Kurulu, Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kayıp Şahıslar Bağımsız Kurumunun Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanması (Implementation of the resolution on the establishment of the Independent Institution on Missing Persons in the Syrian Arab Republic), A/78/627, 2023, s. 12-13.

- d. Kurumun ilgili aktörlerle yaptığı iş birliği anlaşmalarını bu haritalama süreçlerinden elde edilen bilgilerle şekillendirmek ve Kurumun doğrudan sağlayamayacağı destek türleri için vakaları ilgili yerlere yönlendirme imkânı sağlamak;
- e. Kişilerin, Kurumdan farklı destek biçimleri alabilmesine ilişkin açık protokoller oluşturmak;
- f. Ailelere psikososyal ve hukuki destek sağlamak ve tamamlayıcı destekler için onları diğer aktörlere yönlendirmek;
- g. Ailelerin gerekli belgeleri (örneğin, kayıp kişinin statüsüne ilişkin belgeler) edinmelerini desteklemek, bu belgeler yoluyla eğitim, konut, arazi ve diğer mülkiyet hakları gibi ilgili diğer haklardan yararlanmalarına yardımcı olmak;
- h. Ailelere destek sağlayan aktörlerle düzenli toplantılar düzenleyerek iş birliği ve koordinasyonu geliştirmek.¹⁵²

Bu anlamda Kurum yüzlerce kişinin aranmasında rol oynamış ve ailelerine destek olmuştur.

Esed rejiminin temel hukuk kurallarını sıklıkla ihlal ettiği bir yöntem de keyfî olarak yapılan gözaltılar, tutuklamalar ve infazlardır. Bu durum bazen zorla kaybetme neticesinde ortaya çıkmakta bazen de mağdurun yeri bilinmekle birlikte keyfîlik neticesinde aynı sonuç ortaya çıkmaktadır. Mağdurların en temel savunma hakları dikkate alınmamakta, siyasi nedenlerde tutuklama uzatılmakta, yakınlarıyla iletişimine izin verilmemektedir. Daha da kötüsü mağdura tutuklama merkezlerinde ya da hapishanelerde işkence edilmekte ve çoğu zaman mağdurun ölümüne sebep olunmaktadır. Kişi uzun bir süre sonra özgürlüğüne kavuşsa dahi gözaltında veya tutuklulukta maruz kalınan ihlaller, hayatta kalanlar ve aileleri üzerinde kalıcı fiziksel ve psikolojik travmalara yol açmıştır. Ayrıca, yakalandıktan sonra yaşamını yitiren, kaybolan veya gözaltına alındıktan sonra akıbeti belirsiz hale gelen kişilerin yakınları da ciddi acılar yaşamıştır. Söz konusu ihlaller toplumsal bir travmaya neden olmuş ve erkekler, kadınlar ve çocuklar fark etmeksizin muhalifleri aşağılamak ve insanlık dışı muameleye maruz bırakmak amacıyla sosyal ve kültürel normları istismar eden uygulamalara dönüşmüştür.

2025 yılı Ocak ayı sonunda İnsan Hakları Konseyi'ne (HRC) sunulan bir rapor temel itibarıyla devrik Esed rejimi tarafından 2011'den bu yana yapılan keyfî gözaltı ve tutuklamaları geniş bir şekilde ele almaktadır. Rapora göre eski Suriye Hükûmeti'ne bağlı olarak gözaltı ve tutuklama operasyonları yürüten eski kurumlar genel olarak dört kategoriye ayrılmaktadır. Birinci ve en belirgin grup, istihbarat teşkilatları olup, bunlar arasında Askerî İstihbarat

¹⁵² BM Genel Kurulu, Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kayıp Şahıslar Bağımsız Kurumunun Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanması (Implementation of the resolution on the establishment of the Independent Institution on Missing Persons in the Syrian Arab Republic, s. 13-14.

Müdürlüğü, Hava Kuvvetleri İstihbarat Müdürlüğü, Genel İstihbarat Müdürlüğü ve Siyasi Güvenlik Müdürlüğü yer almaktadır. İkinci kategori, istihbarat teşkilatlarına bağlı olmayan ancak gözaltı faaliyetlerinde bulunan askerî kuvvetlerdir. Bu gruba; seçkin Dördüncü Tümen ve Cumhuriyet Muhafızları, kontrol noktalarında görev yapan veya gözaltı operasyonlarına katılan düzenli askerî birlikler, askerî gözaltı tesislerinin işletilmesinden sorumlu askerî polis ve askerî hastaneler dâhildir. Üçüncü kategori ise Ceza Güvenlik Şubesi gibi sivil polis teşkilatlarından oluşmaktadır. Son olarak, hükûmet yanlısı diğer aktörlerden oluşan bir grup mevcuttur. Bu gruba, “Şebbihalar” olarak adlandırılan silahlı gruplar ile daha sonra “Ulusal Savunma Kuvvetleri” ve diğer hükûmet yanlısı milis güçlerine entegre edilen “Halk Komiteleri” dâhildir. Ancak ifade etmek gerekir ki bu dörtlü yapının tamamı eski devlet başkanı Beşşar Esed’e bağlıydı. Zira Suriye Arap Cumhuriyeti’nde hükûmetin güvenlik yapılarının en üstünde Başkan yer almaktadır. 1973 Anayasası’nın 103. maddesi ve 2012 Anayasası’nın 105. maddesi uyarınca Başkan, ordunun ve silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. İstihbarat ve güvenlik hizmetleri arasında merkezi bir koordinasyon rolü üstlenen Ulusal Güvenlik Bürosu da doğrudan Başkan’a rapor vermektedir.¹⁵³

Eski rejimin hukuksuz gözaltı ve tutuklamaları olayların ilk gününde başlamıştır. Hükûmet yanlısı güçler, Komisyon’un bilgisi dâhilindeki ilk büyük ölçekli birleşik kuvvetler gözaltı operasyonunu 25 Nisan 2011 tarihinde Dera çevresinde gerçekleştirmiştir. Esed rejimi birlikleri, önce Dera şehrinin yerleşim bölgesine girmiş, ardından istihbarat unsurları bölgeye sevk edilmiştir. Hükûmet güçleri, bölgeyi kuşatarak elektrik, su ve iletişim hatlarını kesmiştir. Operasyon sırasında çocuklar da dâhil olmak üzere 500’den fazla kişi gözaltına alınmış ve daha sonra sorgulanmak üzere Şam’daki farklı güvenlik şubelerine sevk edilmiştir. Bir hafta sonra, benzer ölçekli bir operasyon 14 Mayıs 2011’in erken saatlerinde İdlib vilayetindeki Cisir el-Şuğur’da gerçekleştirilmiştir. Bir önceki gün düzenlenen büyük bir gösterinin ardından güvenlik güçleri gece baskınları sırasında 400’den fazla kişiyi gözaltına almıştır. Rapora göre eski Hükûmet güçleri tarafından 2011’den itibaren herhangi bir zamanda gözaltında tutulan toplam kişi sayısına ilişkin tahminler 90.000’e kadar çıkmaktadır, ancak bazı tahminler bu sayının da üzerinde olmuştur. Raporu hazırlayan Komisyon’un kendi verileri ve harici kaynaklardan elde edilen bilgiler, gözaltıların 2012 yılında zirveye ulaştığını, ancak çatışma boyunca yüksek seviyelerde kalmaya devam ettiğini göstermektedir. Eski Hükûmet, gözaltı sisteminin farklı bölümlerinde tutulan ve serbest bırakılan kişilere ilişkin kapsamlı verileri kamuoyuna açıklamamış ve 2011’den bu yana Komisyon’un bu konuda yaptığı bilgi taleplerine yanıt vermemiştir. Ancak, elde edilen deliller, özgürlüğünden mahrum bırakılan tüm kişilerin titizlikle kaydedildiğini

153 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, “Acı Ağrı”: Suriye Arap Cumhuriyeti’nde eski Hükûmet güçleri tarafından keyfi gözaltı, işkence ve kötü muamele A/HRC/46/55’e Eşlik Eden Rapor (Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, “Web of Agony”: Arbitrary Detention, Torture, and ill-treatment by former Government forces in the Syrian Arab Republic (Companion Report to A/HRC/46/55)) A/HRC/58/CRP.3, 2025, s. 7-10.

ortaya koymaktadır. Nitekim konuya ilişkin nadir Hükûmet açıklamalarından birinde, 2014 yılında Suriye Büyükelçisi, BM Genel Kurulu’na, eski Hükûmetin “30.000 vakayı soruşturduğunu” bildirmiştir. 2021 yılında yaptığı bir açıklamada ise Hükûmet 2011 ile 2020 yılları arasında çıkarılan çeşitli aflardan toplam 344.684 tutuklu ve hükümlünün yararlandığını belirtmiştir.¹⁵⁴ Bu durum da on yılda en az 300.000 kişinin siyasi nedenlerle tutuklu veya hükümlü olarak hürriyetinden mahrum bırakıldığını göstermektedir. 8 Aralık 2024’te eski rejimin devrilmesinden sonra yeni iktidar birçok hapishaneyi açmış ve siyasi hükümlülere salıvermiştir. Ancak hâlâ akıbeti belli olmayan binlerce insan söz konusudur.

Suriye, 2006 tarihli Zorla Kaybolmalara Karşı Herkesin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme’ye taraf değildir. Ancak eski Suriye rejimi tarafından uygulanan zorla kaybettirmeler ve keyfî özgürlük kısıtlamaları uluslararası teamüli insancıl hukuk kurallarına aykırıdır. ICRC 98. Kural hem uluslararası hem de uluslararası olmayan çatışmalarda zorla kaybettirmelerin yasaklandığını ifade etmektedir. Benzer şekilde ICRC 99. Kural da yine hem uluslararası hem de uluslararası olmayan çatışmalarda keyfî hürriyet kısıtlamalarını yasaklamaktadır.

2.5. İşkence ve Kötü Muameleler

Esed rejiminin işkence ve kötü muamele karnesi esas itibarıyla Sednaya Hapishanesi’nden elde edilen görüntülerle ortaya çıkmış değildir. Daha öncesinde de hem sivil toplum kuruluşları hem de BM komisyonları Esed rejiminin işkence ve kötü muamele faaliyetlerini ortaya koymuştur. İnsan Hakları Konseyi’ne raporlama yapan Bağımsız Uluslararası Komisyon, işkence ve kötü muamele mağduru olan 7.874 kişi ile mülakat gerçekleştirmiş ve Esed rejiminin işkence ve kötü muamele karnesini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Ancak erişilebilen kişi sayısının az olması, hapishanede hayatını kaybedenlerin sayısının bilinmemesi, cinsel saldırı mağduru birçok kişinin konuşmaktan çekinmesi raporun gerçek tabloyu ortaya koymasını güçleştirmiştir. Buna rağmen rapor, Esed rejiminin en ağır işkence yöntemlerini kullandığını ve insanlığa karşı suçlar işlediğini ortaya koymaktadır.

2011’den 2020’ye kadar olan dönemi kapsayan rapora göre; gözaltında tutulan erkekler, kadınlar ve çocuklar insanlık dışı muameleye ve işkenceye maruz bırakılmış, bu kapsamda tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimleri de uygulanmıştır. Mülakat yapılan kişilerden toplamda 474 kişi doğrudan işkence mağduru olmuş, 463 kişi insanlık dışı muameleye maruz kalmış, 1.170 kişi ise bu tür ihlallere tanık olmuş veya güvenilir bilgiler elde etmiştir. Bu anlamda

¹⁵⁴ Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, “Acı Ağı”: Suriye Arap Cumhuriyeti’nde eski Hükûmet güçleri tarafından keyfî gözaltı, işkence ve kötü muamele A/HRC/46/55’e Eşlik Eden Rapor, s. 19-21.

eski Hükûmet tarafından en az 20 farklı vahşi işkence yöntemi uygulandığı kapsamlı şekilde belgelenmiştir. Bunlar arasında elektrik şoku verme, vücut parçalarını yakma, tırnak ve dişleri çekme, sahte infazlar, gözaltına alınan kişileri otomobil lastiği içine sıkıştırma ve bireyleri uzun süre boyunca bir veya iki uzvundan asma gibi yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler sıklıkla sopalar veya kablolar gibi çeşitli aletlerle yapılan ağır darp eylemleri ile birleştirilmiştir. İşkence hem fiziksel hem de psikolojik boyutta gerçekleşmiş, mağdurlar üzerinde uzun vadeli ağır etkiler bırakmış ve çoğu zaman ölümlerine yol açmıştır. Hükûmetin gözaltı merkezlerinde belgelenen insanlık dışı koşullar, tek başına dahi işkence teşkil edecek niteliktedir. Cinsel şiddet olayları, sosyal ve kültürel damgalama gibi çeşitli nedenlerden korkulduğu için, büyük ölçüde eksik bildirilmektedir. Buna rağmen Komisyonca, 91 cinsel şiddet mağduru ile görüşme yapılmış, ayrıca 211 kişi hükûmet gözaltı merkezlerinde cinsel şiddete tanık olmuş veya güvenilir bilgiler aktarmıştır. Bilgi almak, cezalandırmak veya mağdurları ve ailelerini küçük düşürmek amacıyla kadınlara, erkeklere ve çocuklara karşı tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimleri, cinsel saldırı ve cinsel aşağılamalar, sistematik olarak uygulanmıştır. Bu tür vakaların mağdurları arasında 11 yaşındaki çocuklar da bulunmaktadır.¹⁵⁵

Belgelenen yüzlerce vakada, ihlaller gözaltında ölümlere yol açmıştır. Eski tutuklular, hücre arkadaşlarının sorgulamalar sırasında ya da hücrelerinde dövülerek öldürüldüğünü, işkence veya kötü muameleden kaynaklanan ağır yaralar nedeniyle yaşamlarını yitirdiklerini aktarmıştır. Diğer mahkûmlar ise aşırı kalabalık, yiyecek yetersizliği ve temiz içme suyunun eksikliği gibi insanlık dışı yaşam koşulları nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Mahkûmlara yetersiz veya hiç tıbbi bakım sağlanmamış, hijyenik olmayan ve aşırı kalabalık hücrelerde yayılan ishal ve diğer bulaşıcı hastalıklar gibi önlenemez rahatsızlıklar nedeniyle ölümler gerçekleşmiştir. Komisyon, hükûmetin gözaltı merkezlerinde yaşanan ölümlere ilişkin toplam 462 tanıklık toplamıştır. Görüşülen kişilerin %32'si cesetleri bizzat görmüş veya ölümlere doğrudan tanık olmuştur, %12'si ölüm belgesi almıştır, %2'si hem ölüm belgesi hem de cenazeyi teslim almıştır, geri kalan %54'ü ise olaylara ilişkin bilgileri raporlar veya tanıklıklar aracılığıyla edinmiştir. Gözaltında hayatını kaybeden mahkûmların kesin sayısı bilinmemektedir. En düşük tahminler dahi 2011'den bu yana hükûmet birimlerinin gözetiminde on binlerce kişinin öldüğünü göstermektedir. Bu tahminler, güvenlik teşkilatından ayrılan çok sayıda kişinin tanıklıklarıyla desteklenmektedir. Çeşitli kaynaklara göre, ölen mahkûmlar askerî hastanelerde kayıt altına alındıktan sonra toplu mezarlara taşınmış ve defnedilmiştir. Hükûmetten ayrılan yetkililerden, on yıllık uydu görüntülerinden ve ölen kişilerin ailelerinden elde edilen bilgilere dayanarak, Şam'ın dış kesimlerinde bulunan Nehce ve Kuteyfe'de iki özel toplu mezar alanı tespit edilmiştir. 2011'den bu

155 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, "Acı Ağı": Suriye Arap Cumhuriyeti'nde eski Hükûmet güçleri tarafından keyfi gözaltı, işkence ve kötü muamele A/HRC/46/55'e Eşlik Eden Rapor, s. 9.

yana, Suriye güvenlik güçlerinin tüm birimleri yukarıda tanımlanan ihlallere karışmıştır. Suriye istihbarat teşkilatının eski subayları, gözaltındaki kişilere yönelik işkence ve kötü muamelenin sistematik olduğunu ve üst düzey yetkilileri de kapsadığını ifade etmiştir.¹⁵⁶ Komisyon daha sonra ortaya koyduğu ve 2020-2023 yılları arasında ilişkin raporunda da eski Hükûmet güçlerinin işkence ve kötü muamele eylemlerine devam ettiğini tespit etmiştir.¹⁵⁷

Rejim, ülkenin farklı vilayetlerinde resmî ve gayri resmî olmak üzere çok sayıda işkence merkezi kurmuştur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Tarafsız ve Bağımsız Suriye Soruşturma Mekanizması (*International, Impartial and Independent Mechanism*, IIIM) tarafından mağdur beyanlarına dayalı olarak hazırlanan rapora göre, ülke genelinde tespit edilen 111 farklı merkezden 94'ünün işkence amacıyla kullanıldığı belirlenmiştir.¹⁵⁸ Suriye'deki işkence merkezleri incelendiğinde bu merkez türlerinin çoğunlukla; askerî istihbarat merkezi, hava kuvvetleri istihbarat merkezi, genel istihbarat merkezi, sivil hapishane, askerî polis merkezi, siyasi güvenlik şubesi merkezi, askerî birlik, askerî hastane, askerî hapishane ve polis karakolu olduğu görülmektedir. Ayrıca TİHEK Heyetinin, Suriyeli işkence mağdurları ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, üzerinde herhangi bir ibare bulunmayan sivil görünümlü binaların da Baas rejimi tarafından işkence merkezi olarak kullanıldığı öğrenilmiştir. Esed rejimi tarafından yoğun olarak kullanılan başlıca işkence merkezleri ise şunlardır:

Şam

- | Sednaya (1 No'lu) Askerî Hapishane
- | Askerî İstihbarat 235'inci "Filistin" Şubesi
- | Tişrin Askerî Hastanesi
- | El Kabun Askerî Polis Tesisleri
- | Mezzeh Hava Üssü Hava Kuvvetleri İstihbarat Tesisleri
- | Askerî İstihbarat 215'inci Baskınlar/Operasyon Şubesi
- | Hava Kuvvetleri İstihbarat Bab Tuma Şubesi
- | El Hatip Genel İstihbarat 251'inci İç Şube

156 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, "Acı Ağrı": Suriye Arap Cumhuriyeti'nde eski Hükûmet güçleri tarafından keyfi gözaltı, işkence ve kötü muamele A/HRC/46/55'e Eşlik Eden Rapor, s. 10.

157 Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, "Son Görünmüyor": Suriye Arap Cumhuriyeti'nde İşkence ve Kötü Muamele 2020-2023 ("No End in Sight": Torture and ill-treatment in the Syrian Arab Republic 2020-2023), A/HRC/53/CRP.5, 2023.

158 Suriye İçin Uluslararası, Tarafsız ve Bağımsız Mekanizma (IIIM), Bir Bastırma Aracı Olarak Suriye Hükûmeti Gözaltı Sistemi Raporu Ek B – Gözaltı Tesisi Adları ve Coğrafi Koordinatları (*The Syrian Government Detention System as a Tool of Suppression* Report Annex B Detention Facility Names and Geocoordinates), Cenevre, 2024, https://iiim.un.org/wp-content/uploads/2024/12/IIIM_DetentionReport_Public_Annex-B_Mapping-Geolocation-1.pdf (E.T. 13/06/2025).

- | Genel İstihbarat 285'inci Soruşturma Şubesi
- | Askerî İstihbarat 227'nci Şam Şubesi
- | Askerî İstihbarat 248'inci Soruşturma Şubesi
- | Askerî İstihbarat 291'inci Şam Şubesi
- | Şehit Yusuf el-Azma Hastanesi

Rif Şam

- | Adra Merkez Hapishanesi

Halep

- | Halep Merkez Hapishanesi
- | Askerî İstihbarat 290'ıncı Halep Şubesi

İdlib

- | Askerî İstihbarat 271'inci İdlib Şubesi

Hama

- | Genel İstihbarat 320'nci Hama Şubesi

Humus

- | Askerî İstihbarat 261'inci Humus Şubesi
- | Al Balouna Askerî Hapishanesi

Lazkiye

- | Askerî İstihbarat 223'üncü Lazkiye Şubesi

Rakka

- | Rakka Ceza Güvenlik Şubesi
- | Genel İstihbarat 335'inci Rakka Şubesi
- | Rakka Müfreze Birliği

Deyr Ez-zor

- | Askerî İstihbarat 243'üncü Deyr ez-Zor Şubesi

Sednaya Hapishanesi kořuřlarından görüntüler. Fotoęrařlar: T HEK, 2025.

Esed rejiminin savaş suçlarının belgelenmesi bağlamında 2014 yılının Ocak ayında dünya gündemi, kamuoyunda büyük yankı uyandıran bir haber ile sarsılmıştır.¹⁵⁹ Buna göre rejimin Askerî Polis (*Military Office*) mensubu “Sezar (*Caesar*)” kod adlı resmî bir adli fotoğrafçı,¹⁶⁰ 11 bin kurbanı ait 55 bin fotoğraf¹⁶¹ ile Suriye’den kaçmıştır. Sezar ve çalışma arkadaşları tarafından iki yıl süresince çekilen fotoğraflar düzenli bir şekilde bir flaş belleğe kaydedilmiştir.¹⁶² Sezar, Suriye Ulusal Hareketi ile temas kurarak görselleri muhaliflere teslim etmiştir.¹⁶³

*Esed rejimi tarafından işkence edilerek öldürülen kişilere ait cesetler. Fotoğraf: Anadolu Ajansı.*¹⁶⁴

HRW, Sezar dosyasındaki fotoğrafları üç kategoride incelemiştir. Buna göre ilk kategoriyi hükûmet gözetiminde, çeşitli gözaltı merkezlerinden birinde ya da askerî bir hastaneye nakilden sonra öldüğü anlaşılan kişilere ait 28.707 fotoğraf oluşturmaktadır. İkinci kategori, ordu mensupları veya güvenlik güçlerinin cesetlerine ait görseller olup üçüncü kategori ise saldırıların ardından çekilen suç mahalline ait patlamalar, güvenlik görevlilerinin suikastları ve yangınlar gibi çeşitli olayları kapsamaktadır.¹⁶⁵

Rejimin insan hakları ihlalleri geçmişini en açık şekilde gösteren dehşet verici fotoğraflar, Esed ve rejimin diğer üst düzey görevlilerinin cezai sorumluluğunu ve uluslararası

¹⁵⁹ İlgili fotoğraflar ilk kez 20 Ocak 2014 tarihinde AA tarafından yayımlanmıştır. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-de-savas-sucu-belgeleri/189119> (E.T. 13/6/2025).

¹⁶⁰ <https://www.hrw.org/report/2015/12/16/if-dead-could-speak/mass-deaths-and-torture-syrias-detention-facilities> (E.T. 12/6/2025).

¹⁶¹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-insanlik-sucu-yeni-fotograflarla-belgelendi/157365> (E.T. 12/6/2025).

¹⁶² SETA, İnsanlığın Kaybı Suriye’deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu, s. 35.

¹⁶³ a.g.e.

¹⁶⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-insanlik-sucu-yeni-fotograflarla-belgelendi/157365> (E.T. 12/6/2025).

¹⁶⁵ <https://www.hrw.org/report/2015/12/16/if-dead-could-speak/mass-deaths-and-torture-syrias-detention-facilities> (E.T. 12/6/2025).

mekanizmaların görev ve yetkileri bağlamında harekete geçmesi gerekliliğini gündeme taşımıştır.¹⁶⁶ 31 Temmuz 2014 tarihinde ABD Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi'nde konuşan Sezar, "Fotoğraflarda görmüş olduğunuz insanlar... Onların hayatlarını buradaki hiç kimse geri getiremez. Ancak Beşşar Esed'in hapishanelerinde hâlâ 150 binden fazla insanın bulunduğunu söylemek için buradayım ve onların kaderleri de bu benim fotoğraflarını çektiğim insanların kaderleriyle aynı olacak." ifadelerini kullanmıştır.¹⁶⁷

Sezar, kimliğini 2025 yılında Al Jazeera ile gerçekleştirdiği röportaja kadar gizli tutmuştur.¹⁶⁸ Sezar kod adlı Ferid el-Mezhan, öldürülen tutukluların fotoğraflarının çekilmesi emrinin en üst kademe tarafından verildiğini ifade etmiştir.¹⁶⁹ Söz konusu fotoğraflar, Esed rejiminin insan hakları ihlallerinin belgelenmesine yönelik kanıt niteliğindedir.

Eski Suriye rejiminin gerçekleştirdiği eylemler temel olarak Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde yer alan birçok hükmü ihlal etmektedir. Bunların başında yaşam hakkı, adil yargılanma hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı gelmektedir. Ayrıca eylemler 1984 tarihli İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'ye de (İşkenceye Karşı Sözleşme / CAT) aykırıdır.¹⁷⁰ Hatta Esed rejiminin eylemleri sebebiyle Kanada ve Hollanda Suriye'yi İşkenceye Karşı Sözleşme'ye aykırılıktan dolayı 8 Haziran 2023 tarihinde Uluslararası Adalet Divanı (UAD / Divan) önünde dava etmiştir. Kanada ve Hollanda temel olarak yukarıda bahsedilen ve İnsan Hakları Konseyi'ne sunulmuş olan Bağımsız Komisyon raporlarına atıf yaparak Suriye'nin İşkenceye Karşı Sözleşme'yi ihlal ettiğini iddia etmiştir. *Erga omnes* yükümlülükler çerçevesinde dava açmaya hakları olduğunu ifade eden davacı devletlere göre Suriye hükûmetinin "terörizmle mücadele" gerekçesi de geçersizdir. Zira işkence yasağı uluslararası hukukun emredici kurallarından (*jus cogens*) biridir ve hiçbir gerekçeyle ihlal edilemez. Davacılar başvurularında Suriye'deki gözaltı ve tutukluluk şartlarını, işkence metotlarını ve işkencenin etkilerini ifade etmişler ve sıklıkla BM raporlarına atıfta bulunmuşlardır. Böylece davacılar Divan'dan; davalı tarafın İşkenceye Karşı Sözleşme'yi ihlal ettiğine, ihlallerden kaynaklanan sorumluluğunu kabul etmesi gerektiğine, eylemleri bir daha gerçekleştirmeyeceklerine ilişkin güvenceler vermesi gerektiğine, kişilerin maruz kaldığı mağduriyetin giderilmesi gerektiğine hükmetmesini talep etmiştir.¹⁷¹ Aynı zamanda davacılar, Divan'dan ihtiyati tedbirlere hükmetmesini de talep

166 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iskencenin-fotograflarini-anlatti/135412> (E.T. 12/6/2025).

167 a.g.e.

168 <https://www.aljazeera.com/program/newsfeed/2025/2/7/syrian-whistleblower-caesar-reveals-himself-to-al-jazeera> (E.T. 13/6/2025).

169 <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/esed-rejiminin-iskencelerini-duyuran-sezar-oldurulenlerin-fotograflanmasi-emri-en-ust-kademedengeliyordu/1823582> (E.T. 12/6/2025).

170 BM İşkenceye ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1984/en/13941> (E.T. 22/2/2025).

171 Uluslararası Adalet Divanı, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin Uygulanması Kanada ve Hollanda v. Suriye Arap Cumhuriyeti, ICJ, Ortak Başvuru, Yargılamanın Başlatılması (Application of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Canada and the Netherlands v. Syrian Arab Republic), ICJ, Joint Application, Instituting Proceedings) 8/06/2023. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/188/188-20230608-REQ-01-00-EN.pdf>

etmişlerdir. Buna göre Suriye; işkence ve insanlık dışı muameleyi durdurmalı ve önlemelidir, keyfî gözaltılara son vererek hukuka aykırı tutulan kişileri serbest bırakmalıdır, iletişimsiz gözaltı uygulamalarına son vermelidir, işkenceye ilişkin delillerin yok edilmesini veya erişilemez hale getirilmesini önlemelidir, işkence sonucu ölen kişilerin gömüldüğü yerleri açıklamalıdır.¹⁷²

Divan her ihtiyati tedbir kararında yaptığı gibi öncelikle *prima facie/ilk bakışta* yetkili olup olmadığının, onarılamaz bir zarar riskinin varlığının ve aciliyet durumunun tespitini yapmıştır. Divan ilk bakışta yetkili olduğuna hükmedip şu ihtiyati tedbirlere hükmetmiştir:

1. Suriye Arap Cumhuriyeti, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleri uyarınca, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza teşkil eden eylemleri önlemek için yetkisi dâhilindeki tüm tedbirleri almalı ve kendi yetkisi, yönlendirmesi veya etkisi altındaki kamu görevlilerinin, kuruluşların veya kişilerin işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza niteliğindeki fiilleri gerçekleştirmemesini temin etmelidir.
2. Suriye Arap Cumhuriyeti, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme kapsamına giren eylemlere ilişkin iddialara dair delillerin yok edilmesini önlemeli ve bunların korunmasını sağlamak için etkili tedbirler almalıdır.¹⁷³

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Esed rejimi, 8 Aralık 2024'te muhalif güçler tarafından iktidardan indirilene kadar işkence ve kötü muamele eylemlerine devam etmiştir. Bu anlamda Divan'ın ihtiyati tedbir kararlarına uymamıştır. Ancak artık Suriye'de yeni bir dönem ve yeni bir iktidar vardır. Nitekim yeni iktidar Esed dönemi uygulamalarına son vermiş, işkence hapishanelerinde siyasi nedenlerle tutuklu bulunan kişileri salıvermiştir. Bu nedenle Divan önündeki mevcut davanın geleceği ve akıbeti merak konusudur.

172 İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin Uygulanması Kanada ve Hollanda v. Suriye Arap Cumhuriyeti, ICJ, Ortak Başvuru, Yargılamanın Başlatılması, s. 8, para. 33.

173 Uluslararası Adalet Divanı, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin Uygulanması (Kanada ve Hollanda v. Suriye Arap Cumhuriyeti), ICJ, 16/11/2023 tarihli Karar (Application of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Canada and the Netherlands v. Syrian Arab Republic), ICJ, para. 83. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/188/188-20231116-pre-01-00-en.pdf>

2.6. Yerinden Edilmeler (Sığınmacılar ve Ülke İçinde Yerinden Edilmişlerin Durumu)

Suriye çatışmalarının en trajik boyutlarından bir tanesi ülke içi ve ülke dışına zorunlu olarak yapılan göçlerdir. 2010 yılında 22.5 milyon civarında olan Suriye'nin nüfusu, iç savaş sonrasında hızla düşmüş ve milyonlarca kişi yerlerinden edilmiştir. Yerinden edilmelerin bir kısmı başka bir ülkeye sığınma şeklinde tezahür ederken bir kısmı da ülke içinde daha güvenli bir yere göç etme şeklinde ortaya çıkmıştır. BMMYK verilerine göre; 2011 yılından bu yana toplam 14 milyondan fazla Suriyeli, güvenlik arayışıyla evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Ülke içinde 7,4 milyondan fazla Suriyeli yerinden edilmiş durumda olup, nüfusun %70'i insani yardıma muhtaç, %90'ı ise yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Yurt dışına giden Suriyeliler 130'dan fazla ülkeye sığınmak için başvurmuşlardır. Yaklaşık 5,5 milyon Suriyeli mülteci, Suriye'ye komşu olan Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır'da barınmaktadır. Almanya, 850.000'den fazla Suriyeli mülteci ile komşu ülkeler dışındaki en büyük ev sahibi ülke konumundadır.¹⁷⁴ Dünya genelinde ise kamplarda yaşayan Suriyeli sayısı, 259.475'tir.¹⁷⁵

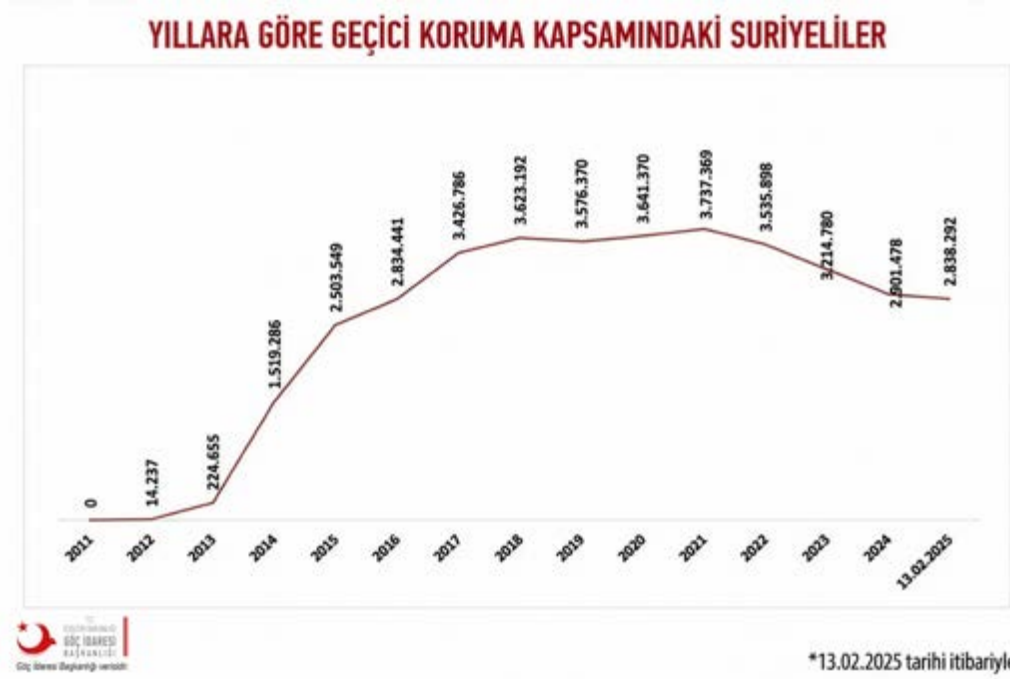
Türkiye 2011 yılında çatışmaların başlamasından itibaren Suriye halkına en büyük desteği veren ve en çok sığınmacı kabul eden ülke olmuştur. Türkiye'ye kitlesel göç ile gelmiş olan Suriyeliler, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91. maddesinde düzenlenen "geçici koruma" statüsüne alınmıştır.¹⁷⁶ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığının sunduğu verilere göre Türkiye'de bulunan toplam Suriyeli sayısı 2021'de 3.737.369 kişi ile zirve yapmıştır. Bu tarihten sonra ise sayı düşmeye başlamış ve 13 Şubat 2025 tarihi itibarıyla 2.838.292 kişiye gerilemiştir.¹⁷⁷

174 UNHCR, Syria Refugee Crisis Explained, 2024. <https://www.unrefugees.org/news/syria-refugee-crisis-explained/> (E.T. 23/2/2025).

175 <https://data.unhcr.org/en/situations/syria> (31/5/2025 itibarıyla) (E.T. 12/6/2025).

176 Geçici koruma başlığını taşıyan 91. madde düzenlemesi şu şekildedir: (1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. (2) Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun Numarası: 6458, Kabul Tarihi: 4/4/2013, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 11/4/2013 Sayı: 28615.

177 Göç İdaresi Başkanlığı <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (E.T. 23/2/2025).

Türkiye, sınırlarına gelen Suriyeliler için açık kapı politikası uygulamış ve rızası dışında kimsenin geri gönderilmemesi ilkesi çerçevesinde hareket etmiştir. Bu kişiler; çadır kent, konteyner kent ve ülke genelinde barındırılmak suretiyle koruma altına alınmış, daha sonra 9/11/2015 itibarıyla “Geçici Barınma Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi ve İşletilmesi Hakkında Yönerge” hazırlanmış ve başlangıçta 10 şehirde 26 adet Geçici Barınma Merkezi (GBM) kurulmuştur. Güncel verilere göre 11 ilde 13 adet GBM bulunmaktadır.¹⁷⁸ Bu merkezlerde Suriyelilerin temizlik, güvenlik, altyapı, barınma, ayni yardım, teknik hizmetler, itfaiye, çamaşırhane, sağlık, psikososyal destek, eğitim, mesleki kurs, sosyal ve dini hizmetler, tercümanlık gibi ihtiyaçları tamamen ücretsiz olarak karşılanmaktadır.¹⁷⁹

Dünya genelinde en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye tarafından bu süreçte yalnızca barınma hakkı bağlamında değil mültecilerin toplumsal hayata uyumlarının sağlanması, mültecilere istihdam olanaklarının oluşturulması ile eğitim ve sağlık hakkı kapsamında gerekli desteğin sunulmasına yönelik de önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Nitekim Türkiye’nin bu alanda sunduğu faaliyetler uluslararası alanda da övgüyle karşılanmıştır.

178 <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Mali-Tablolar/2024/03-MART/10-Mart/2024-Yili-Gecici-Barinma-Merkezlari-Ozel-Hesap-Giderleri-ve-Odenek-Tablosu.pdf> Geçici Barınma Merkezlerinin İşletilmesi Ve Yönetilmesi Amacıyla Başkanlık Bütçesinde Gider Kaydedilmek Suretiyle “Özel Hesaba” Aktarılan Ödeneğe İlişkin 2024 Mali Yılı Harcama Raporu (E.T. 8/7/2025)

179 https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Gu%CC%88venli_Liman_Dijital_1.pdf s.20 (E.T. 8/7/2025).

Bu bağlamda BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA) Sözcüsü Jens Laerke, “Türkiye’nin dünyanın farklı yerlerinden mültecilere yaptığı ev sahipliği, diğer ülkeler için olağanüstü bir örnek.”¹⁸⁰ ifadelerini kullanırken 2013 yılında BM Mülteciler Yüksek Komiseri olan Antonio Guterres, “Türkiye bugün mültecilerin nasıl korunması gerektiği konusunda örnek bir ülke. Çok sayıdaki Suriyeli mülteciye kapılarını açtı ve hepsine yüksek standartlarda yardım hizmeti sundu. Bizim BMMYK olarak katkımız, Türkiye’nin yaptıklarının yanında sadece denizde bir damla.” ifadelerini kullanmıştır.¹⁸¹

Suriye krizinden etkilenen ülkelerde, uzun süredir devam eden yerinden edilme ve süregiden sosyo-ekonomik zorluklar yıkıcı etkilere yol açmıştır. BM raporlarına göre; Lübnan’da Suriyeli mültecilerin %90’ı artık aşırı yoksulluk koşullarında yaşamaktadır. Gıda fiyatları Haziran 2021’den bu yana %332 oranında artmış olup mülteci hanelerinin %94’ü temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için borçlanmak zorunda kalmıştır. Ürdün’de ise mültecilerin üçte ikisi son 12 ay içinde mali durumlarının kötüleştiğini bildirmiştir. BMMYK tarafından yapılan son analizlere göre, ortalama hane borcu 1.261 Ürdün Dinarı (1.778 ABD Doları) kadar yüksek olabilmektedir. Benzer şekilde Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı ekonomik zorluklar Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacıları da etkilemiştir.¹⁸² Elbette bu durumun oluşmasında Covid-19, bölgesel krizler ve Avrupa Birliği’nin vadettiği yardımları eksik göndermesi etkili olmuştur. Ancak yine de başta Türkiye olmak üzere Suriyeli sığınmacı kabul eden devletler Esed rejiminin insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinden dolayı zorla geri gönderme politikası uygulamamıştır. Aksine birçok ülke uyum politikaları geliştirmiş ve Suriyelilerin entegrasyonunu sağlamaya çalışmıştır. Türkiye ve Almanya bu anlamda en önemli örneklerdir. Bu ülkeler Suriye’de güvenli ortam olmadıkça Suriyelilerin geri dönüşünü mümkün görmemişlerdir.

Azez’de yer alan düzensiz kamplar. Fotoğraflar: TİHEK, 2025

180 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-insani-yarimlarda-olaganustu-bir-ornek/1235386> (E.T. 8/7/2025).

181 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bmden-turkiyeye-ovgu/266808> (E.T. 8/7/2025).

182 3RP: Regional, Refugee & Resilience Plan, Regional Strategic Overview 2024. <https://reporting.unhcr.org/syria-situation-regional-refugee-and-resilience-plan> (E.T. 24/2/2025).

Suriye’de sayısı toplam 7.4 milyondan fazla olan yerinden edilmiş kişilerin %31’ini oluşturan ve çoğunluğu kadın ve çocuklardan meydana gelen 2 milyondan fazla kişi son çare olarak kısa vadeli barınma amacıyla tasarlanmış kamplarda yaşamaktadır. Geçici yerleşim alanları, düzensiz yerleşimler, planlı kamplar ve toplu barınma merkezleri gibi son çare niteliğindeki alanlar genellikle kamp yönetim sistemlerinin eksikliği, yetersiz barınma koşulları, aşırı kalabalık ve temel hizmetlere erişimdeki farklılıklarla gündeme gelmektedir. Bu durum, kadınlar ve çocuklar için cinsiyete dayalı şiddete maruz kalma riskini artırmakta, kamplarda kalan yerinden edilmiş kişileri insani yardıma muhtaç ve savunmasız hale getirmektedir. Öte yandan Suriye’de toplam yerinden edilmiş kişilerin %69’unu oluşturan 5 milyondan fazla kişi kampların dışında yaşamaktadır. Haziran 2024 tarihli Nüfus Görev Gücü (*Population Task Force*) verilerine göre, kampların dışında yaşayan yerinden edilmiş kişilerin çoğunluğu Halep (%20), Şam Kırsalı (%19), İdlib (%15), Şam (%12) ve Lazkiye (%9) vilayetlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu grup, çoğunlukla çatışmalar nedeniyle yerlerinden edilmiş bireylerden oluşmakta olup, pek çoğu uzun süredir yerinden edilmiş durumda ya da birden fazla kez yerinden edilmiştir. Kampların dışında yaşayan yerinden edilmiş kişiler, günlük yaşam düzenlerinin bozulması, zorla tahliyelere maruz kalma, arazi mülkiyetine erişememe ve sosyal yapının çökmesi nedeniyle psikososyal sıkıntılar yaşamaktadır.¹⁸³

Mülteci kampları Esed rejimi tarafından defalarca saldırıya uğramış ve yerinden edilmiş kişilerin insan hakları ihlal edilmiştir. Ülkedeki çatışma ortamında daha güvenli bir yer bulmak umuduyla Suriye’nin çeşitli bölgelerinde kamplara sığınan ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (*Internally Displaced Persons*, IDP)’in maruz kaldığı saldırılar, kamplarda korku ikliminin hâkim olmasına neden olmuştur. Esed rejimi tarafından ilgili kamplara ilaç ve gıda gibi temel yaşam malzemelerinin girişinin engellenmesi¹⁸⁴ var olan krizi derinleştirmiştir. Kamp sakinleri aynı zamanda doğal afetlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁵ Kurumumuz tarafından gerçekleştirilen saha ziyaretleri kapsamında Azez’de yerel makamlarla yapılan görüşmelerde de yerinden edilmiş kişilerin yaşadıkları sorunlar gündeme gelmiştir.

SNHR tarafından Mart 2011 ile Kasım 2019 arasında IDP kamplarına yönelik saldırıların sayısının 79’u bulduğu ve bazı kampların birden fazla kez saldırıya uğramış olabileceği belirtilmiştir.¹⁸⁶

183 OCHA, Humanitarian Response Priorities: Syrian Arab Republic, January-March 2025, 2025. https://www.unocha.org/attachments/f52c8967-2d37-4d7e-9137-6123313b2c24/Humanitarian%20Response%20Priorities_Jan%20-%20Mar%202025%20-%20Syrian%20Arab%20Republic%20%281%29.pdf (E.T. 2/3/2025).

184 Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-rukban-kampi-bir-ramazani-daha-esed-rejimi-guclerinin-kusatmasinda-geciriyor/2871839> (E.T. 12/6/2025).

185 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibde-yerinden-edilen-50-bin-sivilin-cadiri-sular-altinda-kaldi/2113566> (E.T. 16/6/2025).

186 SNHR, The Syrian Regime Is Most Likely Responsible for the Bombing of an IDP Camp in Idlib and the Killing of 11 Syrian Children 2019, 2019, s. 14.

IDP kamplarına yönelik bombardıman, yerinden edilmiş kişiler arasında daha fazla korkuya neden olmuş ve insani durumu büyük ölçüde kötüleştirmiştir.¹⁸⁷ IDP kamplarına yönelik saldırılara Suriye'nin İdlib ilinde bulunan mülteci kamplarına insansız hava araçlarıyla yapılan saldırı örnek olarak gösterilebilir.¹⁸⁸

IDP'ler tarafından nispeten güvenli görülen yerlerden birisi de İdlib'deki kamplar olmuştur.¹⁸⁹ İdlib'in kuzeyinde, Türkiye sınır hattı yakınlarındaki Atme,¹⁹⁰ 2012 yılı sonlarında kurulan ve giderek genişleyen bir kamplar bölgesine dönüşmüştür.¹⁹¹ Çatışma ortamlarından kaçmaya ve yaşama tutunmaya çalışan binlerce Suriyeli bölgeye göç etmiş olup¹⁹² sayı son yıllarda hızla artmıştır. SNHR'nin 13 Aralık 2019 tarihli bir raporunda yaklaşık yarım milyon kamp sakiniinden bahsedilirken,¹⁹³ AA'nın 28 Şubat 2025 tarihli bir haberinde, bölgede 2 milyona yakın sivilin yaşadığı bildirilmiştir.¹⁹⁴

Atme'de diğer mülteci kampları gibi çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan siviller için insani yardım çalışmaları hayati önem taşımıştır.¹⁹⁵ Atme kamplarındaki temel hizmetlerden mahrumiyet uzun bir ihlaller zinciri oluştururken¹⁹⁶ bölgeye düzenlenen hava saldırıları ve gerçekleştirilen bombardımanlar, sığınmacılar için her an ölüm korkusunu tetiklemiştir.¹⁹⁷ Çadırlarda yaşayan siviller için iş bulma zorluğu, çekilen zorluklara ekonomik sıkıntıların da eklenmesine neden olmuştur.¹⁹⁸

2012 yılı sonlarında İdlib ilinin kuzeyinde kurulan kamplardan birisi de Kah Kampı'dır.¹⁹⁹ Kah bölgesine de saldırılar düzenlenmiş, bölgenin güvenliği tehdit altında kalmıştır.²⁰⁰ Esed rejimi ve destekçileri tarafından 20 Kasım 2019 tarihinde kampa yapılan saldırı, kamp sakinlerinin yaklaşık %80'inin kampa daha fazla saldırı düzenlenebileceği korkusuyla yerlerinden edilmesine neden olmuştur.²⁰¹

Suriye'de devam eden çatışmalara rağmen Esed döneminde az da olsa Suriye'ye dönüşler söz konusu olmuştur. Ancak BM raporlarına göre; Suriye topraklarına dönen Suriyelilere karşı da insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri devam etmiş ve Esed rejiminin vadettiği güvenceler sağlanmamıştır. 30 Kasım 2023 itibarıyla BMMYK, 2016 yılından bu yana komşu ülkelerden

187 a.g.e., s. 16.

188 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibde-multeci-kamplarina-saldiri/810754> (E.T. 16/6/2025).

189 a.g.e.

190 Kamp, Hatay'ın Reyhanlı ilçesi Bükülmez Mahallesi karşısında yer almaktadır. Bkz: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/atme-kampinda-yaklasik-80-bin-suriyeli-hayatini-surduruyor-> (E.T. 12/6/2025).

191 SNHR, The Syrian Regime Is Most Likely Responsible for the Bombing of an IDP Camp in Idlib and the Killing of 11 Syrian Children 2019, s. 2.

192 <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/atme-kampinda-yaklasik-80-bin-suriyeli-hayatini-surduruyor-> (E.T. 12/6/2025).

193 SNHR, The Syrian Regime Is Most Likely Responsible for the Bombing of an IDP Camp in Idlib and the Killing of 11 Syrian Children 2019, s. 2.

194 <https://www.aa.com.tr/tr/ramazan-2025/idlibde-yuzbinlerce-cadir-kamp-sakini-bir-ramazani-daha-evlerinden-uzakta-karsilamaya-hazirlaniyor/3495842> (E.T. 16/6/2025).

195 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibdeki-kamplarda-yasayan-sivilleri-acilik-korkusu-sardi/2284921> (E.T. 16/6/2025).

196 SNHR, The Syrian Regime Is Most Likely Responsible for the Bombing of an IDP Camp in Idlib and the Killing of 11 Syrian Children 2019, s. 2.

197 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/atme-kampinda-bombardiman-endisesi/16862> (E.T. 16/6/2025).

198 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibdeki-kamplarda-yasayan-sivilleri-acilik-korkusu-sardi/2284921> (E.T. 16/6/2025).

199 SNHR, The Syrian Regime Is Most Likely Responsible for the Bombing of an IDP Camp in Idlib and the Killing of 11 Syrian Children 2019, s. 4.

200 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aa-idlibde-vurulan-cadir-kampi-havadan-goruntuledi/1651790> (E.T. 16/6/2025).

201 SNHR, The Syrian Regime Is Most Likely Responsible for the Bombing of an IDP Camp in Idlib and the Killing of 11 Syrian Children 2019, s. 10.

Suriye'ye 388.679'dan fazla Suriyelinin dönüşünü doğrulamıştır. Ancak BMMYK'nin dönen Suriyeliler ile yaptığı mülakatlar ve sahadan aldığı veriler Esed rejiminin Suriye'nin taraf olduğu neredeyse tüm çekirdek insan hakları sözleşmelerini ihlal ettiğini göstermektedir. Nitekim Suriye, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR), Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR), İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (CAT), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CERD), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (CEDAW), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC) ve buna ek olarak silahlı çatışmalarda çocukların yer almasına ilişkin İhtiyari Protokol, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme (CPRD) dâhil olmak üzere çekirdek insan hakları sözleşmelerinin sekizine taraftır. Öte yandan ülkesine dönen Suriyelilere karşı Esed rejimi sadece uluslararası insan hakları sözleşmelerini değil 2012 tarihli Suriye Anayasası'nı da ihlal etmiştir. Anayasa'da düzenlenen haklar arasında ayrımcılığa maruz kalmama hakkı, ülkeye giriş hakkı da dâhil olmak üzere seyahat özgürlüğü, ifade ve barışçıl toplanma özgürlüğü, keyfi tutuklama, işkence veya aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkı ve devletin tüm vatandaşların onurunu ve güvenliğini sağlama yükümlülüğü yer almaktadır. Hatta 2012 Anayasası'nın 38. maddesi, vatandaşların Suriye'ye dönüşünün engellenemeyeceğini ve vatandaşların yetkili mahkeme veya savcılık kararı ya da kamu sağlığı ve güvenliğine ilişkin yasalar çerçevesinde aksi öngörülmediği sürece ülke içinde serbestçe hareket etme veya ülkeyi terk etme hakkına sahip olduğunu hükme bağlamaktadır.²⁰²

Ülkesine dönen Suriyelilerin karşılaştığı en büyük problemlerden biri de mülkiyet hakkı ihlalleridir. 2011 öncesinde Suriye'de arazi mülkiyeti ve mülkiyet haklarına ilişkin yapısal sorunlar mevcut olsa da, büyük ölçekli mülk tahribatı, kitlesel yerinden edilme, usulsüz yerleşim alanlarının artışı, konut, arazi ve mülkiyetle ilgili belgelerin kaybı, 2018/10 ve 2023/26 sayılı yasalar gibi ek mevzuatın kabulü bu sorunları önemli ölçüde derinleştirmiştir. Bu ihlaller, özellikle mülteciler ve IDP'ler üzerinde ağır etkiler yaratmış, bu gruplar kaçışları nedeniyle mülklerini yönetme ve koruma imkânından mahrum kalmış, aynı zamanda tarafların Suriye toprakları üzerindeki kontrollerini pekiştirmek amacıyla uyguladığı demografik mühendislik politikalarının sonuçlarına maruz kalmışlardır. Mülakata alınan birçok geri dönen kişi, evlerinin çatışma nedeniyle yıkıldığını veya yağmalandığını bildirmiştir. Bazıları onarım girişimlerinde bulunmuş olsa da görüşülenlerin büyük bir çoğunluğu konutlarına dönememiş ve yeni barınma imkânları aramak zorunda kalmıştır. Geri dönenlerin tümü, yerel yetkililerden evlerini yeniden inşa etmek, onarmak veya yeni bir konut edinmek için mali yardım almadığını belirtmiştir.²⁰³

202 UNHCR, The Dire Human Rights Situation Facing Syrian Returnees, 2024, s. 4-8 <https://www.refworld.org/reference/countryrep/ohchr/2024/en/147588> (E.T. 24/6/2025).

203 UNHCR, The Dire Human Rights Situation Facing Syrian Returnees, s. 17-18 <https://www.refworld.org/reference/countryrep/ohchr/2024/en/147588> (E.T. 24/6/2025).

Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti

Suriye’de yaşanan insan hakları ihlalleri açısından yerinden edilmeler bağlamında göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti konuları da ele alınmalıdır. Göçmen kaçakçıları ve insan tacirleri, dezavantajlı bir konumda olan Suriyelilerin bu durumlarından faydalanarak başta yaşam hakkı olmak üzere birçok hak ve özgürlüğün ihlaline zemin hazırlamıştır.

Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı BM Protokolü’nün²⁰⁴ “Tanımlar” başlıklı 3’üncü maddesinde yer alan düzenlemede göçmen kaçakçılığı, “*doğrudan veya dolaylı olarak, mali veya diğer bir maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimi ikametgâh sahibi olmadığı bir Taraf Devlete yasa dışı girişinin temini*” şeklinde tanımlanmıştır.

Suriyelilere yönelik göçmen kaçakçılığı vakalarında daha az bilinen rotalar kullanılabilir. Suriye’den Sudan veya Birleşik Arap Emirlikleri üzerinden Libya’ya geçiş sonrasında Cezayir’e ve İspanya’ya ulaşım, daha az bilinen rotalara örnek olarak gösterilebilmektedir.²⁰⁵ Suriyeliler ülkede yaşanan kriz nedeniyle temel haklarını koruyabilecekleri ülkelere sığınmaya teşebbüs etmiş, bu süreçte birçok ihlalle karşı karşıya kalmışlardır. Ailesini ülkesinde bırakarak daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak amacıyla çeşitli ülkelere geçmek isteyen göçmenler birçok ihlale muhatap olmuştur. Suriye İç Savaşı’nın başladığı dönemden itibaren göçmen kaçakçılığı mağdurlarıyla ilgili trajik haberler, kamuoyu gündeminde yer almıştır. Bu haberlerden birisi de Aylan bebek hakkındadır. Savaştan kaçıp Yunanistan’a geçmek amacıyla bindikleri lastik botun 2 Eylül 2015 tarihinde batması sonucu Suriyeli 3 yaşındaki Aylan bebek ile birlikte ağabeyi ve annesinin de aralarında bulunduğu 5 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁰⁶ Cansız bedeninin kıyıya vuran görüntüsüyle dünyayı sarsan Aylan bebek, Suriyeli sığınmacıların yaşadığı dramın sembolü hâline gelmiştir. Aylan bebek hadisesi, aynı zamanda göçmen kaçakçılığının ve bu suçun Suriyeliler üzerindeki en ağır etkilerini göstermesi bakımından sembolik bir önem taşımaktadır.

Göçmen kaçakçılığı ile bağlantılı konulardan birisi geri itmelerdir. Kurumumuz tarafından hazırlanan “Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu”²⁰⁷ kapsamındaki çalışmalarda İzmir ilinde sığınmacı/göçmen görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. İçerisinde Suriyelilerin de

204 2000 tarihli bu Protokol, “Palermo Protokolleri” arasında sayılmaktadır. Bkz. Uluslararası Göç Örgütü, Göç Terimleri Sözlüğü, İkinci Baskı, Ed. Richard Perruchoud – Jillyanne Redpath – Cross, s. 69.

205 [https://www.aa.com.tr/en/europe/15-individuals-arrested-for-allegedly-smuggling-migrants-from-syria-to-eu-euopol/2936765](https://www.aa.com.tr/en/europe/15-individuals-arrested-for-allegedly-smuggling-migrants-from-syria-to-eu-europol/2936765) (E.T. 12/6/2025).

206 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/dunyayi-sarsan-aylan-bebegin-olumunun-dorduncu-yili/1570828> (E.T. 16/6/2025).

207 TİHEK, Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu, 2022, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/siginmacilar-ve-duzensiz-gocmenlere-yonelik-geri-itme-eylemlerinin-insan-haklari-perspektifinden-degerlendirilmesi-raporu> (E.T. 16/6/2025).

bulunduğu bottaki kişiler, “botla Yunanistan’a geçmek istediklerini, Suriye uyruklu olduğunu tahmin ettikleri anlaşılmış oldukları göçmen kaçakçısının İstanbul’da bulunduğunu, Yunanistan’a geçmek için 3000 Euro ücret ödediklerini, yaklaşık 250 sığınmacı ve düzensiz göçmenin bulunduğu büyük bir botla Yunanistan’a geçmeye çalıştıklarını, botun içerisinde çok sayıda çocuk ve kadının da bulunduğunu, botlarına binen Yunan polisi tarafından copla darp edildiklerini, çoğu kişinin telefonlarının zorla alındığını, denizde büyük bir dalga oluşturarak karşıya geçmelerinin engellendiğini ve geri itildiklerini, geri itildikten sonra botta bulunan bir sığınmacının Türk Sahil Güvenlik Komutanlığını araması üzerine çok kısa bir süre içinde onlara ulaştıklarını ve hayatlarını kurtardıklarını” belirtmiştir.²⁰⁸

Avrupa’da güvenlik arayışında olan Suriyeliler, göçmen kaçakçılarına yüklü miktarda para ödemek, hatta borçlanmak zorunda kalmıştır.²⁰⁹ Suriyeliler için en büyük risklerden biri ise göçmen kaçakçılığı durumunun insan ticareti durumuna dönüşebilmesidir.²¹⁰

Bu noktada insan ticareti kavramının tanımına yer verilmelidir. Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol’ün²¹¹ 3(a) maddesinde insan ticareti, “kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması” şeklinde tanımlanmıştır. İlgili düzenlemenin devamında “İstismar terimi, asgari olarak, başkalarının fuhuşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerecektir.” hükümlerine yer verilmiştir.

2017-2021 yılları arasında Türkiye’de uyruklu bazında insan ticareti mağduru sıralamasında 455 kişi (%34,1) ile ilk sırada Suriye yer almaktadır.²¹² Söz konusu istatistikî verinin yıllara göre dağılımı şu şekildedir:²¹³

2017	2018	2019	2020	2021
86	15	37	159	158

208 TİHEK, Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu, s. 46.

209 <https://www.icmpd.org/news/press-releases/the-least-bad-option-for-many-syrians-exploitation-is-the-only-way-to-survive> (E.T. 12/6/2025).

210 a.g.e.

211 2000 tarihli bu Protokol, “Palermo Protokolleri” arasında sayılmaktadır. Bkz. Uluslararası Göç Örgütü, Göç Terimleri Sözlüğü, s. 69.

212 TİHEK, İnsan Ticaretiyle Mücadele Türkiye Ulusal Raporu, Ankara, 2023, s. 37.

213 TİHEK, İnsan Ticaretiyle Mücadele Türkiye Ulusal Raporu, s. 37.

İnsan ticareti ve Suriye'deki iç savaşın etkisiyle oluşan ekonomik durgunluk arasında da bağlantı mevcuttur. Nitekim ekonomik durgunluk Suriyelileri çocuk işçiliği, cinsiyete dayalı şiddet ve diğer sömürü biçimlerine açık hâle getirmiştir.²¹⁴ Ebeveynlerin yeteri kadar gelir elde edememesi nedeniyle Suriyeli çocuklar aynı zamanda çocuk işçiliği ve cinsel istismar gibi ihlal riskleriyle karşı karşıya kalmıştır.²¹⁵ BMMYK ve UNICEF gibi kuruluşlar tarafından Suriye'de ülke içinde yerinden edilen çocuklara yönelik çocuk işçiliği, cinsel istismar ve insan ticareti potansiyelinin tehditleri vurgulanmıştır.²¹⁶ BM Genel Sekreteri Çocuklar ve Silahlı Çatışma Özel Temsilcisi tarafından hazırlanan “Çocuk Ticareti ve Silahlı Çatışma” başlıklı raporda çocukların Suriye'de maruz kaldığı insan ticareti vakaları ele alınmıştır.

214 <https://www.unrefugees.org/news/syria-refugee-crisis-explained/#WhatisthecurrentsituationinSyria> (E.T. 12/6/2025).

215 <https://www.icmpd.org/news/press-releases/the-least-bad-option-for-many-syrians-exploitation-is-the-only-way-to-survive> (E.T. 12/6/2025).

216 <https://www.unhcr.org/news/stories/million-children-are-now-refugees-syria-crisis> (E.T. 12/6/2025).

2.7. Sağlık Personeli ve Medya Çalışanlarına Yönelik İnsan Hakları İhlalleri

Suriye çatışmalarının ağır sonuçlarından etkilenen gruplardan biri de sağlık çalışanları olmuştur. Chatham House raporuna göre Haziran 2021 itibarıyla sağlık binalarına 600 civarında saldırı düzenlenmiş ve toplam 930 sağlık çalışanı hayatını yitirmiştir.²¹⁷ İnsan Hakları için Doktorlar (PHR) örgütü Mart 2011'den bu yana açık verilere ve saha kaynaklarına dayanarak Suriye'de öldürülen sağlık personeli bilgilerini belgelendirmiştir. PHR'ye göre Mart 2024 itibarıyla çatışma boyunca tıbbi personel ölümlerinin %92'sinden eski Suriye hükûmeti ve Rus müttefikleri sorumludur. Suriye'deki çatışma süresince, Suriye hükûmeti sistematik olarak tıbbi tesisleri ve sağlık personelinin hedef almış, hastanelerde, kliniklerde ve sahada hastalara bakım sağlayan doktorları, hemşireleri ve diğer sağlık çalışanlarını öldürmüştür. Sağlık çalışanları aynı zamanda keyfi olarak tutuklanmış, zorla kaybedilmiş, hapsedilmiş, işkenceye maruz bırakılmış ve infaz edilmiştir. PHR, 2011'de başlayan çatışmadan Mart 2024'e kadar 949 sağlık çalışanının ölümünü belgelemiştir. Çatışmanın ilk yıllarında kitlesel ölümler kayda alınmıştır. Yalnızca 2012 yılında 190 sağlık çalışanı öldürülmüştür. En yüksek ölüm oranları, çatışmanın ilk dört yılı içerisinde kaydedilmiş ve bu ölümler genellikle bombardımanlar, hava saldırıları, silah atışları ile sağlık çalışanlarının kaçırılması ve gözaltına alınması neticesinde işkence veya infaz yoluyla öldürülmesi şeklinde gerçekleşmiştir. 2015 yılında Halep'te doktorların %95'inden fazlasının ya kaçtığı ya tutuklandığı ya da öldürüldüğü bildirilmiştir. 2015 sonrası sağlık personeli ölümlerindeki düşüş, çatışmanın şiddetinde bir azalmaya değil, aksine ülkede kalan sağlık çalışanlarının toplam sayısındaki azalmaya işaret etmektedir. PHR'ye göre Halep, İdlib ve Rif Şam vilayetleri, tıbbi personel ölümlerinin en yüksek oranda kaydedildiği bölgeler arasında yer almaktadır. Nitekim eski Suriye hükûmeti bu bölgede büyük çaplı operasyonlar düzenlemiştir. Örneğin, Halep 2013 ile 2015 yılları arasında yoğun varil bombası saldırılarına maruz kalmıştır. Benzer şekilde, Şam'ı çevreleyen Rif Şam vilayetinde ve İdlib'te Suriye hükûmeti 2013 yılından itibaren saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Bu da onlarca sağlık personelinin ölümüyle sonuçlanmıştır.²¹⁸

217 Abdulkarim Ekzayez, Suriye Çatışmasında Sağlık Hizmetlerine Yönelik Saldırıları, Küresel Sağlık Programı, (Attacks on Healthcare in the Syrian Conflict, Global Health Programme), 2021. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2021-11/2021-11-23-attacks-on-healthcare-in-syria-ekzayez.pdf> (E.T. 28/2/2025).

218 Physicians for Human Rights, Medical Personnel Are Targeted in Syria <https://phr.org/our-work/resources/medical-personnel-are-targeted-in-syria/> (E.T. 28/2/2025).

Esed rejimi tarafından kullanılamaz hale getirilen ambulanslar. Maaret el-Numan. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

*Esed rejimi tarafından saldırıya uğrayan ve askerî karargâha dönüştürülen Maaret el-Numan Vatan Hastanesi.
Fotoğraf: TİHEK, 2025.*

Sağlık personeline yapılan saldırılar savaş suçlarından sayılmakta olup 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri hükümlerini ihlal etmektedir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi de Sözleşmelere atıf yaparak sağlık çalışanlarına yöneltilen saldırıların önlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.²¹⁹ Yaralı, hasta ve deniz kazazedelerinin korunmasını ve bakımlarının sağlanmasını amaçlayan I. ve II. Cenevre Sözleşmeleri, tıbbi personeli de koruma altına almaktadır.²²⁰ İlgili düzenlemelere göre bu kişiler çatışma alanında hedef alınamaz. Aynı zamanda bu kişilerin tıbbi görevlerini yerine getirmelerine izin verilmelidir. Bu ilke, söz konusu personelin statüsünde belirli bir istikrarın varlığını öngörmekle birlikte, uluslararası insancıl hukuk hem daimî hem de geçici tıbbi personelin varlığını tanımaktadır. Her iki durumda da söz konusu personelin bir tarafça bu statüye atanmış olması gerekmektedir. Geçici personel yalnızca görevini icra ettiği sürece korunmaktadır. Düşman tarafın eline geçmeleri durumunda daimî tıbbi personel savaş esiri olarak değerlendirilmemeli ve yalnızca savaş esirlerinin bakımını sağlamak için ihtiyaç duyulmaları halinde alıkonulabilmelidir. I. ve IV. Cenevre Sözleşmeleri, hasta ve yaralı savaşçılar ile sivillere bakım sağlayan sivillere de koruma sağlamaktadır.²²¹ Buna, çatışma bölgesinde yaşayan sivillerin yaralı ve hastaları toplama ve bakımlarını sağlama hakkı da dâhildir. Cenevre Sözleşmelerine Ek I. Protokol, tıbbi görevleri nedeniyle korunan kişilerin kapsamını genişletmiş, askerî ve sivil personel arasındaki ayrımı ortadan kaldırmıştır.²²² Eski Suriye rejimi temel anlamda Cenevre Sözleşmelerinde yer alan tıbbi personele ilişkin hükümleri ihlal etmiştir. Esed rejimi yetkilileri bu anlamda işlenen savaş suçlarından sorumludur.

Suriye'de işlenen suçlar arasında medya çalışanlarına karşı işlenen suçlar da önemli bir yer tutmaktadır. Gazetecilere ve medya çalışanlarına yönelik saldırıların hukuka aykırılığı, uluslararası insancıl hukuk kapsamında sivillere ve sivil nesnelere tanınan korumadan kaynaklanmakta olup, medya organlarının propaganda amacıyla kullanılması durumunda dahi, istisnai haller dışında, askerî hedef olarak değerlendirilemeyeceği ilkesine dayanmaktadır. Başka bir deyişle, gazeteciler ve kullandıkları ekipmanlar için özel bir statü öngörülmemiş olsa da bunlar askerî faaliyetlere fiilen katkıda bulunmadıkları sürece sivillerin ve sivil nesnelerin sahip olduğu genel korumadan yararlanmaktadır. Bu koruma hem bağımsız gazetecileri hem de bir tarafın savaş muhabirlerini kapsamaktadır. Benzer şekilde medya binaları da koruma altındadır. Radyo ve televizyon tesisleri sivil nesneler kapsamında değerlendirilmekte olup genel korumadan yararlanmaktadır. Nitekim sivil

219 BM Güvenlik Konseyi, 2286 (2016) numaralı silahlı çatışmalarda yaralı ve hastaların, tıbbi personelin ve insani yardım personelinin korunması hakkında Güvenlik Konseyi Kararı, RES/2286, 3/5/2016 <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/2016/en/110092> (E.T. 28/2/2025).

220 Silahlı Kuvvetlerde Yaralı ve Hastaların Sahadaki Durumlarının İyileştirilmesine Dair Birinci Cenevre Sözleşmesi (Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field) (First Geneva Convention), 1949, <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/18884> (E.T. 28/2/2025). Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Yaralı, Hasta ve Gemi Kazası Mağdurlarının Durumlarının İyileştirilmesine Dair İkinci Cenevre Sözleşmesi (Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea (Second Geneva Convention)), 1949, <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/19862> (E.T. 28/2/2025).

221 Silahlı Kuvvetlerde Yaralı ve Hastaların Sahadaki Durumlarının İyileştirilmesine Dair Birinci Cenevre Sözleşmesi, Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Dördüncü Cenevre Sözleşmesi (Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention)), 1949, <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/32227> (E.T. 28/2/2025).

222 12/8/1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol ve Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Protokol (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12/8/1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)), 1977, <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1977/en/104942> (E.T. 28/2/2025).

nesnelere yönelik saldırı yasağı yirminci yüzyılın başlarından itibaren uluslararası insancıl hukukta güçlü bir şekilde yerleşmiş olup, 1977 tarihli Ek I. Protokol ve Roma Statüsü ile yeniden teyit edilmiştir.²²³

Esed rejimi döneminde gazeteci ve medya çalışanlarına karşı ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmiştir. Yargısız infazlar, haksız tutuklamalar, işkenceler, zorla kaybetmeler, medya binalarına yapılan saldırılar ve ifade özgürlüğü ihlalleri iç savaşın tüm evrelerinde gözlemlenmiştir. SNHR raporuna göre; Mart 2011 ile Mayıs 2024 arasında Suriye’de 9’u yabancı olmak üzere 717 gazeteci ve medya çalışanı öldürülmüştür. Bunların 53’ü işkenceden ölen gazetecilerdir. Ayrıca 1612 gazeteci ve medya çalışanı da tutuklu olarak bulunmaktadır. SNHR’ye göre Esed rejimi 2012 tarihli Suriye Anayasası’na aykırı olarak bir dizi kanun ve başkanlık kararnamesi yoluyla gazeteciler ve medya çalışanları üzerindeki baskısını arttırmıştır. Bunlar arasında 20/2022 sayılı Kanun ve 17/2012 sayılı Başkanlık Kararnamesi sayılabilir. Ancak Esed rejimi gazetecilere ve medya çalışanlarına yönelik baskıları hafifletmek yerine 23 Nisan 2024 tarihinde yeni bir Kanun yürürlüğe sokarak arttırmıştır. SNHR’ye göre 2024/19 sayılı Kanun’un Anayasa’ya aykırı olan 8,4 ve 9. maddeleri ile kurulan Medya Bakanlığı ülkedeki tüm gazetecilik faaliyetleri üzerinde denetleyici görev üstlenmiştir. Bu yolla Esed rejiminin propagandası yapılacak ve rejimin amaçlarına aykırı gazetecilik faaliyetlerine izin verilmeyecektir. Böylece basılı yayınlardan görsel medyaya kadar tüm bilgi üretim ve yayma faaliyetleri Bakanlığın filtresinden geçirilecektir. Bu durum da en temel insan haklarını ve ifade özgürlüğünü ihlal etmiştir.²²⁴

2.8. İnsani Yardım Sorunu

13 yıl süren Suriye iç savaşı insani krizi de derinleştirmiştir. İnsani yardım ihtiyacı had safhaya ulaşmıştır. Savaşın bitmesi insani yardım ihtiyacını ortadan kaldırmamıştır. Ancak silahlı çatışmaların durması ve Esed rejiminin düşüşü insani yardımların engellenmesi sorununu ortadan kaldırmıştır. Zira Uluslararası Af Örgütü’ne göre savaş devam ederken Esed rejimi insani yardımların geçişini kısıtlamıştır.²²⁵ OCHA’ya göre Şubat 2024 itibarıyla 16.7 milyon Suriyelinin insani yardıma ihtiyacı vardır. Kişilere ait belgelerin eksikliği veya kaybı ile konut, arazi ve mülkiyet belgelerinin bulunmaması, kaybolması veya tahrip edilmesi, ülke içinde yerinden edilmiş yüz binlerce kişi için ciddi bir sorun teşkil etmekte olup bu durum ağır fiziksel ve psikolojik etkilere yol açmaktadır. Öte yandan Şubat 2023’ten bu yana Suriye lirası, ABD doları karşısında değerinin yaklaşık yarısını kaybetmiştir. Bununla birlikte sınırlı finansman ve nitelikli insan kaynaklarının göçü, hizmetlerin kalitesini ve

223 Alexandre Balguy-Gallois, Protection des journalistes et des médias en période de conflit armé, International Review of the Red Cross, Cilt:86, Sayı:853, 2004, s.37-67. (Çeviri, ICRC: <https://casebook.icrc.org/case-study/protection-journalists> (E.T. 1/3/2025).

224 SNHR, On World Press Freedom Day: 717 Journalists and Media Workers Have Been Documented as Killed by the Parties to the Conflict and Controlling Forces in Syria Since March 2011, Including 53 Who Died due Torture, 2024. <https://snhr.org/wp-content/uploads/2024/05/S240419E.pdf> (E.T. 1/3/2025).

225 Amnesty International, Syria 2023. <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/middle-east/syria/report-syria/> (E.T. 1/3/2025).

erişilebilirliğini kısıtlayarak daha fazla insanı risk altına sokmaktadır. Ayrıca kamplarda yaşayan kişi sayısındaki artış, yeterli yaşam koşullarının sağlanması için hizmetlerin iyileştirilmesi ve asgari standartların karşılanması yönündeki acil ihtiyacı göstermektedir. Suriye'de devam eden çok boyutlu kriz, engelli bireyler de dâhil olmak üzere yardıma en fazla muhtaç olan grupları orantısız şekilde etkilemektedir. Temel hizmetlerden yoksun kalan bireyler, daha savunmasız hâle gelmekte ve bu durum toplumsal uyum üzerinde baskı oluşturmaktadır. Acil ve sürdürülebilir finansman sağlanmadığı takdirde su, temizlik, sağlık hizmetleri, elektrik ve eğitim gibi temel hizmetler giderek kötüleşebilir. Mevcut aşamada temel hizmetlere yatırım yapılması daha büyük bir krizin ortaya çıkmasını önlemek açısından hayati önem taşımaktadır.²²⁶

8 Aralık 2024'te Esed rejiminin devrilmesi ile birlikte insani yardım ihtiyacı sonlanmamıştır. Aksine Suriye'nin yeniden imar edilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve temel ihtiyaçlara erişimin yeniden sağlanması için artık herhangi bir engel kalmamıştır. Ancak savaş sonrası enkaza dönen Suriye'de bu durumun sağlanması için yeterli finansman ve insan kaynağı mevcut değildir. OCHA'nın İnsani Yardım Öncelikleri adıyla Ocak 2025'te yayınladığı rapora göre insani yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısı hâlâ 16.5 milyondur. Ocak-Mart 2025 arasında bu toplam sayıdan 6.7 milyon insanın acil bir şekilde insani yardıma kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için de 1.2 milyar dolar gerekmektedir. Bu miktar; genel koruma, çocuk koruma, cinsiyete dayalı şiddet, mayın faaliyetleri, kamp koordinasyonu ve kamp yönetimi, iyileşme ve geçim kaynakları, eğitim, gıda güvenliği ve tarım, sağlık, beslenme, barınma, gıda dışı ürünler, su, temizlik ve hijyen, koordinasyon ve ortak hizmetler, acil telekomünikasyon ve lojistik hususları öncelikli olmak üzere kullanılmalıdır.²²⁷

BMMYK'nın 20 Şubat 2025 tarihli verilerine göre, Aralık 2024 başından bu yana komşu ülkeler üzerinden yaklaşık 292.150 Suriyeli Suriye'ye dönmüştür. Buna ek olarak, 9 Şubat 2025 itibarıyla, BMMYK ve OCHA tarafından toplanan en güncel verilere göre, Kasım 2024 sonundan itibaren 829.490 ülke içinde yerinden edilmiş kişi kendi yerleşim yerlerine geri dönmüştür. Bu anlamda, Esed rejiminin düşüşünden bu yana bir milyondan fazla Suriyeli yerleşim yerine geri dönmüştür. BMMYK, Suriye genelindeki toplum merkezleri ağı aracılığıyla geri dönenler ve diğer hassas durumdaki Suriyelilere yönelik temel koruma yardımları ve hizmetleri sağlamaya devam etmektedir. BMMYK, 2025 yılında 4 adet toplum merkezini yeniden faaliyete geçirerek Suriye'de aktif olarak hizmet veren merkezlerin sayısını 106'ya çıkarmıştır. BMMYK'ye göre yerleşim yerlerine dönen Suriyeliler ile birlikte insani yardım ve psikososyal destek ihtiyacı artmıştır. Özellikle medeni hâlin ve mülkiyetin belgelendirilmesinde ve iş bulmakta yaşanan sorunlar büyük bir zorluk oluşturmaktadır.

226 OCHA, Humanitarian Needs Overview: Syrian Arab Republic, 2024. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syrian-arab-republic-2024-humanitarian-needs-overview-february-2024-enar> (E.T. 2/3/2025).

227 OCHA, Humanitarian Response Priorities: Syrian Arab Republic, January-March 2025. https://www.unocha.org/attachments/f52c8967-2d37-4d7e-9137-6123313b2c24/Humanitarian%20Response%20Priorities_Jan%20-%20Mar%202025%20-%20Syrian%20Arab%20Republic%20%281%29.pdf (E.T. 2/3/2025).

Bununla birlikte artan kira fiyatları ve sınırlı barınma seçenekleri nedeniyle birçok geri dönen kimse, diğer ailelerle konut paylaşmak veya aile üyeleriyle birlikte yaşamak zorunda kalmakta olup, bu durum sıklıkla aşırı kalabalıklaşma, mahremiyet eksikliği ve gerginliklere yol açmaktadır.²²⁸

Uluslararası teamüli insancıl hukuk açısından açlık durumu yaratmak ve bunu bir savaş metodu olarak kullanmak yasaklanmıştır. ICRC tarafından derlenen Kural 53'e göre, "bir savaş yöntemi olarak sivil nüfusun aç bırakılması yasaktır". Bununla bağlantılı olarak Kural 54'e göre, "Sivil nüfusun hayatta kalması için vazgeçilmez nitelikte olan nesnelere saldırmak, onları yok etmek, ortadan kaldırmak veya işlevsiz hale getirmek yasaktır". Esasen sivillerin aç bırakılmasının önlenmesi insani yardımların engellenmemesi ile mümkündür. Bu anlamda uluslararası teamüli insancıl hukuk kuralları insani yardımların ve insani yardım personelinin engellenmemesi gerektiğini düzenlemektedir. Kural 55'e göre, "Çatışmanın tarafları, insani yardımın tarafsız bir şekilde ve herhangi bir ayırım gözetmeksizin yürütülmesi kaydıyla, ihtiyaç sahibi sivilere yönelik hızlı ve doğrudan insani yardımların geçişine izin vermeli ve bunu kolaylaştırmalıdır. Bu yükümlülük, tarafların denetim hakkına hake getirmez". Son olarak, Kural 56'ya göre, "Çatışmanın tarafları, yetkili insani yardım personelinin görevlerini yerine getirebilmeleri için serbest dolaşımını sağlamalıdır. Hareket serbestisi ancak zorunlu askerî gereklilik halinde ve geçici olmak kaydıyla kısıtlanabilir".²²⁹ Yine emredici kurallardan (*jus cogens*) kabul edilen normlar, sistematik bir şekilde açlığa mahkûm etmenin insanlığa karşı suç teşkil edeceğini düzenlemektedir. Benzer bir düzenleme Roma Statüsü'nün insanlığa karşı suçları düzenleyen 7. maddesinde de geçmektedir.

Suriye'deki silahlı çatışmanın başlangıcından itibaren Esed rejimi, açlığı bir savaş aracı olarak kullanmış; yiyecek, su, ilaç, elektrik, yakıt ve iletişim gibi temel ihtiyaçlara erişimi kasıtlı biçimde engellemiş veya keyfî olarak kısıtlamıştır. Rejim, nüfusun yoğun olduğu sivil yerleşim alanlarını kuşatma altına almış ve insani yardım kuruluşlarının bu bölgelere erişimini sistematik biçimde engellemiştir.

Çatışmalar boyunca kırktan fazla yerleşim yerinin kuşatma altına alındığı, bu bölgelerin çoğunun Şam ve Humus banliyölerinde bulunduğu tespit edilmiştir. 1,3 milyondan fazla kişi kuşatma altında yaşamış; buna ek olarak 1,1 milyon kişi de kuşatma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.²³⁰ Sadece Doğu Guta'da yaklaşık 400.000 sivilin mahsur kaldığı tahmin edilmiştir.²³¹ Kuşatmaların bazıları oldukça uzun süre devam etmiştir. En uzun süren kuşatma olarak bilinen, Doğu Guta Kuşatması beş yıl boyunca (2013-2018) devam etmiştir.²³²

Esed rejimi tarafından kuşatma altındaki bölgelere insani yardım girişi engellenerek bölgede

228 UNHCR, Regional Flash Update 15, Syria situation crisis, 2025. <https://reporting.unhcr.org/syria-situation-crisis-regional-flash-update-15> (E.T. 2/3/2025).

229 Jean-Marie Henckaerts & Louise Doswald-Beck, Customary International Humanitarian Law, Cilt:1, International Committee of the Red Cross (ICRC), 2005, <https://www.refworld.org/reference/research/icrc/2005/en/98261> (E.T. 3/3/2025).

230 Czuperski, M., Itani, F., Nimmo, B., Higgins, E., & Beals, Breaking Aleppo, Siege Report, s. 12-15. <http://www.jstor.org/stable/resrep03700.6>

231 <https://syriaaccountability.org/ghouta-siege-un-must-respond-to-government-sanctioned-starvation-and-civilian-harm/> (E.T. 16/5/2025).

232 BM İnsan Hakları Konseyi Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, Sieges as a Weapon Of War: Encircle, Starve, Surrender, Evacuate, 2018, s. 3.

gıda, ilaç, elektrik, su ve yakıt gibi temel yaşam kaynakları kesilmiş; sivilleri açlık, hastalık ve bombardıman arasında ölümcül bir tercihe zorlamıştır. Doğu Guta'da halk günde tek öğünle yaşamaya çalışırken, yetersiz beslenmeden kaynaklı çocuk ölümleri meydana gelmiştir.²³³ Kuşatma sonucunda en az 397 sivil, özellikle yiyecek ve ilaç eksikliği nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Bu ölümlerin 206'sı çocuk ve 67'si kadınlardan oluşmuştur.²³⁴ Esed rejimi tarafından kuşatma altına alınan bir başka yer olan Yermük Filistin Mülteci Kampında ise 2013-2014 yılları arasında 12'si bebek ve çocuk, 41'i yaşlı olmak üzere toplam 194 kişi açlık nedeniyle hayatını kaybetmiştir.²³⁵

Suriye'de Esed rejimi tarafından ablukaya alınan bölgelerde eşek, kedi ve köpek eti yenilebileceğine ilişkin fetvalar verilmiştir. Bölgedeki kuşatma sonrasında açlık nedeniyle insanlar, dut yaprakları ve yabani otlar yiyerek hayatta kalmaya çalışmıştır.²³⁶

*Sivillerin açlığa mahkûm edildiği Yermuk bölgesinde Esed rejimi tarafından gerçekleştirilen yıkım,
Fotoğraf: TİHEK, 2025.*

233 <https://syriaaccountability.org/ghouta-siege-un-must-respond-to-government-sanctioned-starvation-and-civilian-harm/> (E.T. 16/5/2025); <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cehenneme-donusen-cennet-dogu-guta/1070583> (E.T. 17/5/2025).

234 The Syrian Network for Human Rights, Damascus's Eastern Ghouta Siege is a Form of Collective Punishment, 2017, s. 2.

235 <https://www.amnesty.org.uk/yarmouk-camp-starvation-siege-syria> (E.T. 18/6/2025).

236 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abluka-altindaki-suriyelilere-kedi-kopek-eti-yenilebilir-fetvasi/209764> (E.T. 1/8/2025). Ayrıca bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fetva-kusatma-altinda-yasayanlari-kapsiyor/207861> (E.T. 1/8/2025).

Suriyeli sığınmacılar 6 kıtada 127 ülkeye dağıldı

Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) Başkanı Abdurrahman Mustafa, varılacak herhangi bir siyasi çözümün, evlerini terk etmek zorunda kalarak 6 kıtada 127 ülkeye dağılan Suriyelilerin geri dönüş hakkını güvence altına alması ve yeni insani krizlerin önüne geçilmesi gerektiğini belirtti

RAKAMLARLA SURIYELİ MÜLTECİLER

13
Milyon

Toplamda
yerinden edilen
Suriyeli sayısı

6,18
Milyon

6,18 milyonu ülke
içinde yerinden
edildi

6,65
Milyon

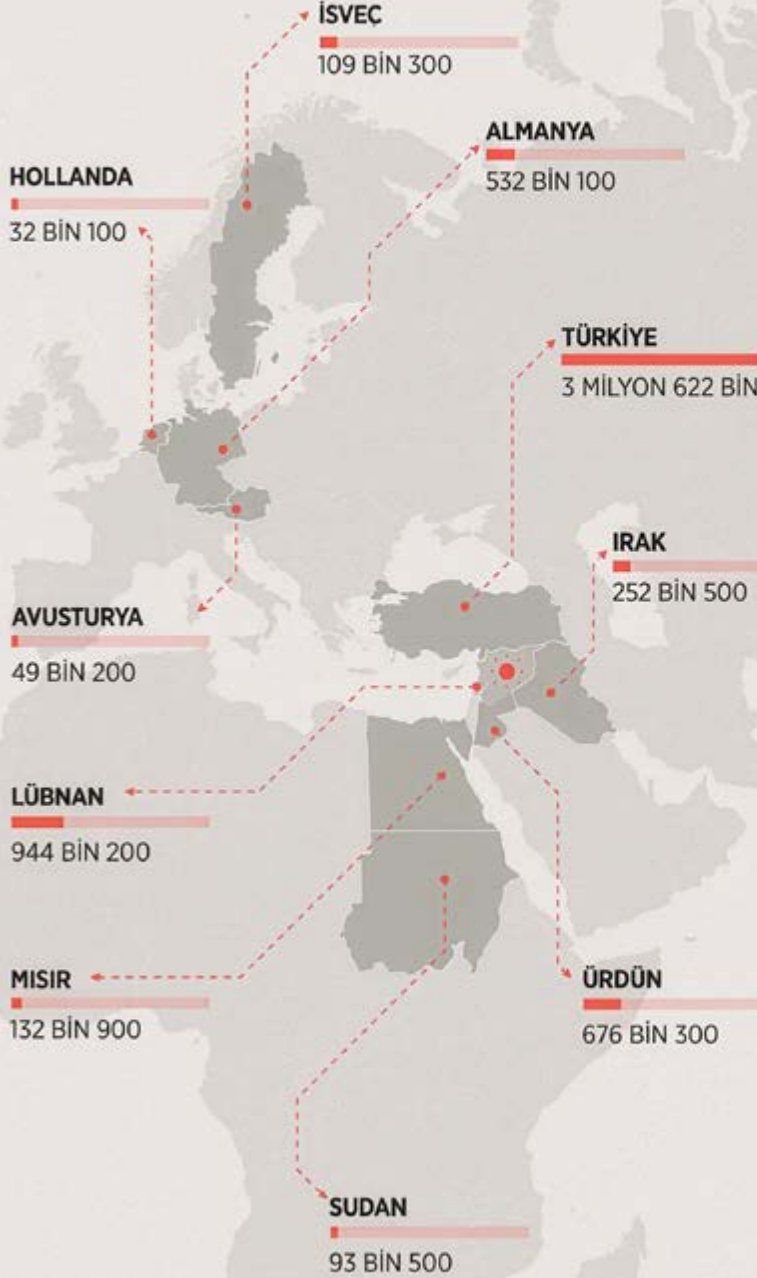
6.65 milyonu
baska ülkelere
sığındı

127
Ülke

6 kıtada
127 Ülkeye
dağıldı

%85

Yerinden edilen
Suriyellilerin %85'i
halen Orta Doğu
bölgesinde

2.9. Din ve İnanç Özgürlüğü

Suriye'de Esed rejimi tarafından gerçekleştirilen ihlaller arasında din ve inanç özgürlüğü de sayılmalıdır. Bu ihlaller ise Esed ailesinin Nusayriler²³⁷ ile ilişkisi bağlamında ele alınmalıdır.²³⁸ Baas rejimi altındaki Suriye toplumu, tarihsel olarak derin bölünmelerle karakterize edilen, parçalı ve heterojen bir yapıya sahip olmuştur. Bu parçalanmışlık, coğrafi özelliklerin yanı sıra etnik, dini ve sınıfsal farklılıklardan kaynaklanmıştır.²³⁹

Geleneksel olarak Sünni Araplar dini ve siyasi olarak hâkim konumda bulunmuşken, Baas rejimiyle birlikte Nusayriler ülkenin siyasetinde, ordusunda ve bürokrasisinde etkili bir güç hâline gelmiştir. Nusayriler gibi azınlık grupları, Baas rejiminin çekirdeğinde aşırı temsil edilmiştir. Rejim, Sünnileri güvenilir bir toplumsal grup olarak konumlandırmış; azınlık gruplarını ise kendi koruması altındaymış gibi göstererek onlara bağımlılık yaratmaya çalışmıştır. Bu durum, toplumda kalıcı bir güvensizlik ve düşmanlık ortamı yaratarak toplumsal barışın yeniden inşasını zorlaştırmıştır. Baas rejimi, etnik ve mezhepsel ayrışmayı bilinçli olarak derinleştirerek toplumsal dayanışmayı zayıflatmayı hedeflemiştir.²⁴⁰

Esed rejimi; emniyet, güvenlik, istihbarat ve ordu gibi kritik konumlara yoğun olarak Nusayrileri yerleştirmiştir. Bu şekilde Nusayriler, Suriye'de azınlık olmasına rağmen Esed rejimi döneminde ülkede hâkimiyet kazanmıştır.²⁴¹ Nitekim Hafız Esed'in 1970'li yıllardan 2000'li yıllara değin yönetimdeki istikrarı söz konusu kadrolar sayesinde olmuştur.²⁴² Bu yönüyle Suriye'de yönetim, etnik-dinî köken ekseninde şekillenmiştir.²⁴³ Dış dünya ile sınırlı ilişkileri bulunan Nusayrilik Mezhebi mensupları, kendilerini diğer mezhep ve inançlardan üstün görmüştür.²⁴⁴ Söz konusu üstünlük algısı, "öteki"ne yönelik ihlallerin temel nedenlerinden birisidir.

Hafız Esed dönemini müteakiben Beşşar Esed döneminde de Nusayrilerin mezhep temelli ihlalleri ülkede gerilim oluşturmaya devam etmiştir. Beşşar Esed döneminde Nusayrilik Mezhebi odaklı iktidarın; öteki olarak gördüğü kesimlere saygısız, hoşgörüsüz ve tahammülsüz olması, farklı dinî ve etnik gruplara karşı ihlallere zemin hazırlamıştır. Bir

237 Nusayriliğin kurucusu olduğu belirtilen kişi, Ebû Şuayb Muhammed b. en-Nusayr en-Nemirî'dir (ö. 270/883). Bkz. TDV, DİA, İbnü'n-Nusayr maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnun-nusayr> (E.T. 9/7/2025).

238 Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. "I. Suriye'de Esed Rejiminin Tarihi ve Siyasi Arka Planı" başlıklı bölüm.

239 Raymond A. Hinnebusch, Syria Under the Ba'th: State Formation in a Fragmented Society, Arab Studies Quarterly, Summer 1982, Vol. 4, No. 3, s. 178; Muhittin Ataman, Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum, 2012, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), s. 10.

240 Ataman, a.g.e., s. 10; Hinnebusch, a.g.e., s. 181,182; Talha Köse, Suriye'de Barış ve İstikrarın Sağlanması İçin Yol Haritası, Milli İstihbarat Akademisi, 2025, s. 9.

241 SETA, Suriye İç Savaşında Esed'in Rolü, Konumu ve Geleceği, İstanbul, 2018, s. 19.

242 a.g.e., s. 10.

243 a.g.e., s. 9.

244 Türkiye Araştırmaları Vakfı, Suriye'de Etnik ve Dini Gruplar, 2025, s. 9.

grubun zor kullanarak ve hak ihlallerinde bulunarak iktidarı elinde tutması ise Suriye’de 2011 yılında başlayan başlayan protestoların en temel nedenlerinden birisi olmuştur.²⁴⁵

Protestolar sonrasında Beşşar Esed rejimi; Nusayrilerden oluşan Şebbihalar vasıtasıyla Sünnilere gerçekleştirdiği saldırılarla Sünni ve Nusayri toplulukları arasındaki düşmanlığı körüklemeyi amaçlamıştır.²⁴⁶ Nitekim rejim; protestolar için kasten kullandığı “Sünni terörizmi” ifadesi ile uluslararası kamuoyunun manipölasyonunun yanı sıra Nusayri azınlığın korkutulmasını da hedeflemiştir.²⁴⁷ Rejim, benzer amaçlara yönelik olarak, protestocuları “radikal Sünniler” şeklinde tanımlamıştır.²⁴⁸ Rejimin manipölasyon çalışmaları, dış müdahaleler ve bölgede yaşanan çatışmalar, ülkedeki mevcut fay hatlarının kırılmasına neden olmuş ve 2011 yılında başlayan protestoların 2013 yılında mezhepsel bir savaşa dönüşmesine neden olmuştur.²⁴⁹

Rejim, iç savaşın başlamasından sonra da din ve etnik köken temelinde gerçekleştirdiği ihlalleri artırarak devam ettirmiştir. Rejim; farklı inanç ve mezhep mensuplarına yönelik sistematik olarak gerçekleştirdiği fiiller neticesinde -raporda yer verildiği üzere- yaşam hakkı, işkence yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı gibi temel hak ve özgürlükleri ihlal etmiştir. Bununla beraber rejim, farklı inanç ve mezhep mensuplarının dinî hayatını yaşamasına da engel olmuştur.

Dinî pratiklerin yerine getirildiği mekânların rejim tarafından bombalanması, din ve inanç özgürlüğü açısından dinî hayatın yaşanmasına engel teşkil eden ihlallerdendir. Camilere yönelik gerçekleştirilen ve sivillerin hayatını kaybettiği veya yaralandığı saldırılar,²⁵⁰ rejimin bir fiil ile birden fazla uluslararası normu ihlal ettiği ve ağır ihlallerin meydana geldiği saldırılara örnek teşkil etmektedir. Tarihi ve kültürel miras açısından büyük önem taşıyan camiler, rejimin saldırılarıyla kısmen ya da tamamen yıkılmıştır.²⁵¹ Maaret el-Numan kentinin kültürel mirası olan ve Esed rejimi tarafından bombalanarak yıkıma uğrayan yapılardan birisi de Maaret el-Numan Ulu Camii olmuştur.²⁵²

245 SETA, a.g.e., s. 10.

246 Türkiye Araştırmaları Vakfı, a.g.e., s. 7.

247 <http://aa.com.tr/tr/analiz/gorus-idlib-in-bize-anlattiklari-/1764689> (E.T. 9/7/2025).

248 Türkiye Araştırmaları Vakfı, a.g.e., s. 6.

249 a.g.e., s. 6.

250 Bkz. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/esed-rejiminden-hamada-camiye-saldiri-403843.html> (E.T. 18/7/2025); <https://www.yenisafak.com/dunya/esed-cami-vurdu-5-olu-20-yarali-2313709> (E.T. 18/7/2025).

251 Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-rejim-camileri-vuruyor/10748> (E.T. 18/7/2025); <https://snhr.org/blog/2014/10/13/the-syrian-regime-targets-a-hospital-a-clinic-a-market-a-school-and-two-mosques-in-saraqeb/> (E.T. 18/7/2025); <https://snhr.org/blog/2014/03/26/41626/> (E.T. 18/7/2025).

252 [https://www.tihek.gov.tr/tihek-hayetinden-suriyede-bessar-esed-rejimi-tarafindan-gerceklestirilen-insan-haklari-ihlallerine-yonelik-raporlama-calismalari-kapsaminda-idlipe-bagli-maaret-el-numan-kentine-ziyaret/\(E.T.18/7/2025\).](https://www.tihek.gov.tr/tihek-hayetinden-suriyede-bessar-esed-rejimi-tarafindan-gerceklestirilen-insan-haklari-ihlallerine-yonelik-raporlama-calismalari-kapsaminda-idlipe-bagli-maaret-el-numan-kentine-ziyaret/(E.T.18/7/2025))

*Rejim tarafından bombalanan
Maaret el-Numan Ulu Camii.
Fotoğraflar: TİHEK, 2025.*

Rejim tarafından binlerce okulun kullanılamaz hale getirilmesi nedeniyle çok sayıda cami, asli işlevi olan ibadet mekânı fonksiyonu yanında okul olarak da kullanılmıştır.²⁵³ Çocukların eğitimi için bir kısmı okula dönüştürülen camiler arasında yer alan ve Hanano'da²⁵⁴ bulunan Osman bin Affan Camii'ne rejim güçlerince 4/2/2014 tarihinde bir saldırı gerçekleştirilmiştir. SNHR tarafından hazırlanan raporda, cami içindeki okulda eğitim gördüğü sırada gerçekleştirilen bombalama sebebiyle hayatını kaybeden ve içlerinde kadın ve çocukların da bulunduğu kişilerin listesi paylaşılmıştır.²⁵⁵

Rejim tarafından yalnızca camilere değil, aynı zamanda Hristiyanların ibadet yerlerine yönelik de çeşitli saldırılar gerçekleştirilmiştir. SNHR'nin raporuna göre, Mart 2011 ile Eylül 2019 arasında rejim güçleri tarafından 48 adet Hristiyan ibadet mekânına 75 saldırı gerçekleştirilmiştir.²⁵⁶

Ramazan ayı ve Kurban Bayramı gibi Müslümanlar için özel önem taşıyan dönemlerde ibadet mekânlarına ve sivillere yapılan saldırılar ihlallerin etkisini ağırlaştırmıştır.²⁵⁷ SNHR tarafından hazırlanan bir rapora göre, 2011 ve 2019 yılları arasındaki Ramazan aylarında ve Kurban Bayramlarında Esed rejimi tarafından katledilen sivil sayısına ilişkin veriler şu şekildedir:

Kutsal Zaman Dilimi	Katledilen Sivil Sayısı
Ramazan Ayı (2011-2019) ²⁵⁸	16.114
Kurban Bayramı (2011-2019) ²⁵⁹	1.475

²⁵³ SNHR, Syria without Mosques, 2014, s. 1.

²⁵⁴ Halep'in doğusunda yer almakta olup şehrin en kalabalık mahallelerinden birisidir.

²⁵⁵ SNHR, Government Forces Deliberately Target Places of Worship (Shelling a Mosque that Contains a School), 2014.

²⁵⁶ SNHR, Targeting Christian Places of Worship in Syria is a Threat to World Heritage, 2019, s. 5.

²⁵⁷ SNHR, 20678 Civilians were Killed During the Months of Ramadan and Eid al Fitr Holidays between 2011 and 2019 and Hundreds of Mosques Targeted, 2019, s. 1.

²⁵⁸ a.g.e., s. 5.

²⁵⁹ a.g.e., s. 8.

Kurumumuz tarafından Suriyeli mağdurlar ile gerçekleştirilen görüşmelerde de insanların dinî gerekçelerle işkenceye uğradığı ve dinî pratiklerin yerine getirilmesinin engellendiği belirtilmiştir. Buna göre hapishanelerde tutulan kişilerden namaz kılanların işkenceye uğradığı,²⁶⁰ camiye gitmenin ve namaz kılmanın yasaklandığı,²⁶¹ camide veya hapishanede namaz kılanların işkence korkusu duyduğu,²⁶² sakal bırakmak ve namaz kılmak gerekçesiyle tutuklama gerçekleştiği²⁶³ ifade edilmiştir. Aynı şekilde söz konusu görüşmelerde rejim tarafından kutsal değerlere hakaret içerikli sözler sarf edildiği²⁶⁴ ve tutulanların dinî inançlarını inkâra zorlandığı²⁶⁵ belirtilmiştir.

Suriyelilerin din ve inanç özgürlüğü açısından uğradığı ihlaller, ülke içinde yaşananlar ile sınırlı değildir. Yerinden edilen Suriyeliler bakımından da din ve inanç özgürlüğü bağlamında ihlaller meydana gelmiştir. Suriye İç Savaşı nedeniyle meydana gelen büyük çaplı mülteci dalgası, Avrupa’da Müslüman karşıtı ırkçılığın artışına yol açmış²⁶⁶ ve Suriyeli mülteciler gittikleri Avrupa ülkelerinde İslamofobi nedeniyle çeşitli mağduriyetlerle karşı karşıya kalmıştır.²⁶⁷

260 Tutanak No. 25.

261 Tutanak No. 9.

262 Bkz. Tutanak No. 5, Tutanak No. 14, Tutanak No. 25.

263 Kurumumuz tarafından gerçekleştirilen saha ziyareti kapsamında Azez Eski Emniyet Müdürü Ahmet Zeydan ile gerçekleştirilen görüşmede dile getirilmiştir.

264 Tutanak No. 5.

265 Tutanak No. 14.

266 <https://www.setav.org/yorum/musluman-yasamayan-ulkelerde-bile-islamofobi-var> (E.T. 17/7/2025).

267 <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/musluman-karsitligi/fransada-toplum-disina-iten-suriyeli-multeciler-entegrasyon-sorunu-yasiyor/1815533> (E.T. 17/7/2025).

III.

SURİYE'DE GERÇEKLEŞTİRİLEN İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN YERİNDE İNCELENMESİ

Sivillere Yönelik Yaygın İnsan Hakları İhlalleri /

Yasaklı Silahların Kullanımı

Tutuklama, İşkence ve
Kötü Muamele ile Zorla Kaybetme

Keyfî Tutuklamalar ve Yargısız İnfazlar

İşkence ve Kötü Muamele

Zorla Kaybetme

3. SURİYE’DE GERÇEKLEŞTİRİLEN İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN YERİNDE İNCELENMESİ

Beşşar Esed döneminde yaşanan insan hakları ihlallerini tespit etmek ve yerinde incelemelerde bulunmak amacıyla Suriye’de Kurumumuz tarafından saha çalışması yürütülmüştür. İkinci bölümde hukuki bir çerçeveden hareketle detaylı bir şekilde ele alınan insan hakları ihlalleri, bu bölümde saha ziyaretleri esnasında elde edilen birincil veriyle desteklenmektedir. Tanıkların ve yeni yönetimin yetkililerinin sabık rejimin ihlallerine dair tespitleri ve şahitlikleri bu bölümde doğrudan aktarılmakta ve bu suretle rejimin gerçekleştirdiği ihlallerin boyutları gözler önüne serilmektedir.

Saha ziyaretleri boyunca tanıklıklar ve gözlemler suretiyle ulaşılan bilgiler, hukuki bir perspektifle değerlendirilerek bu bölümde üç alt başlık üzerinden sunulmaya çalışılmıştır. Bu başlıklar 1) Sivillere Yönelik Yaygın İnsan Hakları İhlalleri, 2) Yasaklı Silahların Kullanımı ile 3) Tutuklama, Kötü Muamele ve Zorla Kaybetme şeklindedir.

3.1. Sivillere Yönelik Yaygın İnsan Hakları İhlalleri

Bu başlıkta, rejimin sivilleri hedef alan saldırganlığı ve mülkiyet ile ilgili ihlalleri, tanıkların ifadelerine başvurularak ortaya konacaktır. Bu saldırganlığın, yüksek seviyede sivil kaybına, zorla yerinden edilmeye ve mülkiyet ihlaline yol açtığı bir gerçektir. Ayrıca, sağlık altyapısı başta olmak üzere temel hizmetlerin hedef alınması ve rejimin kendi saldırılarına ilişkin delilleri gizleme veya karartma girişimleri, bu başlık altında vurgulanan diğer önemli unsurlar arasında yer almaktadır

Esed rejiminin hedef gözetmeden şehirleri bombardımana tabi tuttuğu gözlemlenmiştir. Yapılan yerinde incelemelerde yerleşim yerlerinin bombalanarak tahrip edilmesi sonucunda yaşanmaz hale getirildiği tespit edilmiştir. Sivillerin hedef alınması durumunu tanıklar şöyle ifade etmektedir:

“... ana yolda makineli tüfekler ateş açıyordu. Varil bombası gibi şeyler atıyorlardı. Arabaları vuruyorlardı. Biz de ağaçların altına saklanıyorduk ya da ateş altındayken kaçıyoruz.”
(H.İ.A.)

“Tamamen rastgele (bombardıman yapılıyordu). “Yakılmış toprak” politikası uyguluyorlardı, her yeri yakıp yıkmak istiyorlardı. Amaçları Halep’i her türlü ele geçirmektir, insanların ölmesi umurlarında değildi. Sonunda da milleti yeşil otobüslere doldurup kuzeye sürdüler... (Bana

ait) evlerin ikisi de tamamen yıkılmış durumda, enkaz hâlinde. Halep'teki evim 2013'te ilk Scud füzesiyle yıkıldı. Köydeki evim de enkaz, ikisine de dönemem. Hayvanlarım, kamyonum yok oldu; bir geçim kaynağım kalmadı.” (M.A.C.)

Rejimin, muhaliflerin varlık gösterdiği bölgeleri insansızlaştırmaya dönük bir politikayı benimsediği ifade edilmiştir. Muhalefetin kontrolünde olan bölgelerin el değiştirerek rejimin eline geçmesi sonrasında bu uygulamaya başvurulmaktadır. Ek olarak özellikle sınır hatları olarak tarif edilebilecek bölgelerin bütünüyle tahrip edilerek şehir sakinlerinin göç etmeye zorlandığı anlaşılmaktadır. Bir yönüyle şehir sakinlerinin cezalandırılmasını hedefleyen bu uygulamanın bir diğer yönüyle tampon bölge vazifesi görmesinin hedeflendiği söylenebilir. Maaret el-Numan, Serakib, Han Şeyhun gibi İdlib ile Halep arasındaki ilçelerde; Asel, Kabun, Cobar gibi Şam'ı çevreleyen mahallelerde yahut Halidiyye, Curat eş-Şeyyah gibi Humus'taki stratejik noktadaki mahallelerde insansızlaştırmaya yönelik politikanın takip edildiğini söylemek mümkündür. İdlib ve Humuslu tanıklar, diğer mağdurların ifadelerine paralel olarak, Esed rejiminin uyguladığı insansızlaştırma politikasını şöyle ifade etmişlerdir.

“... (Rejim) Uçaklar, topçu atışları, denizden fırlattıkları füzeler gibi her türlü silahı kullandılar. Yakıp yıkmaya, yani “yakılmış toprak” taktiği uyguladılar. Artık köylerimizde kalacak bir yol yoktu. Biz de ailelerimizle, sadece üstümüzdeki kıyafetlerle çıktık ve buraya, Suriye'nin kuzeyine sığındık. Maksudumuz biraz olsun güvenliğe kavuşmak, hem kendimiz hem ailelerimiz ve namusumuz için. Elimizdeki malımızı, mülkümüzü, geçim kaynaklarımızı geride bıraktık; sadece çocuklarımız ve ailelerimizin güvenliğini istedik. Esed rejimi, bize karşı nasıl sistematik bir yöntem varsa hepsini kullandı. Hatta buradayken bile bombalamayı bırakmadı; uçak, füze, tank, top atışıyla durmadan saldırdı. Şu an memleketimiz tamamen yıkılmış durumda. Köylerimiz, evlerimiz hepsi yerle bir. Üstüne basacak düzgün bir ev kalmadı. Hatta ağaçları bile kestiler, biz çıktıktan sonra ağaçları bile kökünden söktüler. Amaçları bu bölgeyi insansız hâle getirmekti, insaniyetten yoksun bırakıp bir tür boş araziye çevirmekti. Generalleri ve askerleriyle, “Orayı sürüp içine sizi gömeceğiz, orayı ekip biçip yerine başka şeyler ekeceğiz.” diyorlardı. Gerçekten de oraları sürdüler.” (A.A.A.)

“Bakın, bu gelen U'nun annesi. U; gazeteciydi, benim arkadaşımdı. 2012'de tutuklandı. Oğlunun cesedini “Sezar Fotoğrafları” arasında gördüğünde annesinin yüreği parçalandı. Evi yanmıştı, tamir etti, yine Halidiyye'de oturuyor. Suçu ne? Halidiyye'den olmak! Rejim semti geri alınca biz sözüm ona “terörist” ilan edildik, Halidiyye'den çıkarıldık. Düşünün, Halidiyye'de şimdi elektrik yok, su yok, tek bir baz istasyonu bile yok. Rejimin gerekçesi ise bu semt sakinlerini “terörist” olarak tanımlamasıydı. Semt halkının sadece %2-3'ü dönebildi, %97'si hâlâ mülteci. Teyzem buraya döndü, evini onardı. Şimdi size, rejim ele geçince neler gördüğünü bizzat anlatacak. Biz resmen lime lime edildik. Halidiyye Mahallesi de adeta gazaba uğramış bir yer. Humus'ta Babâ Amr, Rastan, Telbise gibi başka semtler de var, hepsi barışçıl protesto hareketi nedeniyle başkaldırmış bölgeler. Yaşanan çatışmalar sonrasında durum buralarda da aynı.” (M.T.)

Savaşın yıkımlarının en ağır hissedildiği şehirlerden olan Humus, Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Yukarıda tanıkların da ifade ettiği üzere Esed rejiminin hedef gözetmeden yaptığı bombardımanın sivillerin yaşam alanlarını, altyapıyı yok ettiği ve temel hizmetlere erişimi engellediği gözlemlenmiştir. Yaşam alanı yok edilen ve öldürülme riskiyle karşı karşıya bırakılan Suriyeliler, insansızlaştırma politikasına paralel olarak, zorunlu bir göçe tabi tutulmuştur. Zorunlu göç neticesinde yerinden edilen bireyler can güvenliği nedeniyle birden fazla yer değiştirmiş ve Suriye'nin kuzeyine doğru yönelen ana akım bir göç rotası oluşturmuştur. Azez'de kamplarda yaşayan Suriyeliler yerinden edilme hâlini şöyle ifade etmektedir:

“Göç aşağı yukarı 5-6 yıl önce başladı. Rejim; uçaklarla, roketatarlarla bombalıyordu, kimyasal silahlar da kullanıyordu. Bizi evlerimizi terk etmeye mecbur bıraktı. Evlerimizi de yıktılar, uçaklarla bombaladılar. (...) Bu yüzden biz de nereye gidelim dedik? Kuzeye gidelim dedik. Önce Halep kırsalına gittik, orada on gün kadar kaldık ama orada da uçaklarla, roketatarlarla bombalamaya başladılar. Bunun üzerine daha kuzeye, Suriye'nin kuzeyine doğru geri çekildik. Ailelerimizi aldık, çocuklarımızı korumak istedik.” (H.İ.A.)

“Üzerimize uçaklar ve top atışlarıyla bombardıman başladı. Mecburen, zorunlu bir şekilde evlerimizi terk ettik. Üstelik kışın ortasıydı. Sadece üzerimizdeki kıyafetlerle çıktık, hiçbir eşya almadık. Battaniye, yatak veya diğer ihtiyaçlarımızı getiremedik. Sadece canımızı kurtarmaya baktık... Uçaklarla yaklaşık 190-180 sortilik bir hava saldırısına maruz kaldık... Komşularımızdan, füze veya varil bombası isabet edenler hayatını kaybetti... Göç zamanında bizi en çok helikopterlerin taraması zorladı; helikopterle makineli tüfek atıyorlardı, ana yolları kesiyorlardı. Yani evinde kalana varil bombası, dışarı çıkana da tarama yapıyorlardı. Bu yüzden sabahın erken saatinde, imsakla güneş doğmadan arasındaki sürede kaçmaya çalıştık. O saatte biraz olsun duraklıyorlardı. Gündüz veya gece vakti yolda kimseyi göremezdiniz, ne yürüyen, ne araç... Herkes saklanıyordu... Doğu kırsalını (meşhur “Şarki Seiki” veya “Şark Seki” dediğimiz yeri) rejim ele geçirince, ilk olarak Maaret el-Numan çevresine geçtik. Orayı da ele geçirince Afrin tarafına, sonra da buraya geldik. Mesela Maaret el-Numan civarındayken bir gece 400 tane roketatar, üzerine 3 tane yerden yere füze, ayrıca helikopter ve uçak bombardımanı... Öyle şiddetli bir saldırı oldu ki duramadık. Bizim kırsalda saldırı genelde hafifti ama o gece Maaret el-Numan’a yapılan ağır baskı yüzünden orada kalamadık.” (C.A.)

“Zaten bizden önce de çıkanlar olmuştu ama bizim bölgemiz farklı yerlerden gelenlere de ev sahipliği yapıyordu. Hama şehrinden ve kırsalından, Humus’tan, Şam’dan insanlar bizim köyde barınıyordu. Ordu son saldırıyı yaptığında, Halep’e doğru, otobanın doğusuna kadar ilerledi. Oradaki herkes, bizim misafirlerimiz de dâhil, göç etti. Yaklaşık 3 milyon kişi, kuzeye doğru yöneldi. (...) (Göçümüz) Birden çok aşamalıydı. Önce Halep’in batı kırsalına doğru kaçtık, zannettik ki orası daha güvendedir. Ama saldırı tüm hat boyunca sürdü. Dedik ki, “Başka çaremiz yok, Türk sınırına gidelim. (...) Surmene’ye (Sarmin’e) veya Dana’ya doğru yaklaşırken çok kişi yollarda hayatını kaybetti. Kimisi evinde ölemedi, yolda trafik kazasında öldü. O kadar çok hikâye var ki...” (A.A.A.)

Bombardımanlar yoluyla zorunlu göçe tabi tutma ve insansızlaştırma politikasına ek olarak kuşatmalar yoluyla insanları açlığa mahkûm ederek şehirleri teslim olmaya icbar etmek de Esed rejiminin işlediği ihlallerden biridir. Doğu Guta, Humus ve Yermük Kampı başta olmak üzere Suriye’nin farklı bölgelerinde bu yöntemle sıklıkla başvurulmuştur. Yerel sakinler Humus ve Yermük Kampı’ndaki bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Biz Humus’tan 2014’te çıktık, ben o zorunlu tahliyede, Suriye’deki ilk büyük sürgünde vardım. Çıkarken paramparça hissediyorduk. Doğrusu açlıktan 35 kiloya düşmüştüm. Yiyecek-ıçecek kalmamıştı; en son ağaç yaprakları, otlar yiyorduk. Rejim, 2013’te Halidiyye’yi ele geçirince komşu Cûret eş-Şiyah, Arbîs ve eski Humus mahallelerinde kuşatıldık. İki yıl boyunca kıpırdayamadık. Açlıktan ölmemize ramak kalmıştı, tam bir abluka. Allah’ın kudretiyle hayatta kaldık.” (M.T.)

Yermuk Kampı'nda yaşanan yıkım. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

“Evet (zorla yerinden edilmeye maruz kaldım). Kampa giriş-çıkış yasaktı, yiyecek-içecek yoktu; insanlar çöp kutularından, pazar artıklarından besleniyordu. Kuşatma yaklaşık bir yıl sürdü. Sonunda, içeride belki 100 silahlı kaldı diye bütün kampı yerle bir ettiler. Gözlerinin görüyorsun, geriye bir harabe kaldı. Binlerce, on binlerce (insan hayatını kaybetti)... Çocuklar, yaşlılar, kadınlar, hasta evlatlar, beli bükük dedeler... Hepsi hayatını kaybetti. Camiler bile bombalandı, Allah hepsine rahmet etsin. Mesela Abdülkâdir Camii'nde bir katliam yaşandı, geriye sağlam cami kalmadı.” (E.S.)

Yaşanan ağır bombardımanlar ve takip edilen insansızlaştırma politikalarının neticesinde Suriyelilerin konutlarının ve iş yerlerinin yıkıldığı yahut talan edildiği belirtilmiştir. Suriyelilerin yerlerini terk etmesi tam olarak yıkılmamış konut ve iş yerlerinin yağmalanmasıyla, pencerelerin, kapıların ve hatta yapıdaki demirlerin sökülüp alınmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle “Şebbiha” diye tanımlanan Esed rejimine bağlı paramiliter grupların bu talan işini üstlendikleri ifade edilmiştir. Gayrimenkulleri talan etmek bir yönüyle cezalandırıcı bir işlemken diğer yönüyle de toplanan malzemelerin maddi değeriyle ilişkilidir. Halep'ten Şam'ın yakınlarına kadar yıkılmış evlerin pencerelerinin, kapılarının, evdeki tesisat borularının ve maddi değeri olan bütün her şeyin çalındığı, ek olarak yol kenarındaki elektrik tellerinin, elektrik direklerinin sökülüp götürüldüğü gözlemlenmiştir. Çalınan malzemelerin rejime yakın kişiler tarafından özellikle Humus'ta toplandığı ve maddi bir değere dönüştürüldüğü ifade edilmiştir. Görüşüne başvuru alan kişiler bu mülkiyet ihlalini şöyle ifade etmektedir:

“Bu yıkımların ardından “Ulusal Ordu” dedikleri Şebbihalar evleri yağmaladı. Elektrik kablolarına, musluk borularına kadar söküp aldılar, evleri çıplak iskelet hâline getirdiler. Şimdi pek çok insan –kardeşim de dâhil– Türkiye’den dönmek istiyor ama ev kalmadığı için dönemiyor. İnsanların evlerine dönecek yeri yok.” (N.A.)

“Rejim, semti ele geçirdiğinde Şebbihalar semte girdi; sivillerin mallarını yağmaladılar. Elektrik kablolarına, musluklara, su depolarına kadar her şeyi çaldılar, hiçbir şey bırakmadılar. Üstüne bir de uçaklarla, tanklarla korkunç bir bombardıman yaşandı.” (M.T.)

“Rejim de elimizdeki soğutuculu kamyonu (dorse) aldı, kayboldu gitti. Köydeki ev yıkıldı, Halep’teki ev yıkıldı. Neticede elimizde hiçbir şey kalmadı. (...) Evet, hepsi gitti. Şu an sadece Allah’ın rahmetine sığınıyoruz. Mesela köyde arazi var ama ev yıkılmış, Halep’teki ev de yıkılmış. Yani iki evim vardı; ikisi de harap, enkaz hâlinde. Kamyon, hayvanlar... Hepsi gitti. Rejim “4. Fırka” olarak bilinen birlikle kamyonu aldı. Evin kapı-pencere demirlerini bile söküp çalmışlar. Yani hiçbir şey bırakmadılar. Biz de Azez’e geldik, sıfırdan başladık, çok şükür hâlâ hayattayız.” (M.A.C.)

Mülkiyet ihlalinin bir diğer boyutu rejimin zorunlu göç ettirme yoluyla insansızlaştırdığı yahut korku sebebiyle yerlerine dönemeyen kişilerin gayrimenkullerinin hileli satışlarla el değiştirmesi durumudur. Bu yolla müteselsil satışlar yapılmakta ve mülk sahiplerinin sonradan hak iddialarının önüne geçilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

IDP’lerin, göçmenlerin ve saldırılar sonucu öldürülen, zorla kaybettirilen ya da gözaltına alınan kişilerin mallarına el konulmasını kolaylaştıran yasal düzenlemelerle rejim mülkiyet hakkına yönelik ihlallerini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ancak söz konusu yasal düzenlemeler birçok açıdan hak ihlallerine sebep olacağı için eleştirilmiştir.²⁶⁸

2012 yılında çıkarılan Terörle Mücadele Yasası’nın 63’üncü maddesi ile Maliye Bakanlığına Terörle Mücadele Yasası kapsamına giren kişilerin mallarına el koyma yetkisi tanınmıştır. Bu yasa, terörizm hakkında geniş bir yorum yapma yetkisi tanımaktadır.²⁶⁹ Dolayısıyla rejim döneminde protestolara katılan veya muhalif olan sivillerin mülkiyet hakları ellerinden alınmıştır.

Rejim tarafından çıkarılan ve sivillerin mülkiyet hakları bakımından en çok eleştirilen yasa 2018 tarihli ve 10 sayılı İmar Yasası’dır. Yasa, yeniden imar gerçekleştirilmesi amacıyla çıkarılmıştır. Yasa gereği rejimin imar bölgesi içinde kalan yerlerde gayrimenkulü bulunan kişilerin 30 gün içerisinde hak sahipliklerini kanıtlayan belgelerle yetkili makamlara başvurması gerektiği belirtilmiştir. Bu hüküm, ülkelerini iç savaş sebebiyle terk etmek

268 <https://snhr.org/wp-content/uploads/2022/10/R221009E.pdf>

269 <https://www.hrw.org/news/2018/05/29/qa-syrias-new-property-law>

zorunda kalan ve yanlarında kimlik belgesi dahi bulunmayan ya da muhalif olduğu gerekçesiyle yakalanma korkusu bulunan kişilerin başvuruda bulunmasının mümkün olmaması sebebiyle eleştirilmiştir. 30 günlük süreye uyulmaması halinde mülkiyetin doğrudan sivillerin elinden alınacağı Yasa'da hüküm altına alınmıştır. Ayrıca hak sahiplerine ilgili karara karşı itiraz hakkı da tanınmamıştır. Bununla birlikte ülkedeki evlerin yaklaşık üçte biri yıkılmışken Yasa kapsamında evi yıkılan maliklere yönelik herhangi bir tazminat ya da güvence tanınmamış olması da Yasa'nın eleştirilmesine sebep vermiştir.²⁷⁰

2018 tarihli İmar Yasası'nın da vatandaşların mallarına el koyma amacı taşıdığı değerlendirilmektedir. Söz konusu yasa ve İç Savaş döneminde mülkiyet hakkı kapsamında kabul edilen diğer yasalar incelendiğinde, Rejimin herhangi bir vatandaşın mülkiyet hakkına el koymasının önünde yasal bir engel bırakmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Rejimin gerçekleştirdiği saldırılarla sivillerin mülkiyetlerine el konulması arasında bir bağlantı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, iç savaşın başladığı dönemlerde protestocuların çoğunlukta olduğu Humus kentine birçok saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede gerçekleştirilen saldırıların mülkiyet hakkı ihlalleri bağlamında incelendiği SNHR raporunda kente yönelen saldırıların askerî faydanın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Askerî fayda sınırını aşan bu saldırıların amacının bölgedeki sivil halkın gayrimenkullerini ele geçirmek olduğu belirtilmiştir.²⁷¹

Yeni yönetimi temsil eden siyasetçi ve bürokratlarla yapılan görüşmelerden hareketle hileli satışlarla mülkiyet ihlallerinin en fazla Halep'te ve Rif Şam'da vuku bulduğu söylenebilir. Nitekim Halep Başsavcısı Cuma Hüseyin el-Ahmed Suriye genelinde hileli satışların en yoğun olduğu bölgenin Halep olduğuna ve bu satışların kahir ekseriyetinin Esed yanlılarına ve İranlılara yapıldığına dikkat çekmektedir. Başsavcı el-Ahmed, Halep'te yerinden edilenlerin %90-95'inin evlerinin satıldığını, bu satışların sahte evrakların tanzim edilmesi, tapu memurlarının görevlerini kötüye kullanmaları veya mülk sahibinin yerine imza atma/parmak basma yoluyla gerçekleştigiğine işaret etmektedir. Bunun akabinde müteselsil satışlar yoluyla son alıcının iyi niyetli edinimi hâlinde mülkiyet hakkı kazanabileceği bir sistem öngörüldüğünü; ancak bu durumun her satış işlemi için geçerli olmayıp, iyi niyetin varlığının somut olayın koşullarına göre değerlendirildiğini ifade etmektedir. Hileli ve müteselsil bir yolla yapılan satışlara Rif Şam Valisi Amir el-Şeyh de dikkat çekmiş ve ek olarak Muademiyyet el-Şam bölgesinde Rejim askerlerinin evlerin %60'ına el koyarak şahsi mülkleri müsadere ettiğini beyan etmiştir.

270 <https://www.hrw.org/news/2018/05/29/qa-syrias-new-property-law> (E.T. 24/6/2025).

271 <https://snhr.org/wp-content/uploads/2023/12/R230815E-1.pdf> (E.T. 24/6/2025).

Duma'da sivil savunma ekipleri tarafından sivilleri korumak ve ambulansların ulaşımı için kazılan tüneller.

Fotoğraflar: TİHEK, 2025.

Sağlık kurumları ve çalışanlarının, sivil savunma ekiplerinin ve ambulansların hedef alındığı belirtilmiştir. İçinde hastalar varken rejim tarafından vurulan Maaret el-Numan Merkez Hastanesi'nde yerinde incelemede bulunulmuş, sağlık noktalarının ve personelinin de bombardımanın hedefi hâline geldiği gözlemlenmiştir. Suriye'nin farklı şehirlerinde tıbbi yetersizlikler sebebiyle insanların hayatını kaybettiği ifade edilmiştir. Doğu Guta'da yapılan görüşmelerde sağlık sisteminin bilinçli bir şekilde hedef alındığı ve bununla askerî grupların şehirleri terk etmeye zorlandığı ifade edilmiştir. Hastanelerin vurulmasına önlem olarak hastanelerin halk tarafından bilinçli olarak yer altına taşındığı, üst tarafların molozlarla kapatılıp kamufle edildiği belirtilmiştir. Duma'da mahalle sakini M. ve Duma'dan sorumlu Suriye Sivil Savunması yetkilisi Â.Z. sağlıkla ilgili ihlalleri şöyle ifade etmektedir:

"Bence bombardımanın asıl amacı tüneli vurmak ve tünel ucundaki sağlık noktasını devre dışı bırakmaktı. Rejim, tüm gücüyle silahlı gruplara baskı yapıyor, gördüğü her tıbbi merkezi hedef alıyordu. Sivil Savunma merkezleri bile ilk sırada vuruluyordu. Mahallede ne kadar sağlık noktası varsa hepsini bombaladılar. Biz kuzeye, güvenli bölgeye tahliye edildikten sonra içeri girip buraların çehresini değiştirdiler." (M.)

"Tıbbi alanda son derece büyük bir yetersizlik vardı. 2013'ten 2018'e dek Doğu Guta kuşatma altındaydı. Bu sürede koruyucu ekipman ve kişisel güvenlik malzemelerinin tamamından, hatta en temel ilaçlardan bile mahrumduk. O dönemde gerçekleşen amputasyon vakalarının pek çoğu, sağlık altyapısının çökmesi ve gerekli tedavinin sağlanamaması yüzünden yaşandı. Doğu Guta'daki dostlarımızın tamamı o günlerde büyük ızdıraplar çekti." (Â.Z.)

Esed rejiminin uluslararası toplumu yanlış yönlendirerek kendi ihlallerini örtmeye çalıştığı ifade edilmiştir. Özellikle rejimin sivil alanlarda yapılan bombardımanlar ve kimyasal saldırıları muhaliflere isnat ederek sorumluluktan kurtulmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bundan hareketle delilleri karartmak, sahte delil üretmek, halka zorla yalan şahitlik yaptırmak suretiyle ihlallerini örtme gayretinde olduğu ve eylemlerini sürdürdüğü söylenebilir. Bu durumu şahitler şöyle ifade etmiştir.

"2017'de kardeşlerimin ikisi Haydariye'de evdeyken şehit oldu. Havadan bombaladılar. Orada kadınlar ve çocuklar da vardı. Biz Razi Hastanesi'ne yetiştirdik. Orada bize "Medyaya, 'Özgür Ordu vurdu' deyin." dediler." (H.M.)

"Şu dükkânı biliyorum, yıllardır kapalıydı. Kilidi kırıp içeri girdiler, alet edevat getirip yerleştirdiler; sonra da kameraları çağırıp "Bakın, teröristler burada kimyasal silah imal ediyordu, tüm şehri zehirleyeceklerdi." dediler. Hepsi sahte. Röportaj bahanesiyle yeniden geldiler. Ben kaçmaya başladım. Bir kere zorla konuşturdular. Sonra hiçbir görüşmeyi kabul etmedim çünkü tamamı yalandı. Gerçeği biliyorsun ama konuşursan yalan söylemek zorundasın; doğruları söylersen işkence, hapis, hatta ölüm var. Binamızdan biri tutuklansa belki Şam hapishanelerinden birine atılır, akıbeti bugün hâlâ kayıp 340 bin Suriyeliden farksız olur." (M.)

Esed rejimi tarafından tamamen yıkılan Cobar semti, Şam. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Esed rejimi tarafından kullanılamaz hale getirilen ve sakinleri tehcir ettirilen Cobar semti, Şam. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Rejimin sivillere yönelik yaygın bir biçimde hak ihlalleri gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Ayrım gözetmeden yapılan ağır bombardımanlar altyapının çökmesine ve temel hizmetlere erişimin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu durumun aynı zamanda yüksek can kaybıyla ve yerleşim yerlerinin insansızlaştırılmasıyla sonuçlandığı gözlemlenmiştir. İnsansızlaştırma hadisesi ve politikası döngüsel yahut çok aşamalı yerinden edilmeye yol açmıştır. Bu durum mülkiyet problemlerini ve rejimin organize ettiği hileli satışlar nedeniyle mülkiyet ihlalinin beraberinde getirmiştir. Ek olarak, yerinden edilme sürecinde de sivillerin tehdit olarak görülüp hedef hâline gelebildiği anlaşılmaktadır. Veriler doğrultusunda rejimin kuşatma yoluyla açlığa mahkûm etme, sağlık kuruluşlarını ve sağlık ekiplerini hedef alma yoluyla da uluslararası hukukun hilafına hareket ettiği sonucuna varılmaktadır.

Esed rejimi tarafından halkı tehcir ettirilen ve insansızlaştırılan Maaret el-Numan şehri, Fotoğraf: TİHEK, 2025.

3.2. Yasaklı Silahların Kullanımı

Bu başlık altında savaş sırasında, II. Bölümde detaylandırıldığı üzere rejimin uluslararası hukuka göre yasaklanmış olan varil, msket bombası, kimyasal saldırıların kullanımına ilişkin yapılan yerinde gözlemler ve görüşme verisi analiz edilmektedir. Bu kapsamda kimyasal silahların kullanıldığı yerlerden olan İdlib'in Han Şeyhun ilçesinde ve Doğu Guta'da yerinde incelemeler yapılmıştır. Her iki yerde de kimyasal silahların kullanımını yakından gözlemleyen ve belgelenmesi yönünde faaliyetleri olan uzmanların eşliğinde incelemeler yapılmış olup uzmanların bilgilerine başvurulmuştur.

Esed rejiminin Han Şeyhun'a düzenlediği kimyasal saldırıda eşi ve çocukları dâhil 47 akrabasını kaybeden Abdulhamid Yusuf²⁷² ile gerçekleştirilen mülakat. Fotoğraflar: CBS News²⁷³ ve TİHEK, 2025.

Han Şeyhun kimyasal saldırısının tanıklarından ve mağdurlarından olan avukat ve insan hakları aktivisti M.H., yapılan saldırıyı ve sonuçlarını şöyle tanımlamaktadır:

"(...) Han Şeyhun, Suriye devriminin başlangıcından bu yana birçok bombardıman ve katliama maruz kaldı. Birçok şehit ve sivil hayatını kaybetti, çoğunluğu çocuklar ve kadınlardı. Özellikle kimyasal katliamda 100'den fazla şehit ve 500'den fazla yaralı var. Bu kimyasal bomba tam da bu yola, bu noktaya düştü. (...) Bu mermi, Esed rejimine ait bir uçak tarafından 4 Nisan 2017 tarihinde sabah saat 7.00 ile 7.15 arasında atıldı. Burası, halkının zehirli sarin gazına maruz kaldığı mahalle. Bu saldırıda yaklaşık 100 kişi boğularak hayatını kaybetti. Gördüğünüz bu evlerde yaşayanların çoğu çocuktu. Bazı aileler tamamen yok oldu; çocuklar, kadınlar ve yaşlılar boğularak öldü. Bu katliamı belgeledim ve buradan

272 Rapor kapsamında kendileriyle görüşme gerçekleştirilen mağdur ve tanıkların isimleri kodlanarak verilmiştir. Bununla beraber kamuoyunda tanınan bir mağdur olması nedeniyle Abdulhamid Yusuf'un ismi, rızası dâhilinde, açık olarak verilmiştir.

273 <https://www.cbsnews.com/news/heartbreaking-photo-shows-father-saying-goodbye-to-babies-after-chemical-attack-syria/> (E.T. 24/6/2025).

deliller topladım. Topladığım delilleri, soruşturma yürüten ilgili ve yetkili makamlara teslim ettim. (...) Ben de delil toplarken, evim buraya yakın olduğu için, kimyasal saldırıya maruz kaldım ve üç gün boyunca kimyasal etkilerle mücadele ettim. Kimyasal etkiler, insanların hayatını hâlâ etkiliyor. Özellikle çocuklar, yıllarca solunum problemleri yaşadı. Hamile kadınlar da etkilendi; bebekler sakat doğdu. Birçok vaka var. Özellikle yaşlılar, uzun süre nefes darlığı çektiler ve bazıları daha sonra hayatını kaybetti. Ayrıca o anda boğulma tehlikesi yaşayanların psikolojik travmaları da var. Han Şeyhun halkı, şehri terk etmek zorunda kaldı.” (M.H.)

*Han Şeyhun'da Esed rejimi tarafından kimyasal saldırı düzenlenen bombanın düştüğü sivil yerleşim alanı,
Fotoğraf: TİHEK, 2025.*

Saldırıya doğrudan maruz kalan ve çekirdek aile fertlerinin bütününe kaybeden A.Y., saldırı anını ve mahalle sakinlerinin zehirli gazlar neticesinde hayatını kaybetmesini şöyle anlatmaktadır:

"4/4/2017 sabahı saat 6.30'da rejim güçlerine ait savaş uçakları, sarin gazı yüklü 4 hava saldırısı gerçekleştirdi. İlk başta bunun sarin gazı olduğunu anlamadık çünkü patlama sesi duyulmamıştı. Buradan yaklaşık 100 metre uzakta, kavşağın orada, fırının karşısına düştü. Orada insanlar boğuluyordu ve benim kardeşlerim de oradaydı. Allah onlara rahmet etsin, şehit oldular. (...) Başlangıçta bunun gerçek olmadığını sandık ancak kısa süre içerisinde durumun ciddiyetini anladık ve ben çocuklarımı, ikizlerim A. ve A.'yı alıp eşime, "Hadi buradan çıkalım." dedim. Arabamız buradaydı ancak hemen hareket edemedik. Oradan ayrılıp bu yola doğru ilerledim. Komşularımız bana, "Gel, bize yardım et!" diye bağıyordu. Yanlarına gittiğimde ağızlarından köpükler geliyordu, şiddetli titreme ve gözlerinde sabit bir bakış vardı. Onları arabalara taşıdık ve diğer komşularımıza yardım ettik. Sonra ailemin evine geldim. Kardeşim Y. oradaydı ve 5 yaşındaki oğlu A.'yı kurtarmaya çalışıyordu. A. nefes alamıyordu ve sonra o da şehit oldu. Diğer kardeşim A.'ya gittim, o da hayatını kaybetmişti. Kapının önündeydi. Y.'nin eşi ve kız kardeşimin 15 yaşındaki kızı da oradaydı. Hepsi bu binada yaşıyordu. Çocuklarımı eşime verdim ve "Buradan uzaklaş." dedim. Eşimin bölgeden uzaklaştığını düşündüm. Kardeşlerimi kurtarmaya çalıştım ancak başarılı olamadım. Sonra bilincimi kaybettim ve kendimi yerde buldum. Beni bir sağlık noktasına götürdüler. İlk olarak, Han Şeyhun'daki Rahmet Hastanesi'ne götürüldüm. Fakat orası yaralılarla doluydu, beni kabul etmediler. Daha sonra Cercenaz'daki bir sağlık noktasına nakledildim. Orada da durum çok kötüydü; insanlar boğuluyor, bayılıyordu, tam bir katliamdı. Komşularımızın çoğu arabalarda hayatını kaybetmişti. Birkaç gün sonra geri döndüğümde onların şehit olduğunu öğrendim. Tedavimin ardından Cercenaz Hastanesi'nden ayrıldım ve evime gittim. Hafızamı kaybetmiş gibiydim, yavaş yavaş her şeyi hatırlamaya başladım. Kardeşlerimi sordum; Y. ve A.'nın, Y.'nin eşinin ve diğerlerinin şehit olduğunu söylediler. Sonra çocuklarımı ve eşimi aramaya başladım. Onları bulamadım. Birçok kişiye sordum ancak hiçbir hastanede yoklardı. Akrabalarımıza sordum, tanıdıklara sordum, her yerde onları aradık meğerse yanı başımızda evin altındaki bodrumdalarmış. Uçaklar tekrar gelince evin altındaki bodruma sığınmışlar. Orada eşim, çocuklarım ve komşularımızdan dört çocuk daha vardı... Hepsi orada şehit oldular, Allah onlara rahmet eylesin." (A.Y.)

Esed rejimi tarafından Duma'ya düzenlenen kimyasal saldırıda ilk müdahaleleri gerçekleştiren sivil savunma görevlisi Âmir Zerîfe ile bombanın düştüğü noktada gerçekleştirilen röportaj. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Duma'da 7 Nisan 2018 tarihinde kimyasal silahların kullanıldığı saldırıda, hedef alınan binada ikamet eden Cemil, bina sakinlerinin özellikle de dördüncü katında olanların zehirli dumanın içerisinde kalıp boğulduğunu, mahalledeki yüzlercesinin ise hastanelik olduğunu ifade etmiştir. Suriye Sivil Savunması'nın Duma bölge sorumlusu olan ve kimyasal silah kullanımına dair kanıtların toplanmasında ve yetkili makamlara ulaştırılmasında aktif bir role sahip olan Â.Z., kimyasal saldırıya ilişkin durumu şöyle ifade etmektedir:

“Bu bomba helikopterden atıldı, döner kanatlı savaş helikopteri bu bölgeyi hedef aldı ve işte tam buraya düştü. Düşme anını belgeledik. Şu an durduğum noktada o anı videoya çekmiştim, bombanın durumunu ve varilden sızan gazın türünü kayda almıştım. Bu evde delil ve numune topladım. O gün hem kendi hayatımı hem de ailemin hayatını riske atarak numuneleri kuzey Suriye'ye taşıdım ki OPCW laboratuvarlarına güvenle ulaşıp incelemeye alınsın. Bu sayede kullanılan kimyasal maddenin türü ve dolayısıyla bu silahı kullanan taraf tespit edilebildi. OPCW'ye bağlı Ortak Soruşturma Mekanizması (JIM), Gerçeği Bulma Misyonu (FFM) ve Kimyasal Silah İlişkilendirme Ekibi (IIT) dâhil çeşitli ekiplere ifade verdim. Hazırlanan raporlar, kullanılan ajanın yüksek konsantrasyonlu klor olduğunu, failin ise Beşşar Esed rejimi olduğunu belirtti. Hatta uçağın tipi ve koduna kadar tüm bilgiler yetkili makamların eline geçti. (...) Numuneleri son derece profesyonel bir sistemle topladık, örnekleri OPCW'ye güvenli biçimde ulaştırdık. Laboratuvar incelemeleri kimyasal maddenin türünü teyit etti, verdiğimiz ifadeler de failin kim olduğunu göstermede esas alındı. (...) Merdivenlerden çıkmaya başladığımızda kurbanlar bina girişinden dördüncü kata kadar seriliydi, şu an bulunduğumuz kat da dördüncü kattır. Burası konut amaçlı, tamamen sivil bir binaydı. Bitişik binada oturanlar da bodrum katlardaydı

Ortada hiçbir askerî hedef ya da silahlı unsur yoktu. Kimyasal silah saldırısında hayatını kaybedenlerin hepsi sivillerdi. (...) Bölge ağır askerî tehdit altındaydı. Bu yüzden insanlar gerçekten bodrum katlara inmiş, bombalardan savrulan şarapnelden korunmaya çalışıyordu. Fakat zehirli gazı soluduklarında akıllarına gelen ilk şey, "Gaz havadan ağırdır, yukarı çıkalım." oldu. Hemen dördüncü kata doğru tırmanmaya karar verdiler. Ne var ki, her kat çıktıkça gaz yoğunluğu artıyor, adeta ayaklarıyla ölüme yürüyorlardı. Şu an bulunduğumuz dördüncü katta, bu delik merdiven boşluğuna ölüm saçan kaynağın ta kendisiydi. O gün çektiğimiz video ve fotoğraflara bakarsanız kurbanların bina girişinden dördüncü kata kadar merdivenlerde yığıldığını görürsünüz. Bodrum katlarda bile bazı insanlar buradan elli metre uzakta olan sağlık noktasına veya hastaneye ulaşmaya çalıştı ancak başaramadı; kimisi yolda, kimisi tünelin (muhaliflerin yer altında inşa ettikleri hastane) içinde can verdi." (Â.Z.)

Kimyasal silahların dışında varil bombalarının yoğun kullanıldığı Halep'in Hraytan, Kafr Hamra, Anadan kasabaları başta olmak üzere diğer merkezi mahallelerinde, başkent Şam'a bağlı Cobar, el-Kabun, Haresta'da, Rif Şam'a bağlı Duma'da, Humus Halidiyye Mahallesi'nde ve İdlib'in Serakib, Maaret el-Numan ilçesi başta olmak üzere birçok yerde inceleme yapılmıştır. Burada kullanılan varil ve msket bombalarının yarattığı ağır yıkım açık bir biçimde gözlemlenmiştir. Bir önceki başlıkta da ifade edildiği üzere sıklıkla varil bombaları atılmasının amacının korku yaratma ve bölgenin insansızlaştırılmasına yönelik olduğu söylenebilir. Bununla halkın bölgeyi terk etmesi ve silahlı unsurların lojistik desteklerinin azaltılması hedeflenmiştir. Yahut bu saldırılarla silahlı unsurların halk desteğinin azaltılarak bölgeden çıkartılması hedeflenmiştir. Ek olarak, varil bombalarının kullanılan diğer yasaklı kimyasal silahların izlerini kaybettirme amacı taşıdığı da ifade edilmiştir. Hangi amaca matuf olursa olsun elit grupla ve mağdurlarla yapılan görüşmelerden hareketle muhaliflerin kontrol ettiği bölgelerde kimyasal silahların, varil ve msket bombalarının ve diğer yasaklı silahların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

"Şimdi görüyoruz ki bölgeye; insanları ve yaralıları sahra hastanesine ulaştırmayı engellemek, ayrıca Sivil Savunma ekiplerinin yardıma gelişini durdurmak ve suçun izlerini silmek için vahşice varil bombalarıyla saldırılıyordu. Kimyasal silah kullanıldığına dair her türlü kanıtı yok etmek amacıyla mahallenin tamamı ateşe veriliyor, dümdüz ediliyordu. Buraya vardığımızda cesetleri toparlamaya çalışırken çektiğimiz acı ve yaşadığımız zorluklar hâlâ gözümün önünde. Allah ölenlere rahmet etsin, ailelerine sabır versin; umarım bir gün bu kurbanlar ve yakınları için adalet tecellî eder." (Â.Z.)

Özellikle varil saldırılarından korunmak için birkaç yola başvurulduğu tanıkların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Azez Eski Emniyet Müdürü Ahmet Zeydan varil bombalarının doğrudan düştüğü yerde tahribat yaratması nedeniyle havalimanından uçakların havalandığının haberini alır almaz sığınaklara ve binaların bodrum katlarına inilerek

varillerden korunmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Doğu Guta'da ise varillerin yıkıcılığından korunmak için, içinden arabanın geçebildiği ve saldırılar nedeniyle yaralananların tedavi edilebilmesi amacıyla hastanenin olduğu tüneller kazılmıştır. Yetkililerle birlikte bu tünellerde yerinde incelemelerde bulunulmuş ve tünellerle ilgili detaylı bilgi alınmıştır.

"Tünel, yer yer 25 metre derinliğe inen, sivil halkın da barınak olarak kullandığı bir ağla birleşiyordu. Bu derinlik, uçaklardan atılan varil bombaları ve füzelerden korumaya yetiyordu. (...) Bu girişi o günlerde burada bulunan halk kazdı. Amaç, sağlık noktası girişinin savaş uçakları tarafından hedef alınmasını önlemektir. Ne zaman yoğun bir askerî baskın olsa ambulanslar hastanenin önünde toplanırdı. Tünel ise yalnızca acil nakil için kullanılırdı. İki bina arasına kazıldığı için gözetleme drone'ları tarafından görülmezdi. Ambulans buradan girer, yaralıları acil servise teslim eder, başka bir çıkıştan çıkarak hastane veya sağlık noktasının bombalanmasından korunurdu. (...) Tünel; yalnızca yaralıları güvenli bir güzergâhtan hastaneye ulaştırmak için, yani tıbbi ve acil yardım amacıyla kazıldı. Askerî ya da saldırgan hiçbir işlevi yoktu. Neden kazıldı? Kurtarma görevlilerinin varil bombalarının şarapnelinden korunarak kurbanların tedaviye yetiştirilmesi için." (Â.Z.)

Duma'da sivil savunma ekipleri tarafından sivilleri korumak için kazılan tüneller. Fotoğraflar: TİHEK, 2025.

Ek olarak siviller yoğun varil saldırılarından korunmak amacıyla daha güvenli buldukları alanlara göç etmiştir. Bu durum, bir önceki başlıkta daha detaylı analiz edildiği üzere yerinden edilmeye ve zorunlu göçe yol açmış ve farklı mağduriyetlerin yaşanmasına neden olmuştur. Azez'de kamplarda ikamet eden bir mağdur variller nedeniyle yaşadığı zorunlu göç sürecini şöyle ifade etmektedir:

“Azez’e gelmeden önce bir ara Halep’e dönmüştük, akrabaya ait bir evde kalmıştık. Bir süre orada kaldıktan sonra Halep’ten toplu göç döneminde -her gün 200 varil bombası atıyorlardı- yine ayrılmak zorunda kaldık. Bu 2016 senesindeydi. Her gün 200 varil bombası atan zalim rejim, “Yerle bir edene kadar vazgeçmeyeceğim.” diyordu. (...) Rejim her gün 200 varil bombası atıyordu. Her türlü silahı kullandılar: Scud füzeleri, vakum bombaları, misket bombaları... Halep’te kullanmadıkları silah kalmadı. (...) En sonunda Halep teslim alındı, insanları yeşil otobüslere bindirdiler, kuzey kırsalına gönderdiler. O dönem Azez’e geldik, yerleştik.” (M.A.C.)

Yerinde incelemelerden, mağdurların ve elitlerin tanıklığından hareketle Esed rejiminin, ayırım gözetmeksizin, bombardımanlarda varil bombalarına sıklıkla başvurduğu, misket bombalarının kullanılmasından çekinmediği ve kimyasal silahları kullanarak sivil halka karşı katliamlar gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Han Şeyhun ve Doğu Guta başta olmak üzere Suriye’nin farklı yerlerinde kimyasal silahların kullanılmasının, şehirlerin harap edilmesinin ve milyonlarca kişinin yerinden edilmesinin insan hakları ihlallerinin en somut örneği olduğu ifade edilebilir.

3.3. Tutuklama, İşkence ve Kötü Muamele ile Zorla Kaybetme

Bu başlık altında i) keyfî tutuklamalar ve yargısız infazlar, ii) işkence ve kötü muamele, iii) zorla kaybetme ele alınmaktadır. İlk olarak keyfî tutuklamalar ve yargısız infazlar alt başlığında Suriyelilerin keyfî bir biçimde gözaltına alınması, işkenceye tabi tutulması ve yargı önüne çıkarılmaması veya çıkarılmasının geciktirilmesi ve bunun neticesinde yargısız infaz durumu analiz edilmektedir. İşkence ve kötü muamele alt başlığında gerek sorguda ve tutukluluk halinde Suriyelilerin maruz kaldığı zalimane tutumu; zorla kaybetme alt başlığında ise gözaltına alınan kişilerin aileleri tarafından nerede olduğunun bilinmemesi ve akıbetleri hakkında bilgiye sahip olmaması durumu ve toplu mezarlar analiz edilmektedir.

Yermük'te bir enkazın duvarına sivillerin çukurlara atılarak yakıldığı Tadamun katliamını resmeden bir görsel, Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Keyfî tutuklamalar ve yargısız infazlar

Esed rejimi, kamu güvenliğini koruma bahanesiyle bireylere suç isnat ederek keyfî tutuklamalarda ve yargısız infazlarda bulunmuştur. Keyfî tutuklama, bir kontrol noktasındaki güvenlik görevlisinin keyfî davranışı sonrasında gerçekleşebileceği gibi bir şikâyet veya ihbar üzerine de vuku bulabiliyordu. Tutuklanmaya maruz kalan görüşmeciler umumiyetle tutuklanma nedenlerinin terör örgütüne mensubiyet, muhalefete ilişkin semboller barındırma, muhalif kimselerle iletişim kurma, gösteriye katılma, kamu güvenliğini bozma, rejime ve Hafız Esed-Beşşar Esed aleyhinde konuşma veya faaliyet yürütmeye ilişkilendirildiğini ifade etmiştir. Burada esas dikkat çeken husus; sorgu merkezlerinde isnat edilen suçun gerçek anlamda işlenip işlenmediğine dönük tahkikatın yapılmadığı, isnat edilen suçun mağdura kötü muamele yoluyla kabul ettirilmeye çalışılması durumudur. Mağdurlar gözaltına alınan kişiler hakkında aile bireylerinin bilgi edinme için müracaatta bulunmalarının çoğu zaman kendilerinin de gözaltına alınmasıyla neticelendiğine dikkat çekmektedir. Bundan hareketle, ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi ihlal edilerek, gözaltına alma ve tutuklamanın kimi zaman aile fertlerinden birinin suçlu bulunmasına istinaden de yapılabildiği tespit edilmiştir. Görüşülen mağdurlar keyfî tutuklamanın yapıldığını şöyle ifade etmişlerdir:

“Üniversiteden eve dönerken bir kontrol noktasında gözaltına alındım. 2012 yılının Aralık ayında, İdlib’de. Tabii ki Halep’teki üniversiteden İdlib’deki evime giderken bir kontrol noktasında gözaltına alındım. Gözaltına alınmamın sebebi, yanımda bir dizüstü bilgisayar bulunmasıydı. Dizüstü bilgisayarda bazı dosyalarda Suriye devrimiyle ilgili gösteri veya bayrak gibi şeyler olduğunu fark etmiş olabilirler. Bu yüzden beni tutukladılar. Daha sonra babam benim hakkımda bilgi almak için gitti. Onu da gözaltına aldılar. İlk etapta İdlib’deki güvenlik şubesi tarafından tutuklandık. Daha sonra bizi askerî istihbarat şubesine aktardılar. Sonrasında Şam’daki 215. Şubeye sevk edildik. Tabii ki sevk edilme sürecinde sebep veya gerekçe belirtilmedi. Her şey keyfî bir şekildeydi. Yani tutuklanmam tamamen keyfî bir şekilde gerçekleşti. (...) Kesinlikle hiçbir resmî gerekçe yoktu. Ne mahkeme kararı ne de başka bir belge. Her şey keyfî bir şekildeydi. (...) Sorgucular bize, “Daha önceki şubelerde ne söylediğinizin bir önemi yok, burada her şey yeniden başlayacak. Siz suçlusunuz.” dediler. Suçumuzun ne olduğunu açıklamadılar. Bize, alaycı bir şekilde, “Şimdi buraya Azrail’i çağırıyoruz, çünkü yeni insanlar var.” diyerek dalga geçtiler. Azrail olarak adlandırdıkları kişi geldi ve bize şiddetli bir şekilde, yüzümüze, sırtımıza ve ellerimize vurmaya başladı. Biz sıradan sivildik, hiçbir silah taşımadık ve kimseye zarar vermedik. Ancak bize, “Şu kontrol noktasını vurduğunuzu kabul edin.” diye zorla bir itirafta bulunmamızı istediler. Aynı şehirden tutuklanmış diğer insanlarla bağlantımızı da sorguladılar. Bir kontrol noktasının adını sordular, ardından kendileri, “Siz bu kontrol noktasını hedef aldınız.” diyerek suçlamalarda bulundular ve bunu kaydettiler. Sorgulama bittikten sonra söyledikleri buydu.” (A.S.)

Suriyeli bir mağdurla TİHEK Gaziantep Ofisinde yapılan mülakat. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

“Bana silahlı gruplara üye olmakla ilgili uydurma bir suçlama yönelttiler. (...) Orada (Suriye’de) öyle bir şey yoktu (hukuki bir karar neticesinde olmadı). Zaten hukuki bir şey de yok. Sadece biri ihbarda bulunabilir ya da soyadından dolayı bir karışıklık, benzerlik olabilir... Mesela aradıkları senin akrabaları bile olabilir; bu şekilde gelip seni alırlar.” (Ö.T.)

“Humus’taki genel şirkette bir işim vardı, evrakları halletmekle uğraşıyordum. Dediler ki, “Siyasi güvenlik ofisinde bir imza lazım, bir sorun yok, o belgeyi götürüp imzalat.” Gittim, belgeyi imzalatacaktım. Ofise girdim, birine “Sadece bu belgeyi imzalatacağım.” dedim, ama adam “Biraz bekle.” dedi. Kapıyı kapattı ve gitti. Bir süre sonra dört görevli geldi, gözlerimi bağladılar, kelepçelediler ve beni şubeye götürdüler, Siyasi Güvenlik Şubesine. Suçlama, gösterilere katılmak, Cumhurbaşkanı’na hakaret etmek, bu tür meselelerdi. Hepsi Suriye’deki devrimci hareketle ilgiliydi. (...) Beni Siyasi Güvenlik’e götürdüler, orada yaklaşık bir saat kadar kaldım. Bu suçlamayla ilgili sorular sordular, ortada ne bir mahkeme kararı ne de başka bir resmî belge vardı. Tamamen keyfî bir durumdu. Bir saat kadar kimlik bilgilerimi, ifademi aldılar. Sonra beni sorgu için aşağı indirdiler. Önce soyup çınlıçplak bıraktılar, tamamen. Elbiselerimi aradılar. Bana doğrudan vurmaya başladılar. Küfrettiler, bana ve aileme hakaret ettiler, hatta Allah’a küfrettiler, tehditler savurdular. Yaklaşık iki saat sürdü. Sonra beni tek kişilik hücreye attılar. (...) İlk girdiğimizde, ellerimiz arkada, dizlerimizin üstünde, başımız eğik bekletildik. Bu sefer gözlerimizi bağlamadılar ama odada askerler, memurlar vardı. “Şunu imzala!” diyorlar, neyi imzaladığımızı bilmiyoruz. Sadece “İmza at!” diye bağıryorlardı. İsim sorup “Gel buraya!” dediklerinde, ayağa kalkınca anında

dayak başlıyordu. Zaten daha önceki işkencelerden vücudumuz morluk içindeydi. Burada üç saat kadar dizüstü bekledik. Kim ayağa kalksa, kımıldasa ya da arkadaşına bir şey dese; hemen kafasına, sırtına vuruyorlardı. (...) Bu şekilde neredeyse beş ay kaldık. (...) Nihayet sorgunun sonlarına doğru gözlerim bağlıyken, sorgu görevlisinin önünde dövülüyordum. Sorgu memuru bana "İtiraf edecek misin, etmeyecek misin?" diye sordu. Ben de artık yeter diyerek, "Tamam, itiraf edeceğim." dedim. O yazdıkça yazdı, bir şeyler kaydetti. "Yoruldu mu?" diye sordum. "Evet." dedi. Dedim ki, "Söylediğim her şey yalan, bilesin. Aslında ben hiçbir şey yapmadım ama dayaktan ve işkenceden yoruldu." O da bana, "İster yap ister yapma, fark etmez, burada kabul edeceksin. İfadeleri imzalayacaksın. Sonra askerî yargıca çıkacaksın." dedi. Aynen bu şekilde söyledi, "O seni asar, keser, beni ilgilendirmez. Benim derdim burada, bu itirafnameyi imzalatmak. Suçu işledin mi işlemedin mi umurumda değil." dedi." (Q.T.)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere gözaltı ve sorgu süreçlerinin uzun tutulduğu anlaşılmaktadır. Deneyimini aktaran mağdurlar bu sürecin aslında kanunda belirli bir zaman dilimine hasredilmiş olsa da buna asla riayet edilmediğini ve bireylerin aylarca ve hatta yıllarca sorgu merkezlerinde, güvenlik birimlerinde tutulabildiğini ifade etmişlerdir. Bireyler bu süre zarfında mahkemeye çıkarılmamakta yahut ne zaman çıkarılacağına dair kendisine ve ailesine herhangi bir bilgilendirme yapılmamaktadır. Bireyin güvenlik güçleri tarafından mı alındığı, nerede olduğu ve suçlu olup olmadığına dair ailesi bilgilendirilmemekte ve kişinin bütün sosyal çevresiyle ilişkisi kesilmektedir. Telefonla görüştüğü çocukluk arkadaşlarından birinin Özgür Suriye Ordusu'na katılmış olması ve ona bilgi sızdırdığı iddiasıyla itham edilip kontrol noktasında durdurulan H.M., gözaltı süresinin uzunluğunu ve belirsizliğini, ailesinden ve toplumdan tecrit edilme hâlini şöyle ifade ediyor:

"... (tutuklandığım süre zarfında) ne mahkemeye çıktım ne de kimseyle görüştüm. Tutuklama resmî değildi. Avukat filan yoktu. Orada kim seni aramaya kalksa, "Bu adam nerede?" diye sorsa, onu da seninle aynı suça dâhil ediyorlardı. Yani resmî bir tutuklama yoktu. Süre bitince şube, diğer güvenlik birimlerine yazı yolluyormuş. Suriye'nin bütün güvenlik şubelerinde aynı mantık var: Mesela Halep'teki şube üst makama dilekçe yazar, "Elimizde şu isim var, durumu şu şekilde. Ne yapalım, askerî yargıya mı gönderelim, serbest mi bırakalım yoksa başka bir şubeye mi sevk edelim?" diye sorarmış. Sonra üstlerinden mühürlü bir zarf gelirmiş. O zarfta, "Bunu yargılayın.", "Askerî mahkemeye gönderin." veya "Serbest bırakın." diye emir bulunurmuş. Sivil olman fark etmez, askerî şubeye düştüyse mutlaka askerî mahkemeye sevk edilirsin. (...) Bizi bir arabayla Filistin Şubesi'ne götürdüler. (...) Avluda bize "Bakın, buraya girince durum değişir. İçeri girdiğinizde kaybolursunuz, kimse sizi bulamaz. Çıkarsanız yeniden doğmuş gibi olursunuz." dediler. (...) (Tekli hücrede 15 gün işkence çektirdikten sonra) Bir noktada yeniden sorguya götürdüler. "Falancayı, falancayı

tanıyor musun?” diye sıraladılar. Bazılarını tanıyorum, bazılarını tanımıyorum. Bu isimleri tanımıyorsam “Tanımıyorum.” dedim. Beni yine dövdüler ve hücreye yolladılar. (...) İlk üç ay bu şekilde hep işkence ile geçti. Suriye kanunlarına göre bir kişi 90 günden fazla güvenlik şubelerinde tutulamaz. Bu süre içerisinde mutlaka hâkim karşısına çıkarılması gerekir ya da serbest bırakılır. Ne olursan ol, ister terörist ister başka bir şey. Fakat ne yapıyorlardı, her 90 günde bir senin girişini yeniden başlatıyorlardı, sanki yeni gözaltına alınmış gibi giriş yapıyorlardı, sana yeniden sayı veriyorlardı. (...) Ben ilk senemde 4-5 ay tek kişilik hücrelerde kaldım, 2-3 ay nakillere maruz kaldım, 4-5 ay sorgu geçirdim ve son sene ise beni unuttular.” (H.M.).

Bir eylemin suç olması için, kanunilik ilkesi gereğince, onun önceden tanımlanması, hukuka aykırılık teşkil etmesi ve kast yahut taksir unsurlarını içermesi gerekir. Mağdurların tanıklığından hareketle, kanunilik ilkesinin hilafına, açık ve şeffaf bir şekilde suç olarak tanımlanmayan eylemlerin suç unsuru olarak isnat edilebildiği ve bundan ötürü tutuklanmaların yapılabildiği anlaşılmaktadır. Özellikle namaz kılan gençlerin yahut genç yaşta sakal bırakanların güvenlik birimleri tarafından takip edildiği ve belirli bir noktadan sonra bu eylem üzerinden terör örgütüne mensubiyetle illiyet bağının kurulduğu ifade edilmektedir. Keyfî tutuklamalarda yaşın dikkate alınmadığı, reşit olmayan kimselerin de tutuklanarak işkenceye maruz kaldığı hususu, görüşüne başvurulmuş kişiler tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Bir genç sabah namazına kalkıyor veya bu namazı düzenli kılıyorsa bu onlar için büyük suç sayılıyor çünkü bu genç; dinine bağlı biri, onlar için tehlikeli. Bu kişi bilinçli ve onların ne yaptığını anlıyor. Seksenli yıllarda sabah namazına giden az insan vardı, özellikle gençlerden... Dolayısıyla, genç biri sabah namazına gidiyorsa hemen onu “Müslüman Kardeşler’e (İhvan’a) üyelik” suçlamasıyla tutukluyorlardı. Sabah namazına gitmek, beş vakit namazı özellikle camide düzenli kılmak bir suç sayılıyordu, hele ki gençler için... (...) Okuldan sonra bir kişinin yanına, ev aletleri tamiri yapılan dükkâna gidiyordum. Ezan vakti girince dükkânda tuvalet olmadığı için caminin tuvaletine gidip abdest alırdı, orada namaz kılar ve geri dönerdim. Dükkân sahibi buna izin verirdi. Bir gün caminin imamı dükkâna geldi ve bana dedi ki: “Ey Ö., artık camide namaz kılmaya gitme, burada kılman senin için daha iyi.” “Neden?” diye sordum. “Dikkatleri çekiyorsun.” dedi. Yani, “Gelip senin hakkında soru soruyorlar, ‘Bu çocuk kimdir, ne amaçla geliyor, ne biliyorsun?’ diyorlar. O yüzden camide namaz kılma” dedi. O andan itibaren cemaatle namazı bıraktım. (...) Son dönemde karakollarda ve güvenlik şubelerinde, sabah namazına veya beş vakit namaza düzenli gidenlerin tam bir kaydı tutuluyor. Onları tamamen gözetim altında tutuyorlar: Nerede toplanıyorlar, kimle görüşüyorlar, bütün ayrıntıları alıyorlar. Yani Suriye’de her yerde durum böyleydi. Her yerde aynı.” (Ö.T.)

Yukarıdaki anlatıya paralel olarak Azez Eski Emniyet Müdürü Ahmet Zeydan, 2004 ve 2008 yıllarında sakal bıraktığı ve namaz kıldığı gerekçesiyle tutuklandığını ve bütün birimlerde işkence gördüğünü ifade etmiştir. Sakal ve namazın Müslüman Kardeşler'e mensup olmakla özdeşleştirildiğini bunun da terör suçu olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Rejimin, idrak seviyesini zorlayan işkence yöntemlerini kullanmak suretiyle kişileri insan olmaktan ikrah ettirdiğini, bu uygulamaların 1980'de Hama'daki kalkışma ile başladığını ve 2012 yılından sonra tekrar arttığını belirtmiştir. Eski Emniyet Müdürü, özellikle 2012 yılı sonrasında ülke genelinde insanların keyfî tutuklama ve yargısız infaza tabi tutulduklarını belirterek tutukluların Sednaya, Tedmür gibi hapishanelerde ağır işkencelere maruz kalmasının sıradanlaştığına dikkat çekmektedir.

Azez'de binlerce kişinin yaşadığı düzensiz kamplar, Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Azez Mahalli Meclis Başkanı Muhammed Hamdan Yusuf da kendinin ilk olarak lise dönemine tekabül eden 1972 yılında ve daha sonrasında 1985 ve 2011'deki sorgulama ve tutukluluklarına referansla Suriye'de Hafız Esed ve Başsar Esed dönemlerindeki insan hakları ihlallerinin birbirinden farklılık arz etmediğini ifade etmektedir. Kendisinin ilk iki tutuklamada hiçbir kanıta dayanılmadan Müslüman Kardeşler'e finansal destek sağlamakla suçlandığını, 2011'deki tutuklamada ise rejim aleyhine çalıştığı iddiasıyla suçlandığını belirtmiştir. Tutuklamaların siyasi ve keyfî bir zeminden hareketle yapıldığına dikkat çeken Yusuf, sorgu esnasında ve hapishanede maruz kaldığı işkencelere işaret etmiştir.

Hukuk sistemi dışında vuku bulan keyfî tutuklamaların bir kısmının yargısız infazlarla neticelendiği görülmektedir. Görüşüne başvurulanan kişilerin farklı boyutlarına işaret ederek ifade ettiği keyfî tutuklamalarda, isnat edilen suçları kendilerine kabul ettirmek amaçlı bir sorgulama yapıldığı görülmektedir.

Mağdurlar, askerî mahkemelerde yapılan sorgulamaların yargısız infazla sonuçlandığını belirtmiştir. 2014'te tutuklanan Ö.T., 2012'de protestolara katılmak suçundan tutuklanan ağabeyinin idam edildiğini ancak 8 Aralık 2024 sonrasında yaptıkları araştırma sonucunda öğrendiklerini, askerî yargılamaların kapalı bir sistemle yürütülmesi nedeniyle daha öncesinde ağabeyinden hiçbir haber alamadıklarını şöyle ifade etmektedir:

“İdam kararı, askerî saha mahkemesi tarafından verilmişti. Bu mahkemelere ne bir avukat ne de bir hâkim yaklaşabiliyor. Yasal olarak tamamen kapalı bir sistem. Saha mahkemesi, üç kişiden oluşuyordu: cezaevi müdürü, askerî bir hâkim ve bir istihbarat subayı veya güvenlik şubesi yetkilisi. İdam kararı alınırken süreç çok basitti: Mahkûmu çağırırlar, adını ve suçlamasını sorarlar. Ardından, “Bu doğru mu?” diye sorarlar ve mahkûm “Evet” veya “Hayır” yanıtını verir. Hepsi bu kadar. Sadece bu üç soru sorulurdu. Sonra mahkûma idam kararını içeren bir belge imzalatırlardı. Saha mahkemesi böyle çalışıyordu. Orada kaybolan hiç kimse yoktu çünkü kimse gizlice kaybedilmiyordu, doğrudan infaz ediliyordu.” (Ö.T.)

1980'de 15 yaşındayken tutuklanan ve yaklaşık 25 yıl hapiste kalan M.A. keyfî tutuklamanın, yargısız infazın Beşşar Esed dönemine ait bir durum olmadığına, bunun baba Esed döneminden itibaren var olduğuna, hapisneden salıverilmenin de keyfî oluşuna dikkat çekmektedir. Q.T. de benzer bir şekilde mahkeme sisteminin şeklen işlediğini, adaletin tecellisini sağlamak yerine bir yönüyle sorgu esnasında cebir kullanarak alınan ifadeleri tasdik etme vazifesi gördüğünü belirtmiştir. R.M. yargı sisteminin sosyal ağlardan etkilendiğine işaret ederken, M.A. ise yargının vereceği kararın rüşvet ile değiştirilebilmesinin mümkün olduğuna dikkat çekmektedir:

Suriyeli bir mağdurla Sivil Hukuk Derneğinde yapılan mülakat. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

“Suriye yasalarına göre ben idam cezasına çarptırılmışıım. Fakat cezamı yaşımdan dolayı 6 yıla indirmeleri gerekirken 12 yıla indirdiler çünkü ben reşit değildim. Peki, sonuç ne oldu? Beni 12 yıl hapiste tutmaları gerekiyordu ama 24 yıldan fazla tuttular. Bunun adı zulüm üzerine zulümdür! Neredeyse 25 yıl hapiste kalmak ne demek? Bu, bir insan ömrü demek, çeyrek asır! (...) Tedmur’a 30 Ekim 1980’de girdim. (...) Ben ve benimle birlikte 43 kişi, Halep’ten buraya sevk edildik. Aramızdan 8-9 kişi, 18 yaşından küçüktü. Diğer herkes idam edildi. 18 yaşından küçük olduğumuz için bizi idam etmediler ancak 36 kişi, askerî mahkemede yargılandı ve idam edildi. (...) Mahkeme denen şey aslında bir yargılama süreci bile değildi. Hâkim olarak Süleyman el-Hatib adında kısa boylu bir adam vardı. Yanında ise kocaman bir adam otururdu, ona “yardımcı” derlerdi. İçeri giren mahkûma sadece “Adın ne?” diye sorarlardı. Eğer dosyada bir suçlama varsa hiç sorgu bile yapmadan ceza veriyorlardı. Bazı mahkûmlar, işkence altında sahte itiraflarda bulunurdu. Örneğin, birine “Sen falancayı öldürdün mü?” diye sorarlardı. O kişi, işkenceye dayanamayarak suçu kabul ederdi. Bu mahkemeler en korkunç mahkemelerdi. Sadece bir rüya gördüğü için idam edilen insanlar oldu. Bu zulüm, tarihte eşi benzeri görülmemiş bir sistemdi. (...) Tedmur’a sevkiyat bitmedi, 2000 senesine kadar devam etti. İstatistiklere göre Tedmur Hapishanesi’ne 20 yıl içinde 40 binden 50 bine kadar kişi girdi, bunların belki 2 bini veya 7 bini çıktı, geri kalanların hepsi idam edildi (ya da öldüler). Belki Tedmur’a 1980-2000 arası girenlerden %90 kadarını gömdüler. İdamlar, ilk dönemde, yani yaklaşık 1980-1982 arasında, haftada dört-beş kez yapılırdı. (...) Benim girdiğim grup 43 kişiydi, bunların 36’sı idam edildi. (...) Bizi 2004 yılının yedinci ayında (Temmuz) çağırdılar, hapishaneden çıkaracaklarını söylediler. Biz 150 kişiydik. İçimizden 50 kişiyi geri gönderdiler, 50 kişiyi de serbest bıraktılar. Aramızda 6-7 kadar eski tutuklu vardı. Bizi ayırıp televizyon röportajları için hazırladılar. Buseyne Şaban gelirdi, Tümgeneral Hasan... Hasan Haluf muydu ismi, unuttum... Gelirlerdi ve bizimle röportaj yaparlardı. Devlet büyüklerine göndermek için çekim yaparlardı. Konuşun, “Cumhurbaşkanı’nın izniyle, affıyla.” deyin, “Pişman olduğunuzu söyleyin.” filan. Fakat 24 sene sonra nasıl bir pişmanlık göstereceksin ki? Ben şahsen konuştum ama gönlüm rahat değildi. Yeniden sorular sormaya başladılar, Buseyne Şaban memnun kalmadı, “Tekrar alıp gönderin.” dedi. Beni sekizinci aydan (Ağustos) on ikinci aya (Aralık) kadar geri tuttular, sonra tekrar Cumhurbaşkanı’na götürdüler. (...) Açıkçası istemeye istemeye de olsa bırakmak zorunda kaldılar. Allah da bize yardım etti, hamdolsun.” (M.A.)

“Ardından bizi yargıca götürdüler. Sivil yargıç ve askerî yargıç vardı. Sivil yargıç, “gösterilere katılmak” gibi çeşitli suçlamalar yöneltti, askerî yargıç da başka suçlar ekledi. Ona, “Efendim, ben bunları kabul etmiyorum; hepsi dayak altında, işkenceyle imzaladığım şeyler.” dediğimde, “Sen bu suçları itiraf etmişsin, ben başka şeye bakmam.” dedi. “Efendim, hepsi zorla, öldüresiye dövdüler.” desem de adam takmıyordu. “Bir saat bile benim yerimde kalsan yirmi katını itiraf ederdin.” diye düşünüyordum ama yargıç bildiğini okuyordu. Beni suçlu buldu ve cezaevine sevk etti.” (Q.T.)

“Ben kocamın bir arkadaşı sayesinde çıktım. O avukattı. Dosyam henüz kapanmadan çıktım. (...) Kocamın Tartus'ta çalışan bir arkadaşı vardı, zaman zaman bizi arar, nasıl olduğumuzu sorar, biraz yardım ederdi. O sırada kız kardeşim çocukların yanındaydı. Kız kardeşim ‘R. nerede?’ diye sorarlara ‘R. tutuklandı.’ dedi. ‘Niye bana haber vermediniz, neden böyle oldu?’ dedi. Sonra o avukat arkadaş, bir şekilde müdahil oldu, durumu takip etti. Onun hâkim bir arkadaşı vardı, Şam'da birtakım bağlantıları vardı. Onun sayesinde çıktım.” (R.M.)

İşkence ve Kötü Muamele

Tanıklıklardan kötü muamele ve işkencenin gözaltı sürecinde başlayan, sorgu sürecinde şiddetlenen ve hapishanede rutine dönen yaygın bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Herhangi bir iddia sonucu gözaltına alınan bireyler bu iddianın doğruluğunun ispatlanması amacıyla sorgu sırasında işkenceye maruz kalmakta ve isnat edilen suça razı olmaya ve itiraf etmeye zorlanmaktadır. Bunun için bireyler farklı şehirlerde yer alan sorgu merkezlerine nakledilmekte ve her götürüldükleri sorgu merkezinde farklı işkencelere maruz bırakılarak yeniden bir sorguya tabi tutulmaktadır. Farklı şehirlerde yer alan ve farklı güvenlik birimlerine bağlı olan sorgu merkezleri arasındaki nakil işlemlerinde bireyler insanlık dışı uygulamalara, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. 2012'de üniversite öğrencisi olan A.S. sorgu sürecinde merkezler arasında kötü şartlarda nakledilme halini, gördüğü kötü muamele ve işkenceyi şöyle tarif etmektedir:

“Bize, ‘Silah taşıdığınızı ve kontrol noktalarına ya da askerî bölgelere saldırdığınızı itiraf edin.’ diyorlardı. Ama biz bunu yapmadığımız için itiraf etmiyorduk. Bu yüzden işkence devam ediyordu. Sonunda bizi Şam'a gönderdiler. Şam'a giderken bizi bir araca bindirdiler. Bu araç aslında koyun taşıma aracına benziyordu. Aracın zemini koyun pislikleriyle doluydu. Bizi yere yatırdılar, ellerimiz arkadan bağlıydı ve hareket edemiyorduk. Gerçekten koyunlar gibi sıkıştırılmış bir şekildeydik. Araba yola çıktı ama nereye gittiğimizi bilmiyorduk. Başlangıçta bize alay ederek, ‘Ailelerinize gidiyorsunuz.’ dediler. Ama daha sonra bunun doğru olmadığını anladık. Araç İdlib'den hareket etti. Orada ‘Mastume’ adında bir kamptan geçtik. Bizi bu araçtan indirip büyük bir nakliye aracına benzer açık bir araca bindirdiler ve bu şekilde devam ettik. Ardından rejim kontrolündeki bölgelere geldik. Buralar artık tamamen rejimin kontrolü altındaydı. Bir kontrol noktasında durdurulduk ve oradaki güvenlik görevlilerinden ayağında askerî bot olan biri araca doğru geldi. (...) Bu araçta yaklaşık 25 kişiydik. Tam sayıyı duyamadım ama bu araçta bizimle birlikte başka tutuklular da vardı ve bazıları aracın kenarına yakın oturuyordu. Bu kişi aracın kenarına tutunarak, askerî botuyla insanları kafalarına vurmaya başladı. İnsanlara vuruyordu ve birçok kişinin kafasından şiddetli bir şekilde kan akıyordu. (...) Bizi buradan aldıktan sonra İdlib'den, Hama'daki askerî polis merkezine götürdüler. Hama'da askerî polis merkezinde

yaklaşık iki gün kaldık. Daha sonra bizi Humus'taki Al Balouna Askerî Hapishanesi'ne aktardılar. Burada da iki gün kaldık. Ardından Şam'daki Kabun Askerî Polis Merkezi'ne götürüldük. Sonrasında ise 215. Şube'ye sevk edildik. Tabii ki bu süreçlerin tamamı acı ve işkenceyle doluydu. Seyahat esnasında bile işkenceye maruz kalıyorduk. Şu an bile izlerini taşıyorum. Bakın, burada izler var, şu da başka bir iz. (...) Nakliye şeklimiz asla normal bir yöntem değildi. Mesela Hama'ya vardığımızda, yaklaşık iki gün boyunca koyun taşıma araçlarına benzeyen araçlarda tutulduk. Hama'dan Humus'a nakledildiğimizde, bu sefer "zincir" dedikleri bir yöntemle taşındık. Zincir, insanlardan oluşan bir sıra demekti. İnsanları zincir gibi bağlayarak aktarıyorlardı. Bizi bir araca koydular, bu araç bir "soğutucu" veya "et taşıma aracı" gibi kapalı bir araçtı. Araç o kadar doluydu ki tam sayıyı bilmiyorum, ama çok kalabalıktı ve neredeyse nefes alamıyorduk. Ellerim bu şekilde bağlıydı ve üzerlerine plastik bir kelepçe takılmıştı. Bu kelepçeler zamanla baskıdan dolayı iz bırakıyordu. Şu an, yaklaşık 11 veya 12 yıl geçmesine rağmen bu izler hâlâ duruyor. Humus'a vardığımızda da kıyafetlerimizi tamamen çıkarmamızı istediler. Bizi tamamen çıplak bir şekilde aradılar. Humus'ta iki gün kaldık, bu süre boyunca da işkence devam etti. Daha sonra Humus'tan Kabun'daki askerî polis merkezine gönderildik ve ardından 215. Şube'ye sevk edildik. 215. Şube'ye geldiğimizde işkence tekrar başladı. Önceki şubelerde söylenen hiçbir şeyi kabul etmediklerini söylediler ve sorgulamayı yeniden yapacaklarını belirttiler. 215. Şube'ye ilk girdiğimizde buranın bir mezbaha olduğunu düşündüm. Mezbaha dediğim yer, hayvanların kesildiği yer gibi kokuyordu. Kan, hastalık ve çürümüş ceset kokuları vardı. İlk başta buranın koyunlar ve inekler için bir kesim yeri olduğunu sandım. Çünkü hiçbir şey göremiyorduk; gözlerimiz bağlıydı ve bizi bodrum katına indirdiler. Merdivenlerden inerken büyük bir salona girdik. Salon dolup taşmıştı, birçok insan vardı. O dönemde çok soğuktu ama burada insanlar neredeyse çıplaktı. Üzerlerinde sadece iç çamaşırları vardı. İdlib veya diğer şubelerde gördüğümüz işkence, 215. Şube'deki işkencenin yanında çok hafif kalıyordu. Burada bize diğer tutuklular, "Burası 215. Şube. Buraya giren kaybolur, çıkan ise yeniden doğmuş gibi olur." dediler. Bu, buradan çıkmanın ne kadar zor olduğunu anlatıyordu." (A.S.)

Sorgu süreci, ağır fiziksel ve psikolojik işkencelerle eşdeğerdir. Genellikle farklı şehirlerde yer alan güvenlik birimlerindeki sorgulamalar arasında işkencenin şiddet derecesine ilişkin bir tasnifin var olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda askerî istihbarat, hava istihbaratı, siyasî güvenlik ve devlet güvenliğinden oluşan dördümlü komitenin de yer aldığı Humus'taki Al Balouna Güvenlik Merkezi, işkence ve insan hakları ihlalleri bakımından en korkulan yerlerin başında gelmektedir. Yukarıda anılan 215. Şube'nin yaratmış olduğu korkuya paralel olarak Q.T. güvenlik ve sorgu merkezleri arasındaki işkence düzeyinin farklılığa ve Al Balouna'nın işkence ile anılan kötü şöhretine detaylıca değinmektedir:

“Hemen hemen her gün Şebbihalardan yedi-sekiz kişilik bir grup içeri girerdi; ellerinde kalın sopalar, bazen demir çubuklar olurdu. Bizi döver, sonra eğlence gibi çıkıp giderlerdi. Böyle sürdü gitti. Bu koşullarda üç aya yakın kaldım. Üç ayın sonunda “el-lecne er-rubaiyye” denilen dört kişilik bir komiteye sevk edildik; bu, Humus’taki güvenlik komitesiymiş. Askerî İstihbarat, Hava İstihbaratı, Siyasi Güvenlik ve Devlet Güvenliği olmak üzere dört taraftan oluşuyordu. Biz daha önce Devlet Güvenliği’nde (Aman el-Devle) birbirimizle konuştuğumuzda, “Umarız bizi Şam’a veya Sednaya’ya gönderirler, yeter ki şu dört kişilik komiteye göndermesinler.” diyorduk. Çünkü oranın adı “el-lecne er-rubaiyye”ydi ve oraya düşenin cehenneme gittiği söyleniyordu. Sonra bir gün bizi otobüslere bindirdiler. Yüz elli kadar kişi vardık. Daha arabaya binerken bile, eskiden yediğimiz dayağın tamamına denk bir dayak da otobüste yedik. Yaklaşık bir saat veya daha fazla yol gittik. Şam’a gidiyoruz sanıyorduk. Gözlerimiz bağlıydı, ellerimiz arkadan kelepçeliydi. Başımızda duranlar elektrik kablosuyla, kalın sopalarla, coplarla vurup duruyorlardı. Tam olarak neresi olduğunu bilmiyorduk. Sonra otobüs durdu ve bizi indirdiler. “Burası herhâlde o dört kişilik komitenin yeri.” dedi insanlar. Meğer burası “Al Balouna” adı verilen askerî hapishaneymiş. Suriye’de bir numaralı askerî cezaevi Sednaya, ikincisi Tedmur, üçüncüsü Al Balouna olarak geçermiş. Orası aynı zamanda Humus’taki güvenlik komitesinin merkeziymiş. İnsanlar “Al Balouna, dört kişilik komite... Bu resmen cehennemin kapısı...” deyince, herkesin son ümidi de tükenmiş oldu.” (Q.T.)

Suriye’deki meşhur işkence merkezlerinden Al Balouna Askerî Polis Cezaevi’nde hücrelerin bulunduğu koridor, Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Al Balouna Askerî Polis Cezaevi giriş kısmı, Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Bireylerin sorgu merkezlerinde umumiyetle yeraltındaki tekli hücrelerde yahut dar alanlarda birçok kişiyle birlikte tutulduğu mağdurların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Sorgulama zarfında tutuldukları hücrelerin fiziksel koşullarının çok kötü olduğu mağdurlarca müştereken ifade edilmiş ve yerinde yapılan inceleme ziyaretinde durum tespiti yapılmıştır. Tekli hücreler, hava menfezlerinin yetersiz olduğu, gün ışığından mahrum olan ve bunun neticesinde zaman algısının yitirildiği bir yer olarak tarif edilmiştir. Tekli hücrelerde ve mağdurların tutulduğu dar odalarda aynı anda birçok kişinin olması nedeniyle uzanma ve yatma gibi bir imkân söz konusu değildir. Son tahlilde, bireyler kendilerine isnat edilen suçu kabul ederek yahut ettiklerini varsayarak şeklen işleyen askerî mahkemelere ve oradan da hapishanelere aktarılmış olmaktadır. Isnat edilen suçun tahkiki bir yana bu suçun üstlenilmesi için geçen süre zarfında bireyler farklı güvenlik merkezlerinde en ağır işkencelere maruz kalmakta ve hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Bu durumu Ö.T. şöyle ifade etmektedir:

“Beni tek kişilik bir hücreye götürdü. Alanı 5 metrekareyi geçmezdi, 5 ya da 6 metrekare... Uzunluğu 2,75 metre, genişliği 1,75 metre... Biz orada 7 kişiydik. Burası yer altındaydı. Hücrenin içinde hiç ışık yoktu, sadece koridordan gelen küçük bir menfez aracılığıyla azıcık ışık geliyordu. Dışarıya açılan bir hava deliği vardı, bir tür vantilatör (türbin) gibi hava basıyordu. Kışın soğuk günlerinde bile (hücrenin) havalandırma sistemini gece açık

bırakırlardı, bilerek yaparlardı ki vücudumuz iyice üşüsün. Kendimizi koruyacak hiçbir şey yoktu. Sadece ince bir battaniye vardı, o da yerin soğuğunu engellemeye yetmiyordu. Ayrıca bir tane daha battaniye vardı ama yedi kişi aynı battaniyeye sığışmak zorundaydık. Mecburen üst üste yatar gibi sıkışıyorduk. Örneğin, biri yan yatıp bacaklarını çekiyor, diğeri başını onun ayaklarına doğru koyuyordu. Hepimiz öyle sıkışık şekilde yatıyorduk ki biraz uyumak bile zordu, dönecek yer yoktu. Vücut uyuşsa bile hareket edemiyorduk. Aynı zamanda hücrede deri hastalıkları sorunu da yaşıyorduk. Bit vardı, hamam böcekleri vardı. Hücre gerçekten aşırı derecede pis bir yerdi. Gece kalkınca hareket edemeyecek kadar sıkıştık. Örneğin, kaşıntı olsa bile bit ve cilt hastalıkları yüzünden kaşınacak yerimiz yoktu. Yaklaşık 16 gün boyunca tekli hücrede kaldık. Vücudumun tamamı kırmızı döküntülerle kaplandı, alerji gibi. (...) Her gün ya da iki günde bir aramızdan birkaç kişiyi alıp götürüyorlardı. Benimle aynı yaşlarda, yani reşit olmayan (16-17 yaş) 3-4 kişi daha vardı. Aralarında evli ve daha yaşlı kişiler de vardı. Ayrıca 50 yaşında, yürüme engelli bir adam da getirdiler. Ona da “terör” suçlaması yönelttiler. Adamın küçük bir bakkal dükkânı varmış, aynı zamanda camiye temizleyip ezan okuyormuş. Başka bir şeyle ilgisi yoktu. Sağlık durumu o kadar kötüydü ki baston bile kaldıramazdı, bırak silah kullanmayı. Buna rağmen işkenceyle itiraf ettirdiler. Sonrasında bile bu adama hiç acımadılar. Her gün ya da iki günde bir, hücreden bazı tutukluları alır, yerlerine yenilerini getirirlerdi. Mesela sabah namazından sonra tutuklu nakil otobüsü geldiğinde anlardık ki bu kişiler Şam’daki şubelere götürülecek. Sonrasında da muhtemelen Sednaya Hapishanesi’ne yollanacaklardı. Oraya gidenlerin durumu Allah’a kalmış, neredeyse kesin ölüme gidiyorlardı. Eğer nakil otobüsü öğleden sonra geliyorsa Humus Merkez Cezaevi’ne, Humus’taki mahkemeye veya Humus Askerî Hapishanesi’ne (Al Balouna) götürülürlerdi. Orası da işkence ve ihlallerin olduğu kötü bir hapishaneydi. Devlet Güvenlik Şubesi’nde 21 gün dolunca tutukluyu ya Şam’daki şubelere ya askerî mahkemeye ya da Humus Askerî Hapishanesi’ne sevk ederlerdi. 21 günü doldurduktan sonra sabah namazı vaktinde uyandım. Normalde abdest almak yasaktı. Lavaboya saniyeler içinde girip çıkıyorduk, elimizde ya da yüzümüzde ıslaklık görürlerse (dayak riski) vardı. Biz de bir taş yardımıyla teyemmüm edip tek kişilik hücrede namazımızı kılıyorduk. (...) Beni sorgudan önce dövdüler, genelde çoğu kişi sorguya girince işkence başlamıştı. Beni sorguya aldıklarında başladı. Bana adımı, nerede yaşadığımı, gelirlerimin ne olduğunu soruyorlardı. “İsmin şuymuş, şu silahlı gruba mı bağlısın?” dediler. Ben de “Ben sadece bir öğrenciyim.” dedim. 17 yaşındaydım. (...) Ben de dedim ki “Ben bir lise öğrencisiyim, herhangi bir silahlı gruba bağlantım yok, silah kaldırmışlığım yok. Okulda kaydım var, isterseniz müdüre veya okul arkadaşlarıma sorabilirsiniz.” Bana, “Hayır, yalan söylüyorsun! Sen silahlı bir gruba üyeydin.” diyerek vurmaya başladılar: “Şunu yaptın, bunu yaptın.” En sonunda yine aynı yöntemle (dayak) geri döndüler. Ayaklarıma lastik (araba lastiği) geçirdiler, beni yüzüstü yatırdılar ve dövmeye başladılar. İki kişi işkence yapıyordu, sorgucu ise masada oturmuş verdiğim cevapları kaydediyordu. Dayak yediğin zaman kaçış yok, cevap vermek zorundasın.

“Silah kullandın mı?” diye sorunca, “Evet, silah kullandım.” demek zorunda kalıyorsun. Öyle bir noktaya geliyor ki her şeye “Evet.” deyip itiraf etmeye mecbur kalıyorsun. “Tamam, ne yazmak istiyorsan yaz. Silah kaldırdım işte, yeter ki bana vurmaya son verin.” diyorsun. Hiç acımıyorlar, tehdit ediyorlar. Sonra bana sorular sormaya başladılar. Sonunda ben de “Evet, silahlı bir gruba üyeydim ama silah kaldırmadım.” dedim. Artık tamamen kafadan cevaplar uyduruyordum. Mesela “Ben finans sağlıyordum.” dedim. Bana “Tamam, sen para toplayıp silahlı gruplara aktardın diye kayda geçireceğiz.” dediler. “Gösterilere katıldın mı?” dediler, “Evet.” diye cevapladım. Ne zaman “Hayır, yapmadım.” desem, bana vurmaya devam ediyorlardı, ta ki “Evet.” deyip itiraf edene kadar. Yaklaşık bir saat işkence gördüm. Ne sorarlarsa sorsunlar... Mesela “Kardeşlerin?” dediler. Onları da (yalanla) itiraf ettim. Kardeşlerim muhaliflerin yaşadığı bölgelerdeydi, onlar da aranıyordu. Bir erkek kardeşim o dönemde Sednaya’da (hapishanede) tutukluydu. Onları da itiraf ettim.” (Ö.T.)

Mağdurlar bu süreçte ağır işkencelerin var olduğuna ve bunların neticesinde hayatını kaybeden kişilerin çok sayıda olduğuna dikkat çekmişlerdir. Q.T. güvenlik merkezlerindeki kötü şartlar ve sorgu sırasında maruz kalınan işkenceler nedeniyle hayatını kaybeden kişilere tanıklık ettiğini şöyle ifade etmektedir:

“Derken, bütün bilgilerimizi aldılar işlemler bitti sonra orada bir saldırı başladı; içeri giren her memur eline ne geçerse alıp vuruyordu. O sırada üç kişi oracıkta öldü, üçü de bizim Devlet Güvenliği’nden tanıdığımız arkadaşlardı. İkiisi gençti, aralarından biri de yaşlıydı; onlar “Kalbi durdu, adam zaten hastaydı.” diye bahane uydurdular. “Zaten en başından beri hastaydı, biz onu hasta hâlde aldık.” dediler. Daha Siyasi Güvenlik’teyken bize getirilen, altmış yaşlarında biri vardı; Humus bölgesinden meyve-sebze taşırmış. Adam zaten bitkin, dertliydi... O sorguya gitti, sonra geri döndü; çok bitkin hâlde, içeri fırlatır gibi atıldılar. Ne konuşabiliyordu ne tepki veriyordu, sadece inleyip duruyordu. Bir-iki saat sonra inleme de kesildi. Bir baktık, kalbi atmıyor, nefes almıyor, öldü... Evet, tek bir sorguya girdi ve bitti. Biz hücreden kapıyı çaldık, “Biri öldü.” dedik. Görevliler geldiler, şöyle bir baktılar ve bize vurmaya başladılar. Hatta ölüye bile vurdular, küfrettiler. “Zaten bu adam başından beri hastaydı, teröristti, kalbi patladı.” filan dediler.

Bu Siyasi Güvenlik'teyken de benzeri lafları duyduk ama şimdi asıl konumuz dört kişilik komite, yani rubaiyye. İçeri ilk girdikten sonra, o an, daha soruşturmaya bile çıkmadan, üç kişi aramızda öldü. Ellerinde hortum, kablo, sopa olan adamlar yine saldırdılar; kimine hortumla, kimine elektrik kablosuyla, kimine sopayla vurdular. Gözlerimiz bağlı, tamamen çıplağız, nereye isabet edeceği belli değil. Kafaya da gelebilir, ele de gelebilir, sırta da. Birileri ölüyor, biz başımızı şöyle öne eğiyoruz ki en azından kafamıza daha az darbe gelsin. Sonunda öldürülenleri bizden ayırdılar. Sonra bizi yukarı katlara çıkardılar. Oralarda kimlik bilgilerimizi aldılar. Ardından tekrar aşağı, büyük bir koğuşa indirdiler. Koğuş neredeyse yüz metrekarelik (on metreye on metre) bir yerdi ama içinde dört yüz kişiden fazla insan vardı. Resmen üst üste yığılmıştık; hayvan sürüsünü ahıra doldurur gibi. Ortada bir tuvalet vardı, ama su çoğu zaman yoktu. Ben beş ay kadar orada kaldım, o koğuştaki. Bu süre boyunca doğru düzgün hiç su yüzü görmedim. Zaten üzerinde külot dışında bir kıyafet olmuyor. Getirdikleri battaniyeler de başkalarının idrarıyla, pisliğiyle doluydu. Artık beş ay böyle kaldım...

Benim sorgu memurum Askerî İstihbarat'tandı. Her sorgudan önce yine dayak, "dûlâb" (araba lastiği içine konularak yapılan işkence), "sâtiriyye" (kayış veya sopayla dövülme) ve "şabeh" (bileklerden kelepçelenerek asılma) gibi işkenceler uygulanıyordu. Ondan sonra sorgu memurunun yanına çıkartılıyordum. O memur da mantıksız şeyler istiyordu. Mesela "Hangi araçları patlattın, hangi kadınlara tecavüz ettin, devletin hangi malların yağmaladın?" diye sorular soruyordu. 2012'nin sonlarından bahsediyorum yani daha silahlı çatışmalar başlamamıştı bile. Biz de böyle olunca hep inkâr ediyorduk, sonra gelip yine dövüyorlardı. Sonra beni hücreye aldılar. Hücre o kadar pisti ki kokudan durulmuyordu. İçerdeki rutubetten zaten nefes alınmıyordu. Yerlerde pislik, idrar... Orada yaklaşık 15 gün kaldım. Kimse gelip, ölü müsün yaşıyor musun diye, bakmıyordu bile. Günde bir kez kuru ekmek veriliyordu ama onu da canın istemiyordu. Orada kuzu da getirselers yemek istemezdin. Ölümün sınırında yaşıyorduk. Açlıktan ölenler ya da ağır hastalananlar, böbreği iflas edenler, dişi dökülenler, konuşma yeteneğini kaybedenler oluyordu. 15'in üzerinde insan açlıktan, dayaktan, stresten öldü. İnsanlar kafasına ağır darbe alıyor, bir iki gün yaşıyor, sonra ölüyordu." (Q.T.)

İşkencenin ikinci evresi hapisane durumuyla ilişkilidir. Hapishanede işkencenin varlığının ve şiddetinin rutin bir hâl aldığı mağdurlarca ifade edilmiştir. Hem sorgu sürecinde hem de hapishanede bireylerin farklı şiddet türlerine maruz kaldığı yahut tanıklık ettiği belirtilmiştir. Bireyler yaygın olarak fiziksel şiddetin yanında, şiddetin psikolojik, ihmal, cinsel ve ekonomik türlerine, çoğu zaman bu türlerin iç içe geçmesi suretiyle, tabi tutulmaktadır. Farklı işkence türlerinin tatbik edildiği hapishaneler arasında Sednaya, Tedmur, Al Balouna sıklıkla anılmıştır.

Ölümlerle sonuçlanabilen farklı işkence yöntemlerinin mağdurlara sıklıkla tatbik edildiği söylenebilir. Sorgu merkezlerinde ve hapishanelerde kötü muamelenin ve rutin dayanın dışında belirli fiziksel işkence türlerinin yaygın olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Mağdurlar

yaygın işkence türlerinin “şabeh (bileklerden kelepçelenerek asılma)”, “basat el-rih (eller ve ayaklar bağlanarak yere yatırarak dövme)”, “dûlâb (araba lastiği içine konularak yapılan işkence)”, “kürsi (işkence sandalyesi)”, “hızık (makat işkencesi)” ve elektrik olduğunu belirtmişlerdir. Bu ağır işkenceler neticesinde, yukarıda da mağdurlarca ifade edildiği üzere tutukluların hayatını kaybettiğini beyan etmişlerdir. A.A., A.S., M.A. ve H.M. maruz kaldıkları yahut şahit oldukları fiziksel işkence metotlarını şöyle detaylandırmışlardır:

“... Elektrik kablolarıyla dayak yedim. Yaklaşık 350 kere kabloyla vuruldum. (...) Araba lastiği kullanıyorlardı. Lastiğin kenarlarını kesip ortaya getiriyorlar, lastiği üzerine geçirip, kafayı oradan çıkarıp geriye ayarlıyorlar; sanki bir kelepçe gibi. O lastikle işkence yapıyorlardı. Bu hemen hemen günlük oluyordu. Yani halk diliyle, kimin sırası geldiyse, kime sıra denk geldiyse. İki gün geçer, senin sıran gelir. Asıl işkenceler çoğunlukla güvenlik şubelerinde (sorgu merkezleri) gerçekleşiyordu. Buralarda kontrol de olmadığı için yer altındaki işkence merkezlerinde ağır işkenceler gerçekleşiyordu. Elektrik, sandalye, şabeh (bileklerden kelepçelenerek asılma), suda boğma... (...) Güvenlik şubesindeki işkence yüzünden ölümler çok aşırıydı. Hemen hemen her gün. Mesela bulunduğum şubede günde yedi-sekiz kişi ölürdü. Şubede çok işkence vardı. Hatta ben bazen ölümleri görürdüm; kimisinin kolu yok, kimisinin bacağı yok, böyle. Hapishanede ölüm daha yavaştı. Oradaki kardeşlerin ölümü bizim için üzücüydü çünkü fazla düşünmekten, aşırı baskıdan, yani psikolojik işkence, bedensel işkence, yemek sıkıntısı ve düşünce baskısı yüzünden. İnsanlar katlanamıyor, mesela kimisi dayanamıyor, psikolojik olarak dağılıyor.” (A.A.)

“İşkence genellikle “şabeh” yöntemiyle başlıyor ve aç bırakılmayla devam ediyordu. (...) Bir seferinde, işkenceden sonra yürüyemez hâle geldim. Ayaklarımın altını dövmüşlerdi ve artık hareket edemiyordum. Ardından yere tahta ve cam parçaları koyup, üzerlerinde koşmamı veya onları yalayıp temizlememi istediler. Bu da işkence yöntemlerinden biriydi. Tabii ki detaylar var, bu işkence sürekli tekrar ediyordu.” (A.S.)

“Bir araba lastiği (dûlâb) getiriyorlar. Kafanı önce oraya koyuyorsun, bacaklarını kaldırıp içinden geçiriyorsun iki büklüm şekilde. Gelip sana tekmeler atıyorlar. Tekme yediğinde sırt üstü kalıyorsun. Bacakların yukarı kalkıyor. Sonra falakayı getiriyorlar. Biri bir yandan, diğeri başka yandan tutuyor. Bacaklarını oynatmayasın diye, bir ipi sıkıca bağlayıp ayaklarını içinden geçiriyorlar, hatta iki ayağını da birden geçiriyorlar ve o ipi sımsıkı çekiyorlar. Bu sopa, yani falakayla vurma, kırbaçtan daha fazla acı vericidir. Düşün ki bir ip ya da elektrik kablosu böyle çekiliyor, bacaklarının kan dolaşımı kesiliyor, et eriyor, et sıyrılıyor. Bacak eti, o kadar gerilme yüzünden parçalanıyor. Aynı anda diğer yanda iki ya da üç kişi kırbaç veya kabloyla canlarının istediği gibi vuruyor. Bunlar işte o kırbaçlar, “dûlâb” (araba lastiği içine konularak yapılan işkence) yöntemi ve “basat el-rih” (eller ve ayaklar bağlanarak yere yatırarak dövme) yöntemi. “Basat el-rih” şubede uygulanıyordu. “Basat el-rih” yönteminde insanı bir tahta üzerine haç pozisyonunda uzatıyorlar, sonra yukarı çeviriyorlar; kafan yukarı, ayakların yukarı, kafan aşağı. Ellerinden ve ayaklarından bağlanıyorsun, ardından işkence başlıyor.

Öldürmeye kadar gidebiliyor. (...) Bir de “kürsi” var, yani işkence sandalyesi. Büyük, demirden bir sandalye... Bacaklarını arkaya koyuyorlar, orada da bağlıyorlar. Sonra o sandalyeyi yukarı kaldırıp sırtını aşağı doğru büküyorlar. Sırtını, omurgan çatırdayana kadar geri itiyorlar. Göğsünle sırtını bağlamışlar, kemiklerini kırıyorlar. Jimnastikçi gibi seni döndürüyorlar, bir oyuncak gibi... Sırtını “çat” diye kütletene kadar zorluyorlar. Sonra ayaklarını kaldırıp sana kablo veya kırbaçla vuruyorlar. Bunlar şubelerdeki işkence yöntemleriydi. (...) Diğer işkence yöntemleri arasında “hızık” (kazık) denen bir şey de vardı. Buna Nazilerin işkence yöntemleri diyebiliriz. Yahudilere Engizisyon döneminde yapılanlar gibi, Allah belalarını versin... Kazığa oturup tepeden çıkarıyorlar ve insan orada ölüyor. Bizde ise hemen ölmüyorsun. Bir cam şişe getiriyorlar, örneğin benzin şişesi veya şarap şişesi; ağzını kırıyorlar, önüne koyuyorlar, seni tutup üstüne oturtuyorlar. Şişenin içi tamamen cam kırıkları oluyor, sonra seni bunun üzerine bastırıp derini yaralıyorlar, kan fışkırıyor. Bu şişe yöntemi de şubede yaşandı.” (M.A.)

“İşkence yöntemleri aşama aşama başlıyor. Lastik, elektrik... Ama daha farklı işkence yöntemleri de var. Mesela erkeklik organını bağlayıp, çok su içirmeye çalışıyorlar. Sonra da idrar söktürücü hap veriyorlar. Böylece kişi idrarını yapmak zorunda kalıyor, tuvalete gitmek istiyor. E orada senin cinsel organın bağlı olduğu için yapamıyorsun. Bu işkence; lastikten daha güçlü, elektrikten daha güçlü, her şeyden daha kötü. Bir de pozisyonu öyle bağlayarak yapıyorlar ki, ellerin ayakların geriliyor. Yani ellerin ve eklemlerin sıkışmış. Vücudun sıvı alıyor, insanın doğal olarak böbreklerine su iniyor, idrar yapması gerekiyor. Bir litre, iki litre su içiriyorlar, boğazına kadar zorla içiriyorlar. İdrar söktürücüsü birlikte, yanlarını, sırtını, her yerini hissediyorsun; dayanılmaz bir ağrı oluyor. O sırada ne isterlerse kabul ediyorsun, parmak basıyorsun. Ben acıdan delirdim; bana “Sen Usame bin Ladin’sin.” dese, “Evet, ben de, eşim de Usame bin Ladin.” derim. Hiç sorun değil. Yeter ki bitsin. Ölüm, işkenceden daha rahattır. Ben bir kez bunu yaşadım. Bir kere bana uyguladılar. “Uğruna feda olayım, yeter ki son olsun. Ne istiyorsunuz? İmzalayayım, parmak basalım. Bana getirin, ben parmak basayım. Tamam, siz ne istiyorsanız onu doldurun. Kimin suçu sahipsiz kalmışsa, ben üstlenirim.” dedim. Mesela o bağ çözüldüğünde, o an idrarımı yaptım, dizlerimin üzerine düştüm. Beni içeri götürdüler. Onlar işkenceyi çok iyi biliyorlar. Tecrübeleri var, nasıl işkence yapacaklarını iyi biliyorlar. Bu yöntemlerden biri de testise elektrik bağlamak. Bu işkence yöntemlerinden biri.” (H.M.)

Psikolojik şiddet türünde bireyler akraba ve sevdikleriyle tehdit edilmekte, tutukluluğuna ilişkin yanlış bilgilendirilmekte ve zorbalığa maruz bırakılmaktadır. Mağdurlar kimi zaman kendi yakın aile fertleriyle bir arada tutulduklarını ifade etmiş ve birbirlerinin işkencelerine tanık tutulduklarını belirtmişlerdir. Babasıyla aynı yerde tutulan A.S., babasıyla kendilerini birbirleriyle sinadıklarını belirtirken; R.M. ise dışarıdaki çocuklarıyla tehdit edildiğini ve psikolojik şiddete maruz bırakıldığını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Babam da bu süreçte çok ağır işkence gördü. Babam, hapishanede öldü. Onun ellerini iki gün boyunca yukarıya bağlayarak ayakta bıraktılar. İki gün boyunca ayakta durmak

zorunda kaldı, ne yatabiliyordu ne de oturabiliyordu. Elleri asılı şekilde duruyordu. Bu şekilde babama işkence ettiler. Babama işkence yaparak beni baskı altına almak istediler, bana işkence yaparak da babamı baskı altına aldılar. Örneğin; babama, “Oğlun şunu, şunu, şunu yaptı.” diyerek işkence uyguladılar. (...) Bazen bizi (babamla) bir araya getirip birbirimizin önünde işkence yaparlardı (...) Babamla ilk 60 gün boyunca bir arada değildik, ama bazen gizlice birbirimizi görebiliyorduk. Bir keresinde babam bana, Allah rahmet eylesin, şunu dedi: “Eğer senin serbest bırakılman ve dışarı çıkman mümkünse, ben içeride kalırım.” Babam sürekli benim için endişeleniyordu, ben de onun için endişeleniyordum. İşkence çok acımasız bir şekildeydi. Babam 50 yaşındaydı ve en sert araçlarla vücudunun farklı bölgelerine vuruyorlardı.” (A.S.)

“Beni en çok sorgu memuru -sorumlu subay- çağırırdı. İlk başta psikolojik savaş başlatırlardı. “Çocuklarını bir daha göremeyeceksin; seni Şam’a, Sednaya’ya göndereceğiz, onlar aç kalacak, sana bir daha hiç kavuşamayacaklar.” gibi laflarla korkuturlardı. Biliyorlardı ki zayıf noktam çocuklarımdı. Bütün bilgileri zaten almışlardı. İnsanların nasıl işkence gördüğünü gösterir, “İşte sen de böyle işkence göreceksin.” derlerdi. Erkeklerle işkence yaptıklarını görüyorduk. “Evet, sen de söylemiştin, değil mi; seni de öyle yapacağız.” diye tehdit ediyorlardı... Yani en çok psikolojik savaştı. Bilmiyorum, kendi adıma böyleydi. (...) Özellikle geceleri erkeklerin işkence seslerinden uyuyamıyorduk. Bağırıp çağırımlar... Allah’tan ve bizden yardım istiyorlardı.” (R.M.)

Sednaya Hapishanesi'nde 19 kişinin bir arada kaldığı hücre. Fotoğraf: TİHEK, 2025.

Tutukluların arkadaşlarının işkence anlarına şahitliğini, psikolojik şiddetin bir boyutu olarak tanımlamak mümkündür. Mağdurlar R.M.'nin yukarıdaki son cümlesinde belirttiğine paralel olarak işkence edilenlerin seslerinin kendilerini uyutmadığını ifade etmişlerdir. Mağdurlar hapishanelerde idam edilenlere şahitlik ettiklerini veya onların seslerini her gece duyduklarını belirtmişlerdir. Özellikle Sednaya Hapishanesi'nde, orada uzun yıllar tutuklu kalmış iki kişinin refakatiyle yapılan yerinde incelemede, idam alanlarında mahkûmların birbirlerinin idamını seyretmeye maruz bırakıldığını göstermektedir. Sednaya tutuklusu A.A. bu durumu diğer tutukluların ifadeleriyle paralel olarak şöyle belirtmektedir:

“İlk iki katta her gün üç dört kişi idam ediliyordu. Biz her gece “zincir” (mahkûmların zincirle birbirine bağlanarak götürülmesi) seslerini duyardık. Saat akşam 10-11 gibi gerçekleşirdi. İdam için çeşitli yollar vardı. Hatta preslenerek idam edildiğini dahi duymuştum. Çoğunlukla ipe asarak olurdu. Ben ipe asılana şahit oldum. Bir arkadaşım da damardan ilaç verilerek idam edildiğine şahit olmuştu.” (A.A.)

Tanıklar hapishanede aynı odanın paylaşıldığı kimselerle konuşmanın, diyalog geliştirmenin engellendiğini, bunu dikkate almayanların işkencelere maruz bırakıldığını belirtmiştir. Tutukluların birbirlerine ilişkin malumat edinememesi ve bir araya gelememesi amacıyla kendilerine sorgu merkezlerinde numara verilmekte ve bireyler isimleriyle anılmak yerine numaralarla çağırılmaktadır. Bireylerin bu süreçte kendi isimlerinden ve birlikte tutuldukları kimselerden tecrit edilerek yalnızlaştırılmaya çalışıldığına vurgu yapılmıştır. Mağdurlar bu tecridin yarattığı psikolojik şiddete şöyle dikkat çekmişlerdir:

“(..) ‘Adın ne?’ dediler, adım söyledi, ‘Hayır, bundan sonra onu unut.’ diyerek bana bir numara verdiler. ‘Artık senin adın şu..’ diyerek yeni bir kimlik dayattılar. Sonra sorguya girdim tekrar adım sordular, ‘H.’ dedim. ‘Eşek misin, sana ne dedik? Senin adın 3400. Bu sayı senin adın.’ dediler. Orada insan sadece bir sayıdan ibaret, ölürsen sayıyı silerler biter. Sonraki günler soruyorlardı; ‘Kimsin sen?’, ‘3400’, ‘Tamam, geri dön!’. Sonrasında sen de bunu kabulleniyorsun ve adını, geçmişini, kimliğini unutmaya başlıyorsun. İlk üç ay bu şekilde hep işkence ile geçti. (...) Filistin Şubesi’nde birden fazla kanat var. Bir kanattan diğerine götürürler, içeri seninle beraber askerler girer. Her hafta bir nakil olur. Mesela ben bugün şu odadayım, dört beş gündür buradayım, sonra beni başka bir odaya götürürler. Böylece kimseyle arkadaşlık kuramazsın veya etrafındakileri tanıyamazsın. Belki biri dışarı çıkar da haber götürür diye böyle bir nizam kurmuşlar. Mesela şimdi seni orada bekletirler, oturup dinlerler, yarın başka yere koyarlar, masaya oturturlar. Yani bir insanın kim olduğunu öğrenemezsin. Sana ‘Biz sizin aranızda başkalarını sokuyoruz.’ derler. Mesela bir arkadaşın, hocan gelip seninle tek kelime tartışsa o senden korkar sen de ondan korkarsın. Birbirimize hiçbir şey söyleyemeyiz, sır veremeyiz. Konuşmak yasaktır. Ben kendi içimde niyet ediyorum, namaza gözlerimle duruyorum. Birine sordum; ‘Ben namaz kılıyorum.’

dedim. “O zaman seni ortadan kaldırırlar.” dedi. Sen de “Ben Ebu Cehil'im” diyeceksin. “İnanmıyorum.” diyeceksin. Bütün bağlantılarım, bütün durumlarım bu nakiller boyunca böyleydi. (...) Hapishanede gardiyanlar bile o kadar ceberruttur ki düşün, iki sene boyunca bize yemek getiren gardiyanın yüzünü göremedik. Ayak sesini duyar duymaz hemen duvara dönmemiz gerekiyordu. İki sene boyunca bize yemeği getirenin yüzünü, kim olduğunu bilmiyoruz, hiç tanımıyoruz.” (H.M.)

“Bu şekilde neredeyse beş ay kaldık. Bize iki rakamdan oluşan numaralarla hitap ediyorlardı, kimse kimsenin kim olduğunu bilmiyordu. Evet, sana iki rakam veriliyordu, ismin yerine sadece o numarayı kullanıyorlardı. Böylece kimliğinden de mahrum kalıyordun.” (Q.T.)

Kendi süreciyle ilgili belirsizliğin ve unutulmuş olma hissinin psikolojik bir şiddet olarak uygulandığını söylemek mümkündür. Tutuklular işkenceye maruz kaldıkları belirli bir zaman diliminin akabinde sorgu merkezlerinde veya hapishanelerde, yargı süreçlerine bakan yönüyle unutulmaya maruz bırakılmaktadır. Bu durumu Nuh şu şekilde ifade etmektedir:

“Ben ilk senemde 4-5 ay tek kişilik hücrelerde kaldım, 2-3 ay nakillere maruz kaldım, 4-5 ay sorgu geçirdim ve son sene ise beni unuttular. Bu en zor işkenceydi çünkü sorguya alındığında, “Niye sorguluyorlar?” diyerek bir şey olduğunu anlarsın. Ama kimse seni aramıyor sormuyorsa daha büyük bir işkencedir. “Niye buraya konuldum?” diye düşünür durursun. Her gün, mesela mahkemeye ya da başka bir şeye götürürlermiş gibi insanların parmak izlerini alırlar, kimini salıyorlar mı, idam mı ediyorlar, bilmiyoruz. Sen sadece oturup sıranı bekliyorsun. Bana sıra gelecek mi diye bekleyip duruyorsun. Son zamanlara kadar bana sıra gelmedi. O kadar depresyona girdim ki sesim çıkmaz oldu. Ateşim yükseldiğinde bir ay kadar öyle kaldım.” (H.M.)

Şiddetin ihmal türü bireylerin beslenme, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarının görmezden gelinmesini ve bu ihtiyaçların dikkate alınmamasını ifade eder. Mağdurlar hapishanedeki barınma koşullarının temizlik, giyinme, banyo ve tuvalet gibi günlük şahsi ihtiyaçları karşılamaktan oldukça uzak olduğunu, yetersiz beslenme ve sağlık kontrollerinin yapılmamasında bilinçli bir ihmale maruz kaldıklarını, hapishanede tutukluların bu sebeple hayatını kaybettiğini ifade etmişlerdir. Mağdurlar hapishanedeki barınma koşulları nedeniyle kalıcı hastalıklara yakalandıklarını, açlık nedeniyle ciddi kilo kaybı yaşadıklarını ve son tahlilde bunun ruh sağlıklarını olumsuz etkilediğini şöyle dile getirmişlerdir:

“Gün boyunca sadece bir dilim patates yiyebiliyorduk. Bazen de ekmek üzerine biraz reçel sürüyorlardı ama bu reçel kasıtlı olarak çok azdı. Hatta bazen bu yiyecekler sağlığa zararlı oluyordu. Özellikle ishale neden oluyordu, bu da bağışıklık sistemimizi zayıflatıyordu. İshal olduğunuzda vücut çok fazla sıvı kaybediyordu ve bağışıklığınız tamamen çöküyordu. (...) Bizi küçük hücrelere yerleştirdiler. Örneğin, 4 metreye 5 metrelik bir alana onlarca kişiyi tıktılar.

Her birimize düşen alan yaklaşık 25 santimetrekareydi. Bu, bir karodan biraz daha büyüktü. İnsanların boyu veya kilosu fark etmeksizin, herkese sadece bir karo kadar yer düşüyordu. İnsanlar birbirine o kadar sıkışmıştı ki oturmak bile zordu. Ben dizlerimi yukarı kaldırarak oturmak zorundaydım. Ayrıca ortamda bitler, hastalıklar ve pislik her yerdeydi. Sürekli olarak derimizde lekeler çıkıyordu. Tuvalete gitmek neredeyse imkânsızdı. Bize günde sadece iki kez tuvalet izni veriliyordu. Ancak bu izinlerde de zaman sınırlaması vardı. Tuvalete giderken 20 veya 25 litrelik büyük bir bidon getiriyorlardı. Bu bidon, idrar için kullanılıyordu ve herkes arasında dolaştırılıyordu. Bidon dolunca taşan idrar diğer tutukluların üzerine dökülüyordu. Ben köşede oturuyordum ve bidon bana geldiğinde pislik yerlerde birikiyordu. Her yer çok kirliydi, başınıza veya vücudunuza bu pislikler dökülüyordu. Bu esnada her yerde hamam böcekleri, bitler ve çeşitli haşereler vardı. Vücudunuzu temizlemek mümkün değildi. Örneğin, üzerinizde bit varsa onu ezmek dışında bir şey yapamıyordunuz. 215. Şube'de hiçbir şekilde kişisel temizlik yapılmasına izin verilmiyordu. Tuvalete gitmek için izin aldığınızda bile, size verilen süre sadece birkaç saniyeydi. Bir nöbetçi sizi sayarak acele ettiriyordu: "Bir, iki, üç..." Eğer birkaç saniye içinde çıkmazsanız kapıya vurarak sizi dışarı çıkarıyordu. Burada sadece 5 tuvalet vardı ve yüzlerce kişi bu tuvaletleri kullanmak zorundaydı. (...) İshal burada ölümcül bir hastalıktı çünkü işkenceden ve uzun süreli yorgunluktan sonra vücut sıvı kaybetmeye başlıyor ve direnç tamamen çöküyordu. (...) Hapishaneye girdiğimde 84 kiloydum ancak serbest bırakıldığımda 49 kiloydum." (A.S.)

"Yemek çok kötüydü, aç kalıyorduk. Yiyecek çok azdı, plastik kaplarda getiriyorlardı yemeği. Çok az oluyordu, mesela günlük pirinç veya bulgur yarım bardak kadardı kişi başı. (...) Çoğu insan hastalıktan ölüyordu, ölümleri görüyorduk. (...) Yemekler de bir işkence yöntemiydi. Bazen yemekler bilerek yakılarak verilirdi. Eğer bir gün yemek verilirse, ertesi gün tamamen aç bırakılırdık. Yemekler genellikle sadece suyla haşlanmış olurdu, içinde hiç tuz veya baharat olmazdı. O kadar tatsızdı ki insanlar yemekten tiksiniyordu. Eğer sabah kahvaltı gecikirse baş dönmesi ve mide bulantısı yaşırdık. Eğer tüm gün boyunca yemek alamazsak birçok kişi bayılırdı. Sadece su içerek ayakta kalmaya çalışırdık. Ama içtiğimiz su da kirliydi. Su tanklarının içinde farelerin seslerini duyabiliyorduk. Banyo ihtiyacımızı gidermek bile büyük bir zorluktu. 15 günde bir banyoya gitmemize izin veriliyordu. Ama bazen insanlar banyoya gitmeyi reddediyordu, çünkü banyoya giden bazı mahkûmlar bir daha geri dönmüyordu. Onların öldürüldüğünü düşünüyorduk." (A.A.)

"Mesela insanı dövdüğünde, derisi yarılr. Doğal olarak cildi kesilir. Kesildiğinde enfeksiyon olur, kurtlanır. Kurtlar insanın bedeninde gezinir. Yani normalde insan, mezarda uzun süre kaldığında kurtlar yer, öyle deriz. Ama burada sen daha sağken kurtlar seni yemeye başlar. Hayattayken. "Kardeşim, bizi doktora götürmeniz lazım." diyorsun. Doktor var ama bizim için değil. Ben onu gördüm. Doktor geliyor, hastalanan birine birkaç tane sarı hap veriyor,

o kadar. (...) Her türlü hastalık vardı. Orada seni, acı çekip öl diye tutuyorlar. Allah izin verirse yaşıyorsun, Allah'ın takdiri yani. Onlar seni ölesin diye oraya koyuyor. En çok görülen hastalıklar; uyuz, bit, kötü beslenme, astım... Astımı olan, nefes darlığı çeken kokudan ölürdü. Bugün mesela bir odada su yok; içme suyumuz banyodan veya tuvaletten gelen su. Ben bunu söylerken bile utanıyorum. Hücrede susuz kaldığım birinci, ikinci, üçüncü gün derken dördüncü gün kendi idrarımı içtim. İnsan çaresiz kalınca böyle şeyler yapıyor. (...) Yemek olarak günde bazen bir patates verilirdi. Mesela iki kişi paylaşarak tek bir patates yiyoruz. İlk günler açlıktan miden bulanıyor ama sonrasında ölümüne acıkıyorsun. Günde belki iki-üç küçük parça ekmek veya yarım patates veriyorlar. O kadar az ki sadece hayatta kalmaya yetecek kadar. Onlar bir insanın ne kadar yemekle hayatta kalacağını biliyordu. Bir ml ile hayatta kalıyorsan onu verirdi, iki ml verilmezdi asla. Ben oraya girdiğimde 90 kilo, sportif biriydim, çıktığımda 50 kiloya düştüm, 40 kilo kaybettim.” (H.M.)

Mağdurların tanıklığından hareketle, tutukluların hapishanelerde cinsel şiddete maruz kaldığı yahut tanıklık ettiği anlaşılmaktadır. R.M. doğrudan kendisinin cinsel şiddete maruz bırakıldığını ifade ederken M.A. ise cinsel şiddete maruz bırakılan bir tutukluya şahitlik ettiğini şöyle ifade etmektedir:

“Ben eşi vefat etmiş, dört yetimle yaşayan ve herhangi bir şeyle alakası olmayan bir kadındım. Rejim beni suçsuz yere aldı. Ben işkenceye, hakaretlere, istismarlara (cinsel) maruz kaldım. (...) Dokuz ay boyunca işkence altındaydım. (...) Benim için en ağır işkenceyi yani tecavüzü ben gördüm, öyle diyeyim. Aklımda kaldığı kadarıyla on-on beş kişi kadaydık. Küçük bir odaydı. Aralarında benden yaşça büyük olanlar da vardı, okula giden genç kızlar da vardı. Mesela ellerine bir işaret çizmişlerdi, o yüzden yakalanmışlardı.” (R.M.)

“Benim tanıdığım bir Tartuslu kardeş vardı; belki o şehit oldu. Onu, ben üç ay sonra Hennano'dan ayrılırken orada bıraktım. Üçüncü odadaydı. Bu kardeş çok tecrit edilmişti. Her perşembe onu çıkarıp sarhoş olduklarında ona tecavüz ediyorlardı, her

türlü rezilliği yapıyorlardı. Sonra ağlayan bir hâlde geri getiriyorlardı. Zavallı perişandı. Ben hâlâ bunu hatırladığımda, 20 yıldır dışarıda olmama rağmen, bütün hayatımla yüzleşiyorum çünkü hafıza veya beyin her şeyi kaydediyor.” (M.A.)

Tutuklu bireylerin ve ailelerinin ekonomik olarak da şiddete maruz bırakıldığı tespit edilmiştir. Bireylerin tutukluluklarının sona erdirilmesi karşılığında rüşvetin bir araç olarak kullanıldığı ve tutuklu bireylerden yüksek meblağda para tahsil edildiği ifade edilmiştir. Bireyler özgürlüğe kavuşmanın anahtarı olarak gördükleri bu yolun çoğu zaman başarıya ulaşmadığını belirterek mahkûmların ve ailelerinin bu yolla dolandırıldığı ve şiddete maruz bırakıldığına dikkat çekmişlerdir. 2012-2019 yılları arasında Sednaya Hapishanesi'nde kalan A.A., hapishaneden çıkışının ancak para ödeyerek mümkün olduğunu belirtmiş ve o süreci şöyle ifade etmiştir:

“Rüşvet yoluyla, 12 bin dolar karşılığında (hapishaneden çıktım). Bu rüşvet olayı bazen oluyordu, mahkûmiyetim 15 seneydi. Yedi sene yatmıştım. Bir af çıkmıştı, 12'ye düşmüştü. Bu süreç iki yıl sürdü. Avukatım aracılığıyla bir tür “anlaşma” yapıldı. Ama bu her zaman işe yaramıyordu. Eğer böyle bir yol bulunamazsa serbest kalmak mümkün değildi. Geçmişte de insanlar bu yöntemi kullanıyordu. Bazı insanların serbest kalmak için büyük miktarda para ödediğini duyduk, ancak yine de hapisten çıkamadılar. Bu, insanları kandırmak için kullanılan bir yöntemdi. Dünyadaki en büyük dolandırıcılıklardan biriydi. Babam da aynı şeyle karşılaştı. İlk iki yıl boyunca babam, benim hapiste olduğumu öğrenince biriyle iletişime geçti. Bu kişi, babama 2000 dolar karşılığında beni hapisten çıkarabileceğini ve beni ziyarete gelebileceğini söyledi. Ama maalesef bu da bir dolandırıcılıktı.” (A.A.)

“Bizim çektiğimiz çile ve yaşadığımız zorluklar çok fazla. Aslında bütün Suriye halkı büyük bir hapishanede yaşıyor. Kocaman bir hapishane gibi... Evet, insanlar yemek yiyor, içiyor, dışarı çıkabiliyor, akrabalarını görebiliyor. Fakat herhangi bir anda bir kontrol noktasında durdurulup hapse atılma ihtimali var. O zaman kim nerede olduğunu öğrenmek için belki binlerce dolar ödeyecek. Hatta yerini öğrense bile ziyaret edebilmek için de ayrı bir bedel ödemek zorunda kalacak.” (M.A.)

“Güvenlik şubelerinin yöntemi suydı: Eğer bir kişinin suç işlemediğini biliyorlarsa yine de onu gözaltına alırlardı. Amaç, ailesinden para koparmaktı. Ailesine haber göndermek için adam yollar, oğullarının falanca güvenlik şubesinde olduğunu ve ondan haber aldıklarını bildirirlerdi. Sonra ailesine bu haberi ulaştırarak onlardan para talep ederlerdi. Bu bir çeşit rüşvet mekanizmasıydı. (...) Tabii ki doğrudan serbest bırakmazlardı. Önce ailesinden mümkün olduğunca para alabilmek için süreci uzatırlardı. Soruşturma tamamlandıktan ve tutuklu tüm suçlamaları kabul ettiğine dair belgeleri imzaladıktan sonra, askere “Bunu dışarı çıkar.” diye talimat verilirdi.” (Ö.T.)

“(..) Sonra beni bir arabaya bindirdiler. Gözlerim açık olarak bindim. Şoförün yanında biri oturuyordu, ben de “Neden böyle beni alıkoydunuz, bir aydan fazla oldu, ailem hiçbir şey bilmiyor.” dedim. O da “Vallahi senin dosyan var, terörist diyorlar.” gibi laflar etti. “İstersen

ödersin, seni çıkarırım.” dedi. Ben de “Ne kadar istersen veririm, yeter ki kurtulayım.” dedim. Tüm o gördüğüm işkenceler yetti de arttı. Bana “Aslında bunu söylemem yasak. Şimdi Devlet Güvenliği’ne gidiyoruz. Siyasi Güvenlik’teyken Devlet Güvenliği’ne nispeten cennetteydin. Ben seni kurtarmaya çalışırım, para verirsen.” dedi. “Tamam, veririm,” dedim, “Yeter ki kurtulayım.” (...) Yaklaşık bir yıl üç ay kadar cezaevinde kaldım, sonunda mahkeme kararıyla sözüm ona “tahliye” edildim. Daha doğrusu “tutuksuz yargılama” gibi bir şey. Ama gerçekte aracıya para veriyorsun, öyle çıkabiliyorsun. Yani yasal bir yolu yok. Öylece ayarladılar ve 2014 Haziran ayında serbest kaldım. (...) Tamamen bir tür simsarlık. Para ödüyorsun ve böylece çıkıyorsun.” (Q.T.)

Hapishanelerdeki ve sorgu merkezlerindeki koşulların ve işkencelerin Suriyelilerin hafızalarında derin izler bıraktığı ve bu süreçlerden geçen bireylerin ruh sağlıklarının olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır. Zorla kaybetme, keyfî tutuklama, hapishane koşullarının oldukça kötü oluşu ve hapishanede maruz bırakılan farklı şiddet türlerinin mağdurların hayatı üzerindeki olumsuz etkisini sürdürdüğü gözlemlenmiştir. Görüşülen kişiler yaşadıkları mağduriyetin hayatları üzerindeki süren etkisini şöyle tanımlamışlardır:

“Düşün, aileden uzak 25 yıl... Mesela 20 yaşında hayata gözünü açtın diyelim, ailenle en fazla 5 sene geçirmişsin. Geriye ne kalıyor? Biz orada 24 saat beraberdik. 24 saat boyunca beyin kaydediyor. Yani eminim ki beyinde bir hafıza bölümü vardır ve o bölüm hâlâ her şeyi saklıyor. Hâlâ rüyalarımnda hapishaneyi görüyorum, vesaire.” (M.A.)

“Türkiye’ye ilk geldiğimde psikolojik olarak çok yıpranmıştım. Sonra biz derneğe gittik, psikolojik destek aldık. O zamandan da kabus gibi anılarım oldu. Hapisten çıktıktan sonra kesinlikle pencereleri açmak istemezdim, ışık istemezdim, kimse de yanıma gelsin istemezdim, asla. Ama şimdi o dönemi aştım. (...) Elbette, kesinlikle (işkencenin etkileri sürüyor). Sırf şu an bunu anlatırken bile içim tekrar kaynıyor, her şeyi hatırlıyorum. Erkeklerden korkmaya da başladım. Erkeklerle hiç güvenmedim. Çünkü orada kadınlara nasıl davrandıklarını gördüm. Ben de herkesin öyle olduğunu sandım... Ben 2011’den beri dulum, 14 yıl oldu ve ben evlenmeyi hiç düşünmedim, istemedim. Karşıma pek çok erkek çıktı ama yine de evlenmedim. Bilmiyorum, bir erkekle yeniden iletişim kurmaktan korkuyorum. Tabii bütün o işkencelerin ayrıntılarını biliyorum, hiçbirisi gözümün önünden gitmiyor.” (R.M.)

Halen dışarı çıkıp iş aramaya cesaret edemiyorum. Ya geri dönemezsem diye dışarı çıkmaya korkuyorum. Psikolojik acı, beden açısından daha beter. Mesela elin kesilse ya da bacağın kırılrsa bir şekilde alışırsın ama psikolojik acı öyle değil. Çocuklarımla beraber, imanla, Kur’an’la atlatmaya çalışıyorum. (...) Hâlâ tedavi görüyorum çünkü sesim gidip geliyor. Konuşamıyorum, yazarak anlatıyorum. Her şeyden korkuyorum. Şimdi bile otursak, mesela devletten bir grup gelse, yaşadığım o dehşeti yeniden hissediyorum. Bunu ancak yaşayan bilir. Yanımdan bir polis geçse ya da elinde silah olan biri olsa, korkudan titriyorum çünkü en ufak bir nedenle ateş edebilirler. Bizi öldürene kadar dövüyorlardı ama Allah canımı almadı, demek ki ömrüm varmış. Birçok kişi iki-üç gün dayanıp öldü. O kadar çok dayak var ki insan o dayaktan ölür.” (H.M.)

Zorla kaybetme

Esed rejimiyle özdeşleşen insan hakları ihlallerinden birisi de zorla kaybetmedir. Görüşüne başvurulmuş kişiler rejimin tehdit olarak değerlendirdiği kişilerin gözetimine alınmaları durumunda, ailelerin ve kamuoyunun bu kişilerin akıbetine dair bilgiye erişimde ciddi zorluklar yaşadığını vurgulamışlardır. Kişinin nereye götürüldüğü, nerede sorguya çekildiği, mahkemede yargılanıp yargılanmayacağı gibi hususlarda bilgi edinmek oldukça zordur. Genellikle Suriye'deki farklı istihbarat teşkilatlarına bağlı güvenlik elemanlarının başını çektiği zorla kaybetmenin oldukça yaygın olduğu ve Suriye hakkında korku saldığı söylenebilir. Bir önceki alt başlıkta ortaya konduğu üzere tutukluların hangi merkezde yahut hapishanede tutulduklarına dair bilginin elde edilmesi dahi rüşvet yoluyla ancak mümkün olabilmektedir. Mağdurlar gözetimine alınan yahut kaybolan bir kişinin durumunun bilinmezliğine ilişkin hususu şöyle ifade etmektedir:

“O 45 gün boyunca ne mahkemeye çıktım ne de kimseyle görüştim. Tutuklama resmî değildi. Avukat filan yoktu. Orada kim seni aramaya kalksa, “Bu adam nerede?” diye sorsa, onu da seninle aynı suça dâhil ediyorlardı. Yani resmî bir tutuklama yoktu. Süre bitince şube, diğer güvenlik birimlerine yazı yolluyormuş.” (H.M.)

Görüşüne başvurulmuş kimseler, H.M.'nin ifadeleriyle örtüşecek şekilde, güvenlik güçleri tarafından gözetimine alınan bireylerin yakınları tarafından aranmasının dahi, bu yakınlar açısından suç teşkil edebileceğini belirtmişlerdir. Nitekim A.S., kendisini aramaya gelen babasının da keyfî olarak tutuklandığını ifade etmiştir. Babasıyla aynı hapishanede kaldıktan bir müddet sonra bir daha kendisinden haber alamadığını fakat daha sonra sızdırılan belgeler sebebiyle babasının hapishanede hayatını kaybettiğini şöyle ifade etmektedir:

“Bulunduğunuz ortam da bir işkence gibiydi. Mesela belirli bir hücrede tutulmuyordunuz, bu durum daha da zordu. Yani resmî bir yer değildi, kimse bu yeri tanımıyordu veya bilmiyordu. İsimsiz bir yerdi. (...) Bu süre zarfında ailemin benimle ilgili hiçbir bilgisi yoktu. Bazı durumlarda aileme öldüğüm yönünde haberler gitmişti. Daha sonra terör mahkemesine sevk edildim ve Adra Hapishanesi'ne gönderildim. (...) Ancak babam hâlâ diğer şubede kalıyordu. Ben serbest bırakıldım ama babam orada hayatını kaybetti. Bu durum, hapishaneden çıktıktan sonra ortaya çıktı. Hapishanede birlikte olduğum kişilerden biri bana, “Baban senin ayrılmandan sonra öldü.” dedi. Daha sonra babamın fotoğraflarını “Sezar dosyalarında” gördüm. Babamın ölümüyle ilgili ayrıntıları o dönemde öğrenemedim.” (A.S.)

Bir önceki iki alt başlıkta da ele alındığı gibi keyfî tutuklama ve yargısız infazın neticesinde bireyler işkencelere maruz bırakılmakta ve süreç içerisinde hayatını kaybedebilmektedir. Bunun neticesinde bireyin ölüm nedeni çarpıtılmakta ve ölüm bilgisi gizlenmektedir. H.M., bir bireyin tutukluluğuna ilişkin bilginin ailesiyle paylaşılması, resmî yollarla avukatlarına

ulaşmasının engellenmesi ve hapishanede maruz kaldığı muameleler sonucunda hayatını kaybetmesi durumunu; cenazenin ailesine teslim edilmemesiyle birlikte bir zorla kaybetme örneği olarak şöyle açıklamaktadır:

“İki kelimedede bir, “Seni ortadan kaldırırız.” diyorlardı. Ben onların insanları nasıl ortadan kaldırdığını gördüm. Doğrudan ateş ederek ya da infaz ederek değil, burada farklı bir şekilde seni ortadan kaldırıyorlar. Burada seni tartışmaya sokar, “Tuvalete git!” derler. Zemin su ve başka şeylerle ıslatılmış, kaygan olur. Sen yürürken metal bir boruyla kafana vururlar. Adli tıp doktorunun raporunda, çarpma etkisiyle öldüğü yazar. “Banyoda kafasını çarptı ve öldü.” derler. Mantiği anladın mı? Seni kurşunla vurmuyorlar ki, bu şekilde fark edilmesin. Bazen çok fazla darbeye insan ölüyor. Sonra onları Filistin Şubesi’nde bulunan “tuz odası” dedikleri bir odaya koyarlar. Orada ceset çürür, çok ağır bir koku çıkar. Ben orada çok uzun kaldım ve işlerin nasıl yürüdüğünü anladım.” (H.M.)

Sednaya Hapishanesi’nde yapılan incelemede yetkililer, tutukluların hapishanede olduğu bilgisinin aileye verilmediğini, hastalıktan ölen tutukluların cenazelerinin dahi ailelere teslim edilmediğini, ölenlerin cesetlerinin imha yoluyla ortadan kaldırıldığını ifade etmişlerdir. 2011-2014 yılları arasında Sednaya Hapishanesi’nde tutuklu kalan Rif Şam Valisi Amir el-Şeyh de Suriye’deki bazı hapishanelere girenlerin ve oradan çıkabilenlerin oranının, toplamın %2’sini geçmediğini, cesetlerin delil bırakmamak amacıyla yakılarak yok edildiğini ifade etmiştir. Tanıklar yakın çevrelerinde ve ailelerinde zorla kaybedilen kişilerin olduğunu onların akıbetleriyle ilgili bilgi edinemediklerini şöyle ifade etmektedir:

“(Ailemden) kayıp olan bir kişi var. Kayınbiraderim M.Z.A. 2012 veya 2013 yılında kayboldu. O günden beri ondan hiçbir haber alamadık. Askerî istihbarat şubesinde, Haseke’de gözaltına alınmıştı. (...) Orada postanede çalışıyordu. Bir gün aniden gözaltına alındı ve bir daha haber alınamadı. (...) Aslında, doğrudan bir suçu yoktu. Ancak kardeşi muhalif gruplarla bağlantılıydı ve bu yüzden onu da gözaltına aldılar. Kaybolduktan 2 ay sonra haber aldık daha sonra hiç haber alamadık. Hatta sonrasında Sednaya’ya gittik, belgelere baktık ama bulamadık.” (A.A.)

“Büyük ağabeyim 13 Aralık 2012’de tutuklandı. Onun çıkmasını, Sednaya’daki mahkûmlar çıkana kadar bekledik ama ondan hiçbir iz bulamadık. Daha sonra Şam’daki sivil hapishanede ölenler hakkında araştırma yaptığımızda, ağabeyimin tutuklanmasından iki buçuk yıl sonra idam edildiğini öğrendik. Ona yöneltilen suçlama, silah taşıdığı ve protestolara katıldığı iddiasıydı. Onu, 22 Ağustos 2014’te idam etmişler. Ama bu bilgiyi ancak 8 Aralık 2024’te öğrenebildik.” (Ö.T.)

“Mesela, benim yeğenim üniversite öğrencisiydi; tutuklandı. 12 sene hapse atıldı, 12 sene! (...) Şu ana kadar da haber alamadık.” (H.İ.A.)

“(Suriye’de) yüz binlerce şehit ve yüz binlerce tutuklu var. Han Şeyhun’da yaklaşık 500 tutuklu var, çoğu Sednaya Hapishanesi’nden çıkmadı ve işkence sırasında öldürüldü. Biz, Sednaya’da 250 tutuklunun kaydını tuttuk. Suriye’nin özgürleşmesiyle kurtarılmalarını bekliyorduk ancak hiçbirinin sağ olmadığını öğrendik.” (M. H.)

Tutukluluğundan sonra kendisinden haber alınamayan kişilerin nerede gömüldüğü de çoğu zaman belirsizdir. Yukarıdaki tanıkların ifadeleriyle örtüşecek şekilde yeni yönetimi temsil eden siyasetçi ve bürokratlar ile gerçekleştirilen görüşmelerde; Suriye’de keşfedilen toplu mezarların olduğu, bu mezarlara siyasi birimlerde işkence yoluyla veya silahla vurularak öldürülenlerin gömüldüğü beyan edilmiştir. Halep Başsavcısı Cuma Hüseyin el-Ahmed, Halep’te de toplu mezarlar olmasına karşın toplu mezarların daha çok Şam ve çevresinde olduğunu belirtmiştir. Nitekim Suriye Sivil Savunması Eski Başkanı ve Acil Durumlar ve Afet Yönetimi Bakanı Raid el-Salih, büyük ölçekli ve küçük ölçekli olmak üzere toplu mezarların iki grupta incelenmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. El-Salih Suriye genelinde büyük ölçekli 53 toplu mezarın, Şam’da ise 11 toplu mezarın bulunduğunu belirtmiştir. Ek olarak; farklı iller, ilçeler, mahalleler ve evlerin çevresinde yer alan, genellikle 20 kişilik daha küçük toplu mezarların tespit edildiğine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, bu toplu mezarlarda teknik yetersizlikler nedeniyle kapsamlı bir tahkikat süreci başlatılamadığı ve delillerin yok edilmesini önlemek amacıyla toplu mezarların varlığının gizli tutulduğu anlaşılmaktadır. Halep Başsavcısının refakatinde Han Asel’de büyük ölçekli bir toplu mezar yerinde incelenmiş, Başsavcı cesetlerin kamyonlarla getirilerek, kepçelerle kazılan çukurlara gömüldüğünü ve ilgili toplu mezarda tahmini olarak 16 bin kişinin gömülü bulunduğunu belirtmiştir.

Halep yakınlarındaki Han Asel toplu mezarında TİHEK Heyeti tarafından yapılan incelemeler.

Fotoğraflar: TİHEK, 2025.

Zorla kaybetmenin bir diğ er boyutu ise Esed rejiminin muhaliflerin kontrolü altındaki yerleşim yerlerinde h âkimiyet sağladık tan sonra mezarlıkları tahrip etmesi ve cesetleri başka yerlere nakletmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumun özellikle muhaliflerle rejim arasında el değıştiren yerlerde yaşandığını söylemek mümkündür. Humus'ta, Han Şeyhun'da, Halep'te ve Doğıu Guta'da muhaliflerin mezarlarının rejim güçleri tarafından tahrip edildiğı ve cesetlerin kaybettirildiğı ifade edilmişt  r. Tanıklar, Esed rejimine bağılı güçlerin bu eylemleri intikam almak ve tahkir etmek amacıyla ger  ekleştirdiğıne ya da özellikle kimyasal silahlarla hayatını kaybedenlerin g  m  ld  ğı mezarlardaki tahribatın delil karartmaya matuf olduğına işaret etmişlerdir.

“Şehrin eski “Şehitler Mezarlığı” rejim ateş i altında kaldığı için yeni bir mezarlığa ihtiyaç doğıdu. Böylece bu alanı a  tık. (...) Sonra bu yeri resmî mezarlığımız kabul ettik ve 8 Nisan'da, yani kimyasal saldırıdan bir gün sonra, gaz kurbanlarını da buradaki diğ er şehitlerin yanına gömdük. Biz şehirden çıktıktan sonra Suriye rejimi geldi. Mezarlar kazıldı, tüm kimyasal kurbanlarının ve diğ er şehitlerin naaşları çıkarılıp bilinmeyen bir yere götürüldü. Ş   an baktığınızda mezarlık gibi değıil. Bugün hâlâ o naaşların nerede olduğunu, başlarına ne geldiğini bilmiyoruz. Amaç belliydi: Soruşturma ekiplerinin “Bu insanlar zehirli gazdan öldü.” sonucuna varmasını sağılayacak her izi silmek, delilleri tamamen yok etmek.” ( .Z.)

“Şurada açık duran bir kabir görüyorsunuz, burada gömülü bir şehit başka bir yere nakledilmiş. İşte bu, şehitlerin ceset kalıntıları, ş   taşlar da onlara ait ve hâlâ duruyor. Gördüğünüz gibi defalarca saldırıya uğıramı  . Zalim rejim,  l  leri bile rahat bırakmadı, şehitler bile onun zulmünden kurtulamadı.” (M.H.)

Rejim askerleri tarafından cesetleri çıkarılan ve tahrip edilen maktullere ait mezarlar. Maaret el-Numan.

Fotoğraf: T  HEK, 2025.

Tutuklama, kötü muamele ve zorla kaybetme konularında Esed rejiminin hak ihlal pratiği süreklilik arz etmektedir. Rejimin keyfî tutuklama ve yargısız infaz alanında çok fazla ihlale karıştığı belgelenmiştir. Keyfî tutuklamalar kapsamında, kanunilik ilkesi göz ardı edilmekte; kişi, isnat edilen suçlu kabul edip etmediğine bakılmaksızın, bir şehirdeki güvenlik şubesinden başka bir şehirdeki şubeye sevk edilmekte, bu süreçte farklı yerlerde işkenceye maruz kalmakta ve elverişsiz koşullarda barındırılmaktadır. Sorgu sürecinde, kişinin sosyal çevresiyle olan iletişiminin tamamen kesildiği, yaşamını yitirme riskiyle karşı karşıya kaldığı, kendisine ve ailesine herhangi bir bilgilendirme yapılmadığı; ayrıca birey hakkında bilgi edinmeye çalışan kişilerin de tutuklanma riskiyle karşı karşıya olduğu tespit edilmiştir.

Kötü muamele ve işkencenin sorgu ve tutuklulukta rutin bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Sistematik hâle gelmiş birçok şiddet ve işkence türünün olduğu bulgulanmıştır. Bireylerin yaygın olarak fiziksel şiddete, işkenceye maruz kalmasının yanı sıra şiddetin psikolojik, ihmal, cinsel ve ekonomik türlerine de maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum açık bir şekilde BM İşkenceye Karşı Sözleşme ile ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin işkence yasağıyla güvence altına almaya çalıştığı insan onurunu kırıncı bir harekettir ve bu yasağın ihlali anlamına gelmektedir. Alıkonulan kişilerle ilgili şeffaf bir yargılama sürecinin olmaması, tutuklulardan haber alınamaması, tutukluların infaz edilmesi ve toplu mezarlar, zorla kaybetmenin örnekleri olarak tespit edilmektedir. Yerinde inceleme ve tanıkların ifadeleri, rejimin suçluluğuna işaret etmektedir. Bundan hareketle bir sonraki bölümde Esed rejiminin uluslararası ve ulusal düzeydeki sorumluluğu ele alınacaktır.

Suriye'de yüzbinler rejimin işkence yuvalarında

Esed rejimi, Suriye'de kontrol ettiği alanlarda 6 ana cezaevi ve 18 sorgu merkezinde yaklaşık 500 bin kişiyi alıkoyarak, sistematik işkence uyguluyor

Suriye İnsan Hakları
Ağı'nın Alıkonulanlar
Dosyası Sorumlusu
NUR HATİB:

// SNHR olarak
128 BİN KİŞİNİN
halihazırda alıkonulduğunu
tespit edebildik. Elbette
gerçek rakam bundan
fazladır"

// Bunlar içerisinde
82 BİN KİŞİ ZORLA
kaybetme mağdurudur.
Yani alıkonulduktan sonra
akıbetleri hakkında
bilgi yoktur"

// Toplam **7 BİN 721**
KADIN TUTUKLU
olduğunu tespit edebildik.
Bunların bir kısmı güvenlik
birimlerinde bir kısmı da
cezaevlerinde"

235 FİLİSTİN ŞUBESİ
VE ÜLKE GENELİNDEKİ
DİĞER 17 SORGU
MERKEZİ

HALEP MERKEZ
CEZAEVİ

SAYDNAYA
ASKERİ CEZAEVİ

MEZZE
ASKERİ CEZAEVİ

ŞAM MERKEZ
CEZAEVİ

TEDMUR
CEZAEVİ

ADRA KADIN
MERKEZİ CEZAEVİ

Rejimin en bilinen
işkence yuvaları

IV.

ESED REJİMİNİN ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZEYDE SORUMLULUĞU

Uluslararası Ceza Sorumluluğu

Uluslararası Ceza Mahkemesi
Kapsamında Sorumluluk

Hibrit Mahkemeler Kurulması

Ulusal Ceza Sorumluluğu

Ulusal Düzeyde Evrensel Yargılama
Yetkisi Kapsamında Sorumluluk

Geçiş Dönemi Adaleti Uygulamaları

Diğer Ülke Mahkemeleri Önünde
Ceza Yargılaması

4. ESED REJİMİNİN ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZEYDE SORUMLULUĞU

Suriye’de, 2011 yılından itibaren yoğunlaşan iç savaşta hükûmet güçleri ve hükûmete bağlı silahlı gruplar çok sayıda ve çok ağır ve vahim biçimde uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk ihlali gerçekleştirmiştir. Bu sebeple, sadece fiili icra edenler değil, aynı zamanda emir veren, icrai ve ihmali sorumluluğu bulunan bütün üst düzey yetkililer dâhil olmak üzere Esed rejimi saflarında yer almış kişilerin hukuki açıdan nasıl hesap verebileceği ele alınmalıdır.

Esed rejimi, Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokollerini çiğneyerek sivil nüfusa yönelik toplu katliamlar, kuşatma ve ablukalar ile sistematik saldırılar; hastane, okul gibi korunan yerlere bombalamalar gerçekleştirerek uluslararası insancıl hukuku ağır ve ciddi biçimde ihlal etmiştir. Yaşama hakkı, işkence yasağı, adil yargılanma hakkı gibi çok ağır temel hak ihlalleri başta olmak üzere rejim ve onun saflarında yer alanlarca işlenen suçlar hem uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin hem de uluslararası ceza hukukundaki suçların kapsamına girmektedirler. Böylelikle Esed rejimine bağlı kişilerin Suriye’deki iç savaş döneminde işledikleri suçlar, hem uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku hem de insan hakları hukuku açısından en ağır suç kategorilerine girmektedir. Rejim içerisindeki fiili faillerin yanı sıra emir ve gözetim zincirindeki tüm komutan ve görevliler sorumluluklarından dolayı hesap vermeye mecbur tutulabilmektedirler.

Esed rejimine mensup kişilerin hukuk önünde sorumluluğunun etkin bir şekilde tesis edilebilmesi, uluslararası iş birliği, siyasi irade ve güçlü delil temeline bağlıdır. Hem evrensel yargı uygulamalarının teşvik edilmesi hem de uluslararası alanda Suriye'ye özel bir hibrit mahkeme kurulması, uzun vadede hakikat ve adaletin tesisi için en uygun modelleri oluşturmaktadır.

Kimyasal silah kullanımı, ağır ve sistematik işkence, yargısız infazlar, zorla kaybetmeler, varil bombalarıyla olanlar dâhil olmak üzere sivillere yönelik sistematik saldırılar, sağlık tesislerine saldırılar, sistematik cinsel şiddet, etnik temizlik, Beşşar Esed liderliğindeki Baas rejimi tarafından Suriye'de işlenen suçlardandır. Bu suçlar, Cenevre Sözleşmeleri ve uluslararası insan hakları hukuku kapsamında savaş suçu ve insanlığa karşı suç olarak sınıflandırılır. Bunların yargılanabilmesi için hukukun sunduğu mekanizmalar; uluslararası ceza hukuku mekanizmaları ve ulusal ceza hukuklarında mevcut mekanizmalar olarak açıklanmaktadır.

4.1. Uluslararası Ceza Sorumluluğu

Uluslararası hukukta, bilindiği üzere en önemli uluslararası hukuk kişisi devletler olmakla birlikte çok uzun bir zaman boyunca devletler, uluslararası hukukta yegâne uluslararası hukuk kişileri olarak kabul edilmekteydi.²⁷⁴ Yalnızca devletlerin uluslararası hukuk kişisi kabul edilmesi, beraberinde uluslararası hukukun sadece devletlerarası ilişkilere uygulanan bir hukuk alanı olarak görülmesine sebebiyet vermiştir.²⁷⁵ Bu doğrultuda bireylerin uluslararası hukuk kişiliği kabul edilmemiş ve devletin bir objesi olarak tanımlanmışlardır.

Gerçek kişilerin uluslararası hukukta hak ve yükümlülük sahibi olabilmesine ilişkin önemli kilometre taşlarından birini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Tokyo ve Nuremberg mahkemeleri teşkil etmiştir.²⁷⁶ Devlet adına hareket eden bireylerin de uluslararası ceza mahkemeleri aracılığıyla cezai sorumluluklarının tesisi, bireylerin uluslararası hukukla olan münasebetlerini bir hayli arttırmıştır. Bunun akabinde bireylerin uluslararası cezai sorumluluğu daha fazla tartışılan ve üzerinde yoğunlaşılacak bir mesele hâlini almıştır.

Uluslararası arenada meydana gelen ve insanlığın tümünü sarsan suçların cezasız kalması elbette düşünülemez. Uluslararası hukuk, uluslararası ceza hukuku aracılığıyla bu ihtiyaca cevap verme konusunda büyük gelişmeler kat etmiş ve etmektedir. Elbette, uluslararası hukukta devletlerin egemen eşitliği ilkesinin bir sonucu olarak devletlerin cezai sorumluluğunun bulunmadığı tartışmasız bir husustur.

274 Yusuf Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, Seçkin Yayınevi, 2019, s. 202.

275 Ezeli Azarkan, "Bireyin Uluslararası Cezai Sorumluluğu ve Miloseviç Davası", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 3-4, Konya, 2003, s. 3, 265-287.

276 Aksar, A.g.e, s. 235.

Ancak meydana gelen insan hakları ihlallerinin cezasız kalmaması ve mağdurların adalet ihtiyacının tatmin edilmesi de kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu nedenle bireylerin uluslararası ceza hukukunda sorumluluğu tesis edilmiştir.

Meydana gelen söz konusu ağır insan hakları ihlallerini cezalandırmak bakımından uluslararası ceza hukukunun en önemli mekanizması UCM'dir. UCM (Roma) Statüsünün imzalanmasıyla daimî bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmuş ve bu surette uluslararası topluluğun meydana gelen ağır ihlallere karşı tepkisiz kalmaması amaçlanmıştır. Bu bölümde, UCM'nin kurulması ve işlevi ele alınarak UCM'nin yargı yetkisi kişi bakımından (*Ratione Personae*), yer bakımından (*Ratione Loci*), konu bakımından (*Ratione Materiae*) ve zaman bakımından (*Ratione Temporis*) ele alınacaktır. Bu kapsamda, meydana gelen ağır insan hakları ihlallerinden dolayı bireylerin hangi şekillerde sorumlu tutulabileceği ortaya konacak, Suriye devletinde meydana gelen olaylar bakımından UCM kapsamında sorumluluğun gündeme gelebilme ihtimali tartışılacaktır.

4.1.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi Kapsamında Sorumluluk

Uluslararası toplulukta²⁷⁷ kuvvet kullanma ve silahlı çatışmalar sonucunda meydana gelen yaraların onarılmasının, mağdurların adalet ihtiyacının tatmin edilmesinin en etkili yöntemlerden birisi de hukuka aykırı biçimde kuvvet kullanan veya silahlı çatışmayı icra eden suç faillerinin yargılanması ve cezalandırılmasıdır. Şüphesiz bu işlevin yerine getirilmesinde uluslararası nitelik arz eden ceza mahkemeleri kritik bir önem arz etmektedir. Zira devletlerin kendi vatandaşlarını, uluslararası suçlardan dolayı ulusal mahkemelerde yargılama konusunda isteksiz tavırları uluslararası özellikte ceza mahkemelerini fevkalade gerekli kılmıştır.²⁷⁸ Bu kapsamda Nuremberg Askerî Uluslararası Ceza Mahkemesi, Tokyo Askerî Uluslararası Ceza Mahkemesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi geçici nitelikte uluslararası ceza mahkemeleri olarak bu ihtiyaca yönelik biçimde ortaya çıkmışlardır.²⁷⁹ Uluslararası ceza hukuku, muhtevası aşağıda açıklanacak olan sürekli nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasıyla tarihî bir gelişme kaydederek önemli bir eksikliğini gidermiştir.

UCM kurulana kadar uzun bir süre boyunca uluslararası ceza hukukunda sürekli nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesi kurulamamış, bunun yerine yukarıda isimleri zikredilen

277 Hakkı Hakan Erkiner, "Uluslararası Topluluk Kavramı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1-2, İstanbul, 2010, s. 39-75.

278 Yusuf Aksar, *Uluslararası Hukuk II*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2019, s. 160.

279 Fatih Halil Kaplan, "Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri Kararlarında Soykırım Suçu", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Cilt: 3, Ankara, 2013, s. 106-129.

mahkemeler gibi olaya ilişkin olarak kurulan uluslararası ceza mahkemeleri ile işlenen uluslararası suçların cezalandırılması amaçlanmıştır. Sürekli nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesinin uzun süre boyunca kurulamamasının temel nedeni, devletlerin bu konudaki egemenlik haklarından feragat etmeme arzusudur.²⁸⁰ Uluslararası nitelikte bir mahkemenin kurulmasıyla devletin egemenliğinin temel görünümlerinden birisi olan yargılama ve cezalandırma faaliyetinin sınırlanması sonucunun meydana geleceğinden bahisle devletler bu konuda çekingen bir tavır sergilemişlerdir.²⁸¹ Nihayet, 15-17 Haziran 1998 tarihinde Roma'da gerçekleştirilen Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler Diplomatik Konferansı sonucunda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü kabul edilmiştir.²⁸² Bu statüye Roma Statüsü adı verildiği de görülmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesinin, Statü'nün 126. maddesi uyarınca 60 devletin Statü'yü onaylamasıyla göreve başlayacağı öngörülmüştür. Bu sayıya ulaşılmasıyla mahkeme, 1 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla göreve başlamıştır. Türkiye Statü'ye taraf değildir. Belirtilmelidir ki raporun ilişkin olduğu Suriye Devleti de Statü'ye taraf devletler arasında yer almamaktadır. İnceleme konusunun kapsamı dışında kaldığından Mahkemenin yapısının açıklanması yerine mahkemenin rapor konusu özelinde hangi suçlar bakımından ve kimler nezdinde soruşturma ve kovuşturma yürütebileceği, bu sürecin gerçekleşmesine dair olası usul tarif edilecektir.

UCM'nin maddi yargı yetkisine giren suçlar; saldırı suçu, insanlığa karşı suçlar, soykırım ve savaş suçlarıdır.²⁸³ Özelliklerine bakıldığında, bu suçların evrensel nitelikte olduğu ve işlenmeleri halinde tüm uluslararası topluluk bakımından sonuçlar doğuracak, cezalandırılmalarının tüm uluslararası topluluğu ilgilendirecek nitelikte suçlar olduğu göze çarpmaktadır.²⁸⁴

Saldırı suçu, Statü'nün 5. maddesinde, Mahkemenin yargı yetkisine tabi suçlar arasında belirlenmiştir. Ancak Mahkemenin bu suça ilişkin olarak yargı yetkisini kullanabilmesi, Statü'nün 121. ve 123. maddelerine uygun bir biçimde bu suçun tanımlanması ve tanım hükmüyle birlikte bu suçla ilgili olarak Mahkemenin hangi durumlarda, bu yetkisini kullanacağının ortaya konulması şartına bağlanmıştır.²⁸⁵ Bu şart, Statü'ye 8 bis maddesinin eklenmesiyle gerçekleşmiştir. Buna göre, bir devletin siyasi veya askerî eylemlerini etkili biçimde kontrol edebilme veya yönetebilme konumunda bulunan bir kimse tarafından karakteri, ağırlığı ve boyutu itibarıyla, BM Şartı'nı açıkça ihlal eden bir saldırı fiilinin planlanması, hazırlanması, başlatılması veya icrası fiilleri saldırı suçuna vücut verebilecektir.

280 Arzu Alibaba, "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 49, Sayı:1, Ankara, 2000, s. 181-207.

281 James Crawford, "Prospects for an International Criminal Court", *Current Legal Problems* Cilt: 48, Sayı: 2, 1995, s. 303-326.

282 17/7/ 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü.

283 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 5.

284 Müge Çetin, "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu", *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt: 3, Ankara, 2010, s. 335-360.

285 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 5/2.

UCM, 17 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla, saldırı suçuna ilişkin yetkisini kullanabilir hale gelmiştir.²⁸⁶ Soykırım suçu ise Statü'nün 6. maddesinde tereddüte yer bırakmayacak açıklıkta tanımlanmış olup soykırım suçuna sübut verebilecek fiiller bentler hâlinde sayılmıştır.²⁸⁷ Bu fiillerden herhangi birisinin gerçekleştirilmesi, soykırım suçunun meydana gelmesi bakımından yeterlilik arz edecektir.²⁸⁸

Rapor konusu bakımından önem arz eden suç tipleri Statü'nün 8/2 (b) maddesinde yer alan uluslararası nitelik taşımayan bir silahlı çatışmada savaş suçu sayılan bazı fiiller ve özellikle insanlığa karşı işlenen suçlardır. Statü'nün 8/2 (b) maddesinde 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesinin ağır ihlali anlamına gelen fiiller bakımından Mahkemenin yargı yetkisinin mevcut olduğu belirlenmiştir. Buna göre, silahlarını bırakmış silahlı kuvvetler mensupları ile hastalık, yaralanma, gözetim veya herhangi bir başka nedenle savaş dışı kalmış olanlar dâhil olmak üzere çatışmalarda aktif olarak yer almayan kişilere karşı i) Yaşam hakkına ve kişiye karşı şiddet, özellikle her türlü öldürme, sakat bırakma, zalimane muamele ve işkence; ii) İnsan onuruna hakaret eden, özellikle aşağılayan ve küçük düşürücü davranışlar; iii) Rehine alınması; iv) Kanuna dayalı ve gerekliliği genel kabul görmüş yargısal garantileri haiz bir mahkeme kararı olmadan cezalandırma ve infaz fiillerinin gerçekleştirilmesi hâlinde de Mahkemenin yargı yetkisi doğacaktır.²⁸⁹ Suriye İç Savaşı esnasında Esed Hükûmeti ve askerlerince anılan fiillerin defalarca kez ihlal edildiği herkesçe bilinen bir gerçekliktir. Dolayısıyla bu fiiller bakımından Mahkemenin yargılama yetkisinin bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Nihayet, insanlığa karşı suçların da rapor konusu bakımından büyük bir önem arz ettiği şüphesizdir. Zira zaten bu suç tipinin varlık sebebi, barış zamanında işlenen birtakım suçların yahut devletin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği fiillerin savaş suçu veya saldırı suçu olarak değerlendirilememesidir.²⁹⁰ Örneğin, Nazilerin Yahudilere, yaşlılara ve Çingenelere yönelik gerçekleştirdiği katliamlar suçun maddi unsuruna uygunluk yönünden saldırı veya savaş suçu olarak tasnif edilememektedir.²⁹¹ İnsanlığa karşı suçlar, Nuremberg, Tokyo, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerinin statülerinde tanımlanmışsa da Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'yle insanlığa karşı suçlar bakımından yol kat edilerek bu suçu teşkil eden fiillere en geniş biçimde yer verilmiştir. Buna göre, herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak gerçekleştirilen öldürme; toplu yok etme; köleleştirme; nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli; uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme; işkence; ırza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri; her hangi bir tanımlanabilir

286 Aksar, a.g.e., s. 171.

287 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 6.

288 Hacı Sarıgözel, "Uluslararası Ceza Mahkemesi", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Cilt: 3, Ankara, 2013, s. 230-273.

289 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 8/2 (b).

290 Lyal S. Sunga, *Individual Responsibility in International Law for Serious Human Rights Violations*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1992, s. 432.

291 Aksar, a.g.e., s. 171.

grup veya topluluğa karşı, bu paragrafta atıf yapılan her hangi bir eylemle veya Mahkemenin yetki alanındaki her hangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayalı zulüm; zoraki kayıplar; ırk ayrımcılığı (apartheid) suçu; kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara ya da bedensel veya zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler insanlığa karşı suçları oluşturmakta ve Mahkemenin maddi yargı yetkisinin içerisine girmektedir. Suriye'de Esed Hükûmeti tarafından polisler, askerler ve sivil milisler aracılığıyla bu madde kapsamında anılan fiillerden birden fazlasının yaygın ve sistematik biçimde sivil halka karşı gerçekleştirildiği sabit bir husustur. Bu fiiller bakımından Mahkemenin yargı yetkisinin bulunduğu ifade edilmelidir.

Mahkeme, yukarıda anılan suçların işlenmesi hâlinde yargı yetkisini kullanabilir hâle gelecektir. Mahkemenin kişi bakımından yargı yetkisi ise (*ratione personae*) hem sivilleri hem de askerleri kapsayacak biçimde gerçek kişiler üzerinde bulunmaktadır.²⁹² Mahkeme, suçu işleyenlerin yanı sıra suça iştirak eden, işlenmesine yardımcı olan, suçun işlenmesini emreden (azmettiren), suçun işlenmesine özendiren yahut suça teşebbüs edilmesine iştirak eden kimseler bakımından da yargı yetkisini haizdir.²⁹³ Bu hususun tek istisnasını suçu işleyen kimselerin suçun işlenmesi anında 18 yaşını doldurmaması oluşturmaktadır.²⁹⁴ Belirtilmelidir ki, bu husus yalnızca Mahkemenin yargı yetkisini kullanmasına engel olup ilgili kimselerin yargılandıkları ülkenin yasalarına göre cezai ehliyetlerinin mevcudiyeti hâlinde ulusal mahkemelerde yargılanması mümkündür. Kişi bakımından yetki meselesine ilişkin olarak büyük önem arz eden durumlardan birisi, Mahkemenin yargı yetkisinin resmî unvan ayrımı yapılmaksızın herkesi eşit biçimde kapsayacağıdır. Buna göre, kişinin devlet veya hükûmet başkanı, hükûmet veya parlamento üyesi, seçilmiş bir temsilci veya hükûmet memuru olmasının Mahkemenin yargı yetkisini kullanmasına engel bir durum teşkil etmeyeceği, Statü kapsamında belirlenmiş bulunmaktadır.²⁹⁵ Aksine askerî komutan veya askerî komutan gibi etkin bir faaliyette bulunan kişilerin, fiili yönetimi ve denetimi altında bulunan silahlı kuvvetlerin üzerinde yeterli kontrolü sağlayamaması sonucunda bu kuvvetlerin yukarıda anılan suçları işlemesi durumunda, komutan veya şahsın silahlı kuvvetlerin bu tür suçları işlemekte veya işlemek üzere oldukları konusunda hâl ve şartlara göre bilgisi olması gerektiği veya bilgisi olduğu (i) ve askerî komutan veya şahsın suçun işlenmesini önlemek veya durdurmak için gerekli ve makul önlemleri almaması veya soruşturma ve yargılama için olayı ilgili makamlarına iletmemesi (ii) hâllerinde de cezai sorumluluğunun bulunduğu, Statü kapsamında hüküm altına alınmıştır.²⁹⁶ Doktrinde, Statü kapsamında anılan bu sorumluluk objektif sorumluluk başlığı altında tasnif edilmektedir.²⁹⁷ Son olarak, üst makamın emrine uygun biçimde hareket eden kimsenin ilgili emirlere

292 Sarıgözel, a.g.e., s. 241.

293 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 25/2-3.

294 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 26.

295 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 27.

296 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 28.

297 Aksar, a.g.e., s. 167.

uyarak suç işlemesinin, kanuni bir zorunluluk kapsamında icra edilen bir emrin bulunması, emrin hukuka aykırı olduğunun bilinmemesi, emrin açıkça hukuka aykırı olmaması hâlleri haricinde kişiyi sorumluluktan kurtarmayacağı, Statü kapsamında hükme bağlanmıştır.²⁹⁸

Araştırma konusu bakımından önem arz eden bir husus, UCM'nin yargı yetkisinin hangi devletlerin uyruklarını, ülkesinde bulunan kişileri (uyruk veya yabancı), ülkesini (kara, hava, deniz ülkesini) ve zaman aralığını kapsayacağıdır. Öncelikle belirtilmelidir ki Mahkeme göreve 1 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla başladığından Statü'nün 11. maddesi uyarınca bu tarihten itibaren meydana gelen olaylar bakımından Mahkemenin yargı yetkisi bulunmaktadır.²⁹⁹ Statü'ye sonradan taraf olan devletler bakımından kural taraf olunduktan sonra işlenen suçlar bakımından Mahkemenin yargı yetkisi bulunmaktayken istisnai olarak devlet tarafından yapılacak bir bildirimle Statü'nün onaylanmasından önce işlenen suçlar bakımından da Mahkemenin yetkisinin kabul edilmesi mümkündür.³⁰⁰ Bu bilgiler ışığında, Suriye Devleti Statü'ye taraf olmamakla birlikte kurulan yeni hükûmetin Statü'ye taraf olma iradesini göstermesi ve Mahkemenin yargı yetkisinin geçmişe etkili biçimde Suriye İç Savaşı esnasında yaşanan olaylarla ilgili olarak da kabul edildiğine yönelik olarak bildirimde bulunması halinde Mahkemenin bu olaylara ilişkin olarak sorumlular bakımından yargı yetkisi gündeme gelebilecektir.

Mahkemenin hangi devletler bakımından yargı yetkisini kullanabileceği de büyük önem arz eden bir meseledir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Statü'ye üye devletler bakımından yargı yetkisi Statü'ye üye oldukları tarihten itibaren otomatik olarak doğmaktadır.³⁰¹ Dolayısıyla Statü'ye üye devletlerin ülkesinde işlenen suçlar bakımından Mahkeme yargı yetkisini haizdir. Bunun haricinde, suçun işlendiği ülke devleti Statü'ye taraf olmasa dahi, suçu işleyen failin vatandaşı olduğu devletin Statü'ye taraf olması hâlinde de Mahkemenin yargı yetkisi doğmaktadır.³⁰² Mahkemenin yargı yetkisinin kural olarak sadece Statü'ye üye bir devletin ülkesinde cereyan eden olaylar veya Statü'ye üye bir devletin vatandaşı bakımından doğması doktrinde, UCM'nin yargı yetkisinin aslında evrensel olmadığı, ülkesel veya kişisel nitelikte olduğunun göstergesi olarak yorumlanmaktadır.³⁰³

Belirtilmelidir ki Statü'ye taraf olmayan bir devlet, Mahkemeye bildirimde bulunarak muayyen bir suç ve ilişkin olduğu olay bakımından Mahkemenin yargı yetkisini kabul ettiğini belirterek Statü'ye taraf olmadan Mahkemeyi ilgili olay bakımından yetkili kılabilir.³⁰⁴ Bu husus elbette, Statü'ye taraf olma konusunda tereddüt yaşayan ancak ülkesinde evrensel nitelikte suçlar işlenmiş olan devletler bakımından teşvik edici bir nitelik taşımakta, Statü'ye üye olmayan devletlerin ülkesinde işlenen suçları da cezasız bırakmamayı hedeflemektedir.

298 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 33.

299 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 11.

300 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 11/2.

301 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, m. 12.

302 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 12/2 (b).

303 Malcolm N. Shaw, Uluslararası Hukuk, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018, s. 288.

304 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 12/3.

Mahkemenin yetkisine ilişkin yukarıda tarif edilen koşulların bir istisnasını, BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı'nın VII. bölümüne uygun biçimde hareket ederek işlendiği tespit edilen bir veya birden fazla suç bakımından Mahkeme savcısına başvurması, konuyu Mahkemeye tevdi etmesi oluşturmaktadır.³⁰⁵ BM Şartı'nın VII. bölümünde barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eyleminin gündeme gelmesi durumunda Güvenlik Konseyi'nin bu durumu tespit etme ve barışı tekrar tesis etmek amacıyla bu duruma son verecek önlemleri alma yetkisine sahip olduğu belirlenmiştir. Statü'nün 13 (b) maddesinde de barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi üzerine Şart'ın VII. bölümüne uygun olarak hareket eden Güvenlik Konseyi'nin, bir veya birden fazla suçun işlendiğini tespit etmesi hâlinde konuyu UCM'ye tevdi edebileceği ifade edilmektedir. Bu prosedürün işletilmesiyle, Statü'ye taraf olmayan bir devletin ülkesinde Statü'ye taraf olmayan bir devletin vatandaşları tarafından işlenen suçlar dahi UCM'nin yargı yetkisine tabi hale geleceklerdir. Elbette, bu suçların konu bakımından UCM'nin yargı yetkisine tabi suçlar arasında yer alması zaruridir. Bu durumda, ilgili devlet Statü'ye taraf olmasa dahi UCM ilgili olay bakımından yargılama yapmak konusunda yetkili hale gelecektir.³⁰⁶

Son olarak ifade edilmelidir ki Statü'de öngörülen bir suç bakımından yetkili devlette soruşturma ya da kovuşturma yürütülüyorsa ilgili devletin bu soruşturma veya kovuşturmayı devam ettirme konusunda isteksizliği veya yeteneksizlik halleri istisna olmak üzere UCM'nin yargı yetkisi gündeme gelmemektedir.³⁰⁷ Bu durum doktrinde, tamamlayıcılık ilkesi olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁸

Suriye Devleti, UCM Statüsü'ne üye devletlerarasında yer almamaktadır. Bu nedenle kaideye binaen Suriye Devleti'nde Esed hükûmetinin gerçekleştirdiği suçlara ilişkin Mahkemenin yargı yetkisi kural olarak doğmamaktadır. Buna karşılık, BM Güvenlik Konseyi tarafından yukarıda anılan koşullar dairesinde durumun Mahkemeye tevdi edilmesi durumunda Mahkeme yetkili hâle gelebilecektir. Ancak bu durum Esed hükûmetinin destekçisi konumunda bulunan Konsey üyesi Rusya'nın veto yetkisi bulunması karşısında güç görünmektedir. Bunun yanı sıra, yeni kurulan hükûmet tarafından Statü'ye üye olma yoluna gidilerek yukarıda tarif edilen bildirimle Statü'nün onaylanmasından önceki tarihli olaylara ilişkin olarak da Mahkeme yetkili kılınabilecektir. Bu durumda, UCM 2011 yılından itibaren Esed hükûmeti tarafından gerçekleştirilen insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları bakımından soruşturma ve kovuşturma yürütmeye yetkili hâle gelecektir. Bu durumda, Mahkeme tarafından özellikle Beşşar Esed hakkında tutuklama kararı çıkarılabilecektir. Bu durumda, Statü'ye taraf olmayan Rusya'nın Esed'i Mahkemeye teslim edip etmeyeceği, şüphesiz gündeme gelecektir.

305 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 13 (b).

306 Shaw, a.g.e., s. 288.

307 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 17.

308 Aksar, a.g.e., s. 179; Sarıgüzel, a.g.e., s. 250.

4.1.2. Hibrit Mahkemeler Kurulması

Günümüz uluslararası ceza hukukunun kapsamına giren suçların işlenmesiyle ulusal yargı makamlarının soruşturma ve kovuşturma yürüterek ilgili suçlar bakımından faileri cezalandırması mümkündür. Kimi zaman bu yargılamayı yapmak bakımından yeterli bir devlet otoritesi bulunmayabilir ya da bu otorite yargılamayı yürütmek bakımından isteksiz davranabilir. Diğer yandan, suça konu olayların yarattığı infial, ulusal boyutların çok ötesine geçmiş olabilmektedir. Sayılan ve çoğaltılabilecek nedenlerle, bu suçlara ilişkin yargılamaların uluslararası nitelikte ceza mahkemeleri tarafından yürütülmesi gündeme gelmektedir.

Uluslararası nitelikte ceza yargılamalarını yürüten mahkemeler, doktrinde iki çatı altında toplanmışlardır. Bu ayrım, daimî ve geçici mahkemeler çatısı altında yapılmaktadır.³⁰⁹ Daimî mahkeme, belli bir olaya ilişkin kurulmayan, kalıcı ve yerleşik surette bulunan uluslararası nitelikte ceza mahkemesi türüdür. Bu türün örneği, muhtevası yukarıda açıklanmış bulunan UCM'dir. Geçici (*ad hoc*) mahkemeler ise muayyen bir olay üzerine olayın gerçekleştiği tarihlere ilişkin olarak yargılama yapmak üzere kurulan, yargılama görevini yerine getirmesiyle faaliyeti sona eren mahkemelerdir. UCM kurulana kadar uluslararası ceza hukukunda geçici mahkemeler tercih edilmiştir.

Bu ayrıma giden görüş, geçici (*ad hoc*) uluslararası nitelikli ceza mahkemelerini de kendi içinde ikiye ayırmaktadır. Bu görüşe göre geçici mahkemeler de geçici uluslararası ceza mahkemeleri ve karma (hibrit) uluslararası ceza mahkemeleri olarak iki başlık altında tasnif edilmektedir.³¹⁰ Geçici uluslararası ceza mahkemelerine örnek olarak; Nuremberg, Ruanda ve Eski Yugoslavya Mahkemeleri gösterilmektedir. Hibrit mahkemeler ise ulusal ve uluslararası nitelikte özellikleri bir arada barındıran, karma özellikler gösteren türde uluslararası ceza mahkemeleridir. Bir görüşe göre, hibrit mahkemelerin bir kısmında uluslararası ve ulusal özelliklerden daha çok ulusal nitelikte olan özellikler ön plana çıkmaktadır. Bu türde mahkemeler için doktrinde uluslararasılaştırılmış mahkemeler deyiminin kullanılmasının daha isabetli olacağı ileri sürülmektedir.³¹¹

Hibrit mahkemeler de geçici mahkemelerin özel bir türünü oluşturmaları itibarıyla belirli bir yerde, belirli bir zaman aralığında meydana gelen çatışma vb. olaylar için kurulmakta ve görev yapmaktadırlar. Çatışma ortamlarından sonra yargısal süreçlerin sadece ulusal yargı makamları aracılığıyla yürütülmesinin barındırdığı ciddi politik ve mali riskler karşısında hibrit mahkemelerin kurulmasıyla hem uluslararası hem de ulusal denge gözetilerek her iki

309 Timuçin Köprülü, "Uluslararası Ceza Hukukunda Karma Mahkemeler", *Astana 1. Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Bildiri Kitabı*, Astana Yayınları, Ankara, 2021, s. 614-630.

310 Köprülü, a.g.e., s. 617-618.

311 Cesare P. R. Romano vd., *Internationalized Criminal Courts*, Oxford University Press, 2004; Shaw, a.g.e., s. 293.

alandaki da yürütülecek yargısal sürecin meşruiyetinin sağlanması amaçlanmaktadır.³¹² Hibrit mahkemelerin örnekleri incelendiğinde, genel olarak yargılama konusu suçların işlendiği yerlerde kurulmakta ve faaliyet göstermektedirler. Çatışmaların sona ermesinden sonra ulusal mahkemelerin işlenen suçlara ilişkin yargılamalar yapma konusunda birçok eksikliği gündeme gelebilmektedir. Bu eksiklikler arasında hukuk kurallarının yetersizliği, yolsuzluk, yeterli nitelikleri karşılayamama ve adalete ulaşımında zorluklar gibi hususlar bulunmaktadır.³¹³ Nitekim meydana gelen olaylar genellikle insanlığı sarsan ve istisnai olarak karşılaşılan türde suçları barındırdığından içtihat ve bilgi birikimi konusunda da sorun yaşanması muhtemeldir. Bu sorun uzman konumunda bulunan uluslararası nitelikli hâkimlerin atanması, yetersiz kalan iç hukuk kurallarının yarattığı boşluğun uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası antlaşmalar aracılığıyla doldurulmasıyla aşılmaya çalışılmaktadır.³¹⁴

Çatışma ortamından barış sürecine geçiş aşamasında gerçekleşen bu yargılamalarda, ulusal mahkemelerin tercih edilmesi ayrıca toplumda önceki hükûmet döneminde görev alan kişilerin bu süreçte görev alabileceği ve süreci manipüle edebilecekleri endişesiyle sürece dair bir meşruiyet sorunu yaratabilecektir. Bunun tam zıttı olarak, Saddam Hüseyin'in yargılanması örneğindeki gibi yeni kurulan hükûmetin adaleti sağlamak düşüncesi yerine siyasi düşmanlarını ortadan kaldırmak amacıyla yargılamaları bir aparat olarak kullanması da tehlike arz eden bir meseledir.³¹⁵ Tüm bu tehlike ve sorunlara karşılık, hibrit mahkemeler ulusal ve uluslararası bir denge kurarak yargılamaların etkin biçimde yürütülmesine yönelik olarak kurulmakta ve görev yapmaktadır.

Hibrit mahkemelerin bir sakıncası, uluslararası ögelere fazla ağırlık verilmesi durumunda ortaya çıkabilmektedir. Bu mahkemelerde tamamen uluslararası hukuka yahut usule ağırlık tanınması durumunda, bu mahkemelere karşı tam bir güvenin oluşmasının güç olabileceği ifade edilmekte, bu durumun bir örneği olarak, Kosova'da bölge halklarının kurulan hibrit mahkemeye şüpheyile yaklaşmasının bir nedeninin bu olduğu ileri sürülmektedir.³¹⁶ Bu nedenle hibrit mahkemenin kuruluşu, mahkemenin izleyeceği hukuk kuralları ve usul, mahkemede görev yapacak uluslararası yargıç ve görevlilerin oranı, mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı vb. birçok husus hassasiyetle tayin edilmelidir.

Hibrit mahkemelerin yapısına ilişkin fikir vermesi açısından, bir hibrit mahkeme örneğinin incelenmesi yerinde olacaktır: Sierra Leone Özel Mahkemesi.

312 Shaw, a.g.e., s. 293.

313 Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights "Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts", New York and Geneva, 2008, s. 1.

314 "Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts", s. 4.

315 Medwis al-Rashidi, "The Special Court for Sierra Leone and the Special Tribunal for Lebanon: Lessons to be Learned from the Establishment, Composition and Jurisdiction of an International Tribunal", *Ankara Law Review*, Cilt: 9, Sayı: 1, Ankara, 2012, s. 1-25.

316 Laura A Dickinson, "The Promise of Hybrid Courts", *The American Journal of International Law*, Cilt: 97, Sayı:2 (ts.), s. 295-310.

Sierra Leone’de, 1991 yılında Liberya desteğiyle hareket eden bir grubun isyan hareketi başlatması üzerine 2002 yılına kadar sürecek olan şiddetli bir iç savaş başlamıştır. İsyanın amacı mevcut hükûmeti devirmek ve iktidarı ele geçirmektir. 2002 yılında iç savaş sona ermiş ve bu iç savaş süresince 50000 ile 70000 arasında insan hayatını kaybetmiş, 2,5 milyon insan ise iç savaş dolayısıyla ikamet ettiği yerleri terk etmek zorunda kalmıştır.

İç savaşın bitiminin ardından Sierra Leone’deki yargı sisteminin zayıflığından dolayı Sierra Leone Devlet Başkanı Tejan Kabbah, BM’ye çağrıda bulunmuş, ulusal ve uluslararası nitelikte bir mahkeme kurulmasını talep etmiştir. Akabinde 14 Ağustos 2000’de, BM Güvenlik Konseyi’nin 1315 sayılı kararıyla BM Genel Sekreteri’ni bir mahkeme kurmak doğrultusunda Sierra Leone Hükûmeti ile görüşmelere başlama konusunda yetkilendirmiştir.³¹⁷ Bunun üzerine, BM ile Sierra Leone arasında imzalanan antlaşmayla iç savaş sırasında işlenen ciddi suçların soruşturulması ve yargılanması amacıyla Sierra Leone için özel mahkeme kurulmuştur.

Mahkemenin yapısı hibrit mahkemenin muhtevasına ilişkin net bir fikir oluşturmak bakımından fevkalade elverişlidir. Buna göre Daireler, Savcılık ve Yazı İşleri organlarından oluşan Mahkemede her dairede üç hâkim görev yapmakta, bu üç hâkimden ikisi BM Genel Sekreteri; biri ise Sierra Leone tarafından atanmaktadır.³¹⁸ Temyiz dairesinde görev yapan beş hâkimden ise üçü BM Genel Sekreteri, ikisi Sierra Leone hükûmeti tarafından atanmaktadır. Temyiz dairesi incelemelerini gerçekleştirirken, eski Yugoslavya ve Ruanda uluslararası mahkemelerinin temyiz dairelerinin kararlarından yararlanmaktadır.

Mahkemenin savcısı da BM Genel Sekreteri tarafından üç yıllık bir süre için atanmış olup 30 Kasım 1996 tarihinden itibaren meydana gelen uluslararası insancıl hukuk ve Sierra Leone hukukunun ciddi ihlallerini soruşturmakla görevlidir.³¹⁹ Savcıya yardımcı olarak Sierra Leoneli bir yardımcı savcı ve Sierra Leoneli personelden oluşan bir ekip görevlendirilmiştir.³²⁰

Statü’nün 2-4. maddesinde Mahkemenin insanlığa karşı suçlar, Cenevre Sözleşmeleri ile II. Ek Protokol’e ortak 3. maddenin ihlalleri, uluslararası insancıl hukukun diğer ciddi ihlalleri bakımından maddi yargı yetkisi olduğu ifade edilmektedir. Devam maddesi olan 5. maddede ise Sierra Leone hukukundaki bazı suçlar sayılmış ve Mahkemenin bu suçlar bakımından da maddi yargı yetkisine sahip olduğu ifade edilmiştir.

Görüldüğü üzere Sierra Leone Özel Mahkemesi gerek kuruluş biçimi, gerek bünyesinde çalışan yargı görevlileri gerekse dikkate alacağı hukuk kuralları bakımından hem ulusal hem de uluslararası unsurları barındırmaktadır. Bu yönüyle Sierra Leone Özel Mahkemesi hibrit mahkeme türüne ilişkin tipik bir örnek oluşturmaktadır. Salt olarak Mahkemenin incelenmesiyle dahi hibrit mahkemelerin muhtevasına yönelik olarak birçok bilgi edinilebilir.

317 BM Güvenlik Konseyi’nin ilgili kararı için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/420605> (E.T. 23/4/2025).

318 Shaw, a.g.e., s. 294.

319 Sierra Leone Özel Mahkemesi Statüsü, m. 15.

320 Sierra Leone Özel Mahkemesi Statüsü, m. 15/4.

Suriye iç savaşının ardından hibrit uluslararası ceza mahkemesinin kurulup kurulamayacağı ise tartışılması gereken bir durumdur. Suriye'de yaşanan son gelişmeler ışığında, Suriye'de yıllar sonra ilk defa tam anlamda egemen bir yönetimin inşa edilme aşamasında olduğu görülmektedir. Elbette, Suriye devletinin köklü bir devlet olması ve hukuk sisteminin oturmuş bir yapı arz ettiği düşüncesiyle, Suriye İç Savaşı esnasında işlenen savaş suçlarının, ulusal yargı yetkisi çerçevesinde cezalandırılması ileri sürülebilir. Bununla birlikte, konunun Suriye sınırlarını aşan ve tüm insanlığı sarsan suçlar boyutu düşünüldüğünde uluslararası nitelikte bir ceza yargısının rol alması gerekliliği de yadsınamaz niteliktedir. Yukarıda tarif edildiği üzere UCM bünyesinde bir yargılamanın söz konusu olması, koşullar gereğince zor görünmektedir. Bununla birlikte, hibrit bir mahkemenin kurulmasıyla birlikte yargılamalar efektif biçimde yürütülebilecektir. Ayrıca hibrit mahkemenin kurulması, yargılamanın daimi mahkemede tamamen uluslararası bir boyutta yürütülmesiyle Suriye devletinin yargılamalarda hiçbir rolünün olmadığı gibi bir algının oluşumuna da engel olabilecektir. Elbette bu doğrultuda, ulusal ve uluslararası unsurlar arasında hassas bir dengenin kurulması elzemdir. Hibrit mahkeme kurulmasının tercih edilmesi durumunda, bu hususun meşakkatli ve uzun sürebilecek bir süreci ifade ettiği de unutulmamalıdır.

4.2. Ulusal Ceza Sorumluluğu

Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın karara bağladığı Bozkurt-Lotus davasında, devletin yetkisinin iki ögeyi barındırdığı ifade edilmektedir: Düzenleme yetkisi ve uygulama yetkisi. Düzenleme yetkisi bakımından devletin bir sınırı bulunmamakta olup devlet dilediği konuyu dilediği gibi düzenlemek bakımından serbesttir.³²¹ Düzenleme yetkisinin sınırını ise uygulama yetkisi oluşturmaktadır. Buna göre, düzenleme konusunda genel yetkiye sahip olan devletin bu düzenlemelerinin uygulanması kural olarak devletin ülkesiyle sınırlıdır.³²² Cezalandırma yetkisi, devletin egemenlik faaliyetlerinin en tipik görünümlerinden birini arz etmektedir. Devlet bu yetkisi kapsamında, bu konudaki uygulama yetkisinin sınırlarını aşmayarak ceza kanunlarını ihlal eden kimseler hakkında yargılama ve cezalandırma faaliyetini tatbik etmektedir. Kişiler üzerinde devletin bu şekilde yargı ve cezalandırma yetkisini kullanması, ulusal yargı yetkisinin konusunu oluşturmaktadır. Yargılama ve cezalandırma faaliyetinin süjesi bireyler bakımından ise bu durum ulusal ceza sorumluluğu adını almaktadır. Bu bölümde, geçiş dönemi adaleti kavramı ortaya konacak, akabinde devletin yargılama yetkisine dair kabul gören ilkeler tanımlanacaktır. Bu ilkelerden evrensellik ilkesi üzerinde durularak farklı devletlerin evrensel yargı yetkisine ilişkin düzenlemeleri ve tutumları açıklanacaktır.

321 Aksar, a.g.e., s. 274.

322 Aksar, a.g.e., s. 274-275.

4.2.1. Ulusal Düzeyde Evrensel Yargılama Yetkisi Kapsamında Sorumluluk

Evrensel yargı yetkisi, günümüz uluslararası hukuk ve uluslararası ceza hukuku gelişmeleri ışığında dünyanın birçok devleti tarafından benimsenmiş ve özellikle tüm insanlığı sarsan, bünyesinde ağır nitelikte insan hakları ihlallerini barındıran suçlar bakımından kabul edilmiştir. Bu doğrultuda birçok devlet, dünyanın neresinde ve kime karşı işlenirse işlensin anılan nitelikte suçların vuku bulması halinde kendisini yargılama ve cezalandırma faaliyetleri bakımından yetkili görerek suçluların cezalandırılması yönünde düzenlemeler yapmışlardır. Devletlerin, aşağıda açıklanacağı üzere istisnai hallerde gündeme gelen bu evrensel yargılama yetkisini kullanması ulusal düzeyde yargılama yetkisinin tatbikinden ibarettir. Aşağıda, evrensel yargı yetkisinin açıklanması ve ortaya konmasından evvel geçiş dönemi adaleti kavramı inceleme altına alınacaktır. Akabinde 4.2.3 numaralı bölümde evrensel yargılama yetkisinin muhtevasıyla birlikte farklı devlet ve örgütlerin evrensel yargı yetkisine ilişkin düzenlemeleri tartışılacaktır.

4.2.2. Geçiş Dönemi Adaleti Uygulamaları

Devletlerin, iç savaş, diktatörlük yönetimi gibi çatışma ortamlarından barış ortamına geçiş süreci çetrefilli bir özellik arz etmektedir. Bu geçişin çetrefilli oluşu elbette, çatışma ortamında gerçekleşen insan hakları ihlalleriyle yüzleşilmesi, bu ihlalleri gerçekleştirenler hakkında soruşturma ve kovuşturma sürecinin yürütülmesi, çatışma ortamında ortaya çıkan zararların telafi edilmesi gibi unsurların çeşitli zorluklar arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Geçiş dönemi adaleti, bu çetrefilli hususun çözümlenmesi ihtiyacına karşılık olarak ortaya çıkan ve ağır hak ihlallerini telafi etme, hakikati ve toplumsal barışın yeniden tesis edilmesini sağlama amacını ihtiva eden bir müessesedir.³²³ Geçiş dönemi adaleti, aşağıda muhtevası detaylıca açıklanacak olan mekanizmalara sahip olup anılan amacına bu mekanizmalar aracılığıyla ulaşmayı hedeflemektedir.³²⁴ Geçiş dönemi adaleti ilk ortaya çıkış döneminde, baskıcı yönetimlerin yahut diktatörlüklerin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine ilişkin yargısal süreci ele almaktayken, sonraları kapsamı anılan durumların yanı sıra şiddetli silahlı çatışmalarda işlenen savaş suçları ve ağır insan hakları ihlallerini de ele alacak ölçüde genişlemiştir.³²⁵

323 İlyas Özcan, “Barışın Tesisi Aşamasında Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonları: Arjantin ve Şili Örneği”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Yalova, 2022, s. 221-252.

324 Merve Yüce Usta, “İşid Terör Örgütünün Geçiş Dönemi Adaleti Çerçevesinde Kısa Tahlili”, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt: 9, Sayı: 2, İstanbul, 2024, s. 105-124.

325 Martina Fischer, “Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice”, *Advancing Conflict Transformation: The Berghof Handbook II*, (ed.) B. Austin, M. Fischer, H. J. Giessmann, Barbara Budrich Publishers, Frankfurt, s. 406-430.

Geçiş dönemi adaletinin mekanizmalarının ortaya konmasından evvel geçiş dönemi adaletinin tanımının ortaya konması gerekliliği bulunmaktadır. Geçiş dönemi adaletine ilişkin yapılan tanımlardan biri, Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi tarafından yapılmış olup bu tanıma göre geçiş dönemi adaleti “Sistematik veya yaygın insan hakları ihlallerine bir yanıttır.”³²⁶ BM Genel Sekreterliği, konuya ilişkin daha detaylı bir tanım getirmiş bulunmaktadır. Buna göre, geçiş dönemi adaleti müessesesi, hesap verilebilirliğin ve uzlaşmanın sağlanması ile adalete hizmet edilmesi amaçlarıyla geçmiş geniş ölçekli ihlallerin mirasıyla yüzleşilmesi girişimlerine ilişkin tüm süreç ve mekanizmaları içermektedir.³²⁷ Bir başka tanıma göre ise geçiş dönemi adaleti, öncül baskıcı yönetimlerin yanlışlarına ilişkin hukuki çarelerle şekillendirilen, siyasi değişim dönemleriyle ilişkili bulunan adalet anlayışından ibarettir.³²⁸

Geçiş dönemi adaletinin ne surette gerçekleştirileceği konunun esaslı temelini teşkil etmektedir. Geçiş sürecinin büyük bir titizlikle yürütülmesi gerekmektedir zira geçiş ülkeleri büyük bir yük taşımaktadır: geçmişin yanlışları.³²⁹ İşte bu süreç, yukarıda anıldığı gibi geçiş dönemi adaletinin mekanizmalarıyla yürütülmektedir.³³⁰ Geçiş dönemi adaletinin dört temel unsuru olduğu ifade edilmektedir: Adalet, hakikat, onarım ve güvence.³³¹ Adalet unsuru, çatışma veya baskıcı yönetim ortamındaki insan hakları ihlalleri faillerinin yargılanması ve suçluların cezalandırılmasını; hakikat unsuru, anılan dönemde meydana gelen ihlallerin ortaya çıkarılmasını; onarım bileşeni, bu dönemde yaşanan ihlaller sonucu ortaya çıkan zararın tazmin edilmesini; güvence unsuru ise mevzubahis ihlallerin tekrar vuku bulmayacağını garanti altına alınmasını ifade etmektedir.³³²

Çatışma ortamlarındaki yaygın ve sistematik insan hakları ihlallerini telafi etmek ve barış ortamına giden yolu hazırlamak gayesiyle ortaya çıkan geçiş dönemi adaleti, toplumsal barışı ve hakikati inşa ederken birtakım yol ve yöntemler kullanmaktadır. Geçiş dönemi adaletinin mekanizmalarının açıklanmasından evvel, geçiş dönemi adaletinde izlenecek yol ve yöntemlerin hangi adalet anlayışı çerçevesinde izleneceği de önem arz etmektedir. Buna göre, iki tür adalet anlayışı ön plana çıkmaktadır: Cezalandırıcı Adalet ve Onarıcı Adalet Anlayışı. Cezalandırıcı adalet, adından da anlaşılacağı üzere suçluların cezalandırılmasını temel hedef belirleyen ve bu doğrultuda hareket eden klasik yargı mekanizmalarının bir

326 “What is Transitional Justice”, International Center for Transitional Justice, <https://www.ictj.org/what-transitional-justice> (E.T. 20/03/2025).

327 Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: Report of the Secretary-General*, S/2004/616 sayılı BM Genel Sekreterliği Raporu, 2016 <https://www.unhcr.org/media/rule-law-and-transitional-justice-conflict-and-post-conflict-societies-report-secretary> (E.T. 20/03/2025).

328 Ruti G. Teitel, “Transitional Justice Genealogy”, *Harvard Human Rights Journal*, Sayı: 16, 2003, s. 69.

329 Zeynep Ardiç, “Searching for Transitional Justice Mechanisms in the Kurdish Question in Turkey: addressing violations of social, economic and cultural rights”, Doktora Tezi, Sussex Üniversitesi, 2018, s. 17.

330 Usta, a.g.e., s. 105.

331 Yunus Emre Erdölen, “AIHM İçtihadı Uyarınca Demokrasiye Geçiş Dönemi Adaletinde Arındırma”, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2024, s. 14.

332 Erdölen, Ag.m., s. 15.

bütünü ifade etmektedir.³³³ Onarıcı adalet ise cezalandırıcı adaletin radikal yönünün budanmasıyla toplumsal barışa giden yolda hareket eden hakikat komisyonlarının pratiğini ifade etmektedir.³³⁴ Geçiş döneminde hangi adalet anlayışının tercih edilmesi gerekliliği her çatışma ve coğrafyanın kendine has özelliklerine göre değerlendirilecek bir husustur. Fikrimizce, yalnızca cezalandırıcı adalete dayalı bir anlayış, hakikatin ortaya çıkartılması amacı doğrultusunda suçluların iş birliği yapma hevesini söndürme riski taşımaktayken; diğer yandan yalnızca onarıcı adalete ağırlık vermek mağdur yakınlarının adalet ihtiyacının tam olarak karşılanmamış gibi hissetmelerine neden olabilecektir. Bu nedenle her iki anlayışın da gözetilerek uygun bir biçimde olayın özelliklerine göre harmanlanması isabetli olacaktır.

Geçiş dönemi adaleti mekanizmaları genellikle dava, hakikat komisyonları, tazminat ve af olarak dört başlıkta mütalaa edilmektedir.³³⁵ Bunun yanı sıra yapısal reformlar,³³⁶ kamuoyundan özür³³⁷ gibi mekanizmaların da zikredildiği görülmektedir.

Dava mekanizması, geçiş dönemi adaletinde en köklü geçmişe sahip mekanizma olup çatışma veya baskıcı yönetim ortamında gerçekleşen ihlallerin faillerinin yargılanması ile cezai sorumluluklarının tesis edilmesini ifade etmektedir.³³⁸ Dava mekanizması, önceki politikaların reddedildiğini cezalandırma gibi radikal bir vasıta ile açıkça ortaya koymakta ve bundan sonraki süreçte bu fiiller bakımından caydırıcılığı sağlamaktadır.³³⁹ Dava mekanizmasının nasıl işletileceğine ilişkin olarak BM tarafından hazırlanan “Çatışma Sonrası Devletlerde Hukuk Araçları: Kovuşturma Girişimleri” raporunun önemli bir yol haritası çizdiğini ifade etmek gerekmektedir.³⁴⁰ Bu zamana kadar dava mekanizması kapsamında Nürnberg Mahkemesi, *ad hoc* mahkeme, UCM modeli ve hibrit mahkeme modeli olmak üzere dört farklı yöntemin benimsenerek uygulandığı görülmektedir.³⁴¹

Hakikat komisyonları, çatışma veya baskıcı yönetim döneminde meydana gelen insan hakları ihlallerinin araştırılması, ortaya çıkarılması ve belgelenecek raporlanması amacıyla geçiş sürecini yürüten hükûmet tarafından oluşturulan organlardır.³⁴² İnsanın doğası gereği sahip olduğu hakikati öğrenme dürtüsüne hizmet eden hakikat komisyonları, gerçeğin

333 Özcan, a.g.e., s. 224-225.

334 Özcan, a.g.e., s. 225.

335 Serdar Güler, “Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi* Cilt:8, Sayı: 32, 2012, s. 43-76.

336 Ardiç, a.g.e., s. 50.

337 Gizem Koç, “Kolombiya’da Barış İçin Özel Yargı: Geçiş Dönemi Adaleti Kapsamında Bir Analiz”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2023, s. 57.

338 Güler, a.g.e., s. 53.

339 Koç, a.g.e., s. 50.

340 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, *Rule of Law Tools of Post Conflict States: Prosecution Initiatives*, New York ve Cenevre, 2006. İlgili raporun metnine ulaşmak için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/580041?v=pdf> (E.T. 21/3/2025).

341 Güler, a.g.e., s. 55.

342 Teitel, s. 78.

ortaya çıkarılmasıyla mağdurların yaralarının sarılmasını hedeflemektedir.³⁴³ Bu yönüyle hakikat komisyonları, onarıcı adalet anlayışına hizmet eder bir pozisyonda bulunmaktadır.³⁴⁴ Kuşkusuz, hakikat komisyonları sorumluların cezalandırılmasını ve mağdurların zararlarının giderilmesini sağlamak bakımından da önemli bir yer tutmaktadır.³⁴⁵ Doğal olarak, hakikat bilinmeksizin cezalandırma ve tazmin etmenin gerçekleşmesi mümkün değildir. Hakikat komisyonlarının son dönemde uygulama alanı bulduğu yerler arasında; Güney Afrika, Arjantin, Şili, El Salvador, Gana, Guatemala, Liberya, Fas, Panama, Peru, Filipinler, Sierra Leone, Güney Kore ve Doğu Timor'un bulunduğu belirtilmektedir.³⁴⁶ Bu örneklerden özellikle Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun sergilediği başarılı pratikler, hakikat komisyonlarının geçiş dönemi adaleti mekanizmaları içerisinde popüleritesinin artmasını sağlamıştır.

Tazminat, adından da anlaşıldığı üzere insan hakları ihlallerinin mağdurlarının zararlarının giderilmesi amacı taşıyan bir geçiş dönemi adaleti mekanizmasıdır. Tazminatın öneminin nakit ödemeden çok daha fazlası olduğu, bir toplumun verilen zararları tanıma, bu zararlardan dolayı pişmanlık duyma ve bu zararları giderme yönünde sahip olduğu kararlılığın bir tezahürü olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁷ Bu doğrultuda tazminatta tarziye de mündemiçtir.

Af ise geçiş dönemi adaletinin en çok kullanılan mekanizması olması itibarıyla önemli bir yere sahiptir.³⁴⁸ Af, "istisnai durumlarda kabul edilen ve temel fonksiyonu belirli kişi veya kişilere karşı belirli türdeki suçlara ilişkin kovuşturma olasılığı ile sonuçlarını, ortadan koşullu veya koşulsuz biçimde kaldırmak olan hukuki tedbir" olarak tanımlanmaktadır.³⁴⁹ BM ve diğer uluslararası örgüt ile aktörlerin af konusunda karşıt bir tutum sergilediği ifade edilmekle birlikte geçiş dönemlerinde, barış ile adalet arasındaki ikilemde barışın sağlanması adına af yolunun tercih edildiğine rastlanılmaktadır.³⁵⁰ Af mekanizması, hak ihlallerini gerçekleştiren kimselere af tanınmasıyla barışın ve uzlaşmanın sağlanamayacağı gerekçesiyle eleştirilere de konu olmaktadır.³⁵¹ Son olarak, affın en çok tercih edilen mekanizma olması itibarıyla, Dünyanın her yerinde geniş bir uygulama yelpazesine sahip olduğu görülmektedir.³⁵²

Suriye halkı, 1971 yılından beri Esed ailesinin diktatörlük yönetimi altında zulme maruz kalmaktaydı. Özellikle mezhepsel ve siyasal gerekçelerle rejim, kendi mezhep ve ideolojisiyle

343 Ardıç, a.g.e., s. 42.

344 Gülener, a.g.e., s. 57.

345 Özcan, a.g.e., s. 227.

346 Christina Binder, "Introduction to the Concept of Transitional Justice", *Transitional Justice - Experiences from Africa and the Western Balkans*, 2013, s. 9-29.

347 Dilek Kurban ve Mesut Yeğen, Adaletin Kıyısında: "Zorunlu" Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler: 5233 sayılı Tazminat Yasası'nın bir Değerlendirmesi- Van Örneği, TESEV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 30.

348 Gülener, a.g.e., s. 52.

349 Mark Freeman, "Amnesties and DDR Programs" (International Center for Transitional Justice, 2010).

350 Ardıç, a.g.e., s. 54-55.

351 Koç, a.g.e., s. 47.

352 Gülener, a.g.e., s. 66.

uyum sağlamayan kişiler üzerinde büyük bir baskı kurmaktaydı. Bunun üzerine 2011 yılında Arap Baharı protestoları Suriye'yi de etkisi altına almış ve 13 yıldan uzun süren iç savaş esnasında Esed rejimi ve güçleri, tüm insanlığı etkisi altına alan ağır nitelikte suçlar işlemiştir. Nihayet muhalif güçler tarafından Esed rejimine son verilmiş ve yeni Suriye hükûmeti kurulmuştur. Suriye devleti, ağır insan hakları ihlallerini içeren diktatörlük yönetimi ve çatışma ortamını uzun süre boyunca deneyimleyen bir devlet olarak şu anda barış ortamına geçiş süreci içerisinde. Bu nedenle geçiş dönemi adaletinin ve mekanizmalarının Suriye devletinde uygulanması bakımından elverişli koşullar mevcuttur. Nitekim rejimin yıkılmasıyla beraber yıllardır Sednaya Hapishanesi'nde uygulanan işkence ve zulümlerin ortaya çıkması, tespiti ve yargılanması gereken birçok hakikatin bulunduğunu gösterir niteliktedir. Bu nedenle Suriye devletinde barışın tesisine giden yolda hakikatin açığa çıkartılması ve suçluların cezalandırılması yönünde, geçiş dönemi adaletinin uygulanması mümkündür. Esed rejimi suçlarının ele alınması hem uluslararası hem de ulusal düzeyde “adli yargılamalar” ve “toplumsal iyileşme süreçleri”ni içeren geçiş dönemi adaleti yaklaşımlarını gerektirir. Bahsedilen mekanizmaların eş zamanlı ve birbirini tamamlayıcı şekilde işletilmesi, mağdurların haklarına kavuşmasını, toplumsal güvenin yeniden inşasını ve benzer ihlallerin tekrarını engellenmesini sağlayacaktır.

4.2.3. Diğer Ülke Mahkemeleri Önünde Ceza Yargılaması

Yetki, bir devletin gerçek kişiler, eşyalar ve olaylar üzerinde uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde düzenleme yapma veya bunları etkileme gücünü ifade eden bir kavramdır. Bu kavram; uluslararası hukukun temel ilkeleri arasında yer alan devlet egemenliği, devletlerin eşitliği ve devletlerin iç işlerine müdahalede bulunulmaması prensipleriyle doğrudan ilintilidir. Yetki, mevcut hukuki ilişkiler üzerinde değişiklik yapma veya bu ilişkileri sona erdirmeye amacıyla güç kullanma biçimi olarak tanımlanmakta olup bu yönüyle devlet egemenliğinin asli unsurlarından birini oluşturur.³⁵³ Devletin yetki kullanımı; yasama, yürütme ve yargı organlarının faaliyetleri aracılığıyla somutlaşır. Her durumda, yetkili devlet organları, ilgili hukuk düzeni tarafından tanınan ve belirlenmiş olan kamu otoriteleri, kendilerine tevdi edilen görev ve fonksiyonları yerine getirerek toplumsal yaşam üzerinde çeşitli biçimlerde etkiye bulunmaktadır.³⁵⁴ Bu çalışmada, öncelikle yetki kavramı ve devletin yargı yetkisine ilişkin ilkeler ortaya konacak, bu ilkelerden evrensellik ilkesi üzerinde durulacaktır. Evrensellik ilkesi, ayrıca çalışma konusu bakımından önem arz eden ülkeler yönünden incelenecektir.

Devlet egemenliğinin gereği olarak ülkesi dâhilinde kamu düzenini sağlamak üzere kişiler ve mallar ile alakalı cezai ve hukuki düzenlemeler yapma ve uygulama hususunda münhasır

353 Shaw, a.g.e., s. 461

354 Shaw, a.g.e., s. 461.

hak sahibidir.³⁵⁵ Bu bağlamda devlet oluşturduğu hukuki düzenlemelerin uygulanmasında serbestçe belirleme yetkisine sahiptir. Bu husus, devletin ulusal yargı yetkisinin temelini teşkil eder.

Bu kapsamda, bir devletin yargı yetkisi temel olarak kendi topraklarıyla sınırlı olmakla birlikte, uluslararası hukukta aksi yönde bağlayıcı bir norm bulunmadığı sürece, devletler, ceza yargı yetkisini belirli koşullar altında sınırlarının ötesine taşıma konusunda takdir yetkisine sahiptir. Ceza normlarının hangi kişiler, yerler veya olaylar üzerinde uygulanacağına ilişkin karar alma yetkisi, devletin egemenlik yetkisinin bir tezahürüdür.

Ancak ceza hukukunun uygulanmasında esas alınan kamu yararı ilkesi uyarınca, devletlerin egemenlik sahası dışında işlenen fiillere ilişkin olarak kendi ceza yasalarını uygulamaları çoğu durumda pratik ve ekonomik açıdan rasyonel değildir. Bu tür uygulamalar, sınırlı yarar sağlamakla birlikte, ciddi yargılama güçlükleri, maddi külfetler ve uluslararası ilişkilerde gerilim yaratma potansiyeli taşır.³⁵⁶ Bu nedenledir ki devletler, ceza normlarının uygulama alanını belirli esaslara bağlı olarak sınırlandırma yoluna gitmişlerdir.

Ceza kanunlarının uygulama alanına dair bu sınırlamalar, doktrinde beş temel ilke çerçevesinde değerlendirilmektedir: mülkilik ilkesi, vatandaşlık ilkesi, pasif vatandaşlık, koruma ilkesi ve evrensellik ilkesi.

Mülkilik (Ülkesellik) İlkesi: Ülkesel esasa göre yetki kullanımı, bir devletin kendi ülkesinde egemenliğini kullanmasının bir yönüdür ve devletin sahip olduğu hukuki yetkilerin uygulanmasının vazgeçilmez temelini teşkil eder.³⁵⁷ Devletin egemenlik emarelerinden en temel öğelerinden bir tanesi cezai yargılama yetkisidir. Uluslararası ceza hukukunda, devletlerin cezai yargılama yetkisi genellikle egemenlik ilkesine dayanır ve suçun işlendiği yer devleti bu yetkiyi kullanır. İşte devletin ülkesi üzerindeki olaylar bakımından yetki kullanması, ülkesellik ilkesine dayanmaktadır. Ancak bazı istisnai durumlarda, suçun işlendiği yerin dışında kalan devletler de yargılama yetkisini kullanabilmektedir. Özellikle ağır suçlar bakımından (örneğin; savaş suçları, insanlığa karşı suçlar veya terör eylemleri gibi), ilgili devletlerin menfaatlerinin ihlali söz konusu olduğunda bu devletler yargı yetkisi talep edebilir. Bu tür durumlarda, suçun etkilerinin başka devletlerde hissedilmesi veya failerin başka bir devlette bulunması gerekçe olarak gösterilebilir. Uygulamada, devletler arası yargı yetkisi çatışmalarında uluslararası hukuk kuralları ve mahkeme kararları yol gösterici olmaktadır. Bu bağlamda devletlerin ceza hukuku yetkisini kullanırken hem kendi egemenlik alanlarını hem de uluslararası düzenlemeleri dikkate almaları gerekmektedir.³⁵⁸

Vatandaşlık İlkesi: Vatandaşlık ilkesi uyarınca, failin veya mağdurun vatandaşlığına dayanarak ceza normlarının uygulanması öngörülür. Bu ilke, vatandaşın hangi ülkede

355 Aksar, Yusuf, *Uluslararası Hukuk*. 1. Cilt. Ankara: Seçkin Yayınevi, 5. Basım, 2019, s. 275.

356 Bassiouni, M. Cherif 2008, *International Criminal Law*, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s. 121–123.

357 Shaw, a.g.e., s. 466.

358 Aksar, a.g.e., s. 277-278.

bulunduğuna bakılmaksızın devletin cezai yetkisini uygulanabilirliğini ifade eder.³⁵⁹ Devlet, vatandaşın suç oluşturan eylemini cezalandırmak için kişinin fiili gerçekleştirdiği ülkede bulunmasını beklemeksizin yargı yetkisini kullanabilir. Uygulamada özellikle ağır suçlar, vatana ihanet, insanlığa karşı suçlar gibi durumlarda sıklıkla uygulama alanı bulur. Bu ilke, Anglo-Sakson sisteminde sınırlı biçimde uygulanırken; Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde daha yaygın olarak kabul görmektedir. Vatandaşlık ilkesi, uluslararası ceza hukuku bakımından devletlerin cezai egemenlik yetkilerini genişletmeleri açısından önemlidir.³⁶⁰

Pasif Vatandaşlık İlkesi: Pasif vatandaşlık ilkesi, ulusal ceza hukukunda mağdura göre şahsilik ilkesi olarak yer almakta olup suçun mağdurunun vatandaşı olduğu devletin yargı yetkisini esas alır. Bu ilke, suçun nerede ve kim tarafından işlendiğine bakılmaksızın mağdurun vatandaşlığı üzerinden devletin yargılama yetkisini kullanmasına imkân tanımaktadır. Uluslararası hukukta diplomatik koruma hakkıyla ilişkilendirilen bu yaklaşım, özellikle terörle mücadele ve yurt dışında bulunan vatandaşlara yönelik işlenen suçlarda önem kazanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren devletler, vatandaşlarını hedef alan terör eylemlerine karşı yurt dışında yargı yetkilerini kullanmaya başlamış, bu doğrultuda yasal düzenlemeler yapmışlardır. İsrail’in Mavi Marmara müdahalesi sonrasında Türkiye’nin başlattığı yargı süreci, bu ilkenin uygulanmasına dair somut bir örnek teşkil etmektedir.³⁶¹

Koruma İlkesi: Koruma ilkesi, devletin temel menfaatlerine yönelik saldırılar karşısında ceza yargı yetkisinin sınır ötesi biçimde kullanılmasına imkân tanır. Bu ilke kapsamında devletin çıkarları geniş yorumlanabileceğinden, kötüye kullanım riski de bulunmaktadır. Uygulamada genellikle vatana ihanet, sahte para basımı, casusluk gibi devlete karşı işlenen suçlar bu kapsama girmektedir. Uluslararası alanda en bilinen örnek, uluslararası hukuka uygunluğu tartışma konusu olmakla birlikte; İsrail’in Nazi savaş suçlusunu Adolf Eichmann’ı Arjantin’den kaçırarak yargılamasıdır. Koruma ilkesi, zaman içerisinde ekonomik çıkarların korunması amacıyla da genişletilmiş ve özellikle Anglo-Sakson sistemlerde yaygın bir hâle gelmiştir. Bu durum, devletlerin uluslararası düzeyde yetki çatışmasına yol açabilecek geniş yorumlu uygulamaları da beraberinde getirmiştir.³⁶²

Evrensellik İlkesi: Çalışma konusu bakımından önem arz eden evrensel yargı yetkisi, devletlerin egemenlik sınırları dışında işlenen ve uluslararası toplumun tamamını ilgilendiren suçlar bakımından yargı yetkisi kullanmalarına olanak tanıyan bir müessesedir. Bu bağlamda uluslararası toplumun ortak menfaatlerini ihlal eden; soykırım, işkence, insan ticareti gibi suçlar bakımından her devletin yargı yetkisi kullanabilmesini kabul eder.³⁶³ Bu ilke, özellikle

360 Shaw, a.g.e., s. 471.

361 Aksar, s. 278-279.

362 Aksar, s. 283-284.

363 Shaw, s. 477.

ağır ihlallerin cezalandırılmasında 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ile somutlaşmıştır. UCM'nin kuruluş süreci de bu gelişmenin bir sonucudur. Nuremberg ve Tokyo Mahkemeleri, insanlığa karşı suçlar gibi ağır uluslararası suçların bireysel sorumluluk temelinde yargılanmasında öncül rol oynamıştır. İsrail'in Eichmann davası ve Belçika'nın Kongo davası gibi örnekler, evrensel yargı yetkisinin ulusal mahkemeler eliyle uygulanmasının önünü açmıştır. Özellikle Eichmann kararında Kudüs Mahkemesi, insanlığa karşı suçların evrensel hukuk normlarına aykırılığı gerekçesiyle İsrail'in yargılama yetkisini kabul etmiştir. Tüm bu gelişmeler, devletlerin uluslararası ceza hukuku düzenlemeleriyle ulusal hukuklarını uyumlaştırma çabasını hızlandırmıştır. Özellikle UCM'nin kuruluşuyla birlikte, devlet başkanları ve hükûmet yetkililerinin yargıdan bağışıklık durumlarının zayıfladığı aşikârdır. Artık devlet başkanı, bakan ya da üst düzey bir yetkili olmak, uluslararası suçlar bakımından yargılamaya engel teşkil etmemektedir. Bu dönüşüm, uluslararası hukukun birey merkezli yapıya evrilmesinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.³⁶⁴

Bu ilkeler, ceza hukukunun uluslararası boyut kazanmasını sağlayarak hem devletler arası iş birliğini güçlendirmekte hem de suçun faillerine karşı etkili mücadele olanağı sunmaktadır.

Çalışma konusu bakımından, evrensellik ilkesini önem arz eden birtakım ülke veya topluluklar bakımından incelemek gerekmektedir. Aşağıda evrensellik ilkesi; ABD, Çin, Rusya, Avrupa Konseyi ve Türkiye bakımından incelemeye tabi tutulacaktır.

ABD: Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemde ortaya çıkan tek kutuplu güç dengesi içerisinde ABD, Avrupa Birliği'nin siyasi, ekonomik ve askerî kapasitesini artırma çabalarına rağmen, küresel liderlik rolünü büyük ölçüde sürdürmektedir. ABD'nin bu konumu, uluslararası hukuka ilişkin tutumlarına da yansımaktadır. Özellikle evrensel yargı yetkisi konusunda tarihsel olarak sergilediği çekingен ve hatta karşıt duruş dikkat çekicidir.³⁶⁵

1948 yılında Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin hazırlık sürecinde, evrensel yargı yetkisi prensibinin sözleşmeye dâhil edilmesi yönündeki önerilere ABD tarafından sert şekilde karşı çıkmıştır. ABD delegasyonu bu yetkiyi “uluslararası hukukun en tehlikeli ve kabul edilemez prensiplerinden biri” olarak nitelendirmiştir.³⁶⁶

Bu yaklaşım, 1998 yılında kabul edilen Roma Statüsü sürecinde de devam etmiştir. UCM'nin kurulmasına dair Tüzük, 120 devletin katılımıyla kabul edilmiş olsa da ABD, bu metne karşı oy veren 7 devletten biri olmuş ve müzakereler sırasında aktif bir muhalefet yürütmüştür.

364 Aksar, a.g.e., s. 282-283.; Burak Kaya, “Uluslararası Ceza Hukuku'nda Evrensellik İlkesi”, *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi* Cilt:2, Sayı: 1, 2020, s. 46-60.

365 S. Sinan Kocaoğlu, “Evrensel Yetki”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 60, 2005, s. 12.

366 William A. Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, 2. Baskı, Cambridge University Press, 2009.

ABD'nin bu tutumu, uluslararası ceza yargılamalarının kendi askerî ve sivil yetkililerine yönelmesi ihtimaline duyulan endişeye dayanmaktadır. Özellikle barış gücü operasyonları ve uluslararası müdahalelerde görev yapan personelin olası yargılamalara maruz kalma riski, ABD'yi bu tür mekanizmalara karşı temkinli kılmıştır.³⁶⁷

Bununla birlikte, ABD'nin bu geleneksel pozisyonunda son yıllarda belirli ölçüde esneme gözlemlenmektedir. 2000'li yılların başından itibaren; özellikle insan ticareti, terörizm ve işkence gibi uluslararası suçlarda sınırlı da olsa evrensel yargı yetkisine başvurduğu vakalar ortaya çıkmıştır. Örneğin, *Torture Victim Protection Act* (1991) ve *Alien Tort Claims Act* (ATCA) gibi düzenlemeler yoluyla, yabancı uyrukluların ABD mahkemelerinde belirli ağır ihlaller nedeniyle dava açmalarının önü açılmıştır.³⁶⁸

Bu gelişmeler, ABD'nin evrensel yargı yetkisine karşı önceki mutlak ret pozisyonunu bir ölçüde revize ettiğini ve uluslararası ceza adaletine seçici biçimde entegre olmaya başladığını göstermektedir.

Çin: Çin Halk Cumhuriyeti'nde evrensel yargı yetkisine ilişkin düzenlemeler, doğrudan Çin Ceza Kanunu'nda (*中华人民共和国刑法*, 1997)³⁶⁹ yer almakta ve bu yetki yalnızca belirli durumlarla sınırlı olarak tanınmaktadır. Bu düzenlemeler, Kanun'un 6, 7, 8 ve 9. maddelerinde yer almaktadır. Ceza Kanununun 6. maddesine göre, Çin Halk Cumhuriyeti topraklarında işlenen suçlarda Çin Halk Cumhuriyeti yargılama ve cezalandırma yetkisine sahiptir. Kanunun 7. maddesi ise Çin Halk Cumhuriyeti toprakları ve karasuları dışında, bu Kanun'da belirtilen bir suçu işleyen Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşına uygulanır. Kanun'un 8. maddesine göre, Çin dışında yabancı bir kişi tarafından Çin vatandaşına karşı veya Çin'in menfaatlerine zarar verecek şekilde işlenen suçlar, eğer Çin yasaları uyarınca ağır suç teşkil ediyorsa ve fail başka bir ülkede yargılanmamışsa, Çin mahkemeleri bu kişileri yargılayabilir. Bu hüküm, evrensel yargı yetkisine açıkça atıf yapmasa da pratikte koruma ilkesi ve sınırlı biçimde evrensel yetki kapsamında yorumlanabilir. Madde 9 ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin akdettiği veya katıldığı uluslararası antlaşmalarda öngörülen ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu antlaşmalarda öngörülen yükümlülükler kapsamında, cezai yargı yetkisini kullandığı suçlara uygulanır. Bu madde kapsamında evrensel yargı yetkisine yer verilmiş ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde yer alan suçlar bakımından devletin suç nerede işlenirse işlensin yargı yetkisinin doğduğu ifade edilmektedir. Madde metninde, hangi suçlar bakımından evrensel yargı yetkisinin uygulanacağını yerine Çin Halk Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde yer alan suçlar bakımından

367 Jack L. Goldsmith, "The Self-Defeating International Criminal Court", *The University of Chicago Law Review*, Cilt: 70, Sayı: 1, 2003, 89-104.

368 Benjamin Stephens, "The Amoral Profit: Transnational Corporations and Human Rights." *Berkeley Journal of International Law*, Cilt: 20, Sayı:1, 2002, s. 45-90.

369 14/3/1997 tarihli Çin Halk Cumhuriyeti Ceza Kanunu (*中华人民共和国刑法*).

yargı yetkisinin uygulanacağını ifade edilmesinin tercih edilmesi dikkat çekicidir. Nitekim Çin'in taraf olduğu BM İşkenceye Karşı Sözleşme (1984)³⁷⁰ gibi bazı uluslararası sözleşmeler evrensel yargı ilkesine dayalı yükümlülükler içermektedir ve bu yükümlülükler, iç hukukun uygulanması sürecinde teorik bir zemin oluşturmaktadır.

Belirtilmelidir ki Çin, Roma Statüsü'ne taraf değildir ve UCM ile iş birliği içinde değildir; bu da evrensel ceza adaleti anlayışına temkinli yaklaştığını göstermektedir. Nitekim akademik literatürde de Çin'in egemenlik ilkesine sıkı sıkıya bağlı kaldığı, evrensel yargı yetkisini ancak ulusal güvenlik veya politik çıkarlarla örtüştüğünde uygulamaya yanaştığı vurgulanmaktadır. Nihayet Çin'de evrensel yargı yetkisi normatif olarak tanınmakla birlikte hem hukuki altyapı hem de siyasal irade bakımından oldukça sınırlı ve pragmatik bir çerçevede uygulandığı ifade edilmektedir.³⁷¹

Rusya: Rusya Federasyonu'nda evrensel yargı yetkisi, anayasal düzenlemeler ve taraf olunan uluslararası sözleşmeler aracılığıyla kendine teorik bir zemin bulsa da uygulamada bu yetkinin oldukça sınırlı biçimde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Rusya Anayasası'nın 15. maddesinin 4. fıkrası, genel kabul görmüş uluslararası hukuk ilkeleri ile antlaşmaların iç hukuk üzerinde üstünlüğünü kabul etmekte ve bu suretle uluslararası ceza hukukuna ilişkin yükümlülüklerin doğrudan iç hukuka yansımaları mümkün kılmaktadır (Constitution of the Russian Federation, Article 15(4)).³⁷²

Rusya'da ceza mahkemelerinin evrensel yargı yetkisine ilişkin düzenlemeleri esas olarak Rusya Federasyonu Ceza Kanunu (Уголовный кодекс Российской Федерации, 1996)³⁷³ ve Ceza Muhakemesi Kanunu (Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации, 2001)³⁷⁴ çerçevesinde şekillenmektedir. Her iki metin, cezai yargılama yetkisini ağırlıklı olarak teritoryal ve kişisel ilkelere dayandırmakla birlikte, uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükler yoluyla, sınırlı düzeyde evrensel yargı yetkisine yönelik uygulama imkânı sunmaktadır.

Rusya Federasyonu Ceza Kanunu'nun 11. maddesi Rusya Federasyonu topraklarında suç işleyen herhangi bir kişinin, bu Kanun uyarınca cezai sorumluluğa tabi tutulacağını düzenlerken 12. maddesi, yabancı bir ülkede yabancı uyruklularca işlenen suçların yargılanabilmesi için suçun uluslararası anlaşmalarla öngörülmüş olması şartını aramaktadır (УК РФ, madde - 11 12). Bu hüküm; işkence, soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası

370 BM İşkenceye ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme.

371 Donald C. Clarke, "The Chinese Legal System and the Globalization of Law", In *Globalization and the Future of the Law*, (ed.) David B. Wilkins, Oxford University Press, Oxford, 2018, s. 263–289.

372 12/12/1993 tarihli Rusya Federasyonu Anayasası (Constitution of the Russian Federation), m. 15(4) <http://www.constitution.ru/en/10003000-02.htm> (E.T. 23/4/2025).

373 13/6/1966 tarihli Rusya Federasyonu Ceza Kanunu (Criminal Code of the Russian Federation/Уголовный кодекс Российской Федерации). No. 63-ФЗ.

374 18/12/2001 tarihli Rusya Federasyonu Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (Criminal Procedure Code of the Russian Federation/Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации), No. 174-ФЗ.

hukukça tanınan evrensel suçlar bakımından teorik bir dayanak oluşturmakta ancak bu yetkinin kullanılabilmesi için uluslararası anlaşmanın varlığı gerekmektedir. Ancak Kanun'un 34. bölümünde, 360-353. maddeler arasında "Soykırım" (m. 357), "Yasaklanmış Savaş Araç ve Yöntemlerinin Kullanımı (m. 356)" vb. evrensel nitelikli birtakım suçlara yer verilmiştir. Bu iki maddede yer alan suç tanımlarında, suçun işlendiği yere dair bir sınırlama yapılmaksızın yargı yetkisinin evrensel olarak genişletildiği görülmektedir.

Nitekim Rusya Federasyonu'nun taraf olduğu BM İşkenceye Karşı Sözleşme (1984) gibi bazı sözleşmeler, sözleşmeciler devletlere evrensel yargı yetkisi öngörmekte ve taraflardan yargılama yükümlülüğü talep etmektedir. Buna karşın, doktrinde vurgulandığı üzere Rusya'nın bu yetkiyi fiilen kullanma konusunda son derece temkinli bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Doktrinde, Rusya'nın yargı yetkisini genişletme konusunda uluslararası normları yalnızca siyasi çıkarlarıyla uyumlu olduğu ölçüde kabul ettiği ileri sürülmektedir.³⁷⁵ Ayrıca, Roma Statüsü'nün 2000 yılında imzalanıp, 2016 yılında imzasının geri çekilmesi de Rusya'nın evrensel ceza adaletine mesafeli duruşunu pekiştirmektedir. Bu çerçevede, Rusya'da evrensel yargı yetkisi hem normatif hem de pratik düzeyde oldukça sınırlı kalmakta, mevcut düzenlemeler ise daha çok sembolik ve uluslararası taahhütlerle sınırlı bir içeriğe sahip olmaktadır.

Avrupa Konseyi: Avrupa Konseyi, insanlığa karşı suçlar bağlamında sadece bir insan hakları koruma örgütü değil, aynı zamanda evrensel yargı yetkisini teşvik eden ve normatif altyapısını geliştiren önemli bir aktör olarak öne çıkmaktadır.³⁷⁶

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), bu çerçevede özellikle yaşam hakkı (madde 2) ve işkence yasağı (madde 3) gibi normların sistematik ihlallerine karşı etkili iç hukuk yollarının işletilmesi gerekliliğini önemle vurgulamaktadır.³⁷⁷

Evrensel yargı yetkisi ilkesi uyarınca, insanlığa karşı suçların herhangi bir devletin mahkemesinde yargılanabilmesi mümkündür. Bu, suçların belirli bir devlet sınırına hapsedilemeyecek derecede ağır ve tüm insanlığı ilgilendiren mahiyette görülmesi ile ilişkilidir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 30 Nisan 2002 tarihinde kadınlara yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin olarak üye devletlere yönelik bir tavsiye kararı benimsemiştir. Bu kararda, özellikle çatışma ve çatışma sonrası dönemlerde kadınlara yönelik şiddetin önlenmesine dair özel önlemlere yer verilmiştir. Kararın 69. paragrafında üye devletlerin; tecavüz, cinsel kölelik, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma ve benzeri ağırlıktaki diğer cinsel şiddet türlerini, insan haklarının ciddi ihlali olarak tanımlamaları ve bu eylemleri,

375 Marko Milanovic, "From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties." *Human Rights Law Review*, Cilt: 8, Sayı: 3, 2008, s. 411-448.

376 Cassese, s. 287.

377 AİHM, *Kaya/ Türkiye*, B. No. 22729/93, 19/2/1998.

silahlı çatışmalar sırasında işlendiğinde savaş suçu; daha geniş bir saldırının parçası olarak işlendiğinde ise insanlığa karşı suç kapsamında cezalandırmaları gerektiği ifade edilmiştir³⁷⁸

Bu bağlamda evrensel yargı yetkisi uygulamaları, birçok Avrupa ülkesi tarafından da benimsenmiş durumdadır. Almanya ve Fransa başta olmak üzere bazı Avrupa devletleri, insanlığa karşı suçlara ilişkin kovuşturmaları, failin veya mağdurun vatandaşı olmaması hâlinde bile gerçekleştirebilmektedir. Bu durum, Avrupa Konseyi'nin genel hukukî yönelimiyle tutarlılık arz etmekte ve AIHM'nin pozitif yükümlülükler doktriniyle de örtüşmektedir.

Her ne kadar Avrupa Konseyi'nin doğrudan bir yargı yetkisi bulunmasa da evrensel yargı yetkisini teşvik eden söylem ve normları, taraf devletlerin iç hukuklarına yön verici niteliktedir. Konsey'in insan haklarını koruma işlevi, ceza adaleti mekanizmalarıyla doğrudan kesişmese de insanlığa karşı suçlara karşı gösterdiği duyarlılık ve bu suçlara karşı cezai yaptırımların uygulanmasını destekleyen politikaları ile evrensel yargı yetkisinin yaygınlaştırılmasına katkı sağlamaktadır.

Türkiye: Evrensellik ilkesi; Türk ceza hukukunda ilk olarak 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 4. maddesinde düzenlenmiş, günümüzde ise 5237 sayılı TCK'nin 13. maddesi ile güvence altına alınmıştır. Bu madde kapsamında, belirli ağır suçların kim tarafından ve nerede işlendiğine bakılmaksızın Türkiye'de yargılanabilmesi mümkündür. Suçun faili ya da mağdurunun vatandaşlık bağına gerek duyulmaksızın Türkiye, evrensel yargı yetkisini kullanabilmektedir.³⁷⁹ Madde kapsamındaki suçlar arasında; işkence, soykırım ve insanlığa karşı suçların yanı sıra, devletin egemenliği ve saygınlığını hedef alan fiiller de yer alır. Öğretide, 13. maddenin 1. fıkrasının b bendinin ise evrensellik ilkesi kapsamında değil, devleti koruma ilkesi doğrultusunda düzenlendiği yönünde değerlendirilmektedir.³⁸⁰

13. maddenin 2. fıkrası, bazı suçlar için Türkiye'de yargılama yapılabilmesini Adalet Bakanı'nın talebine bağlamaktadır. Bu hüküm, uluslararası hukukla uyumlu bir biçimde yargı yetkisinin kullanılmasında siyasi bir denge mekanizması işlevi görmektedir. Aynı zamanda bu düzenleme, devletin dış ilişkilerde karşılaşılabileceği olası diplomatik sorunların önüne geçmek amacıyla yargılama sürecine kontrollü bir müdahale amacı taşımaktadır. Maddenin 3. fıkrası ise faile başka bir devlette aynı suçtan dolayı beraat veya mahkûmiyet kararı verilmiş olsa bile, Türkiye'nin aynı fiil için yeniden yargılama yapabileceğini belirtmektedir. Bu hüküm, evrensel yargı yetkisinin etkin kullanılabilmesi açısından oldukça kritiktir. Çünkü bazı devletlerdeki yargılamalar göstermelik olabileceğinden, adaletin sağlanması

378 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Üye Devletlerde Kadınların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin 5 (2002) Sayılı Tavsiye Kararı, Rec(2002)5, 30/4/2002, para. 69.

379 M. Emin Artuk ve Ahmet Gökçen, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 1110-1111.

380 Artuk ve Gökçen, a.g.e., s. 1107.

amacıyla ikinci bir yargılama gerekebilir.³⁸¹ Uluslararası hukukta “*ne bis in idem*” yani “aynı suçtan iki kez yargılanmama” ilkesi genel bir kuraldır. Ancak bu ilke, ciddi insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda Kanunumuz uyarınca esnetilebilmektedir. Türkiye’nin bu doğrultudaki düzenlemesi de uluslararası hukuktaki gelişmelerle paralellik göstermektedir. Evrensellik ilkesinin etkin uygulanması, insan hakları ve uluslararası ceza hukuku açısından önemli bir güvence mekanizmasıdır. Türkiye’nin mevzuatında bu ilkenin yer alması, küresel ölçekte suçla mücadele ve insan haklarının korunması bakımından olumlu bir adımdır. Belirtmek gerekir ki, TCK’de uluslararası nitelikli suçlar Roma Statüsü’yle de büyük ölçüde uyum içerisindedir. Türkiye Roma Statüsü’ne taraf olmamakla birlikte uluslararası ceza hukukunda yaşanan gelişmeleri ıskalamamış ve iç hukukunda bu gelişmelere uygun düzenlemeleri gerçekleştirmiştir.

Evrensel yargı yetkisi, devletler tarafından genellikle benimsenmiş bir yetki olup uluslararası nitelikteki suçların devletlerin ülkesinde işlenmese bile cezalandırılabilirliğinin önünü açan düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Suriye’de iç savaş esnasında Esed rejimi tarafından birçok katliam, yasaklı silah kullanımı, işkence gibi tüm insanlığı sarsan ağır nitelikte suçlar işlenmiştir. Bu suçların işlenmesi dolayısıyla, suç faillerinin yukarıda anılan ve bu suçların evrensel yargı yetkisine dâhil edildiği devletlerde yargılanması, tutuklanması ve cezalandırılması mümkündür. Bu kişilerin, yargılamayı gerçekleştiren devletin ülkesinde veya vatandaşlarına karşı bu suçu işleyip işlememesinin bir önemi yoktur. Bu nedenle örneğin, Rusya’da bulunan Beşşar Esed’in Rusya Federasyonu ceza kanununda tanımlanan evrensel yargı yetkisine tabi suçlar bakımından yargılanması, tutuklanması ve cezalandırılması mümkündür. Ancak uzun yıllar Esed hükûmetinin destekçisi konumunda bulunan Rusya’nın bu konuda adım atması pek mümkün görünmemektedir.

381 Artuk ve Gökçen, a.g.e., s. 1112.

Orta Doğu'nun en acımasız ve en çok insan hakları ihlallerini gerçekleştiren rejimlerinden birinin tesis edildiği Suriye'de, 2011-2024 arasındaki süreçte yaşananlar, Esed yönetiminin iktidarı ayakta tutmak adına başvurduğu baskı ve katliam yöntemlerini açık bir şekilde göstermektedir. Hafız Esed'in Baas ideolojisi ve Nusayrilik Mezhebi temelli bir güvenlik anlayışıyla güçlendirdiği rejimi, yıllar boyunca muhalefeti baskılamak ve yok etmek için her türlü insan hakları ve insancıl hukuk ihlalinin gerçekleştirmişti. Bir diktatörün şahsında ve dar çevresinde tecessüm eden rejimin güvenliği ve çıkarlarını her şeyin önünde gören bu yaklaşım, yüz binlerce masum insanın katledildiği ve milyonlarcasının göç etmek zorunda kaldığı bir süreci doğurmuştur. Arap dünyasındaki halk ayaklanmalarından ilham ve cesaret alan Suriyelilerin ülkelerinde daha özgür yaşayabilme arzusuyla demokrasi, şeffaflık ve hukuka saygı taleplerine rejim unsurlarının verdiği orantısız cevap iç savaşın kapısını aralamış ve ülkede telafisi zor ve büyük acıların yaşanmasına sebep olmuştur.

2011'den itibaren dış destek yoluyla ayakta kalmaya çalışan Beşşar Esed, rejimin geleneksel kodlarından tevarüs eden alışkanlıklar doğrultusunda kendi vatandaşına yönelik en ağır zulümleri uygulamıştır. Sivil altyapının tam manasıyla tahrip edildiği bu süreçte rejim tarafından muhaliflerin yaşadığı yerleşim bölgelerini yok etmek için çok sayıda yasaklı silah kullanılmıştır. Uluslararası toplum tarafından "kırmızı çizgi" ilan edilmesine rağmen Esed ordusu, Suriyeli muhalifleri cezalandırmak maksadıyla kimyasal silaha başvurmuş, varil ve msket bombalarını da çok defa kullanmıştır. Bu süreçte rejim eliyle zorla kaybetmeler en fazla kullanılan yöntemlerden biri olduğu gibi keyfî tutuklamalar ve yargısız infazlarla çok sayıda masum insanın zarar görmesine ve hatta katledilmesine neden olunmuştur. Milyonlarca insanın göçe mecbur bırakıldığı bu süreçte, ülkenin demografik kodlarıyla oynanmıştır. İran, Irak, Pakistan gibi ülkelerden getirilen Şii ailelere verilen vatandaşlık yoluyla, Suriye'deki nüfus dengesi hukuka aykırı bir şekilde değiştirilmeye çalışılmış; müsadere ya da hileli satışlar aracılığıyla da göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin mallarına el konularak mülkiyet hakları yok sayılmıştır. Rejim tarafından çıkarılan 2018 tarihli ve 10 sayılı İmar Yasası ile vatandaşların mallarına el konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Yasa'da öngörülen başvuru sürecinin mülk sahipleri açısından uygulanmasındaki güçlük, sivillerin mülkiyet haklarının ihlal edilmesine neden olmuştur.

Rejimin iç savaş boyunca vatandaşları ve altyapıyı hedef almasının yanı sıra katliamların ve ihlallerin duyurulması için gayret gösteren medya mensuplarına yönelik ihlaller de gerçekleştirilmiştir. Bilgiyi manipüle etmeye çalışan rejim,

Suriye'deki gerçek durumun dünyaya aktarılmasını engellemek için birçok yolu denemiş, gazetecileri doğrudan hedef almış ve ayrıca dezenformasyona sıklıkla başvurarak Suriye'deki krize dair algıları değiştirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanında ülke içinde muhaliflere daha fazla zarar verebilmek ve direnci kırabilmek için rejimin güvenlik güçleri sağlık kurumları ve mensuplarını hedef almaktan da geri durmamıştır. Bu bağlamda sürecin mağdurları ve birincil derece tanıklarının aktardıkları, rejim ordusu ve istihbaratının yaptıklarının anlaşılması bakımında hayli önemli deliller niteliğindedir.

BM ve sivil toplum kuruluşlarının saha verilerine dayanan raporlarına göre Esed rejimi, sivillere yönelik sistematik ve yaygın ihlaller gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında keyfî tutuklamalar, işkence, yargısız infazlar, zorla kaybetmeler ve aç bırakma politikaları yer almaktadır. Özellikle tutuklulara ilişkin şeffaf bir yargılama sürecinin yokluğu, işkence yapıldığına ilişkin deliller ve toplu mezarlara ilişkin bulgular, uluslararası hukuk açısından yasaklanmış suçların işlendiğini göstermektedir. Üstelik kadınlar, çocuklar ve erkekler arasında yaş ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın sistematik bir biçimde yapılan işkencenin yalnızca fiziksel değil psikolojik ve ekonomik olarak da uygulandığı belgelenmiştir. Benzer şekilde sağlık, altyapı ve eğitim tesisleri gibi korunan sivil alanlar Esed rejimi tarafından bilinçli şekilde hedef alınmış; BM tarafından rejimin kimyasal silah ve varil bombaları gibi yasaklı silahları kullandığına ilişkin ciddi deliller tespit edilmiştir. Bu anlamda rejimin uygulamaları; uluslararası insan hakları hukukunu, insancıl hukuku ve işkence gibi *jus cogens* (emredici norm) statüsündeki normları açıkça ihlal etmiştir. Rejim tarafından medya mensupları, sağlık çalışanları ve muhaliflerin hedef alınması da bu ihlallerini gizleme çabasının göstergesidir. Rejimin devrilmesi ve bu ihlallerin son bulması neticesinde artık hesap verebilirlik mekanizmalarının işletilmesi gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle Suriye'deki ihlallere dair delillerin korunması ve arşivlenmesi için bağımsız arşiv sistemleri oluşturulmalıdır. Mağdurların fiziksel ve psikolojik rehabilitasyonu için bölgesel merkezler kurulmalıdır. Bir yandan insani yardım ve kalkınma öncelenirken öte yandan Esed rejiminin sorumluluğunun işletilebileceği mekanizmalar oluşturulmalıdır.

Esed rejiminin sorumluluğuna dair süreçler hem ulusal hem de uluslararası düzeyde işletilebilir. Zira elde edilen bulgulara göre Esed rejimi, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerini ve ek protokollerini sistematik şekilde ihlal ederek savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlemiştir. Rejimin sivillere yönelik katliamları, sağlık kurumlarına saldırıları, toplu cezalandırmalar ve zorla kaybetmeler gibi uygulamaları uluslararası ceza hukukunun ağır suç tiplerini oluşturmaktadır. Bu anlamda bu eylemlere karışmış rejimin tüm kademelerinde görev yapmış kişiler uluslararası hukuk bakımından sorumluluk taşımaktadır. Bu sorumluluğun işletilmesi UCM'nin yargı yetkisinin kabul edilmesi yoluyla olabileceği gibi Suriye'ye özel hibrid bir mahkemenin kurulması yoluyla da yapılabilir. Yine evrensel yargı

yetkisini kabul eden ülkelerde Esed rejimi üyelerine yönelik adli süreçler başlatılabilir ve uluslararası iş birliği mekanizmaları işletilebilir. Özellikle delillere erişim bakımından bu sorumluluğun geçiş dönemi adaleti uygulamaları çerçevesinde karma bir biçimde işletilmesi de üçüncü bir yol olarak dikkate alınabilir. Bu anlamda hukuk sisteminin ve anayasal düzenin yeniden inşası, insan hakları koruma ve izleme mekanizmalarının oluşturulması, rejim faillerinin uluslararası niteliğe sahip mahkemelerde yargılanması ya da mağdurların hakikat, tazminat ve rehabilitasyon talepleri doğrultusunda bir adalet politikası geliştirilmesi gibi bir dizi reformun yapılması gerekmektedir.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu üyeleri, kurum uzmanları ve yazım heyetinde görev alan akademisyenlerin katıldığı saha ziyaretleri esnasındaki gözlemler ve gerçekleştirilen görüşmeler, Esed rejiminin yaptığı ihlallerin boyutlarının büyüklüğünü desteklemektedir. Birincil kaynak mahiyetindeki tanıklıklar, Suriye halkının 2011'den itibaren yaşadıklarını tüm çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir. Sahadaki gözlemler ve tanıkların anlattıkları, rejim tarafından insan onurunu kırmaya yönelik her türlü eylemin bir rutin hâline geldiğini göstermektedir. Rejimin güvenlik güçlerinin Suriyeli masum insanlar üzerinde fiziki ve psikolojik her türlü şiddeti uyguladığı, cinsel istismar ve tecavüzleri sıradanlaştırdığı, görüşmelerden anlaşılmaktadır. Özellikle Halep ve Şam merkezli olmak üzere Suriye sahasına yapılan iki ziyarette de rejimin ihlallerine dönük önemli veriler elde edilmiştir.

Suriye'de Beşşar Esed rejiminin 2011-2024 arasında gerçekleştirdiği insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerini gözler önüne seren ve hukuki açıdan bu ihlalleri delillendiren bu rapor, saha gözlemleri ve tanık anlatımlarından da istifade ederek Suriye'de yaşanan vahşetin fotoğrafını çekmeye çalışmıştır. Rejimin keyfiliği ve caniliğinin tüm çıplaklığıyla gözler önüne serildiği bu raporda özellikle Beşşar Esed ve katliamlardan sorumlu diğer yönetici elitlerin ulusal ve uluslararası düzeyde yargılanması bağlamında bir tartışma da yürütülmüştür. Bugüne kadar gizlenen, karartılan ya da manipüle edilen birçok hadisenin 8 Aralık'taki değişimle görünür hâle gelmesi, Suriye'nin geleceği açısından çok önemlidir.

Suriye'nin istikrarına ve Suriyelilerin acılarının dindirilmesine katkı sunmak için hazırlanan bu rapor, bölgesel ve küresel düzeyde Suriye'deki yaşanan ihlallerin anlaşılmasına katkı sunacak çok önemli bir delil niteliğindedir. Bununla birlikte yeni dönemde geçmiş travmaların telafisi, yaşanan acıların hafifletilmesi ve benzer ihlalleri imkân tanıyacak bir ortamın oluşmaması için BM üyesi devletler ve Şam yönetimi tarafından geçiş sürecinde bir dizi önlemin de alınması gerekmektedir.

Son olarak ise rejimin gerçekleştirdiği ihlaller ve katliamlardan yapılan çıkarımlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler BM üyesi devletlere ve Şam yönetimine rapor kapsamında sunulmaktadır:

Birleşmiş Milletler Üyesi Devletlere Yönelik Öneriler

- | Müdahil devletler tarafından rejimin işlediği suçların faillerinin adalete teslim edilmesi ve ulusal mahkemelerde yargılanmaları için destek olunması,
- | Evrensel yargı yetkisine sahip ülkelerde rejimin işlediği suçların faillerine yönelik adli süreçler başlatılması ve BM ile OPCW tarafından doğrulanan kimyasal saldırılardan sorumlu rejim yöneticilerinin soruşturulması ve kovuşturulması,
- | Suriye'de yeniden inşa sürecinin hızlandırılması amacıyla uluslararası ambargolar ve yaptırımların kaldırılması ve yeterli maddi kaynağın sağlanması,
- | Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti bağlamında vakalara dair soruşturmaların mağduriyetleri giderecek şekilde bağımsız, tarafsız ve ivedi biçimde gerçekleştirilmesi,

Suriye Yönetimine Yönelik Öneriler

- | Suriye'deki ciddi insan hakları ihlallerine ilişkin delillerin toplanması ve muhafaza edilmesi konusunda BM Suriye Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu (*Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*), IIIM (*Uluslararası, Tarafsız ve Bağımsız Mekanizma / International, Impartial and Independent Mechanism*) başta olmak üzere ilgili BM kuruluşları, STK'lar ve uluslararası adli tıp ekipleriyle işbirliği yapılması,
- | BM ve OPCW soruşturmacılarına Suriye'deki kimyasal saldırılara ilişkin soruşturmaları desteklemek için her türlü bilgi ve belge sağlanması,
- | Delil karartma ve delil imhasının önüne geçilmesi amacıyla delil toplama iş ve işlemlerinin hızlı bir şekilde yürütülmesi ve bağımsız arşiv sistemleri oluşturulması,
- | Kayıp vakalarından sorumlu kişiler hakkında soruşturma ve kovuşturma işlemlerinin titizlikle yürütülmesi,
- | Adli tıp teknikleri, delil toplama, tanıklıklar ve arşiv araştırması gibi birçok konuyla bağlantılı bir olgu olarak kayıp kişiler konusunda resmî bir kurum ihdas edilmesi (örnek ülkeler: Bosna-Hersek, Kolombiya, Güney Afrika ve Irak),
 - İlgili kurum faaliyetlerinin yürütülmesinde IIMP (*Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kayıp Kişilerin Araştırılması için Bağımsız Kuruluş / Independent Institution on Missing Persons in the Syrian Arab Republic*) ve ilgili STK'lar ile iş birliğinin sürdürülmesi,

- › İlgili kurumca kayıp kişilerin akıbeti hakkında ve bulunmasına dönük araştırmalar yapılması, toplu mezarlar dâhil kayıp kişiler konusunda kimliklendirme çalışmalarında bulunulması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi,
- › İlgili kurum tarafından kayıp kişiler hakkında veri tabanı oluşturulması ve veri tabanının düzenli olarak güncellenmesi,
- | Mülklerine el konulan veya mülkleri hileli yollarla üçüncü şahıslara satılan kişilerin uğradığı mağduriyetin giderilmesi için gerekli tazmin mekanizmalarının tesis edilmesi,
- | İşkence mağdurları, eski tutuklular ve zorla kaybedilenlerin aileleri başta olmak üzere insan hakları ihlallerinin mağdurlarının fiziksel ve psikolojik rehabilitasyonu için bölgesel merkezler kurulması,
- | Kapsayıcı ve kuşatıcı bir anayasa yapılarak çoğulcu bir siyasal sistemin inşa edilmesi,
- | Dinî ve etnik gruplara yönelik herhangi bir ayrımcılığa izin verilmemesi,
- | Geçiş sürecinde insan hakları ihlallerinin meydana gelmesini önlemek amacıyla insan haklarının korunması ve izlenmesi yetkisi ile ayrımcılıkla mücadele konusunda başvuru inceleme yetkisini haiz resmî bir kurumsal yapının ihdas edilmesi,
- | Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti vakalarını önlemek amacıyla sınır kontrolü ve diğer konularda gerekli tedbirlerin alınması,
- | Yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü önündeki her türlü engelin kaldırılması, ekonomik canlanmanın sağlanması amacıyla sanayinin geliştirilmesine dönük projelerin hayata geçirilmesi.

EK-1: SURİYE İÇ SAVAŞI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN KONUYA İLİŞKİN ÖNEMLİ KARARLARI

Suriye İç Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Suriye'de eski rejim tarafından gerçekleştirilen eylemlere ilişkin BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi tarafından birçok karar verilmiştir. İlk olarak Güvenlik Konseyi'nin 2042 (2012) sayılı kararı ile ülkede yaşanan savaşa son verilmesi ve Kofi Annan'ın altı maddelik barış önerisinin uygulanması çağrısında bulunulmuştur. Güvenlik Konseyi, rejim güçlerinin ağır silahları ve askerî birliklerini şehir merkezlerinden çekmesini istemiş ve bölgede BM Gözetim Misyonu'nun kurulmasına karar vermiştir.³⁸² Güvenlik Konseyi, aynı yıl almış olduğu 2043 sayılı kararla Suriye'deki ateşkesin gözetlenmesi amacıyla bir BM Gözetim Misyonu (UNSMIS) 90 günlük süreyle kurulmuştur.³⁸³

21 Ağustos 2013 tarihinde Şam'ın Doğu Guta bölgesinde Rejimin gerçekleştirdiği kimyasal silahlı saldırı sonucunda birçok sivilin hayatını kaybetmesi üzerine Güvenlik Konseyi 2118 (2013) sayılı kararı almıştır. Kararda, kimyasal silah kullananların sorumlu tutulacağı vurgulanarak, Suriye'nin 14 Eylül 2013 tarihinde Kimyasal Silahsızlanma Sözleşmesi'ni imzalamış olması sebebiyle Sözleşme'yle bağlı olduğu belirtilerek Doğu Guta'da gerçekleştirilen saldırı kınanmıştır. Suriye'nin Kimyasal Silahsızlanma Sözleşmesi'ne uyumsuz olması hâlinde BM Güvenlik Konseyi Şartı'nın 7. Bölümü çerçevesinde yaptırım uygulanacağı belirtilmiştir.³⁸⁴

BM Güvenlik Konseyi'nin 2139 (2014) sayılı kararında, Suriye'deki şiddetin ulaştığı boyutlara dikkat çekilerek yüz binden fazla sivilin öldürüldüğü bildirilmiştir. Kararda, Suriye yönetiminin ve silahlı grupların yaygın insan hakları ihlalleri ve uluslararası insancıl hukuk ihlalleri sert şekilde kınanmıştır. Varil bombaları, hastane ve okul saldırıları, cinsel şiddet, çocukların savaşçı olarak kullanılması gibi eylemler özellikle vurgulanmıştır. Tüm taraflara, özellikle Suriye yönetimine, sivillere insani yardım ulaştırılmasının önündeki engelleri kaldırma çağrısı yapılmıştır. Kuşatma altındaki bölgelerde (örneğin; Humus, Yermük, Doğu Guta) insani yardıma erişimin sağlanması, kuşatmaların kaldırılması ve sivillerin güvenli şekilde tahliye edilmesi talep edilmiştir. Kararda, Suriye halkının kendi geleceğini bağımsız ve demokratik biçimde belirlemesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁸⁵

2139 (2014) sayılı kararda, sivillere insani yardım ulaştırılması önündeki engellerin kaldırılması istense de bölgedeki yardımların hâlâ yeterli seviyede olmaması sebebiyle Güvenlik Konseyi 2165 (2014) sayılı kararı alarak insani yardım kuruluşlarının, sınır

382 BM Güvenlik Konseyi 2042 (2012) Sayılı Kararı, 14/04/2012.

383 BM Güvenlik Konseyi 2043 (2012) Sayılı Kararı, 21/04/2012.

384 BM Güvenlik Konseyi 2118 (2013) Sayılı Kararı, 27/09/2013.

385 BM Güvenlik Konseyi 2139 (2014) Sayılı Kararı, 22/02/2014.

hattındaki Bab al-Salam, Bab al-Hawa, El-Yarubiyah ve El-Ramtha sınır kapılarını kullanarak yardım ulaştırmalarına izin verilmiştir. Bu yardımların yalnızca bildirim ile yapılması yeterli görülmüş, ön onay zorunluluğu kaldırılmıştır. Kararla ilk kez rejimin onayı aranmaksızın sınır ötesi yardım ulaştırılmasına olanak sağlamıştır.³⁸⁶

Güvenlik Konseyi, 2015 yılında, İç Savaş'ın sonlandırılması ve BM gözetiminde yürütülecek siyasi geçiş sürecini ve uluslararası mutabakatı sağlayacak 2254 (2015) sayılı kararı kabul etmiştir. Kararda, BM Genel Sekreteri'ne, Suriye hükûmeti ve muhalefet temsilcilerinin Ocak 2016 itibarıyla resmî müzakerelere başlamasını sağlama çağrısı yapılmıştır. 6 ay içinde kapsayıcı ve meşru bir geçici yönetim, 18 ay içinde ise BM gözetiminde, yeni anayasa doğrultusunda seçimlerin yapılması hedeflenmiştir. Tüm taraflara, insani yardımın ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasının önündeki engelleri kaldırmaları çağrısı yapılmıştır. Keyfi tutukluların serbest bırakılması talep edilerek sivillere, sağlık tesislerine ve yardım çalışanlarına yönelik saldırılar kınanmıştır.³⁸⁷

BM Güvenlik Konseyi 2235 (2015) sayılı kararıyla, kimyasal silah saldırılarının faillerini belirlemek üzere Ortak Soruşturma Mekanizmasını kurmuştur. OPCW tarafından 2016 yılında yürütülen Gerçekleri Araştırma Misyonu'nun (Fact-Finding Mission), Suriye'de özellikle Halep ve İdlib çevresinde klor gazı dâhil olmak üzere yeniden kimyasal silah kullanıldığına ilişkin iddiaları inceleme başlatması üzerine, Güvenlik Konseyi'nin 2314 (2016) sayılı kararı ile Ortak Soruşturma Mekanizmasının görev süresi uzatılmıştır. Kararda, kimyasal silah kullanımı bir kez daha kınanmış ve kimyasal silah kullanan ülkelerin uluslararası sorumluluğu olduğu belirtilmiştir.³⁸⁸

2018 yılında özellikle Doğu Guta'da yoğun sivil kayıpların yaşanması ve insani yardım girişlerinin engellendiği bir dönemde Güvenlik Konseyi 2401 (2018) sayılı kararı ile Suriye genelinde en az 30 gün sürecek bir insani ateşkes çağrısında bulunarak sivillere yönelik saldırıların durdurulması, kuşatma altındaki bölgelere insani yardım ulaştırılması ve tıbbi tahliyelerin gerçekleştirilmesine karar vermiştir.³⁸⁹ Bununla birlikte 2020 yılında alınan 2533 sayılı kararla Güvenlik Konseyi, Suriye'de yaşanan olaylar hakkında öncesinde almış olduğu ilgili kararların uygulanmasını talep etmiştir.³⁹⁰

386 BM Güvenlik Konseyi 2165 (2014) Sayılı Kararı, 14/07/2014.

387 BM Güvenlik Konseyi 2254 (2015) Sayılı Kararı, 18/12/2015.

388 BM Güvenlik Konseyi 2314 (2016) Sayılı Kararı, 31/10/2016.

389 BM Güvenlik Konseyi 2401 (2018) Sayılı Kararı, 24/02/2018.

390 BM Güvenlik Konseyi 2533 (2020) Sayılı Kararı, 13/07/2020.

BM Genel Kurulunun A/RES/66/176 (2011) sayılı kararında, Suriye'de 2011 yılı boyunca artan şiddet olaylarına ve yaygın insan hakları ihlallerine dikkat çekilmiştir. Kararda; özellikle sivillere yönelik saldırılar, keyfî tutuklamalar, zorla kaybetmeler, işkence ve kötü muamele gibi uygulamalar kınanmıştır. Suriye yönetimine, ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma ve gösteri hakkı başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklere saygı gösterme çağrısı yapılmıştır. Arap Devletleri Birliği'nin 6 maddelik eylem planının derhal ve tam olarak uygulanması talep edilmiş, BM Genel Sekreteri'ne Arap Gözlem Misyonuna destek verme görevi verilmiştir. Ayrıca gözaltındaki kişilerin serbest bırakılması, sağlık hizmetlerine engelsiz erişim sağlanması ve sivillerin korunmasına öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kararda, Suriye halkının meşru taleplerinin barışçıl yollarla karşılanması ve krizin siyasi bir çözümle sona erdirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.³⁹¹

İç savaşın yol açtığı insan hakları ihlalleri, sivil kayıpları, zorla yerinden etmeler ve bölgesel istikrarsızlık karşısında uluslararası toplumun ortak duruşunu göstermek; siyasi geçiş, insani yardım erişimi, cezasızlığın sona erdirilmesi ve mülteci krizine destek konularında çağrılarda bulunmak amacıyla BM Genel Kurulu, A/RES/67/262 (2013) sayılı kararı almıştır. Kararda; Rejim'in varil bombası, scud füzeleri, misket bombası gibi ağır silahlar kullanması kınanmıştır. Bununla birlikte keyfî tutuklamalar, işkence, şiddet, basın mensuplarına yönelik saldırılar, çocukların savaşta kullanılması konuları hakkında endişeler vurgulanmıştır.³⁹²

BM Genel Kurulunun A/RES/71/130 (2016) sayılı kararında, Suriye'de sivillere ve hayati öneme sahip sivil altyapıya yönelik tüm saldırıların derhal ve tamamen durdurulması talep edilmiştir. Kararda, özellikle Halep başta olmak üzere tüm kuşatmaların sona erdirilmesi ve Birleşmiş Milletler ile insani yardım aktörlerine hızlı, güvenli ve engelsiz erişim sağlanması istenmiştir. Tüm tarafların uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukuna tam uyum göstermesi gerektiği vurgulanmış, sivillerin ve çatışma dışı kişilerin korunması konusunda Suriye yönetiminin birincil sorumluluğa sahip olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca ilgili Güvenlik Konseyi kararlarının tam ve derhal uygulanması talep edilmiş, krizin sürdürülebilir çözümünün, Suriye liderliğinde kapsayıcı ve siyasi bir süreçle mümkün olacağı ifade edilmiştir. Zorla yer değiştirmeler kınanmış, uluslararası hukuk ihlallerinden sorumlu olanların hesap vermesi gerektiği belirtilmiştir. Kararda, BM Genel Sekreteri'nin uygulamayı takip etmesi ve sivillerin korunması için öneriler sunması istenmiştir.³⁹³

391 BM Genel Kurulu, 176(2022) Sayılı Genel Kurul Kararı, A/RES/66/176, 23/2/2012.

392 BM Genel Kurulu, 262(2013) Sayılı Genel Kurul Kararı, A/RES/67/262, 4/6/2013.

393 BM Genel Kurulu, 130 (2016) Sayılı Genel Kurul Kararı, A/RES/71/130, 19/12/2016.

BM Güvenlik Konseyinin Suriye İç Savaşı Sürecinde Aldığı Kararlar (2012-2020)

Karar Numarası	Karar Tarihi	Karar Konusu
S/RES/2042 (2012)	14 Nisan 2012	Suriye’de ateşkesin sağlanması, askeri operasyonların sona erdirilmesi ve insan hakları ihlallerinin durdurulmasına yönelik önlemleri içermektedir. BM gözlemcilerinden oluşan 30 kişilik silahsız bir ön gözlem ekibi görevlendirilmiştir.
S/RES/2043 (2012)	21 Nisan 2012	Suriye’de barış ve güvenliği izlemek üzere BM Gözetim Görev Gücü (UNSMIS) kurulmuştur.
S/RES/2118 (2013)	27 Eylül 2013	Doğu Guta’da gerçekleştirilen kimyasal silahlı saldırı kınanmıştır. Suriye’nin kimyasal silahlarını 2014 yılına kadar denetimli bir şekilde tasfiye etmesine karar verilmiştir.
S/RES/2139 (2014)	22 Şubat 2014	Sivil halka yönelik saldırıların derhal durdurulması ve insani yardımların serbest ve hızlı şekilde ulaştırılması çağrısı yapılmıştır.
S/RES/2165 (2014)	14 Temmuz 2014	BM ve ortaklarının Suriye’ye devlet onayı olmaksızın sınır ötesi insani yardım ulaştırmasına karar verilmiş ve buna ilişkin bir izleme mekanizması kurulmuştur.
S/RES/2209 (2015)	6 Mart 2015	Kimyasal bir silah olan klor gazının kullanılması kınanmıştır.
S/RES/2235 (2015)	7 Ağustos 2015	Kimyasal silah saldırılarının faillerini belirlemek üzere Ortak Soruşturma Mekanizması kurulmuştur.
S/RES/2254 (2015)	18 Aralık 2015	Sivillere yönelik saldırıların derhal durdurulması, keyfi tutuklananların serbest bırakılması ve ateşkes yapılması çağrısı yapılmıştır.
S/RES/2268 (2016)	26 Şubat 2016	Ateşkes yapılması ve insani yardıma erişimin sağlanması çağrısı yapılmıştır.
S/RES/2328 (2016)	19 Aralık 2016	Doğu Halep’te yaşanan insani felaket nedeniyle alınmıştır. Rejim tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri kınanmıştır. Ayrıca sivillerin insancıl hukuk prensiplerine uygun şekilde tahliye edilmesi gerektiği belirtilmiştir.
S/RES/2336 (2016)	31 Aralık 2016	Konseyin önceki kararlarının uygulanması ve sivil halkın korunması için insani yardım kuruluşlarının tüm Suriye genelinde “hızlı, güvenli ve kesintisiz” erişime sahip olması çağrısı yinelenmiştir.
S/RES/2401 (2018)	24 Şubat 2018	Doğu Guta’da yaşanan kayıpların artması sebebiyle ateşkes çağrısı ve insani yardıma erişim sağlanması çağrısı yinelenmiştir.
S/RES/2533 (2020)	13 Temmuz 2020	Konseyin önceki kararlarının uygulanması ve sınır ötesi insani yardımın erişiminin sağlanması çağrısında bulunulmuştur.

BM Genel Kurulunun Suriye İç Savaşı Sürecinde Aldığı Kararlar (2011-2023)

Karar Numarası	Karar Tarihi	Karar Konusu
A/RES/66/176	19 Aralık 2011	Rejim tarafından halka karşı uygulanan keyfi idamlar, aşırı güç kullanımı, protestocuların, insan hakları savunucularının ve gazetecilerin öldürülmesi, keyfi gözaltılar, işkence, zorla kaybetme, çocuklara yönelik zulüm gibi ağır ihlalleri “derin endişe verici” olarak tanımlamış ve şiddetle kınanmıştır.
A/RES/66/253	16 Şubat 2012	Rejimin gerçekleştirdiği insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kınanmış ve sorumluların yargılanması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca şehirlerden askeri birliklerin çekilmesi, barışçıl toplumsal protestolara izin verilmesi ve yardım çalışmalarının engellenmemesi çağrısında bulunulmuştur.
A/RES/67/183	20 Aralık 2012	Rejimin gerçekleştirdiği insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kınanmıştır.
A/RES/67/262	15 Mayıs 2013	Rejimin sivil halka yönelik ayırım gözetmeyen saldırıları ve varil bombası, scud füzeleri, misket bombası gibi ağır silahlar kullanılması kınanmıştır.
A/RES/68/182	18 Aralık 2013	Rejimin gerçekleştirdiği insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kınanmıştır. Bu ihlallere karşı uluslararası toplumun tepki göstermesi gerektiği vurgulanmış ve
A/RES/69/189	18 Aralık 2014	Rejimin gerçekleştirdiği; çocuklara yönelik hak ihlalleri ve sivil altyapının (okul, hastane) bombalanması, toplu infazlar ve kuşatma uygulamaları ve diğer insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kınanmıştır.
A/RES/70/234	23 Aralık 2015	İç Savaş'ın beşinci yılında yaşanan ciddi, yaygın ve sistematik insan hakları ihlalleri kınanmış ve uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk kurallarına uyma çağrısı yapılmıştır.
A/RES/71/130	9 Aralık 2016	Özellikle Halep'te yaşanan yoğun bombardımanlar, kuşatmalar, kimyasal silah kullanımı ve kuşatmaların sivil halka yönelik bir savaş taktiği olarak uygulanması kınanmış ve uluslararası insancıl hukuk ihlallerine karşı duyulan derin rahatsızlık belirtilmiştir.
A/RES/71/203	19 Aralık 2016	Rejimin sivillere karşı gerçekleştirdiği sistematik insan hakları ihlallerini güçlü biçimde kınamış ve hesap verebilirlik çağrısında bulunulmuştur. Karar, özellikle 2016 yılı boyunca Halep'te yaşanan ağır saldırılar ve sivil kayıplar nedeniyle çok sert ifadeler içermektedir.

Karar Numarası	Karar Tarihi	Karar Konusu
A/RES/71/248	21 Aralık 2016	2011 Mart'tan itibaren işlenen, uluslararası hukuktaki en ciddi suçların soruşturulması ve kovuşturulması için uluslararası, tarafsız ve bağımsız bir mekanizma kurulmasına karar verilmiştir.
A/RES/73/182	17 Aralık 2018	Sivillere yönelik gerçekleştirilen keyfi tutuklamalar, zorla kaybettirmeler, işkence ve kötü muamele, hastane, okul ve sivil altyapıya saldırılar gibi insan hakları ihlalleri ve kimyasal silah olan klor gazının kullanımı kınanmıştır.
A/RES/74/169	18 Aralık 2019	Rejimin yaygın ve sistematik insan hakları ihlalleri uluslararası kamuoyunda açıkça kınanmış ve cezasızlıkla mücadele çağrısında bulunulmuştur.
A/RES/75/193	16 Aralık 2020	Rejimin gerçekleştirdiği insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kınanmıştır.
A/RES/76/228	24 Aralık 2021	Rejimin gerçekleştirdiği insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kınanmıştır. Bu ihlallerin savaş suçları düzeyine ulaşabileceğine dikkat çekilmiş ve kimyasal silah kullanımının ciddiyeti vurgulanmıştır. Nüfusu koruma sorumluluğunun Rejim'de olduğu ve sorumluluğunun yerine getirmesi gerektiği belirtilmiştir.
A/RES/77/230	15 Aralık 2022	Rejimin gerçekleştirdiği insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kınanmıştır. Rejimin nüfusunu koruma sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca uluslararası toplumun insani hukuk ve insan hakları normlarına bağlılık göstermesi çağrısında bulunulmuştur.
A/RES/77/301	29 Haziran 2023	Suriye'deki kayıp kişiler için BM himayesinde bağımsız bir kurum kurulmasına karar verilmiştir.
A/RES/78/222	19 Aralık 2023	Rejimin gerçekleştirdiği insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri kınanmış; bu ihlallerin savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilebileceğine vurgu yapılmıştır. Rejimin sivillere karşı devam güc kullanımından derin endişe duyulduğu belirtilmiştir.

EK-2: MAĞDURLAR İLE GERÇEKLEŞTİRİLEN GÖRÜŞMELER

SURİYE'DE BEŞŞAR ESED REJİMİ TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİ İNCELEME KOMİSYONU ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA SURİYELİ MAĞDURLAR İLE GERÇEKLEŞTİRİLEN GÖRÜŞMELER

Tutanak No: 1

Tarih: 20 Ocak 2025

Yer: TİHEK Gaziantep Ofisi

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: A.S., 32 yaşında, elektrik mühendisi, Suriye vatandaşı, İdlip şehrinden.

Sorular:

Görüşmeci: Suriye'deyken gözaltına alındınız mı? Ne zaman ve nerede alındınız?

A.S.: Üniversiteden eve dönerken bir kontrol noktasında gözaltına alındım. 2012 yılının Aralık ayında, İdlip'de. Tabii ki Halep'teki üniversiteden İdlip'deki evime giderken bir kontrol noktasında gözaltına alındım. Gözaltına alınmamın sebebi, yanımda bir laptop bulunmasıydı. Laptopta bazı dosyalarda Suriye devrimiyle ilgili gösteri veya bayrak gibi şeyler olduğunu fark etmiş olabilirler. Bu yüzden beni tutukladılar. Daha sonra babam benim hakkımda bilgi almak için gitti. Onu da gözaltına aldılar. İlk etapta İdlip'deki güvenlik şubesi tarafından tutuklandık. Daha sonra bizi askerî istihbarat şubesine aktardılar. Sonrasında Şam'daki 215. Şubeye sevk edildik. Tabii ki sevk edilme sürecinde sebep veya gerekçe belirtilmedi. Her şey keyfi bir şekildeydi. Yani tutuklanmam tamamen keyfi bir şekilde gerçekleşti. Babam da benim hakkımda bilgi almak için sorduğunda gözaltına alındı.

Görüşmeci: Tutuklanmanız resmî ve açık bir şekilde mi gerçekleşti?

A.S.: Hayır, kesinlikle hiçbir resmî gerekçe yoktu. Ne mahkeme kararı ne de başka bir belge. Her şey keyfi bir şekildeydi. Bir kontrol noktasında tutuklandım.

Görüşmeci: Bu kişilerin kim olduğunu biliyor musunuz? Polis, asker ya da başka bir görevli mi?

A.S.: Güvenlik elemanları olduklarını biliyoruz. Bu kişiler Suriye'deki farklı istihbarat teşkilatlarına bağlı güvenlik elemanları olarak tanınıyor.

Görüşmeci: Tutuklama bireysel mi yoksa toplu bir şekilde mi yapıldı?

A.S.: Bireyseldi.

Görüşmeci: Nereye götürüldünüz?

A.S.: İdlib'deki güvenlik şubesine. Daha sonra kısa bir süre, yaklaşık bir hafta sonra, İdlib'deki askerî istihbarat şubesine aktarıldık. İdlib'de yaklaşık 50 gün kaldık. Sonrasında Şam'daki 215. Şubeye sevk edildik. Burası Suriye Müdahale Şubesi olarak da biliniyor.

Görüşmeci: Alıkonulduktan sonra işkence ve kötü muameleye maruz kaldınız mı?

A.S.: Evet, çok sert işkence gördük. Suriye'de farklı işkence yöntemleri var. Mesela “şabeh” diye bir yöntem var. Bunun ne olduğunu duydunuz mu ya da biliyor musunuz? Şabeh, ellerin arkaya bağlanması ve bir yere asılmasıdır. Örneğin, bir kapıya asılırsınız ve bu şekilde saatlerce bırakılırsınız. Bazen bir saat, bazen iki saat, bazen de yarım saat. Bu, işkence yapan kişinin keyfine bağlıdır.

Başlangıçta, İdlib'deki adli şubede ve İdlib'deki askerî istihbarat şubesinde işkence gördüm. Orada “basat el-rih” denen bir yöntem vardı. Bunun Türkçe karşılığı olduğunu söylediler ama tam olarak bilmiyorum. Ayaklar bağlanarak vücut bu şekilde sabitleniyor ve ardından dayak atılıyor. Örneğin; kablo, boru ya da başka araçlarla dövülüyorsunuz. Ayrıca tesisat boruları gibi şeyler de işkence için kullanılıyor. İşkence genellikle “şabeh” yöntemiyle başlıyor ve aç bırakılmayla devam ediyordu. Babam da bu süreçte çok ağır işkence gördü. Babam, hapisanede öldü. Onun ellerini iki gün boyunca yukarıya bağlayarak ayakta bıraktılar. İki gün boyunca ayakta durmak zorunda kaldı, ne yatabiliyordu ne de oturabiliyordu. Elleri asılı şekilde duruyordu. Bu şekilde babama işkence ettiler. Babama işkence yaparak beni baskı altına almak istediler, bana işkence yaparak da babamı baskı altına aldılar. Örneğin; babama, “Oğlun şunu, şunu, şunu yaptı.” diyerek işkence uyguladılar.

Görüşmeci: İşkence sırasında babanız sizinle birlikte miydi?

A.S.: Evet, bazen bizi bir araya getirip birbirimizin önünde işkence yaparlardı.

Görüşmeci: Sizce bu, işkencenin bir parçası mıydı?

A.S.: Evet, kesinlikle. Babamla ilk 60 gün boyunca bir arada değildik, ama bazen gizlice birbirimizi görebiliyorduk. Bir keresinde babam bana, Allah rahmet eylesin, şunu dedi: “Eğer senin serbest bırakılman ve dışarı çıkman mümkünse, ben içeride kalırım.” Babam sürekli benim için endişeleniyordu, ben de onun için endişeleniyordum. İşkence çok acımasız

bir şekildeydi. Babam 50 yaşındaydı ve en sert araçlarla vücudunun farklı bölgelerine vuruyorlardı. Ben de bir seferinde, işkenceden sonra yürüyemez hâle geldim. Ayaklarımın altını dövmüşlerdi ve artık hareket edemiyordum. Ardından yere tahta ve cam parçaları koyup, üzerlerinde koşturmak veya onları yalayıp temizlememi istediler. Bu da işkence yöntemlerinden biriydi. Tabii ki detaylar var, bu işkence sürekli tekrar ediyordu. Daha önce dediğim gibi; babamın önünde bana, benim önümde de babama işkence yapıyorlardı. Ayrıca bulunduğunuz ortam da bir işkence gibiydi. Mesela belirli bir hücrede tutulmuyordunuz, bu durum daha da zordu. Yani resmî bir yer değildi, kimse bu yeri tanımıyordu veya bilmiyordu. İsimsiz bir yerdi.

Görüşmeci: *İdlib'deki ilk alındığınız yerler ise resmîydi ve güvenlik birimlerine bağlıydı, değil mi?*

A.S.: Evet, İdlib'deki yerler resmîydi. Mesela askerî bir şube ya da adli bir şube olduğunu biliyorduk ama Şam'a götürüldüğümüzde, bizi gözlerimiz bağlı bir şekilde içeri aldılar ve nerede olduğumuzu bilmiyorduk. Sonrasında diğer mahkûmlardan öğrendik ki burası 215. Şube diye biliniyormuş. Örneğin, ben orada 40 gün boyunca tek kişilik bir hücrede kaldım. Tek kişilik hücre dediğim yer çok küçük bir alan. Yaklaşık 1,5 metrekarelik (m²) bir yer, yani 1,5 metre uzunluğunda ve 1 metre genişliğinde bir oda. Bu, bir insanın boyundan çok daha kısa ve dar bir yer. Bazı zamanlarda buraya 4 kişi koyuyorlardı. Ben orada yaklaşık 45 gün kaldım. Yani hareket etmek mümkün değildi. Örneğin, tuvalete gitmek istiyorsanız alan o kadar dardı ki 30 santimetrelilik bir boşluk bile yoktu. Bazen iki kişi, bazen üç kişi, bazen de dört kişi bu küçük alanda kalıyorduk. Çoğu zaman ben dört kişiyle aynı yerdeydim. Biz, bu yerleri “tek kişilik hücre” olarak adlandırıyorduk ama aslında çok küçüktü. Bu alanda oturmak zorundaydık, dizlerimiz yukarı kalkmış şekilde duruyorduk. Hareket etmek mümkün değildi. Tuvalete gitmek için ise sadece günde iki kez izin veriliyordu. Eğer bu arada tuvalet ihtiyacınız olursa ya bulunduğunuz yere yapmak zorunda kalıyordunuz ya da bir plastik şişe kullanıyordunuz. Yer çok pislik içindeydi. İdlib'deki askerî istihbarat şubesinde bu şekilde kaldıktan sonra bizi başka bir yere gönderdiler. Ama nereye gittiğimizi bilmiyorduk. Bize söylediklerinde, “Tebrikler, ailelerinizle görüşeceksiniz.” dediler. Ancak bu doğru değildi.

Bu dönemde babam çok ağır işkenceye maruz kaldı. Bize, “Silah taşıdığınızı ve kontrol noktalarına ya da askerî bölgelere saldırdığınızı itiraf edin.” diyorlardı. Ama biz bunu yapmadığımız için itiraf etmiyorduk. Bu yüzden işkence devam ediyordu. Sonunda bizi Şam'a gönderdiler. Şam'a giderken bizi bir araca bindirdiler. Bu araç aslında koyun taşıma aracına benziyordu. Aracın zemini koyun pislikleriyle doluydu. Bizi yere yatırdılar, ellerimiz arkadan bağlıydı ve hareket edemiyorduk. Gerçekten koyunlar gibi sıkıştırılmış bir şekildeydik. Araba yola çıktı ama nereye gittiğimizi bilmiyorduk. Başlangıçta bize alay ederek, “Ailelerinize

gidiyorsunuz.” dediler. Ama daha sonra bunun doğru olmadığını anladık. Araç İdlib’den hareket etti. Orada “Mastume” adında bir kamptan geçtik. Bizi bu araçtan indirip büyük bir nakliye aracına benzer açık bir araca bindirdiler ve bu şekilde devam ettik. Ardından rejim kontrolündeki bölgelere geldik. Buralar artık tamamen rejimin kontrolü altındaydı. Bir kontrol noktasında durdurulduk ve oradaki güvenlik görevlilerinden ayağında askerî bot olan biri araca doğru geldi.

Görüşmeci: *Araçta kaç kişiydiniz?*

A.S.: Bu araçta yaklaşık 25 kişiydik. Tam sayıyı duyamadım ama bu araçta bizimle birlikte başka tutuklular da vardı ve bazıları aracın kenarına yakın oturuyordu. Bu kişi aracın kenarına tutunarak, askerî botuyla insanları kafalarına vurmaya başladı. İnsanlara vuruyordu ve birçok kişinin kafasından şiddetli bir şekilde kan akıyordu. Baş arabanın demirine çarpıyor ve botla vuruluyordu. Bizi buradan aldıktan sonra İdlib’den, Hama’daki askerî polis merkezine götürdüler. Hama’da askerî polis merkezinde yaklaşık iki gün kaldık. Daha sonra bizi Humus’taki Al Balouna Askerî Hapishanesi’ne aktardılar. Burada da iki gün kaldık. Ardından Şam’daki Kabun Askerî Polis Merkezi’ne götürüldük. Sonrasında ise 215. Şube’ye sevk edildik. Tabii ki bu süreçlerin tamamı acı ve işkenceyle doluydu. Seyahat esnasında bile işkenceye maruz kalıyorduk. Şu an bile izlerini taşıyorum. Bakın, burada izler var, şu da başka bir iz.

Görüşmeci: *Vücudunuzda işkence izleri hâlâ var mı?*

A.S.: Evet, hâlâ var. Ayrıca fotoğraflarım da var. Mesela tutuklandığımda 84 kilo ağırlığındaydım ama serbest bırakıldığımda sadece 49 kiloydum. Yani neredeyse yarı yarıya. Fotoğraflarım mevcut, durumumu görmek isterseniz gösterebilirim. Daha önce de söylediğim gibi, İdlib’den bu tarafa kadar zaten çok ağır işkenceler görmüştük. İşkenceler arasında fiziksel, psikolojik, sağlık ve beslenme işkenceleri vardı. Gün boyunca sadece bir dilim patates yiyebiliyorduk. Bazen de ekmek üzerine biraz reçel sürüyorlardı ama bu reçel kasıtlı olarak çok azdı. Hatta bazen bu yiyecekler sağlığa zararlı oluyordu. Özellikle ishale neden oluyordu, bu da bağışıklık sistemimizi zayıflatıyordu. İshal olduğunuzda vücut çok fazla sıvı kaybediyordu ve bağışıklığınız tamamen çöküyordu. Bu işkencelerden ve kötü koşullardan sonra bizi Hama, Humus ve ardından Kabun’a götürdüler. Nakliye şeklimiz asla normal bir yöntem değildi. Mesela Hama’ya vardığımızda, yaklaşık iki gün boyunca koyun taşıma araçlarına benzeyen araçlarda tutulduk. Hama’dan Humus’a nakledildiğimizde, bu sefer “zincir” dedikleri bir yöntemle taşındık. Zincir, insanlardan oluşan bir sıra demektir. İnsanları zincir gibi bağlayarak aktarıyorlardı. Bizi bir araca koydular, bu araç bir “soğutucu” veya “et taşıma aracı” gibi kapalı bir araçtı. Araç o kadar doluydu ki tam sayıyı bilmiyorum, ama çok kalabalıktı ve neredeyse nefes alamıyorduk. Ellerim bu şekilde bağlıydı ve üzerlerine

plastik bir kelepçe takılmıştı. Bu kelepçeler zamanla baskıdan dolayı iz bırakıyordu. Şu an, yaklaşık 11 veya 12 yıl geçmesine rağmen bu izler hâlâ duruyor. Humus'a vardığımızda da kıyafetlerimizi tamamen çıkarmamızı istediler. Bizi tamamen çıplak bir şekilde aradılar. Humus'ta iki gün kaldık, bu süre boyunca da işkence devam etti. Daha sonra Humus'tan Kabun'daki askerî polis merkezine gönderildik ve ardından 215. Şube'ye sevk edildik. 215. Şube'ye geldiğimizde işkence tekrar başladı. Önceki şubelerde söylenen hiçbir şeyi kabul etmediklerini söylediler ve sorgulamayı yeniden yapacaklarını belirttiler. 215. Şube'ye ilk girdiğimizde buranın bir mezbaha olduğunu düşündüm. Mezbahe dediğim yer, hayvanların kesildiği yer gibi kokuyordu. Kan, hastalık ve çürümüş ceset kokuları vardı. İlk başta buranın koyunlar ve inekler için bir kesim yeri olduğunu sandım. Çünkü hiçbir şey göremiyorduk; gözlerimiz bağlıydı ve bizi bodrum katına indirdiler. Merdivenlerden inerken büyük bir salona girdik. Salon dolup taşmıştı, birçok insan vardı. O dönemde çok soğuktu ama burada insanlar neredeyse çıplaktı. Üzerlerinde sadece iç çamaşırları vardı. İdlib veya diğer şubelerde gördüğümüz işkence, 215. Şube'deki işkencenin yanında çok hafif kalıyordu. Burada bize diğer tutuklular, "Burası 215. Şube. Buraya giren kaybolur, çıkan ise yeniden doğmuş gibi olur." dediler. Bu, buradan çıkmanın ne kadar zor olduğunu anlatıyordu. Bizi küçük hücrelere yerleştirdiler. Örneğin, 4 metreye 5 metrelik bir alana onlarca kişiyi tıktılar. Her birimize düşen alan yaklaşık 25 santimetrekareydi. Bu, bir karodan biraz daha büyüktü. İnsanların boyu veya kilosu fark etmeksizin, herkese sadece bir karo kadar yer düşüyordu. İnsanlar birbirine o kadar sıkışmıştı ki oturmak bile zordu. Ben dizlerimi yukarı kaldırarak oturmak zorundaydım. Ayrıca ortamda bitler, hastalıklar ve pislik her yerdeydi. Sürekli olarak derimizde lekeler çıkıyordu. Tuvalete gitmek neredeyse imkânsızdı. Bize günde sadece iki kez tuvalet izni veriliyordu. Ancak bu izinlerde de zaman sınırlaması vardı. Tuvalete giderken 20 veya 25 litrelik büyük bir bidon getiriyorlardı. Bu bidon, idrar için kullanılıyordu ve herkes arasında dolaştırılıyordu. Bidon dolunca taşan idrar diğer tutukluların üzerine dökülüyordu. Ben köşede oturuyordum ve bidon bana geldiğinde pislik yerlerde birikiyordu. Her yer çok kirliydi, başınıza veya vücudunuza bu pislikler dökülüyordu. Bu esnada her yerde hamam böcekleri, bitler ve çeşitli haşereler vardı. Vücudunuzu temizlemek mümkün değildi. Örneğin, üzerinizde bit varsa onu ezmek dışında bir şey yapamıyordunuz. 215. Şube'de hiçbir şekilde kişisel temizlik yapılmasına izin verilmiyordu. Tuvalete gitmek için izin aldığınızda bile, size verilen süre sadece birkaç saniyeydi. Bir nöbetçi sizi sayarak acele ettiriyordu: "Bir, iki, üç..." Eğer birkaç saniye içinde çıkmazsanız kapıya vurarak sizi dışarı çıkarıyordu. Burada sadece 5 tuvalet vardı ve yüzlerce kişi bu tuvaletleri kullanmak zorundaydı.

Bir keresinde elektrik kesintisi olduğunda, bodrum katındaki havalandırma sistemi durdu. Yoğunluk o kadar fazlaydı ki bir saat içinde 25 kişi havasızlıktan öldü. Burada tamamen karanlık bir ortamdaydık. Günün hangi saati olduğunu bile bilmiyorduk. Ne güneş ışığı ne de dışarıdan gelen herhangi bir ses vardı. Havalandırma fanı dışında hiçbir ses duymuyorduk.

Ancak bu fan da korkutucu bir şekilde çalışıyordu. Tuvalet kullanımı için verilen süre 10 saniyeden azdı ve bu süre nöbetçilerin keyfine göre değişebiliyordu. Beş tuvalet yan yana sıralanmıştı ve beş kişi aynı anda içeri alınıp aynı anda çıkarılıyordu. Daha önce de söylediğim gibi, burada güneşi veya ışığı asla göremiyorduk. Tuvalete gitmek, hücreden çıkmak için tek fırsattı. Ancak tuvalete giderken yol boyunca çok sayıda ölü insan görüyordum. Bu sadece yolda değil, tuvaletlerde de aynıydı. Ayrıca direncini kaybeden ve artık dayanamayacak durumda olan insanları da görüyordum. Bu kişiler genellikle ishale yakalanmış oluyordu. İshal burada ölümcül bir hastalıktı çünkü işkenceden ve uzun süreli yorgunluktan sonra vücut sıvı kaybetmeye başlıyor ve direnç tamamen çöküyordu.

Görüşmeci: *Ne kadar süre böyle kaldınız?*

A.S.: İlk iki ay bu şekildeydi. Tam olarak iki aya yakın bir süre. Toplamda ise altı aydan daha az bir süre boyunca bu koşullardaydım. 2012 yılının Aralık ayında tutuklandım ve 2013 yılının Nisan ayının sonunda serbest bırakıldım. Daha önce de söylediğim gibi, bu şubeye getirildiğimizde gözlerimiz bağlıydı ve hiçbir şey görmüyorduk. Sorgucular bize, “Daha önceki şubelerde ne söylediğinizin bir önemi yok, burada her şey yeniden başlayacak. Siz suçlusunuz.” dediler.

Suçumuzun ne olduğunu açıklamadılar. Bize, alaycı bir şekilde, “Şimdi buraya Azrail’i çağırıyoruz, çünkü yeni insanlar var.” diyerek dalga geçtiler. Azrail olarak adlandırdıkları kişi geldi ve bize şiddetli bir şekilde vurmaya başladı; yüzümüze, sırtımıza ve ellerimize. Biz sıradan sivildik, hiçbir silah taşımadık ve kimseye zarar vermedik. Ancak bize, “Şu kontrol noktasını vurduğunuzu kabul edin.” diye zorla bir itirafta bulunmamızı istediler. Aynı şehirden tutuklanmış diğer insanlarla bağlantımızı da sorguladılar. Bir kontrol noktasının adını sordular, ardından kendileri, “Siz bu kontrol noktasını hedef aldınız.” diyerek suçlamalarda bulundular ve bunu kaydettiler. Sorgulama bittikten sonra söyledikleri buydu.

İşkence sonrasında önüme bir evrak koydular ve imzalamamı istediler. İmzaladıktan sonra bana, “Ahmet, imzaladın mı?” dediler. Ben bir şey göremiyordum ama bana, “Yemin et.” dediler. Ben de parmak bastım. Daha sonra bana, “İdamını imzaladın.” dediler. Ben şoktaydım, hiçbir şey yapacak gücüm yoktu. Bana, “Ne için imza attığını görmek ister misin?” dediler. “Sen ve annenin idam kararını imzaladın.” dediler. O anda hiçbir şey söyleyemedim çünkü direnecek gücüm kalmamıştı. Onlara inanmadığımı belli etsem bile işkence yapacaklardı. Daha sonra bizi koğuşa götürmeden önce sıraya dizdiler ve herkese rastgele şiddet uyguladılar. Herkesi dövdüler. Bir süre sonra bazı isimler anons ettiler. Bu isimlerin arasında ben de vardım. Beni başka bir yere göndereceklerini söylediler ancak nereye gideceğimi bilmiyordum. Babamla vedalaşmak zorunda kaldım. Babam çok kötü bir

durumdaydı, hem fiziksel olarak hem de psikolojik olarak çökmüştü. Onu, Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne göndermişler. Ancak bunu serbest bırakıldıktan sonra öğrendim. Şam'daki devrim caddesinde bulunan Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne gönderildiğini bana başkaları söyledi. Bu süre zarfında ailemin benimle ilgili hiçbir bilgisi yoktu. Bazı durumlarda aileme öldüğüm yönünde haberler gitmişti. Daha sonra terör mahkemesine sevk edildim ve Adra Hapishanesi'ne gönderildim. Adra, Şam'da bulunan merkezi bir hapishanedir. Buradaki yaşam koşulları önceki şubelere göre çok daha iyiydi. Adra'ya sevk edilen bir mahkûm bir anlamda hayatta kalmış sayılıyordu. Adra Hapishanesi'nde işkence yoktu çünkü burası bir sorgu şubesi değildi. Ancak babam hâlâ diğer şubede kalıyordu. Ben serbest bırakıldım ama babam orada hayatını kaybetti. Bu durum, hapishaneden çıktıktan sonra ortaya çıktı. Hapishanede birlikte olduğum kişilerden biri bana, “Baban senin ayrılmandan sonra öldü.” dedi. Daha sonra babamın fotoğraflarını “Sezar dosyalarında” gördüm. Babamın ölümüyle ilgili ayrıntıları o dönemde öğrenemedim. Hapishaneden çıktıktan sonra çeşitli sağlık sorunları yaşamaya başladım. Polis hastanesine sevk edildim ve orada iki ameliyat geçirdim. Apandisit ameliyatı oldum ve bağırsaklarımda bir kesinti oluştu. Bunun sonucunda dışkı, normal yoldan değil, karın bölgesinde bir torba aracılığıyla dışarı atılmaya başladı.

Hapishaneye girdiğimde 84 kiloydum ancak serbest bırakıldığımda 49 kiloydum. Bu süreçte ailemden kimse yanımda değildi. Ameliyatlardan sonra serbest bırakılma kararı geldi. Ancak bu karar yazılı olarak bana verilmedi. Yalnızca sözlü olarak serbest bırakıldığımı söylediler ve beni Şam'dan memleketime gönderdiler. Memleketime döndüğümde, doğrudan hastaneye kaldırıldım. Orada doktorlar ve hemşireler tedavimi üstlendiler. O dönemde benimle ilgilenen sağlık çalışanları hâlâ hayatta ve duruma tanıklık edebilirler. Ayrıca hapishanedeki bazı kişiler de benim yaşadıklarımı şahittir.

Bu süreçte yaşadıklarımı ve tanıklıkları adalet arayışı için belgelerle desteklemek istiyoruz. Uluslararası mahkemelerde bu ihlallerin hesabının sorulması için elimizden geleni yapıyoruz. Çabalarınız ve yardımlarınız için teşekkür ederim. Allah size güç versin.

Tutanak No: 2

Tarih: 20 Ocak 2025

Yer: TİHEK Gaziantep Ofisi

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: R.M., hukuk fakültesi birinci sınıf terk (savaş nedeniyle), bir hayır kurumunda görevli.

Sorular:

Görüşmeci: Suriye’de daha önce tutuklandınız ya da alıkonuldunuz mu?

R.M.: Evet, Mayıs 2012’de İdlip’te gözaltına alındım.

Görüşmeci: Toplu bir tutukluma mıydı? Ferdî miydi?

R.M.: Ferdîydi. Zulümdü... Benim herhangi bir şeyle alakam yoktu.

Görüşmeci: Size yöneltilen suçlama neydi?

R.M.: Rejime karşı savaşılan “terör grupları” ile irtibatlı olduğum söylendi.

Görüşmeci: Peki sizi nereye götürdüler, bir cezaevine mi yoksa güvenlik şubesine mi?

R.M.: Güvenlik şubesinde bir cezaevine götürdüler. Şehir içinde, güvenlik şubesinin içinde yer altında bir cezaevi vardı.

Görüşmeci: İşkenceye maruz kaldınız mı?

R.M.: Elbette. Öncelikle ben eşi vefat etmiş dört yetimle yaşayan ve herhangi bir şeyle alakası olmayan bir kadındım. Rejim beni suçsuz yere aldı. Ben işkenceye, hakaretlere ve (cinsel) istismarlara maruz kaldım.

Görüşmeci: Gözaltına alındıktan sonra ailenize haber verildi mi?

R.M.: Hayır, kimse haber de vermedi. Onlara, “Benim çocuklarım evde tek başına. Benim kimsem yok.” dedim. İdlip şehir merkezinde yaşıyordum, ailem ise köyde. İdlip’le köy arasında yol kapalıydı. Rejim de o bölgelerdeydi, onlar da “muhalif” bölgelerdeydi, bir yol yoktu. Küçük çocuklarımin evde bir başlarına olduğunu söyledim ama onlar hiç umursamadılar. Beni

içeri aldıklarında, hemen telefonumu aldılar ve bitti. Sonra komşular çocukları gördüler, çocuklar sokağa inip, “Annemi götürdüler, nerede olduğunu bilmiyoruz.” deyince komşular sormaya başladı. Sonra öğrendiler ki ben tutuklanmışım.

Dokuz ay boyunca işkence altındaydım.

Görüşmeci: *Her gün mü işkence vardı?*

R.M.: Hayır, her gün değildi. Bazen her gün olurdu, bazen iki-üç günde bir. Benim için en ağır işkenceyi yani cinsel saldırıyı ben gördüm, öyle diyeyim. Aklımda kaldığı kadarıyla on-on beş kişi kadardık. Küçük bir odaydı. Aralarında benden yaşça büyük olanlar da vardı, okula giden genç kızlar da vardı. Mesela ellerine bir işaret çizmişlerdi, o şekilde yakalanmışlardı. Yaklaşık on beş kişiydik. Kimi zaman bazıları çıkarılır, sonra sayı yirmiye kadar da yükselirdi.

Beni en çok sorgu memuru -sorumlu subay- çağırırdı. İlk başta psikolojik savaş başlatırlardı. “Çocuklarını bir daha göremeyeceksin; seni Şam’a, Sednaya’ya göndereceğiz, onlar aç kalacak, sana bir daha hiç kavuşamayacaklar.” gibi laflarla korkuturlardı. Biliyorlardı ki zayıf noktam çocuklarımdı. Bütün bilgileri zaten almışlardı. İnsanların nasıl işkence gördüğünü gösterir, “İşte sen de böyle işkence göreceksin.” derlerdi. Erkeklerle işkence yaptıklarını görüyorduk. “Evet, sen de söylemiştin, değil mi; seni de öyle yapacağız.” diye tehdit ediyorlardı... Yani en çok psikolojik savaştı. Bilmiyorum, kendi adıma böyleydi. Yanımdaki kızlara neler yaptıklarını bilemem çünkü gözümün önünde konuşmazlardı. Bana, “İtiraf et, bir şeyler itiraf et.” derlerdi. “Evet, itiraf et.” diye diretirlerdi. “Ben hiçbir şey yapmadım.” diyordum. “Eğer benden yapmadığım bir şeyi itiraf etmemi istiyorsan, tamam, ben tüm gösterilere katıldığımı söyleyeyim, her yere gizlice gittiğimi söyleyeyim. Ama ben gerçekte hiçbir şey yapmadım.” derdim. “Neyi itiraf edeyim, bilmiyorum.” diye cevap verirdim.

Görüşmeci: *Peki nasıl çıktınız?*

R.M.: Ben kocamın bir arkadaşı sayesinde çıktım. O avukattı. Dosyam henüz kapanmadan çıktım. Dosya daha kapanmamıştı. Kocamın Tartus’ta çalışan bir arkadaşı vardı, zaman zaman bizi arar, nasıl olduğumuzu sorar, biraz yardım ederdi. O sırada kız kardeşim çocukların yanındaydı. Kız kardeşim “R. nerede?” diye soranlara “R. tutuklandı.” dedi. “Niye bana haber vermediniz, neden böyle oldu?” dedi. Sonra o avukat arkadaş, bir şekilde müdahil oldu, durumu takip etti. Onun hâkim bir arkadaşı vardı, Şam’da birtakım bağlantıları vardı. Onun sayesinde çıktım.

Görüşmeci: *Size işkence eden görevlilerin isimlerini hatırlıyor musunuz?*

R.M.: Birinin adı Yusuf’tu, birinin adı İyad’dı, bir başka biri vardı Cısr eş-şuğur’dan... Tam bilmiyorum, onlar ne oldu, nereye gitti bilmiyorum.

Görüşmeci: Tutulduğunuz yerdeki koşullar nasıldı? Yemek, su, temel ihtiyaçlar tedarik edilir miydi?

R.M.: Koşullar kötüydü. Biliyorsunuz biz kadınların muayyen günleri vardır. Bunun için hijyen ihtiyaçlarımızı iletirdik ama bize verilmezdi nadiren üç-dört gün sonra verilirdi. Bize hiç saygı gösterilmezdi. Kaldığımız yer yer altıydı. İçeri ışık girmezdi. Havalandırma falan yoktu, pervane (vantilatör) yoktu, ölü gibi bir ortamdı. Nefes alınamıyordu.

Özellikle geceleri erkeklerin işkence seslerinden uyuyamıyorduk. Bağırıp çağırımlar... Allah'tan ve bizden yardım istiyorlardı.

Görüşmeci: Sizi eski anılarınızı tekrarlatarak yormak istemiyoruz.

R.M.: Ben o dönemi atlattım. Türkiye'ye ilk geldiğimde psikolojik olarak çok yıpranmıştım. Sonra biz derneğe gittik, psikolojik destek aldık. O zamandan da kabus gibi anılarım oldu. Hapisten çıktıktan sonra kesinlikle pencereleri açmak istemezdim, ışık istemezdim, kimse de yanıma gelsin istemezdim, asla. Ama şimdi o dönemi aştım.

İlk kez, hapiste başıma gelenleri dernekte anlattım. Çünkü kendimi sorumlu hissediyordum. Biri gelip bana saldırınca, ben sanki kendi sorumluluğummuş gibi hissediyordum. Kendimi yiyip bitiriyordum ama insanlar bana, "Bu senin suçun değil." diyorlardı.

Görüşmeci: Peki şimdi hâlâ işkencenin etkileri sürüyor mu?

R.M.: Elbette, kesinlikle. Sırf şu an bunu anlatırken bile içim tekrar kaynıyor, her şeyi hatırlıyorum. Erkeklerden korkmaya da başladım. Erkeklerle hiç güvenmedim. Çünkü orada kadınlara nasıl davrandıklarını gördüm. Ben de herkesin öyle olduğunu sandım...

Ben 2011'den beri dulum, 14 yıl oldu ve ben evlenmeyi hiç düşünmedim, istemedim. Karşıma pek çok erkek çıktı ama yine de evlenmedim. Bilmiyorum, bir erkekle yeniden iletişim kurmaktan korkuyorum. Tabii bütün o işkencelerin ayrıntılarını biliyorum, hiçbirisi gözümün önünden gitmiyor. Hamdolsun, Rabbimiz bize zafer ve özgürlük bahsetti. Bu, ruhumuza bir ferahlık oldu. Sadece diyoruz ki inşallah yüzümüz gülsün. Yeni bir hayat bu. Tam olarak öyle. Bu durum sanki içimi dökmek gibi oldu. Ben veya herhangi bir anne ya da herhangi bir tutuklu... Hepimiz Allah'ın huzurundayız; O, insanların üzerindedir ve en yüce olandır.

Tutanak No: 3

Tarih: 20 Ocak 2025

Yer: TİHEK Gaziantep Ofisi

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: L.A., 59 yaşında, avukat, insan hakları uzmanı.

Sorular:

Görüşmeci: *Suriye’de tutuklandınız veya gözaltına alındınız mı?*

L.A.: Evet, 15 yaşımdayken tutuklandım. 11 yıl tutuklu kaldım.

Görüşmeci: *15 yaşındayken mi?*

L.A.: Evet.

Görüşmeci: *Ne zaman, nasıl tutuklandınız?*

L.A.: 1981’de tutuklandım ve 1992’de serbest bırakıldım.

Görüşmeci: *Bu alıkonma, tutuklanma süreci nasıl oldu?*

L.A.: Beni okuldan aldılar; o zaman çocuktum, lise birinci sınıftaydım. Hiçbir sebep söylemediler, sadece “Dinî kitapları seviyor.” dediler. O dönemde “El-Mürselîn” veya benzer adlarda bazı oluşumlar aktifti ama sonuçta ben 15 yaşındaydım, hâlâ reşit değildim.

Görüşmeci: *Bu tutuklama bir mahkeme kararıyla mı yapıldı, yoksa Suriye yönetiminin talimatıyla mı?*

L.A.: Hayır, tam tersine, beni doğrudan okuldan aldılar. Okuldan, üzerimdeki defter kitaplarla birlikte götürdüler. Okulda üst sınıfları mı kapatacaklardı, neydi... Beni resmî bir emir olmadan okuldan aldılar. Beni ve arkadaşımı aldılar.

Görüşmeci: *Ailenize haber verildi mi?*

L.A.: Okul idaresi, güvenlik güçlerinin gelip beni aldığını aileme haber vermiş ama sonrasında ailem benden haber alamadı. 1981’den 1986’ya kadar benim nerede olduğumu bilmediler, hiçbir bilgileri olmadı.

Görüşmeci: Sizi kimler aldı? Memurlar, polis mi, yoksa istihbarat mı? Hangi birim?

L.A.: İstihbarattı. Hem Halep'te hem Şam'da işkenceye maruz kaldım. Şam'da fiziki işkence değil de psikolojik işkence uyguladılar.

Beni oradan oraya sürüklediler. Çok uzun bir dönemdi. Hepsini hatırlıyorum ama anlatması da zor. Biz yaklaşık 17 kadın dört buçuk yıl boyunca kişi başı bir buçuk karo düşen bir alanda kaldık. Kişi başı yaklaşık 30 santimetre uzunluğunda ve 20 santimetre genişliğinde bir alan düşünün! Kadınların hijyeni için gerekli malzemeler asla verilmezdi. Yerler hep çamurluydu. Belki birçok ayrıntıyı unuttum; belki de zihnim o dönemleri silmek istiyor. Kaldığımız yerlerden biri; Kafr Suse bölgesiydi, orada bir istihbarat şubesi vardı. Sürekli işkence sesleri duyulurdu, gündüz gece susmazdı. Dört buçuk yıl boyunca, hemen her gün işkence sesleri kulağımızda çınladı. Birisi tualete bile gitse kırbaç ve işkence sesleri eksik olmazdı. Bu da bir çeşit psikolojik işkenceydi.

Görüşmeci: O şubede ne kadar kaldınız?

L.A.: Dört buçuk yıl. Sonra biz açlık grevine girdik. Bu grev neticesinde Şam'daki Katana Hapishanesi denilen sivil polis hapishanesine nakledileceğimizi söylediler. Orası bir sivil hapishaneydi; siyasi tutukluların da, adlî tutukluların da olduğu koğuşlar vardı. Bu süre zarfında Saha Mahkemesine çıkarıldım ve dört yıllı mahkûm edildim.

Görüşmeci: Orada avukatla görüşme imkânınız da oldu mu?

L.A.: Hayır, sadece burada ilk defa telefonla aileme haber verildi. Benim Katana Hapishanesi'nde olduğumu bildirdiler. Daha sonra sadece anne ve babamın beni ziyarete gelmesine izin verdiler. Onlarla telli bir pencerenin arkasından konuşabildim. Polislerin de bizi dinlediği 30-40 dakikalık bir görüşme yapabildik.

Görüşmeci: Peki size yapılan işkenceler nasıldı? Anlatmak ister misiniz?

L.A.: Peki, her şeyi anlatayım. Beni Halep'e götürdüklerinde 15 yaşındaydım. Elektrik işkencesi yaptılar; ellerinde bir cihaz vardı, elektrotları vücudumun çeşitli yerlerine takıyorlardı. Başımı ve üstümdeki örtüyü çıkarıp aldılar. Elektrik verdiler. Sonra “besat er-rîh” diye adlandırdıkları işkenceyi de uyguladılar. Bu eklemleri zorluyor. Ellerini ayaklarını arkadan bağlıyorlar ve dayak atıyorlar. Bir de “dûlâb” (araba lastiği içine konularak yapılan işkence) yöntemine maruz kaldım. Yine de en ağır işkenceyi ruhsal olarak yaşadım. Mesela gözüm hep bağlanmış durumdaydı. Ve tabii beni tacize, hatta tecavüze uğramaya çok yaklaştıran olaylarla tehdit ettiler. Fakat beni orada en çok etkileyen şey, yakın arkadaşımı tecavüz ederek öldürmeleriydi. O sırada henüz çok küçüktüm ve ondan gelen kanları görüyordum. O görüntü hâlâ hafızamda, çocuklarıma bile anlatamıyorum.

Bunun içinde cinsel saldırı girişimleri de söz konusuydu. Ben tam olarak görmedim ama cinsel saldırı olarak tarif edebileceğimiz çok iğrenç şeylerden bahsediliyordu. Detayları sorarsanız, etkileri hâlâ çok ağır.

Görüşmeci: *Hapishanede beslenmeniz nasıldı?*

L.A.: Valla, güvenlik şubesinde olağanüstü koşullar vardı. Gençler içeri girip çıkarken biz yalnızca kısık sesle konuşabiliyorduk. Yemekler aşırı derecede kötüydü. Şimdiki yaşımda bile hatırlıyorum; bir defasında beyaz fasulye getirdiler, üstünde hamam böceği gibi böcekler vardı. Kokusu, görüntüsü berbat. Onu ayıklayarak yemek zorundaydık. Yanında getirdikleri ekmek de çok sertti, yenmesi çok zordu. Yani güvenlik şubelerindeki yemeğin durumu buydu ama sonra Katana ve Duma gibi sivil hapishanelere geçince yemek öncekine kıyasla iyiydi. Orada kendimiz de pişirebiliyorduk, bize malzeme veriyorlardı.

Görüşmeci: *Yani orası daha normal bir hapishaneydi?*

L.A.: Evet, normal, sivil bir hapishaneydi. Burada gardiyanla konuşabiliyorduk, yemek pişirecek imkânımız oluyordu. Yani en azından biraz daha insaniydi.

Görüşmeci: *Peki hapisten nasıl çıktınız?*

L.A.: Bir af ilanıyla çıktık. Bu, Hafız Esed'in affıydı galiba. Ben de o af kapsamına girdim. Kadın tutuklulardan bir kısmını kapsayan bir tahliye kararıydı. Ama “af” denilse de öyle kolay olmadı. Şubenin başındaki kişiye “Bunları salıverin.” denmiş, ondan sonra bizi bıraktılar. Gözaltında, yer altında o kadar uzun süre tuttular ki tahliye edilene kadar çok sıkıntı çektik.

Görüşmeci: *Yani baştan beri resmî bir karar yoktu, hiçbir hukukî belge yoktu, öyle mi?*

L.A.: Evet, hiçbir mahkeme kararı olmadan tutuldum ve hem fiziksel hem psikolojik işkence gördüm. Hem de reşit bile değildim, çocuktum. Bu çok önemli, 80’li yıllarda en genç tutuklu bendim. Hatırlıyorum, Şam’daki sorgularda bana hep “küçük” diye hitap ederlerdi. Oradaki görevlilerin kim olduğunu bilmiyorduk, sorguda isimlerini söylemiyorlardı ama beni işkenceye alanların ismini kısmen biliyorum, özellikle Halep’teki şube amiri Ömer Hamed isimli biriydi. Gardiyanların çoğunun adını bilmiyorduk, kimisi “Awani”, kimisi başka bir şey diye anılıyordu, ama gerçekte tam kimdiler bilmiyorduk. O dönemde her sorguda üstümüze bir sürü suç ekliyorlardı.

Şu an ben bir avukat ve hukukçu olarak konuşuyorum: 18 yaşından küçük bir çocuğu tutuklamak başlı başına bir insanlık suçu. Reşit olmayan bir çocuğu alıp bir de işkence uygulamak, hapse atmak korkunç bir hak ihlalidir. 18 yaş üstü için bile bu uygulamalar kabul edilebilir değil ama 18 yaş altındakine yapılan resmen çocuk haklarını ihlaldir. Bu doğrudan çocuğun özgürlüğünü ve beden dokunulmazlığını çiğnemektir.

Görüşmeci: *Bu konuyla ilgili, reşit olmayan başkalarına dair raporlar da duydunuz mu?*

L.A.: Kardeşim de çocuktı, 16 yaşındaydı. Onu da aldılar. Onun gibi binlerce genç vardı. 80'li yıllarda medya neredeyse hiç yoktu, bu hikâyeleri kimse kaydetmiyordu. Kimse olup biteni bilmiyordu.

Görüşmeci: *Oysa bu, Suriye yasalarına göre de yasaktı, öyle değil mi?*

L.A.: Tabii, Suriye mevzuatına göre de yasaktı. Ayrıca Suriye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış bir ülke. 18 yaş altı “çocuk” sayılır ve yasalar onları korur. Diyelim ki bir suçlama var; o zaman da reşit olmayanlar için ıslah evi gibi yerler olmalı, ağır cezaevi şartlarında tutulmamalıdır. Ama onlar bizi karanlık bodrumlara, hücrelere attılar. Bu, bir çocuğun özgürlüğünü ve temel haklarını yok sayan bir suç. Ben en güzel yaşlarımı zindanda geçirdim. Binlerce çocuk da bu zulmü yaşadı. Bunu asla unutamayız. Bu rejim için bu durum bir utanç belgesi olmalı.

Görüşmeci: *Bu işkencelerin devam eden etkileri oldu mu? Hem bedensel hem psikolojik?*

L.A.: O hapiste geçen süre, tabii ki insanı derinden etkiliyor. Aradan otuz sene geçti ama bazen ben hâlâ dün gibi ağlıyorum...

İnsan kolayca unutamıyor. Şu anda avukatım, mesleğimi yapıyorum. Devrim günü kadın tutuklular serbest bırakılırken gördüğümde bir anda boğuldum, ağlamaya başladım. Kendi yaşadıklarımız geldi aklıma, onların yaşadıklarıyla aynı şeylerdi. İnşallah bu bilgiler mahkemelerde güçlü bir kanıt olur.

Teşekkür ederim, sağ olun, çok teşekkürler.

Tutanak No: 4

Tarih: 20 Ocak 2025

Yer: TİHEK Gaziantep Ofisi

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: A.A., Suriye’de öğretmenken rejim ordusuna zorla alınmış.

Sorular:

Görüşmeci: *Suriye’de daha önce tutuklandınız mı?*

A.A.: Evet. Şam’da, Latife semtinde, 22/12/2012 tarihinde tutuklandım.

Görüşmeci: *Bu tutuklamanın sebebi neydi?*

A.A.: Ordudan ayrılma sebebiyle.

Görüşmeci: *Mahkeme emriyle miydi?*

A.A.: Evet, resmî kararı.

Görüşmeci: *Tutuklamadan sonra, hangi hapishanede kaldınız?*

A.A.: Sednaya Hapishanesi’nde. Güvenlik şubesinde 10 gün kaldım, sonra Sednaya Hapishanesi’ne sevk edildim.

Görüşmeci: *Sednaya’da ne kadar süre kaldınız?*

A.A.: 30/12/2012’den 01/08/2019 tarihine kadar, yani yedi yıl.

Görüşmeci: *Bu hapishaneye girdiğinizde işkence veya kötü muamele gördünüz mü?*

A.A.: Tabii, çok şey var, bahsedebiliriz. Mesela; yemek bakımından işkence, psikolojik işkence, dayak bakımından en ağır işkence, kamera yoluyla sıkı gözetim... Bütün hareketlerimiz izleniyordu. Bir de mesela arkadaşınla konuşamıyordun. Odada yirmi beş kişiydik, birbirimizle konuşmamız yasaktı.

Görüşmeci: *Peki kaldığınız yer güneş ışığı alıyor muydu?*

A.A.: Koğuşta dışarı doğru açılan demir kapı vardı, o kapının üzerinde küçük bir menfez vardı o da kapalıydı bilmiyorduk güneş var mıydı yok muydu?

Görüşmeci: *Nasıl bir alan vardı?*

A.A.: Yedi metreye yedi metreydi, 2 metrekare de tuvalet vardı.

Görüşmeci: *Yemekler nasıldı?*

A.A.: Yemek çok kötüydü, aç kalıyorduk. Yiyecek çok azdı, plastik kaplarda getiriyorlardı yemeği. Çok az oluyordu, mesela günlük pirinç veya bulgur yarım bardak kadardı kişi başı.

Görüşmeci: *Hastalık var mıydı?*

A.A.: Tabii, hastalıklar eskiden de vardı. Ama son dönemde biraz ilgilenmeye başladılar hastalıklarla. Fakat çoğu insan hastalıktan ölüyordu, ölümleri görüyorduk.

Görüşmeci: *Peki, işkence yüzünden ölümler var mıydı?*

A.A.: Evet, güvenlik şubesindeki işkence yüzünden ölümler çok aşırıydı. Hemen hemen her gün. Mesela bulunduğum şubede günde yedi-sekiz kişi ölürdü. Şubede çok işkence vardı. Hatta ben bazen ölüleri görürdüm; kimisinin kolu yok, kimisinin bacağı yok, böyle. Hapishanede ölüm daha yavaştı. Oradaki kardeşlerin ölümü bizim için üzücüydü çünkü fazla düşünmekten, aşırı baskıdan, yani psikolojik işkence, bedensel işkence, yemek sıkıntısı ve düşünce baskısı yüzünden. İnsanlar katlanamıyor, mesela kimisi dayanamıyor, psikolojik olarak dağılıyor.

Görüşmeci: *Sednaya Hapishanesi'nde işkence nasıldı? Yoksa bir ıslah evi mi gibi miydi?*

A.A.: Çok büyük bir işkence vardı. Fakat şunu söyleyeyim, biz asker mahkûmlardık. Askerler olarak Sednaya'nın üçüncü katındaydık, yukarıdaydık. Orası askerî koğuştu. Bizdeki işkence, alttaki siyasi bölümde kalan sivillere göre daha hafifti. Her kat diğerinden farklı. Birinci ve ikinci kata göre bizde işkence daha hafifti,. Mesela yemek bizde günde üç öğündü. Birinci ve ikinci katta üç öğünü aynı kaba koyarlardı. Bütün öğünleri karıştırırlar, hepsini aynı anda içeri koyarlardı. Dahası kabı öyle düzgün getirmezler, kabı fırlatıp atarlar, yemeği yere dökerlerdi.

Görüşmeci: *Bedensel işkence?*

A.A.: Dövülme var tabii. Araba lastiği kullanıyorlardı. Lastiğin kenarlarını kesip ortaya getiriyorlar, lastiği üzerine geçirip, kafayı oradan çıkarıp geriye ayarlıyorlar; sanki bir kelepçe gibi. O lastikle işkence yapıyorlardı. Bu hemen hemen günlük oluyordu. Yani halk diliyle, kimin sırası geldiyse, kime sıra denk geldiyse. İki gün geçer, senin sıran gelir.

Görüşmeci: *Bu işkencelerden vücudunuzda iz kaldı mı?*

A.A.: Ufak izler var ama en büyük hasar dişlerimde. Hapishanede altı dişim gitti. Bir de ruhsal izleri var tabii. Elimde bir fotoğraf var, hapishaneden çıkar çıkmaz çektiğim ilk fotoğraf.

Görüşmeci: *Hapishaneye girmeden önce kaç kiloydunuz?*

A.A.: Hapse girmeden önce 78 kiloydum. Çıktığımda 48 kiloydum.

Görüşmeci: *Peki hapishaneden nasıl çıktınız?*

A.A.: Rüşvet yoluyla, 12 bin dolar karşılığında. Bu rüşvet olayı bazen oluyordu, mahkûmiyetim 15 seneydi. Yedi sene yatmıştım. Bir af çıkmıştı, 12'ye düşmüştü. Bu süreç iki yıl sürdü. Avukatım aracılığıyla bir tür “anlaşma” yapıldı. Ama bu her zaman işe yaramıyordu. Eğer böyle bir yol bulunamazsa serbest kalmak mümkün değildi. Geçmişte de insanlar bu yöntemi kullanıyordu.

Bazı insanların serbest kalmak için büyük miktarda para ödediğini duyduk, ancak yine de hapisten çıkamadılar. Bu, insanları kandırmak için kullanılan bir yöntemdi. Dünyadaki en büyük dolandırıcılıklardan biriydi. Babam da aynı şeyle karşılaştı. İlk iki yıl boyunca babam, benim hapiste olduğumu öğrenince biriyle iletişime geçti. Bu kişi, babama 2000 dolar karşılığında beni hapisten çıkarabileceğini ve beni ziyarete gelebileceğini söyledi. Ama maalesef bu da bir dolandırıcılıktı. İşkenceye dair anlatacak çok şey var. Ben 14 gün boyunca yer altındaki hücrelerde tutuldum. Sedinaya Hapishanesi'nin yer altı hücrelerine dair bazı videolar var, ben de aynen orada kaldım.

Görüşmeci: *Kaç gün kaldınız?*

A.A.: Tam olarak 14 gün boyunca yer altında tek kişilik bir hücredeydim. Gün ışığını hiç görmedim, gece mi gündüz mü olduğunu bilmiyordum. Uyku düzenim tamamen bozulmuştu. Uyandığımda kendimi çimdikleyip hâlâ hayatta olup olmadığımı anlamaya çalışıyordum. 14 gün boyunca orada kaldım.

Daha sonra hapishanede Kur'an öğrenmek suçuyla başka bir hücreye nakledildim. Burada 100 gün boyunca tutuldum. Hücre, 7 metreye 7 metre büyüklüğündeydi ama kış mevsiminde korkunç derecede soğuktu. Bize sadece dört askerî battaniye verdiler. Yemek ise son derece yetersizdi.

Görüşmeci: *İşkenceye uğradınız mı?*

A.A.: Evet, elektrik kablolarıyla dayak yedim. Yaklaşık 350 kere kabloyla vuruldum.

Yemekler de bir işkence yöntemi idi. Bazen yemekler bilerek yakılarak verilir. Eğer bir gün yemek verilirse, ertesi gün tamamen aç bırakılırdık. Yemekler genellikle sadece suyla haşlanmış olurdu, içinde hiç tuz veya baharat olmazdı. O kadar tatsızdı ki insanlar yemekten tiksiniyordu. Eğer sabah kahvaltı gecikirse baş dönmesi ve mide bulantısı yaşırdık. Eğer tüm gün boyunca yemek alamazsak birçok kişi bayılırdı. Sadece su içerek ayakta kalmaya çalışırdık. Ama içtiğimiz su da kirliyd. Su tanklarının içinde farelerin seslerini duyabiliyorduk. Banyo ihtiyacımızı gidermek bile büyük bir zorluktu. 15 günde bir banyoya gitmemize izin veriliyordu. Ama bazen insanlar banyoya gitmeyi reddediyordu, çünkü banyoya giden bazı mahkûmlar bir daha geri dönmüyordu. Onların öldürüldüğünü düşünüyorduk. Sednaya'da askerleri görmek bile mümkün değildi. Sadece kapıda bekleyen askerleri görebiliyorduk. Biz hep eğilerek yürümek zorundaydık, asla doğrudan askerlerin yüzüne bakamazdık. Askerin arkasında yürürken, kafamızı önümüze eğmemiz gerekiyordu. Onlara bakmak yasaktı. Oradaki tüm mahkûmlar fiziksel ve psikolojik olarak yok oluyordu. Ben de yedi yıl boyunca büyük bir işkenceye maruz kaldım.

Görüşmeci: *Ailenizden hâlâ tutuklu olan biri var mı?*

A.A.: Evet, kayıp olan bir kişi var. Kayınbiraderim M.Z.A. 2012 veya 2013 yılında kayboldu. O günden beri ondan hiçbir haber alamadık. Askerî istihbarat şubesinde, Haseke'de gözaltına alınmıştı. Daha sonra oradan kayboldu, ondan sonra bir daha haber alamadık.

Görüşmeci: *Ne zaman kayboldu?*

A.A.: 2013 yılında Haseke'de tutuklandı. 1982 doğumlu olan kayınbiraderim, orada postanede çalışıyordu. Bir gün aniden gözaltına alındı ve bir daha haber alınamadı.

Görüşmeci: *Peki, neden tutuklandı?*

A.A.: Aslında doğrudan bir suçu yoktu. Ancak kardeşi muhalif gruplarla bağlantılıydı ve bu yüzden onu da gözaltına aldılar. Kaybolduktan 2 ay sonra haber aldık daha sonra hiç haber alamadık. Hatta sonrasında Sednaya'ya gittik belgelere baktık ama bulamadık.

Görüşmeci: *Peki, tutukluluğunuz dışında tehciye de maruz kaldınız mı?*

A.A.: Ben hapisten çıktıktan sonra doğrudan Türkiye'ye geldim ama bizim köyümüz Halep kırsalında ve muhalif bir yer olarak biliniyor. Köy ahalisi göç ettirildi.

Görüşmeci: *Size hapiste işkence esnasında herhangi bir sıvı veya kimyasal madde enjekte edildi mi?*

A.A.: Bizim olduğumuz kısımda bu tarz şeyler yoktu. Ancak bazı gençlerden duyduğum kadarıyla Saha Mahkemeleri'nde iğne ile idam gerçekleştiği oluyormuş. Yine Tışrin Askerî Hastanesi'nde de bu tarz olaylar oluyordu. Biz Hastane'ye gittiğimizde araçlara cesetleri koyuyorlardı. Benim cildimde yaralar çıkmıştı onun tedavisi için gitmiştim. Biz asker kökenli olduğumuz için bize biraz ihtimam gösteriliyordu. Biz terör mahkemesinde yargılanmıyorduk ama ilk iki katta kalanlar terörden yargılandığı için onların şartları çok ağırdı, isimlerini dahi kullanamazlardı, sadece sayıları vardı.

Görüşmeci: *İşkenceye dair aktarmak istediğiniz başka bir şey var mı?*

A.A.: İlk iki katta her gün üç dört kişi idam edilirdi. Biz her gece "zincir" (mahkûmların zincirle birbirine bağlanarak götürülmesi) seslerini duyardık. Saat akşam 10-11 gibi gerçekleşirdi. İdam için çeşitli yollar vardı. Hatta preslenerek idam edildiğini dahi duymuştum. Çoğunlukla iple asarak olurdu. Ben iple asılana şahit oldum. Bir arkadaşım da damardan ilaç verilerek idam edildiğine şahit olmuştu. Asıl işkenceler çoğunlukla güvenlik şubelerinde (sorgu merkezleri) gerçekleşiyordu. Buralarda kontrol de olmadığı için yer altındaki işkence merkezlerinde ağır işkenceler gerçekleşiyordu. Elektrik, sandalye, şabeh (bileklerden kelepçelenerek asılma), suda boğma... Biz 180 santimetre uzunluğunda ve 100 santimetre genişliğinde bir hücrede 15 kişiydik. Tuvalet bile ancak iki kişi giderdik. İki mahkûm tuvalet ihtiyaçlarını giderirken, diğerleri hemen arkalarında duş alıyordu. Bütün bunlar oldukça sınırlı bir alanda gerçekleşiyordu. Tuvaleti kullananlar işlerini bitirip çıkarken duş alanlar da çıkmak zorundaydı. Süre kısıtlaması çok katıydı, tuvalet ihtiyacı veya banyo için sadece bir dakika veriliyordu. Sadece bir dakika içinde her şeyin tamamlanması gerekiyordu. Bu kadar kısa sürede temizlenmek veya ihtiyacını gidermek neredeyse imkânsızdı.

Tutanak No: 5

Tarih: 21 Ocak 2025

Yer: Sednaya Hapishanesi'ndeki Tutuklular ve Kayıp Kişiler Derneği (ADMSP)

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: Ö.T., 27 yaşında, Suriye vatandaşı.

Sorular:

Görüşmeci: *Suriye'de daha önce tutuklandınız veya gözaltına alındınız mı?*

Ö.T.: Evet, 19/10/2014 tarihinde. Humus şehrinde, Siyasi Şube ve Devlet Güvenlik Şubesi (güvenlik birimleri) tarafından.

Görüşmeci: *Sebepler neydi?*

Ö.T.: Bana silahlı gruplara üye olmakla ilgili uydurma bir suçlama yönelttiler.

Görüşmeci: *Hukuki bir karar neticesinde mi gözaltına alındınız?*

Ö.T.: Orada öyle bir şey yoktu. Zaten hukuki bir şey de yok. Sadece biri ihbarda bulunabilir ya da soyadından dolayı bir karışıklık, benzerlik olabilir... Mesela aradıkları senin akrabaları bile olabilir, bu şekilde gelip seni alırlar.

Görüşmeci: *Tutuklandıktan sonra ne oldu? Nereye götürüldünüz?*

Ö.T.: İlk gün beni Humus'taki siyasi güvenlik şubesine götürdüler. Bir geceyi orada geçirdim. Sonra ikinci gün yine Humus'taki devlet güvenlik şubesine sevk ettiler.

Görüşmeci: *Bu memurlar askerî subaylar mıydı, ulusal güvenlik mi?*

Ö.T.: Güvenlik subaylarıydı, istihbarattandılar. Oraya sevk edildikten sonra içeri girdik, bizi Siyasi Güvenlik Şubesi'nden bir otobüsle Devlet Güvenlik Şubesi'ne taşıdılar. Bizi binanın bodrum katına (yer altına) indirdiler. Öncelikle yarı çıplak şekilde arama yaptılar. Sonra kıyafetlerimizi geri verip koridorda beklettiler, ayaklarımızda hiçbir şey yoktu, gözlerimiz bağlıydı ve ellerimiz de kelepçeliydi.

Görüşmeci: *İşkenceye maruz kaldınız mı?*

Ö.T.: Evet. Başlangıçta benimle birlikte birkaç kişi daha vardı. Herkesin ismi okunup sorguya alınıyordu. İçlerinden bazıları işkence gördü, bazılarının ise sadece soru sordular ve sonra geri hücreye götürdüler. Ben de o kişiler arasındaydım. Sorgu ekibinden beş görevli vardı.

İlki geldi, yüzüme bir yumruk attı. Bana “Yere yat.” dedi, ben de yattım. “Bacaklarımı kaldır.” dedi, bacaklarımı kaldırdım.

Tabii o sırada beş-altı saattir, belki daha fazla, ayakta bekletiliyordum. Sabah gelmiştik ama işkence akşamüzeri oldu. Ezan sesine göre yatsı ya da akşam namazı civarıydı. Beş görevli üzerime çullandı. Biri omzuma bastı, yerde yüzüstü yatıyordum, diğerleri ellerinde plastik boru (yeşil, sert plastik çubuk) ile bacaklarıma vurmaya başladılar.

Hiçbir soru sormadan direkt dövmeye başladılar, bu çok zordu çünkü uzun süre ayakta beklemiştim ve ayaklarım soğuktu. Ağrı daha da şiddetli hissediliyordu. Yaklaşık elli-altmış darbe yedim. Ben “Ne yaptım? Niye vuruyorsunuz?” diye sordukça “Sus!” diye bağırıyorlardı.

Öyle bir noktaya geldim ki ayaklarım hiçbir şeyi taşıyamaz hale geldi. Sonra bir araba lastiği getirip kafamı ve bacaklarımı lastiğin içine soktular. Bu sırada yakın bir koğuşta kadınların sesi geliyordu, ağlama seslerinden orada belki 30-40 kadın olduğunu anladım. Ben orada, “Allah aşkına, ne oldu? Nedir bu? Beni niye dövüyorsunuz?” diye bağırıp yalvarıyordum, onlar ise yine “Sus!” diye bağırmaya devam ediyorlardı.

Görüşmeci: *Bütün bunlar olurken gözaltı sebebinizi hâlen bilmiyordunuz?*

Ö.T.: Evet, hiçbir şey bilmiyordum. İlk gün siyasi güvenlikte bize bir şey yoksa bırakacaklarını söylemişlerdi. Bu uzun dayak sırasında, en sonunda bana “Şimdi sana beş darbe daha vuracağız, sesini çıkarmazsan iyi olur. Her ses çıkardığında darbe sayısını beşe katlayacağız.” dediler. Ben bağırarak istiyordum ama korkudan bağıramadım yoksa daha fazla vuracaklardı. Aynı zamanda acıyı ve çığlığı içimde tutmaktan göğsüm patlayacak gibi oldu. Dayak bittikten sonra beni kaldırıp “Yerine dön.” dediler. Bizi orada (zorla) ayakta hafif adımlarla yürütüyorlardı ki, eğer yakında hâkim karşısına çıkarsak vücudumuzda işkence izleri görünmesin. İstedikleri şey, insanın (suçu) itiraf etmesi. Sonra hâkim karşısına çıktığında da vücudunda darp izleri görünmemesi... Böylece hâkim, bu itirafları “zorla değil” diye kabul etsin. Ben de öylece ayakta bekleyip yerimde saydım. Başım döndü, içlerinden birine “Bayılacağım.” dedim, beni lavaboya götürdüler, yüzümü yıkadım, sonra “Yerine dön.” dediler. Bu hâlde yaklaşık iki saat kaldım. Sonra bizi sorguya aldılar. Tabii bu işkence, sorgudan önce korkutma amaçlıydı. Beni sorgudan önce dövdüler, genelde çoğu kişi sorguya girince işkence başlamıştı. Beni sorguya aldıklarında başladı. Bana adımı, nerede yaşadığımı, gelirlerimin ne olduğunu soruyorlardı. “İsmin şuymuş, şu silahlı gruba mı bağlısın?” dediler. Ben de “Ben sadece bir öğrenciyim.” dedim. 17 yaşımdaydım.

Görüşmeci: *Bu konuştuğunuz dönemde henüz 17 yaşındaydınız, yani reşit değildiniz?*

Ö.T.: Evet, daha lisede okuyordum. Ben de dedim ki “Ben bir lise öğrencisiyim, herhangi bir silahlı grupla bağlantım yok, silah kaldırmışlığım yok. Okulda kaydım var, isterseniz

müdüre veya okul arkadaşlarıma sorabilirsiniz. Bana, “Hayır, yalan söylüyorsun! Sen silahlı bir gruba üyeydin.” diyerek vurmaya başladılar: “Şunu yaptın, bunu yaptın.” En sonunda yine aynı yöntemle (dayak) geri döndüler. Ayaklarıma lastik (araba lastiği) geçirdiler, beni yüzüstü yatırdılar ve dövmeye başladılar. İki kişi işkence yapıyordu, sorgucu ise masada oturmuş verdiğim cevapları kaydediyordu. Dayak yediğin zaman kaçış yok, cevap vermek zorundasın. “Silah kullandın mı?” diye sorunca, “Evet, silah kullandım.” demek zorunda kalıyorsun. Öyle bir noktaya geliyor ki her şeye “Evet.” deyip itiraf etmeye mecbur kalıyorsun. “Tamam, ne yazmak istiyorsan yaz. Silah kaldırdım işte, yeter ki bana vurmaya son verin.” diyorsun. Hiç acımıyorlar, tehdit ediyorlar. Sonra bana sorular sormaya başladılar. Sonunda ben de “Evet, silahlı bir gruba üyeydim ama silah kaldırmadım.” dedim. Artık tamamen kafadan cevaplar uyduruyordum. Mesela “Ben finans sağlıyordum.” dedim. Bana “Tamam, sen para toplayıp silahlı gruplara aktardın diye kayda geçireceğiz.” dediler. “Gösterilere katıldın mı?” dediler, “Evet.” diye cevapladım. Ne zaman “Hayır, yapmadım.” desem, bana vurmaya devam ediyorlardı, ta ki “Evet.” deyip itiraf edene kadar. Yaklaşık bir saat işkence gördüm. Ne sorarlarsa sorsunlar... Mesela “Kardeşlerin?” dediler. Onları da (yalanla) itiraf ettim. Kardeşlerim muhaliflerin yaşadığı bölgelerdeydi, onlar da aranılıyordu. Bir erkek kardeşim o dönemde Sednaya’da (hapishanede) tutukluydu. Onları da itiraf ettim. Hatta babamı ve annemi bile itiraf etmemi istediler. Özellikle “Annen sabah namazında silahlı kardeşlerin için dua ediyor mu?” diye soruyorlardı. “Evet, ediyor.” desem bu, annemin de istihbarata çağrılmasına sebep olacak bir delil olurdu. Ben de “Bilmiyorum, ben sabah namazına kalkmıyorum.” diyordum. “Peki, baban onlara para gönderiyor mu, baban onları finanse mi ediyor, baban onlardan razı mı?” diye soruyorlardı. Ben de “Hayır, araları açık. Babam onlara kızgın.” diyordum.

Görüşmeci: *Sabah namazını kılanları ayrı bir tehdit kabul ediyorlarmış, bunun sebebi nedir?*

Ö.T.: Bu namaza neden önem verdiklerini tam olarak anlatayım: Bir genç sabah namazına kalkıyor veya bu namazı düzenli kılıyorsa bu onlar için büyük suç sayılıyor çünkü bu genç; dinine bağlı biri, onlar için tehlikeli. Bu kişi bilinçli ve onların ne yaptığını anlıyor. Seksenli yıllarda sabah namazına giden az insan vardı, özellikle gençlerden... Dolayısıyla, genç biri sabah namazına gidiyorsa hemen onu “Müslüman Kardeşler’e (İhvan’a) üyelik” suçlamasıyla tutukluyorlardı. Sabah namazına gitmek, beş vakit namazı özellikle camide düzenli kılmak bir suç sayılıyordu, hele ki gençler için... Sabah namazı gençler açısından adeta bir “suç” sayılıyordu.

Ben aslında Tedmur şehrindenim. Okuldan sonra bir kişinin yanına, ev aletleri tamiri yapılan dükkâna gidiyordum. Ezan vakti girince dükkânda tuvalet olmadığı için caminin tuvaletine gidip abdest alır, orada namaz kılar ve geri dönerdim. Dükkân sahibi buna izin verirdi. Bir gün caminin imamı dükkâna geldi ve bana dedi ki: “Ey Ö., artık camide namaz kılmaya

gitme, burada kılman senin için daha iyi.” “Neden?” diye sordum. “Dikkatleri çekiyorsun.” dedi. Yani, “Gelip senin hakkında soru soruyorlar, ‘Bu çocuk kimdir, ne amaçla geliyor, ne biliyorsun?’ diyorlar. O yüzden camide namaz kılma” dedi. O andan itibaren cemaatle namazı bıraktım.

Görüşmeci: *Tabii bunlar hukuki suçlar değil, siyasi suçlar.*

Ö.T.: Son dönemde karakollarda ve güvenlik şubelerinde, sabah namazına veya beş vakit namaza düzenli gidenlerin tam bir kaydı tutuluyor. Onları tamamen gözetim altında tutuyorlar: Nerede toplanıyorlar, kimle görüşüyorlar, bütün ayrıntıları alıyorlar. Yani Suriye’de her yerde durum böyleydi. Her yerde aynı.

Görüşmeci: *Sorgudan devam edelim.*

Ö.T.: Derken sorgu neredeyse bitti, ama yine üzerimde baskı kurup “Silah kaldırdın mı, adam öldürdün mü?” diye soruyordu. Ben “Hayır.” diyordum. Sonunda “Ben dayaklara dayanabilsem, bunların hiçbirini itiraf etmezdim. Ama gücüm yetmiyor, sen istersen silah taşıdığımı yaz çünkü ben silah taşımadım ama dayak yemeye de dayanamıyorum.” dedim. Dövüldükten sonra “Evet, kaldırdım.” dedim ama aslında ben silah kaldırmadım. O sırada sorgu memuru “silah kaldırdı” diye kaydetmedi. Gardiyanlardan birini çağırdılar, o da beni lavabolara götürdü. Üstümdeki gömleği çıkarmamı söyledi, “Otur, kıpırdama.” dedi. Elinde bir şey vardı, elektrikli cop ya da başka bir şey sandım. Meğer tıraş makinesiymiş, saçımı kazıdı.

Beni tek kişilik bir hücreye götürdü. Alanı 5 metrekareyi geçmezdi, 5 ya da 6 metrekare... Uzunluğu 2,75 metre, genişliği 1,75 metre... Biz orada 7 kişiydik. Burası yer altındaydı. Hücrenin içinde hiç ışık yoktu, sadece koridordan gelen küçük bir menfez aracılığıyla azıcık ışık geliyordu. Dışarıya açılan bir hava deliği vardı, bir tür vantilatör (türbin) gibi hava basıyordu. Kışın soğuk günlerinde bile (hücrenin) havalandırma sistemini gece açık bırakırlardı, bilerek yaparlardı ki vücudumuz iyice üşüsün. Kendimizi koruyacak hiçbir şey yoktu. Sadece ince bir battaniye vardı, o da yerin soğuğunu engellemeye yetmiyordu. Ayrıca bir tane daha battaniye vardı ama yedi kişi aynı battaniyeye sığışmak zorundaydık. Mecburen üst üste yatar gibi sıkışıyorduk. Örneğin, biri yan yatıp bacaklarını çekiyor, diğeri başını onun ayaklarına doğru koyuyordu. Hepimiz öyle sıkışık şekilde yatıyorduk ki biraz uyumak bile zordu, dönecek yer yoktu. Vücut uyuşsa bile hareket edemiyorduk.

Aynı zamanda hücrede deri hastalıkları sorunu da yaşıyorduk. Bit vardı, hamam böcekleri vardı. Hücre gerçekten aşırı derecede pis bir yerdi. Gece kalkınca hareket edemeyecek kadar sıkıştık. Örneğin, kaşıntı olsa bile bit ve cilt hastalıkları yüzünden kaşınacak yerimiz yoktu.

Yaklaşık 16 gün boyunca tekli hücrede kaldık. Vücudumun tamamı kırmızı döküntülerle kaplandı, alerji gibi. En sonunda hapishanede görevli biri geldi. Dedim ki, “Tamam, ya yeniden dayak yiyeceğimi göze alıyorum ya da yıkanmamız lazım. Vücutlarımız bu hâlde, hastalıklar tekrar nüksediyor.” O gün biraz insafa geldiler, bize banyoyu hazırladılar. On dakikalığına duş alıp geri dönmemize izin verdiler. Sıcak su yetmedi. Örneğin, sadece başımı yıkayabildim, geri kalan kısımlara soğuk su kaldı. Yine de en azından biraz temizlenmiş olduk.

Bizi tekrar hücreye geri yolladılar. Her gün ya da iki günde bir aramızdan birkaç kişiyi alıp götürüyorlardı. Benimle aynı yaşlarda, yani reşit olmayan (16-17 yaş) 3-4 kişi daha vardı. Aralarında evli ve daha yaşlı kişiler de vardı. Ayrıca 50 yaşında, yürüme engelli bir adam da getirdiler. Ona da “terör” suçlaması yönelttiler. Adamın küçük bir bakkal dükkânı varmış, aynı zamanda camiye temizleyip ezan okuyormuş. Başka bir şeyle ilgisi yoktu. Sağlık durumu o kadar kötüydü ki baston bile kaldıramazdı, bırak silah kullanmayı. Buna rağmen işkenceyle itiraf ettirdiler. Sonrasında bile bu adama hiç acımadılar. Her gün ya da iki günde bir, hücreden bazı tutukluları alır, yerlerine yenilerini getirirlerdi. Mesela sabah namazından sonra tutuklu nakil otobüsü geldiğinde anladık ki bu kişiler Şam’daki şubelere götürülecek. Sonrasında da muhtemelen Sednaya Hapishanesi’ne yollanacaklardı. Oraya gidenlerin durumu Allah’a kalmış, neredeyse kesin ölüme gidiyorlardı. Eğer nakil otobüsü öğleden sonra geliyorsa Humus Merkez Cezaevi’ne, Humus’taki mahkemeye veya Humus Askerî Hapishanesi’ne (Al Balouna) götürülürlerdi. Orası da işkence ve ihlallerin olduğu kötü bir hapishaneydi. Devlet Güvenlik Şubesi’nde 21 gün dolunca tutukluyu ya Şam’daki şubelere ya askerî mahkemeye ya da Humus Askerî Hapishanesi’ne sevk ederlerdi. 21 günü doldurduktan sonra sabah namazı vaktinde uyandım. Normalde abdest almak yasaktı. Lavaboya saniyeler içinde girip çıkıyorduk, elimizde ya da yüzümüzde ıslaklık görürlerse dayak riski vardı. Biz de bir taş yardımıyla teyemmüm edip tek kişilik hücrede namazımızı kılıyorduk.

Sabah namazını kıldık, oturup beklemeye başladık. Onlar (güvenlik görevlileri), Peygamber’e ve Kur’an’a hakaret ederlerdi. Allah’a küfredenlerdi... Güvenlik birimleri arasında çok yaygındı. “Allah rızası için...” dediğinde sana “Allah mı? Burada sadece Beşşar var!” derlerdi. “Muhammed aşkına...” dediğinde, “Muhammed mi? Beşşar ona izin verdi.” gibi küfre varan sözler söyleyip dalga geçerlerdi. Hakaretlerin çoğu din üzerineydi, namus ve kutsal değerlere yönelikti. İnsan neye uğradığını şaşırıyor, en ufak bir şeye küfrediyorlardı. Ayrıca bizi de küfretmeye zorluyorlardı. Tabii tek kişilik hücreden en ufak bir ses çıksa ya da birini namaz kılarken yakalasalar hiç acımıyorlardı. Bizden biri namaz kılıyordu, diğeri (bir menfezden) dışarıya bakıyordu. Mesela birisi gelip “Namaz vakti...” dese hemen engelliyorlardı. Tam 21 gün geçti. Sabah namazını kıldıktan sonra oturup dua ettim, “İnşallah çıkarım.” dedim.

Yanımda daha önce tutuklanmış ve sonra tekrar geri getirilmiş insanlar da vardı. Onlar gitti. İki saat kadar dinlendim, iki saat daha uyudum. Sonra uyandım, baktım öğle vakti olmuş, öğle ezanı okundu. Namazı kıldık, beklemeye devam ettik. Sonra isimleri okumaya başladılar. Küçük menfeze kulağımı dayadım. Uzaktan, koridorun sonundan, beni çağırdıklarını duydum. Beni üçüncü hücredekilerin olduğu yere götürdüler. Bizi çıkardılar, ellerimizi plastik kelepçelerle arkadan bağladılar. Engelli adamı da aynı hücreden çıkardılar, onu da bizimle birlikte sevk edeceklerdi. Yürüyemediği için merdivenlerde biz taşıdık. Ardından bizi otobüslere bindirdiler. Otobüste kafanı kaldırmak yasaktı. Gözlerini hep yere, ayaklarına dikmek zorundaydın. Yol boyunca yanı başımdaki pencereye bile bakmaya cesaretim yoktu. Nereye gittiğimizi göremiyordum. Bizim için görevli bazı askerler vardı, ellerinde sopalar veya kablolarla bize vuruyorlardı. Yaklaşık yarım saat yolda kaldık, sonunda Humus'taki askerî cezaevine vardık. Bizi Humus Al Balouna Askerî Cezaevi'ne sevk ettiler. Orada tekrar sorguya alındık. "Dörtlü komite" dedikleri bir yer vardı: Hava istihbaratı, askerî devlet güvenliği, siyasi şube... Bu komite, ifadeleri onaylıyormuş.

Cezaevine ilk girdiğimizde yine arama yaptılar. Hepimizi soyundurdular, yere yüzüstü uzanmamızı, ayaklarımızı kaldırmamızı istediler. Orada bulunan askerî polis görevlileri hepsinin elinde kalın bir kablo vardı ve bizi dövmeye başladılar. Önümdekilerin nasıl dövüldüğünü görünce sona kalmaya çalıştım, geriye çekildim ama en sonunda bana da vurmaya başladılar; ayaklarıma 12-15 kablo darbesi aldım. Görevliler adeta övünüyorlardı, "Senin kablonu versene, bakayım benimkiyle aynı acıyı mı veriyor." diyorlardı. Dövme işi bitince bize, "Üçüncü kata çıkacaksınız." dediler. Tek sıra hâlinde, koşarak merdivenleri çıkmamızı istediler. Ellerimiz kelepçeliydi ama koşmak zorundaydık. Yukarıda koridorun bir köşesine gittik; orada askerî polis mensubu iki asker vardı, ellerinde tıraş makineleri bulunuyordu. Saçı kısa bile olsa zorla tıraş ediyorlardı, hem de çok aşağılayıcı şekilde. Canım yandığından pantolonumu ısıırıyordum. O esnada koridorun sonuna baktım: Gözleri bağlı bir kadın gördüm; işkenceden yeni çıkmış, koridorun köşesinde, elleri arkadan bağlı... Bana, "Senin suçun ne?" diye soruyorlardı. Silahlı gruba üyelik veya terör demeye korkuyordum; "İsim benzerliği var." diyordum. Eğer "Terörle suçlandım." desem yine işkence edecekler. Bizi birinci koğuşa, koridorun sonundaki koğuşa soktular. Koğuştaki çok fazla insan vardı, neredeyse uzanacak yer yoktu. Ancak yandan yandan yatabiliyorduk. Gece geldiğimde boş yer bulamadım, sadece tuvaletin kapısının önünde kendime bir yer açtım.

Ertesi sabah uyandığımda baktım, benimle aynı gün tutuklanan bir arkadaşımı gördüm. Aynı şubede kalmıştı. Bana gülümseyip el etti. Başını kazınışırlardı, sağlık durumu kötüydü; yine de birbirimizi tanıdık. Bana, "Neden tuvaletin yanında yatıyorsun? Niye kapıda uzanıyorsun?" diye sordu. "Dün gece başka boş yer bulamadım." dedim. O ve arkadaşları "Tamam, sana bir yer açarız, aramıza geçersin." dediler. Ona "Burada durum nasıl, işkence var mı?" diye

sordum. “Burada sorgu komitesi var, senin önceki ifadeni (şubedeki itiraflarını) aynen tekrar etmen gerek. Bir kelime fazla ya da eksik söylersen, yine çok işkence görürsün.” dedi. Ayrıca sorguya ancak 40 gün dolunca çağrılırsın. Benim 22-23 günüm olmuştu. İki gün sonra asker “A.T. !” (babamın ismi) diye bağırdı. Kalktım, “Belki babamı getirdiler.” diye düşündüm. Kapıya yöneldim görmek için, ama koğuşun sorumlusu “Yasak!” dedi. Sorgu ekibinden biri gelip “Ö.A.T.!” diye seslendi. Bu kadar erken sorguya alınacağımı beklemiyordum. Bana “Korkma, sadece şubedeki (önceki) itiraflarını aynen tekrar et, o zaman işkence yapmazlar.” dediler. Gözlerimi bağladılar. Asker, koğuş sorumlusuna, “Gözlerini bağla, askerleri bile görmesin.” dedi. Koğuş sorumlusu bana, “Kur’an oku ve Allah’tan sabır dile. Şubedeki işkenceye nasıl dayandıysan burada da sabret.” dedi. Beni sorguya götürdüler, sorgu odası koğuşların hemen yanındaydı. Birinci... İkinci... Üçüncü koğuştan sonra sorgu odasına geliyordun. İçeride dört sorgucu vardı, her biri farklı bir şubedenmiş. Sorguya başladılar. Sorguculardan biri bana, “Ben her şeyi biliyorum, itiraf etmezsen buradan ancak ölü çıkarsın. İyi ki daha önce itiraf etmişsin...” dedi. Ben de orada bütün suçlamaları, öncekilerle aynı şekilde, kabul ettim. Fakat başka bir sorgucu vardı; onun elinde olan bir tutuklu, ne şubede ne de burada itirafta bulunmuş.

Bu tutuklu bana, “Ben bir şey yapmadım.” diyordu. Kendisine, “Ben de bir şey yapmadım ama sırf şubede dövdükleri için itiraf etmek zorunda kaldım...” dedim.

Başka bir sorgucu devreye girdi ve diğerine, “Ona, terörist olduğunu söyle. Bak bakalım itiraf ediyor mu? Kardeşi teröristmiş, ailesi teröristmiş, kardeşi zaten tutuklu. Neden itiraf ettirmiyorsun?” dedi. Diğer, “Makul şekilde, zorla itiraf ettir.” diyordu. İşkence yaptıkları kişi 17 - 20 yaşlarında biriydi. İkinci sorgucu çılgına döndü. O tutukluyu (17-20 yaşındaki) bırakıp bu sefer kafama tekmeyle vurmaya başladı. En sonunda başka bir sorgucu geldi ve bana, “Seni başka bir yere götüreceğim.” dedi. Sonra (yeni sorgucu) dönüp benimle sorguya devam etti. Üç saat boyunca (otururken) ayağımın üzerine (bastırarak) durdular, altımda ise buz gibi soğuk bir zemin vardı. Ona, “Oturma pozisyonumu değiştirmek istiyorum, ayağım uyuytu, hissetmiyorum artık.” dedim. Bana, “Tamam, sorun değil.” dedi ama başka biri gelip, “Dur! Kımıldama, pozisyonunu değiştirme.” diye çıkıştı. Sonra yine biri geldi, bana vurdu, “Fark etmiyor musun, onun (sorgucunun) elindeki tutuklu hâlâ itiraf etmiyor?” Bunu kendileri için bir aşağılama, bir hakaret olarak görüyorlar; yani sorgucunun elindeki tutuklu itiraf etmiyorsa sorgucu, “itibar kaybediyor” diye düşünüyorlar. (Diğer) tutuklu bana, “Sakın durma, devam et...” diyordu. Yani (itiraf) etsen de etmesen de (işkence) değişmiyordu.

Görüşmeci: *Yine bu sürece kadar herhangi bir avukata erişim ya da hukuki bir işlem olmadı, değil mi?*

Ö.T.: Hayır, sadece torpil ve aracılarla işler yürütülüyor. Ailem tutuklu olduğumu biliyordu ama nerede olduğum hakkında bilgileri yoktu.

Görüşmeci: *Torpil nasıl işliyor? Eğer biri para verirse mi? Rüşvet mi? Yoksa güvenlik şubelerindeki subaylar mı devreye giriyor?*

Ö.T.: Güvenlik şubelerinin yöntemi şuydu: Eğer bir kişinin suç işlemediğini biliyorlarsa yine de onu gözaltına alırlardı. Amaç, ailesinden para koparmaktı. Ailesine haber göndermek için adam yollar, oğullarının falanca güvenlik şubesinde olduğunu ve ondan haber aldıklarını bildirirlerdi. Sonra ailesine bu haberi ulaştırarak onlardan para talep ederlerdi. Bu bir çeşit rüşvet mekanizmasıydı. Eğer bir tutuklu hakkında kesin deliller varsa, örneğin bir silah taşıdığına veya öldürme eylemi gerçekleştirdiğine dair kanıtlar bulunuyorsa, güvenlik şubesi müdürünün onu serbest bırakma yetkisi olmazdı. Fakat eğer suçsuz olduğu biliniyorsa onu maddi çıkar elde etmek için kullanırlardı. Tabii ki doğrudan serbest bırakmazlardı. Önce ailesinden mümkün olduğunca para alabilmek için süreci uzatırlardı. Soruşturma tamamlandıktan ve tutuklu tüm suçlamaları kabul ettiğine dair belgeleri imzaladıktan sonra, askere “Bunu dışarı çıkar.” diye talimat verilirdi.

İşkenceye geri dönersek. Beni sorgudan çıkardıktan sonra, “Koğuşa götürelim mi?” diye sordular. Oradaki amir, “Gidip asın.” dedi. Bu “şabeh” denilen bir işkence yöntemiydi. Bu yöntem, kişinin ellerinin bağlanarak havada asılması ve sadece ayak parmaklarının yere değmesine izin verilmesiyle gerçekleştirilirdi.

Benim maruz kaldığım “şabeh” yöntemi biraz farklıydı. Hücre kapısına asarak bana işkence ettiler. Hücre kapısı demirdi ve ellerimle yukarıdan tutunmak zorundaydım. Dizlerim, aşağıdaki demirlere dayanıyordu. Yaklaşık yarım saat boyunca bu pozisyonda kaldım. Bu yöntem, klasik bağlanma yönteminden çok daha zordu. Çünkü bağlı olduğunuzda ip sizi tutar, ancak burada tamamen kendi kas gücünüzle asılı kalmanız gerekiyordu. Zamanla ellerim kaymaya başladı ve sonunda yere düştüm. Düştüğümde, asker gelip beni tekmelemeye başladı ve tekrar asılmamı söyledi. Yani düşmem bile ekstra bir işkence sebebi oluyordu.

Yaklaşık yarım saat sonra, bir sorgu görevlisi geldi. Arabasının bozulduğunu söylüyordu. Yan hücrelerin kapısını açtı ve tutuklulara arabadan anlayan biri olup olmadığını sordu. Bir mahkûm “Ben anlarım.” diyerek yanıt verdi. Sorgucu ona araba hakkında sorular sormaya başladı. Tam o sırada, benim de fark edilmemi umarak bekledim. Belki beni fark eder ve işkenceden kurtarır diye düşündüm. Bana dönerek “Burada ne zamandır bekliyorsun?” diye sordu. “Bilmiyorum, uzun süredir buradayım.” diye cevap verdim. Sonra, “İndir bunu.” dedi. Yanındaki asker şaşırdı ama sorgu görevlisi emir verdiği için beni indirdiler. Ancak kısa bir süre sonra aynı asker geri gelip beni tekrar dövmeye başladı. “Seni kim indirdi?” diye sordu. “Sorgu görevlisi” dedim. “Sorgu görevlisini nasıl tanıyorsun?” diye üsteledi. “Onun sesini tanıyorum çünkü az önce buradaydı ve araba hakkında konuşuyordu.” dedim. Asker, “Tamam, o zaman tekrar sorguşturmaya götürelim ve imza attıralım.” dedi. Bir tutuklu,

tüm ifadelerini imzaladıktan sonra, “baskı koğuŖu” denilen özel bir koğuŖa götürölürdü. Burada tutukluların mahkemeye mi yoksa başka bir yere mi sevk edileceği belirlenirdi. Orada bulunan diğer mahkûmlarla konuŖma fırsatım oldu. Ne yaŖadıklarını, neye itiraf ettiklerini sorduk birbirimize. Ertesi gün, tekrar aynı sorgu süreci baŖladı. Aynı sorular, aynı yöntemler... Hem fiziksel hem de psikolojik iŖkence devam etti. Bir yandan iŖkence edilirken, bir yandan da yan hücrelerden gelen sorgu seslerini duyardık. Bu da ekstra bir psikolojik baskı yaratıyordu. Aynı sorgu tekrar tekrar yapılıyordu. Sorgu tamamlandığında beni dıŖarı çıkardılar ve yaklaşık yarım saat boyunca bekledim. Sonra bir asker gelip, “Burada ne yapıyorsun?” diye sordu. “Sorgu görevlisi beni çıkardı.” dedim. Asker, gidip sorgu görevlisine sordu ve o da “Tamam, ona imza attıralım.” dedi. Sonra beni tekrar baskı koğuŖuna koydular.

Görüşmeci: *Ne zaman serbest bırakıldın?*

Ö.T.: 12 Ocak 2014’te çıktım. Tutukluluđum yaklaşık 45 gün sürdü. Zaten genelde tutukluluk süresi, iŖkence süresine bağlı olarak deđiŖirdi. Son 10 gün benim için nispeten iyi geçti çünkü artık iŖkence görmüyordum. Sonunda bizi Ŗam’daki Adra Hapishanesi’ne naklettiler. Humus’taki askerî yargıç bizi kabul etmedi ve Ŗam’daki Terör Mahkemesi’ne sevk etti. Orası sivil bir hapishaneydi, iŖkence yoktu, yemek ve temizlik imkânları vardı. Orada da 4 gün kaldım. Sonra beni, Ŗam Adalet Sarayı’na götürdüler ve hâkim karŖısına çıktım. Humus’taki mahkeme reddettiği için 42 gün sonra ilk kez hâkim karŖısında çıkmıŖ oldum. Sonraki akŖam bizimle mahkemeye çıkanların, polislerle rüşvet vererek aileleri ile görüştüklerini gördüm. Ben de ailemle görüşemediğimi söyleyerek rüşvet karŖılıđında babamı aradım. Ŗam’da olduğumu, bir iki gün içerisinde çıkabileceğimi ancak bunun için avukata ve paraya ihtiyacımız olduğunu söyledim.

Görüşmeci: *Peki aileden senin gibi tutuklanan var mı?*

Ö.T.: Evet, büyük ağabeyim 13 Aralık 2012’de tutuklandı. Onun çıkmasını, Sednaya’daki mahkûmlar çıkana kadar bekledik ama ondan hiçbir iz bulamadık. Daha sonra Ŗam’daki sivil hapishanede ölenler hakkında araştırma yaptığımızda, ağabeyimin tutuklanmasından iki buçuk yıl sonra idam edildiğini öğrendik. Ona yöneltilen suçlama, silah taşıdığı ve protestolara katıldığı iddiasıydı. Onu, 22 Ağustos 2014’te idam etmiŖler. Ama bu bilgiyi ancak 8 Aralık 2024’te öğrenebildik.

Görüşmeci: *Peki hakkında mahkeme kararı var mıydı?*

Ö.T.: İdam kararı, askerî saha mahkemesi tarafından verilmiŖti. Bu mahkemelere ne bir avukat ne de bir hâkim yaklaŖabiliyor. Yasal olarak tamamen kapalı bir sistem. Saha mahkemesi, üç kiŖiden oluŖuyordu: cezaevi müdürü, askerî bir hâkim ve bir istihbarat subayı veya güvenlik Ŗubesi yetkilisi.

İdam kararı alınırken süreç çok basitti: Mahkûmu çağırırlar, adını ve suçlamasını sorarlar. Ardından, “Bu doğru mu?” diye sorarlar ve mahkûm “Evet” veya “Hayır” yanıtını verir. Hepsi bu kadar. Sadece bu üç soru sorulurdu. Sonra mahkûma idam kararını içeren bir belge imzalatırlardı. Saha mahkemesi böyle çalışıyordu. Orada kaybolan hiç kimse yoktu çünkü kimse gizlice kaybedilmiyordu, doğrudan infaz ediliyordu.

Görüşmeci: *Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederiz. Umarız bu bilgiler mahkemelerde delil olarak kullanılır ve bu yaşananları dünyaya duyurmak için bir raporun parçası olur. İnsanlar bu tür şeylerin olduğunu biliyordu ama detaylarını bilmiyordu. Hatta devrim sırasında bile, kimse işkencenin bu kadar ayrıntılı ve sistematik olduğunu bilmiyordu. O yüzden tekrar teşekkür ederiz.*

Ö.T.: Ben teşekkür ederim. Umarım bu yaşananlar unutulmaz ve adalet bir gün yerini bulur.

Tutanak No: 6

Tarih: 21 Ocak 2025

Yer: Sednaya Hapishanesi'ndeki Tutuklular ve Kayıp Kişiler Derneği (ADMSP)

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: Q.T., 37 yaşında, Suriye vatandaşı, elektrik teknisyeni, Suriye'de devlet memuru.

Sorular:

Görüşmeci: *Daha önce Suriye'de tutuklandınız mı?*

Q.T.: Evet, 26/12/2012 tarihinde.

Görüşmeci: *Suriye'de nerede çalışıyordunuz?*

Q.T.: Devlet dairesinde çalışıyordum.

Görüşmeci: *Nerede tutuklandınız?*

Q.T.: Humus vilayetinde tutuklandım. Beni şirketin içinden, kuruluşun içinden aldılar. Ben resmî bir iş için oradaydım, Tedmur (Palmira) bölgesinden geliyordum. Humus kırsalındaydım. Humus'taki genel şirkette bir işim vardı, evrakları halletmekle uğraşıyordum. Dediler ki, "Siyasi güvenlik ofisinde bir imza lazım, bir sorun yok, o belgeyi götürüp imzalat." Gittim, belgeyi imzalatacaktım. Ofise girdim, birine "Sadece bu belgeyi imzalatacağım." dedim, ama adam "Biraz bekle." dedi. Kapıyı kapattı ve gitti. Bir süre sonra dört görevli geldi, gözlerimi bağladılar, kelepçelediler ve beni şubeye götürdüler, Siyasi Güvenlik Şubesine. Suçlama, gösterilere katılmak, Cumhurbaşkanı'na hakaret etmek, bu tür meselelerdi. Hepsini Suriye'deki devrimci hareketle ilgiliydi. Suçlama buydu.

Beni Siyasi Güvenlik'e götürdüler, orada yaklaşık bir saat kadar kaldım. Bu suçlamayla ilgili sorular sordular, ortada ne bir mahkeme kararı ne de başka bir resmî belge vardı. Tamamen keyfî bir durumdu. Bir saat kadar kimlik bilgilerimi, ifademi aldılar. Sonra beni sorgu için aşağı indirdiler.

Önce soyup çınlıplak bıraktılar, tamamen. Elbiselerimi aradılar. Bana doğrudan vurmaya başladılar. Küfrettiler, bana ve aileme hakaret ettiler, hatta Allah'a küfrettiler, tehditler savurdular. Yaklaşık iki saat sürdü. Sonra beni tek kişilik hücreye attılar. Tek kişilik hücre dediğim, tuvaletin yakınında bir buçuk metre kadar bir yer. Biz orada yedi-sekiz kişiydik. O kadar dardı ki uyuyamıyorduk; oturuyorduk, birbirimize yapışıyorduk. Hatırlıyorum, su

yoktu. Yemek de yok denecek kadar azdı. Bazen iki zeytin tanesi, bazen çok az reçel. Yani doğru dürüst yemek diye bir şey yoktu.

Her gün veya neredeyse her gece sorguya çıkarılıyorduk. Gecenin geldiğini nasıl anlıyorduk? Dışarıda korna sesleri, insan hareketliliği duruyordu, ortalık sessizleşiyordu. O zaman anlıyorduk ki gece olmuş. Bizi geceleri sorguya götürüyorlardı. Bağlı gözlerle işkence ediyorlardı; dayak, elektrik verilmesi, bedenimin her yerine vurmaları, hakaretler... Sonra sorgu odasına alıyorlar, “Kim sizi yönlendirdi, kim size talimat verdi?” gibi sorular soruyorlardı. Siyasi Güvenlik'teki bu durum böyle devam etti, bir buçuk ay kaldım orada.

Sonra beni alıp Devlet Güvenliği'ne götürdüler. Siyasi Güvenlik'ten Devlet Güvenliği'ne geçirileceğim zaman, eşyalarımı teslim ettiler, ben de belki serbest kalacağım sandım. Bana eşya poşetimi, öteberimi verdiler. Param vardı o zaman, yaklaşık bin dolar kadar, üstüne de elli bin Suriye lirası civarında para. Bana geri verdikleri para bin liraya (Suriye lirasına) bile ulaşmıyordu, “Emanetin bu kadar.” dediler. “Peki, geri kalan nerede?” diye sorunca umursamadılar, “Bu kadar.” dediler. Ben Humus'taki işimi halletmek için çıkmıştım, bir buçuk aydır ortada yoktum, ailem de benden haber alamıyordu.

Görüşmeci: *Yani kimse ailenize haber vermedi, öyle mi?*

Q.T.: Hayır, ne aileye ne başkasına haber verildi. Sonra beni bir arabaya bindirdiler. Gözlerim açık olarak bindim. Şoförün yanında biri oturuyordu, ben de “Neden böyle beni alıkoydunuz, bir aydan fazla oldu, ailem hiçbir şey bilmiyor.” dedim. O da “Vallahi senin dosyan var, terörist diyorlar.” gibi laflar etti. “İstersen ödersin, seni çıkarırım.” dedi. Ben de “Ne kadar istersen veririm, yeter ki kurtulayım.” dedim. Tüm o gördüğüm işkenceler yetti de arttı. Bana “Aslında bunu söylemem yasak. Şimdi Devlet Güvenliği'ne gidiyoruz. Siyasi Güvenlik'teyken Devlet Güvenliği'ne nispeten cennetteydin. Ben seni kurtarmaya çalışırım, para verirsen.” dedi. “Tamam, veririm,” dedim, “Yeter ki kurtulayım.”

Sonra Devlet Güvenliği'ne vardık. Gözlerimi tekrar kapattılar, kelepçelediler ve içeri soktular. Orada da ilk iş soyuyorlardı, duvara dönüp bacağına kaldırmanı, kollarını kaldırmanı istiyorlardı. Böyle onur kırıcı şeyler yaşadık. Memurlar bağırıyor, bazen yanına gelip seni tehdit ediyordu. “Burada önceki gördüklerini bile ararsın.” diyorlardı. “Zulüm nasıl olacak şimdi görürsün.” diyorlardı. Ben de “Allah yardımcımız olsun.” dedim. Orada da tekrar kimlik bilgilerimi aldılar. Ardından hemen “şabeh” denilen askıya alma yöntemine geçtiler.

Ben “şabeh” denilen şekilde asılmıştım; parmak uçlarımda üzerinde duruyordum, çırlıçıplak ve gözlerim bağlı. Öylece askıdaydım. Ne zaman ihtiyaç görmem gerekirse -ki günde sadece iki defa, sabahın başında ve akşamın sonunda- ancak o zaman tuvalete gidebiliyordum. Tuvalete girdiğimde de başımda bir nöbetçi dikiliyordu. Daha içeriye adım atar atmaz hakaretler, küfürler başlıyordu; hızlıca halledip hemen çıkmamı istiyorlardı.

Bana günde sadece bir öğün yemek veriliyordu. O öğün de bir çocuğun bile doyamayacağı kadar azdı. Örneğin biraz bulgur ve üzerinde iki nohut tanesi... Bu, iki yaşındaki bir çocuğu bile doyurmayacak bir porsiyondur. Böylece sorgulanmadan sadece askıda tutulup beklediğim on günden uzun bir süre geçti. Gardiyanlar her geçişlerinde ellerinde ne varsa -sopa, kırbaç-onunla vuruyorlardı. İncecik bir koridorda asılıydık. Koridor belki yüz metre kadar uzundu. Orada benim gibi asılı duran çok sayıda insan vardı.

Sonra beni sorguya götürdüler. Sorgu da aynı şekilde, “Kim sizinle gösterilere katıldı? Kim sizi yönlendirdi? Kim sizi kışkırttı?” diye sorup durdular. Ardından tekrar askıya (şabeh) alınarak geri bırakılıyordum. En sonunda, sorgudan tamamen usanınca, beni toplu bir koğuşa koydular. Bu koğuş yaklaşık dört metreye dört metre büyüklüğündeydi ve içinde yetmişten fazla insan vardı. Düşünün, dört metreye dört metre, yetmişin üzerinde kişi... Orada da durum aynıydı. Hemen hemen her gün Şebbihalardan yedi-sekiz kişilik bir grup içeri girerdi; ellerinde kalın sopalar, bazen demir çubuklar olurdu. Bizi döver, sonra eğlence gibi çıkıp giderlerdi. Böyle sürdü gitti.

Bu koşullarda üç aya yakın kaldım. Üç ayın sonunda “el-lecne er-rubaiyye” denilen dört kişilik bir komiteye sevk edildik; bu, Humus’taki güvenlik komitesiymiş. Askerî İstihbarat, Hava İstihbaratı, Siyasi Güvenlik ve Devlet Güvenliği olmak üzere dört taraftan oluşuyordu. Biz daha önce Devlet Güvenliği’nde (Aman el-Devle) birbirimizle konuştuğumuzda, “Umarız bizi Şam’a veya Sednaya’ya gönderirler, yeter ki şu dört kişilik komiteye göndermesinler.” diyorduk. Çünkü oranın adı “el-lecne er-rubaiyye”ydi ve oraya düşenin cehenneme gittiği söyleniyordu.

Sonra bir gün bizi otobüslere bindirdiler. Yüz elli kadar kişi vardık. Daha arabaya binerken bile, eskiden yediğimiz dayağın tamamına denk bir dayak da otobüste yedik. Yaklaşık bir saat veya daha fazla yol gittik. Şam’a gidiyoruz sanıyorduk. Gözlerimiz bağlıydı, ellerimiz arkadan kelepçeliydi. Başımızda duranlar elektrik kablosuyla, kalın sopalarla, coplarla vurup duruyorlardı. Tam olarak neresi olduğunu bilmiyorduk. Sonra otobüs durdu ve bizi indirdiler. “Burası herhâlde o dört kişilik komitenin yeri.” dedi insanlar. Meğer burası “Al Balouna” adı verilen askerî hapishaneymiş. Suriye’de bir numaralı askerî cezaevi Sednaya, ikincisi Tedmur, üçüncüsü Al Balouna olarak geçermiş. Orası aynı zamanda Humus’taki güvenlik komitesinin merkeziymiş. İnsanlar “Al Balouna, dört kişilik komite... Bu resmen cehennemin kapısı...” deyince, herkesin son ümidi de tükenmiş oldu.

Gerçekten de öyleydi. Önceden yediğimiz tüm dayaklar, işkenceler, burada göreceğimiz yanlarında sanki bir annenin çocuğunu ufakça dövmesi gibi kalıyormuş. İlk girdiğimizde, ellerimiz arkada, dizlerimizin üstünde, başımız eğik bekletildik. Bu sefer gözlerimizi bağlamadılar ama odada askerler, memurlar vardı. “Şunu imzala!” diyorlar, neyi

imzaladığımızı bilmiyoruz. Sadece “İmza at!” diye bağıyorlardı. İsim sorup “Gel buraya!” dediklerinde, ayağa kalkınca anında dayak başlıyordu. Zaten daha önceki işkencelerden vücudumuz morluk içindeydi. Burada üç saat kadar dizüstü bekledik. Kim ayağa kalksa, kımıldasa ya da arkadaşına bir şey dese; hemen kafasına, sırtına vuruyorlardı.

Derken, bütün bilgilerimizi aldılar, işlemler bitti. Sonra orada bir saldırı başladı; içeri giren her memur eline ne geçerse alıp vuruyordu. O sırada üç kişi oracıkta öldü, üçü de bizim Devlet Güvenliği’nden tanıdığımız arkadaşlardı. İki kişi gençti, aralarından biri de yaşlıydı, onlar “Kalbi durdu, adam zaten hastaydı.” diye bahane uydurdular. “Zaten en başından beri hastaydı, biz onu hasta hâlde aldık.” dediler. Daha Siyasi Güvenlik’teyken bize getirilen altmış yaşlarında biri vardı. Humus bölgesinden meyve-sebze taşırmış. Adam zaten bitkin, dertliydi. Biz moral vermeye, birbirimize destek olmaya çalışıyorduk ama durum olanaklarımızı aşıyordu. Onu bir gece sorguya götürdüler. Gitti, sonra geri getirdiler. Daha sorguya götürülmeden önce bize anlatmıştı; “Ailem beni bekliyor, çocuklarım bekliyor.” diyor, ağlıyordu. Kızının istediği özel bir meyve varmış, “Baba bize meyve getir.” diye ısrar ediyormuş. Adam ağlayarak anlatıyordu, “Kızım beni bekliyordur şimdi, ailem beni bekliyordur; kimse yok, Allah bilir başlarına ne geldi, kimseleri yok.” diyordu. O sorguya gitti, sonra geri döndü; çok bitkin hâlde, içeri fırlatır gibi atıldılar. Ne konuşabiliyordu ne tepki veriyordu, sadece inleyip duruyordu. Bir-iki saat sonra inleme de kesildi. Bir baktık, kalbi atmıyor, nefes almıyor, öldü.

Görüşmeci: *Sadece bir sorguda öldürüldü öyle mi?*

Q.T.: Evet, tek bir sorguya girdi ve bitti. Biz hücreden kapıyı çaldık, “Biri öldü.” dedik. Görevliler geldiler, şöyle bir baktılar ve bize vurmaya başladılar. Hatta ölüye bile vurdular, küftettiler. “Zaten bu adam başından beri hastaydı, teröristti, kalbi patladı.” filan dediler. Siyasi Güvenlik’teyken de benzeri lafları duyduk ama şimdi asıl konumuz dört kişilik komite, yani rubaiyye. İçeri ilk girdikten sonra, o an, daha soruşturmayla bile çıkmadan, üç kişi aramızda öldü. Elleri hortum, kablo, sopa olan adamlar yine saldırdılar; kimine hortumla, kimine elektrik kablosuyla, kimine sopayla vurdular. Gözlerimiz bağlı, tamamen çıplamız, nereye isabet edeceği belli değil. Kafaya da gelebilir, ele de gelebilir, sırta da. Birileri ölüyor, biz başımızı şöyle öne eğiyoruz ki en azından kafamıza daha az darbe gelsin. Sonunda öldürülenleri bizden ayırdılar. Sonra bizi yukarı katlara çıkardılar. Oralarda kimlik bilgilerimizi aldılar. Ardından tekrar aşağı, büyük bir koğuşa indirdiler. Koğuş neredeyse yüz metre karelik (on metreye on metre) bir yerdi ama içinde dört yüz kişiden fazla insan vardı. Resmen üst üste yığılmıştık; hayvan sürüsünü ahıra doldurur gibi. Ortada bir tuvalet vardı, ama su çoğu zaman yoktu. Ben beş ay kadar orada kaldım. Bu süre boyunca hiç su yüzü görmedim. Zaten üzerinde külot dışında bir kıyafet olmuyor. Getirdikleri battaniyeler de başkalarının idrarıyla, pisliğiyle doluydu. Artık beş ay böyle kaldım.

Koşullara dayanamayıp yaraları kurtlanan insanlar vardı. Derisi, sırtı açılmış, içi kurtlanmış... Benim önümdeki kişinin sırtı iki santim açılmıştı yaklaşık olarak, içinden kurtlar çıkıyordu. Sürekli dayak ve yaralarla beden çürüyor gibiydi. Hemen her gün sorguya çıkarılıyorduk. Benim sorgumu Askerî İstihbarat yapıyordu. Başkalarını Hava İstihbaratı, Siyasi Güvenlik veya Devlet Güvenliği sorguluyordu. Benim sorgu memurum Askerî İstihbarat'tandı. Her sorgudan önce yine dayak, "dûlâb" (araba lastiği içine konularak yapılan işkence), "sâtiriyye" (kayış veya sopayla dövülme) ve "şabeh" (bileklerden kelepçelenerek asılma) gibi işkenceler uygulanıyordu. Ondan sonra sorgu memurunun yanına çıkartılıyordum. O memur da mantıksız şeyler istiyordu. Mesela "Hangi araçları patlattın, hangi kadınlara tecavüz ettin, devletin hangi malların yağmaladın?" diye sorular soruyordu. 2012'nin sonlarından bahsediyorum yani daha silahlı çatışmalar başlamamıştı bile. Biz de böyle olunca hep inkâr ediyorduk, sonra gelip yine dövüyorlardı. Sonra beni hücreye aldılar. Hücre o kadar pisti ki kokudan durulmuyordu. İçerdeki rutubetten zaten nefes alınmıyordu. Yerlerde pislik, idrar... Orada yaklaşık 15 gün kaldım. Kimse gelip, ölü müsün yaşıyor musun diye, bakmıyordu bile. Günde bir kez kuru ekmek veriliyordu ama onu da canın istemiyordu. Orada kuzu da getirselers yemek istemezdin. Ölümün sınırında yaşıyorduk. Açlıktan ölenler ya da ağır hastalananlar, böbreği iflas edenler, dişi dökülenler, konuşma yeteneğini kaybedenler oluyordu. 15'in üzerinde insan açlıktan, dayaktan, stresten öldü. İnsanlar kafasına ağır darbe alıyor, bir iki gün yaşıyor, sonra ölüyordu. Bizimle birlikte kalanlardan aklını kaçıranlar da oldu. Bir gün bir mahkûm kapıya vurdu, gardiyanı çağırdı. "Ailem arabayla geldi, aşağıdalar, bırak içeri girsinler, gidip onlara selam vereyim." demeye başladı sonra da bize dönüp "Gelini getirdiler, gelini getirdiler." diye gülmeye başladı. Tabii sonra onu aldılar öldüresiye dövdüler, içeri geri attılar.

Biz tek bir odada dört yüz kişiydik, belki daha da fazlaydık. Konuşmak çok zordu. Kapının küçük bir menfezi, penceresi gibi bir yeri vardı, gardiyan orayı açtığında seni biriyle konuşurken görürse yaşama şansın çok azdı. Seni dışarı çıkarır, döver, sonra geri getirirdi. İçeri döndüğünde sendeleyerek yürür, sadece mırıldanırdın. O menfez öyle ufaktı ki açılıp kapandığını göremeden "Gel sen, numaranla gel!" diye bağıırırlardı. Bir keresinde, beni biriyle konuşurken gördü, seslendi. Ben de "Tuvalette su yok, diyorum." dedim. Tuvaletlerin sularını uzun süredir kesmişlerdi. Bana, "Tuvalette mi gitmek istiyorsun? O zaman git orada yat!" dedi. "Efendim, yapmayın." dedim. "Git! Tuvalette uyu" dedi. Gittim, tuvalet berbat bir manzaraydı, herkes ishaldi, her yer pislik doluydu. "Tuvalet taşının içine yat." dedi. Tuvalet, cezaevinin kapısının tam karşısındaydı. Asker orada dikildi, oradan beni gözetliyordu. "Sonra geldi kafanı tuvaletin deliğine sok." dedi. Ben kafamı deliğe soktum. "Öyle kal." dedi. Sonra gülmeye başladı "Tamam, arkadaşlarının yanına geri dön." dedi. Bu tür şeyler çoktu; sadece ben değil, oradaki çoğu insan benzer cezalar çekmişti.

Görüşmeci: Suriye'de meşhur bazı işkence yöntemleri olduğunu duyuyoruz. Bu yöntemler nasıl uygulanıyordu? Rapor için bazı detayları yazmamız gerekiyor.

Q.T.: “Dûlâb” yöntemi şöyle: Bacakların ve başın bir tekerleğin (araba lastiğinin) içine sokuluyor, hareket etmen imkânsız hâle geliyor. Tekerleğin içinden başın ve ayakların çıkmış oluyor, bacakların lastiğin içindeyken bağlanıyor ve sen kımıldayamıyorsun. Sonra oradakiler sana vurmaya başlıyor; ayaklarına vuruyorlar, kafana vuruyorlar. Sadece bacaklarını dövmekle kalmıyorlar; kafana, neren uygunsa, her yerini hedef alıyorlar.

Mesela ben ayaklarıma vurduklarında çok acı çekiyordum, bacaklarımı oynatmak, çekmek istiyordum ama kımıldayamıyordum. Can havliyle başımı korumak isteyince bu sefer kafama vurmaya başlıyorlardı. Kafam lastiğin içinde olduğu için de kendimi tamamen savunmasız hissediyordum. Bazen öyle sert vururlardı ki kolumu kıracaklarını, elimi ya da bileğimi parçalayacaklarını düşünüyordum. Bu yöntemle dayak atarken, nereye isabet ederse oraya vuruyorlardı. Bazen ellerini, bazen kafanı hedef alıyorlardı; o an tamamen onların insafına kalmış oluyordun.

Bacaklarımı kırsın, sırtımı kırsın, fark etmez. Kafama vurmaya başladılar. Yalvarıyorum, şunu bunu söylüyorum ama nafiye, bitmiyor. O hâl öyle devam etti. Sonra beni lastikten çıkardı. Ayağa kaldırdı ama ayakta dururken sanki başım dönüyor, içim dönüyor, 360 derece kendi etrafımda dönmüş gibi oldum ve yere yığıldım. Yere düşünce gördü, “Yatıyorsun ha!” dedi ve vurmaya başladı. Elindeki sopayla nereme denk gelirse vuruyordu; ben de ayağa kalkamıyorum, çünkü sersemlemişim. Ne yemek var ne su, hayatta kalmak için gereken hiçbir şey yok. Kalkmaya çalışıyorum, ayağa kalksam da tekrar düşeceğim. “Tamam, kalkacağım, sorun yok, yeter ki vurma artık.” dedim, ama kalkacak hâlim yok. Sonra “şabeh” (bileklerden kelepçelenerek asılma) yöntemine geçtiler. Rubaiyye’de (dört kişilik komite) bu şabeh biraz farklı: Beni zindanın kapısına asıyorlardı. Kapı büyük, yaklaşık 3 metreye 3 metre. Beni o kapıya, kollarımı ve bacaklarımı açarak asıyorlar. Mesela ellerimi bağladılar, bacaklarımı da bir iple çekiştiriyorlar. O iple bacaklarımı iyice geriyorlar. O anda kasların ve sinirlerin çekilmesi tarif edilemez bir acı veriyor. Üstelik sen orada asılı duruyorsun ve koğuş koridorunda sanki her an bir gardiyan belirecek gibi. O gardiyanların elinde koskocaman sopalar var, bir an bile boş durmuyorlar, sürekli ya elektrikle ya sopayla vuruyorlar; nerene denk gelirse... Özellikle dizlere vurmayı çok seviyorlardı. Seni asılıyken biraz baygın görseler, dizi hedef alıp vururlardı ki irkilip kendine gelesin.

Bu şekilde neredeyse beş ay kaldık. Bize iki rakamdan oluşan numaralarla hitap ediyorlardı, kimse kimsenin kim olduğunu bilmiyordu. Evet, sana iki rakam veriliyordu, ismin yerine sadece o numarayı kullanıyorlardı. Böylece kimliğinden de mahrum kalıyordun.

En nihayet sorgunun sonlarına doğru gözlerim bağlıyken, sorgu görevlisinin önünde dövülüyordum. Sorgu memuru bana “İtiraf edecek misin, etmeyecek misin?” diye sordu. Ben de artık yeter diyerek, “Tamam, itiraf edeceğim.” dedim. O yazdıkça yazdı, bir şeyler kaydetti. “Yoruldu mu?” diye sordum. “Evet.” dedi. Dedim ki, “Söylediğim her şey yalan, bilesin. Aslında ben hiçbir şey yapmadım ama dayaktan ve işkenceden yoruludum.” O da bana, “İster yap ister yapma, fark etmez, burada kabul edeceksin. İfadeleri imzalayacaksın. Sonra askerî yargıca çıkacaksın.” dedi. Aynen bu şekilde söyledi, “O seni asar, keser, beni ilgilendirmez. Benim derdim burada, bu itirafnameyi imzalatmak. Suçu işledin mi işlemedin mi umurumda değil.” dedi.

Ardından bizi yargıca götürdüler. Sivil yargıç ve askerî yargıç vardı. Sivil yargıç, “gösterilere katılmak” gibi çeşitli suçlamalar yöneltti, askerî yargıç da başka suçlar ekledi. Ona, “Efendim, ben bunları kabul etmiyorum; hepsi dayak altında, işkenceyle imzaladığım şeyler.” dediğimde, “Sen bu suçları itiraf etmişsin, ben başka şeye bakmam.” dedi. “Efendim, hepsi zorla, öldüresiye dövdüler.” desem de adam takmıyordu. “Bir saat bile benim yerimde kalsan yirmi katını itiraf ederdin.” diye düşünüyordum ama yargıç bildiğini okuyordu. Beni suçlu buldu ve cezaevine sevk etti.

Böylece Humus Merkez Cezaevi’ne (sivil hapisane) gönderildim. Askerî hapisanelere göre daha rahat diyebileceğim bir ortamdı. Ama orada uzun süre kalamadım çünkü Humus Cezaevi’nde bir isyan çıktı. Güvenlik güçleri göz yaşartıcı gaz bombaları attı, insanlar öldü. Hatırlıyorum, bir seferde yirmiden fazla kişi öldü. Ateş açtılar, biz engel olmaya çalışsak da baş edemiyorduk, ölen öldü. Bunun üzerine yaklaşık bir yıl üç ay kadar cezaevinde kaldım, sonunda mahkeme kararıyla sözüm ona “tahliye” edildim. Daha doğrusu “tutuksuz yargılama” gibi bir şey. Ama gerçekte aracıya para veriyorsun, öyle çıkabiliyorsun. Yani yasal bir yolu yok. Öylece ayarladılar ve 2014 Haziran ayında serbest kaldım.

Görüşmeci: *Yani tahliyeniz yasal bir yolla olmadı?*

Q.T.: Hayır, elbette hayır. Tamamen bir tür simsarlık. Para ödüyorsun ve böylece çıkıyorsun. 2014’ün altıncı ayında çıktım.

Tutanak No: 7

Tarih: 21 Ocak 2025

Yer: Sednaya Hapishanesi'ndeki Tutuklular ve Kayıp Kişiler Derneği (ADMSP)

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: S.B.. 42 yaşında, inşaat mühendisi

Sorular:

Görüşmeci: Sayın S., daha önce Suriye'de tutuklandınız mı?

S.B.: Evet, Şam'da tutuklandım.

Görüşmeci: Hangi tarihte?

S.B.: 2013'te. Aslında 2012'nin sonu, yani 2012'nin son ayında.

Görüşmeci: Peki gözaltına alınırken bir suçlama var mıydı, yoksa resmî bir karar mı söz konusuydu?

S.B.: Şebbiha benzeri bir durumdu, yani resmî bir tutuklama değildi. Bir Baas Partisi mensubu gibi değil ama İran yanlısı milislerle bağlantılıydı.

Görüşmeci: Yani İran'ın partisi, rejimin partisi mi? Onlar İranlı mıydı?

S.B.: İranlılar vardı, mesela Cobar bölgesinde, Karn el-Beyd'de korumayla görevlendirilmişlerdi. Şam'da ise rejimle beraber hareket ediyorlardı. Bizim gibi yönetimde söz sahibiydiler ama aslında İran'a sadıklardı.

Görüşmeci: Yani bu resmî bir gözaltı değildi, öyle mi?

S.B.: Hayır, bu bir tugaydı, rejimin paramiliter unsurları.

Görüşmeci: Evet, bu kişiler "Ulusal Savunma" denilen halk yanlısı milisler olabilir mi? Adları neydi?

S.B.: Şebbiha diyorduk onlara, rejim yanlısı milisler...

Görüşmeci: Nasıl oldu peki? Neden yakalandınız?

S.B.: Eşim Özgür Suriye Ordusu'ndaydı, asıl gerekçe bu sanırım. Eşimin ailesinden kimse şehit olmamıştı ama o gençlerle birlikteydi, toprağını ve vatanını savunuyordu. Biz, eşimin amcasının evinde kalıyorduk. O amca kendisi muhalifti. Eşim onun adını söylememi istemedi, izin de almadık. O amca, Suriye'deki kimyasal saldırılara bizzat tanıklık etmiş güçlü bir muhalifti. Defalarca göç ettik. Göç noktalarımızdan biri de "Biltu" denen bir yerdi. Orada bir sığınakta kalıyorduk. "Belki gelirler" diye aklımıza gelmedi. Sabah saat 7 civarıydı. Kızım kreşe gidiyordu. Tam bu sırada beklenmedik şekilde kapıya vurdular. O günlerde kucağımda küçük bir bebek vardı; yanımda da eşim, annem, rahmetli amcam,

amcamın hanımı, görümcelerim, eltimin kızları... Hepimiz oradaydık. Silahlı kişiler kapıyı kırarcasına girip herkesi sorguya çektiler, baskı kurup tehdit ettiler. Ben korkudan kimliğimi bile almadan, elimde sadece bir kâğıtla oradan çıkmıştım. Onlar bizim gözümüzün önünde yakındaki evlerde toplu bir katliam yaptılar. Biz üç gün önce o evden çıkmıştık, hepsini boğazlamışlar. Oraya gelenlerin İranlı milisler olduğu anlaşıldı, satırlarının üzerinde “Ya Hüseyin” yazılmıştı.

Görüşmeci: *Peki ellerinde ne kadar kaldınız?*

S.B.: Sekiz gün. İkinci gün bize “Burada asla kalamazsınız, burası stratejik bir nokta, almak istiyoruz.” dediler. Biz de apar topar oradan çıktık. Burası birçok caddeyi ve yeri gören önemli bir konumdaydı. Bizi de almak istediler ama Allah’ın izniyle, o sırada kaçmayı başardık. Peşimizden gelmediler. Hemen bir arabayla, üzerimizdeki kıyafetlerle gece vakti kaçtık.

Görüşmeci: *Fiziksel işkenceye maruz kaldınız mı? Dayak, küfür, hakaret?*

S.B.: Küfür, hakaret, psikolojik işkence oldu. Fiziksel olarak çok ağır bir şeye maruz kalmadım ama benzer şeyleri kardeşim yaşadı. Kardeşim bir buçuk yıl tutuklu kaldı, elini paramparça ettiler. Hepsi Hizbullah eliyle oldu.

Görüşmeci: *Nerede tutuklandı?*

S.B.: Lübnan’da, Hizbullah tarafından tutuklandı. Benim anladığım kadarıyla, kardeşim orada ordudaydı. O da halkını, toprağını, onurunu savunanlardan biriydi. Hizbullah’ın eline düştü, bir buçuk yıl boyunca işkence gördü. Elini parçaladılar, şu an eli sakat.

Görüşmeci: *Başka tutuklu aile fertleriniz var mı?*

S.B.: Büyük ağabeyim de tutuklandı. O da Lübnan’da. Kısa bir süre içeride kaldı, iki ay sonra para karşılığında serbest bırakıldı. Diğer kardeşim ise Hafız Esed döneminde askerî cezaevine alındı, çıktı ama ağır psikolojik rahatsızlık geçirdi. Üç yıl tedavi görse de doktor “Herhangi bir kriz yaşarsa durumu tekrar kötüleşir.” dedi ve kardeşim maalesef psikolojik sorunlar nedeniyle vefat etti.

Görüşmeci: *Eşiniz şehit mi oldu?*

S.B.: Evet, şehit oldu. Nasıl oldu? Bir tugayın, muhalif (...) Tugayı’nın komutanıydı. Ailesinde birçok kayıp var. Mesela şu an eşimin akrabalarından kayıp olanlar var, işkence altında ölenler olduğunu gösteren belgeler geldi, ama iki kişi hâlâ kayıp, ölü mü sağ mı belli değil. Kimi, ne sebeple aldıklarını bile bilmiyoruz.

Görüşmeci: *Polis veya devletten resmî bir yazı geldi mi, sebebi nedir diye?*

S.B.: Hayır, hepsi Şebbiha yöntemiyle, keyfî. Sonra sorgularda, “Kocan nerede, senin kayınların nerede?” diye beni sıkıştırdılar. “Eşim Humus’ta çalışıyor.” dedim. “Hayır, savaşta.” deyip üzerimize geldiler.

Tanık olduk. Evimizin önünde keskin nişancı vardı. Bu evimiz, artık bize kalmadı. Çok zor günler yaşadık. Çok şey tecrübe ettik. En sonunda Türkiye'ye ulaştık. Türkiye bizim için şefkatli bir vatan gibi oldu. Kız kardeşim bile bir Türk'le evlendi. Bugün onunla konuşuyorduk. Dedim ki, "Eğer Türkiye'den çıkacak olsam çok zorlanırdım." Gerçekten de en çok Suriyelileri kucaklayan, onlara yardımcı olan Türkiye oldu. Katar da öyle.

Daha önce de söylüyorum, biz Türkiye'ye ve Katar'a emanetiz. Katar da bize imkânları dâhilinde destek verdi, tıpkı Türkiye gibi her zaman hakkın yanında durdu. Ailemin gördüğü zulmü anlattım. Mesela bölgemize arabalarla girdiler. Görünümleri korkutucuydu. Bâbâ Amr bahçelerine girdiler, Kiferhaya'ya girdiler, Cobar'a girdiler, Humus'a... Sonra şehre... İlk başta Cobar Katliamı oldu. Bu konu, eşim için önemliydi. Herkes Hule Katliamı'ndan bahsediyor ama Cobar Katliamı çok duyulmuyor. Oysa orada birçok gencimiz tutuklandı, boğazlandı. Şu an bile, Allah yardımcıları olsun, tutuklu olup orada işkenceden öldüğünü sonradan öğrendiklerimiz var. Kimisini kafalarından vurdular, kimisini öldürmediler. Şimdi ben desem ki "Memleketime, sokağıma geri döneyim." hiç erkek kalmadı ki... Çocuklarımızla nasıl döneceğiz? Onların hepsi yok edildi.

13 yıldır hiçbir devlet bu kadar mülteciye bakmadı ama Türkiye baktı. Burada belki herkes güler yüz göstermez ama çoğunluk iyi niyetli. Ben yine de vatanıma, yıkılmış evime geri dönmek isterim ama Beşşar'ın rejimi ve çevresindekiler, Suriyelileri çok kötü temsil ettiler. Oysa çoğunluk iyi, anlayışlı insanlar. Hepsi sağ olsun bize yardım ettiler, hepimiz tek millet gibi olduk.

Ben dul bir kadını, çocuklarım öksüz, evimiz yıkılmış. Aile büyüklerimizin evi de yıkıldı.

Görüşmeci: Suriye yeniden imar edilecek ve siz de kendi yurtlarınıza selametle döneceksiniz inşallah.

S.B.: Bu röportaj çok önemli. Tanıklıklar çok önemli. Medyanın hiç bahsetmediği olaylar var. En azından dünya bilsin. Suriye kısmen özgürleşince işkencelerin detaylarını da öğrendik. Mesela Sednaya Hapishanesi zaten meşhurdu ama başka askerî şubelerin de neler yaptığını öğrendik. Bu yerler resmî isimle anılmıyor, gayriresmî mekânlarda işkence yapıldığını anladık. Belki hâlâ bilmediğimiz yerler de vardır. İnşallah bu şekilde her şey ortaya çıkacak.

Mesela ben varil bombalarına şahit oldum, uçak saldırılarına, füzelere, "insan kalkanı" olarak kullanılan sivil halkı gördüm. Çok şükür şimdilik onlardan kurtulduk. Açıkçası ben kurtulduğuma inanamıyorum. O "kurtuluş" gününde heyecandan iki gece uyuyamadım. Evet, inşallah her şey yoluna girer. İnşallah. Çok teşekkür ederim, sağ olun.

Tarih: 21 Ocak 2025

Yer: Sednaya Hapishanesi'ndeki Tutuklular ve Kayıp Kişiler Derneği (ADMSP)

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: M.S.

Sorular:

Görüşmeci: *Eğitim seviyeniz nedir? Aslen nerelisiniz?*

M.S.: Suriye'de okudum ama devrim nedeniyle öğrenimimi tamamlayamadım. Aslen Şam kırsalındanım.

Görüşmeci: *Daha önce Suriye'de gözaltına alındınız mı?*

M.S.: Evet, alındım. 2011'de Suriye devrimi başladığında zaten 2007'den beri Suriye Kızılayı'nda paramedik olarak görev yapıyordum, sahra hastanelerinde çalışırken yakalandım. İlk gözaltım yirmi dört saat sürdü, ertesi gün serbest bırakıldım. Bu, Şam kırsalındaki bir güvenlik birimince yapıldı.

Görüşmeci: *O esnada işkence gördünüz mü?*

M.S.: O ilk gözaltında işkenceye maruz kaldık fakat elimdeki bir yaradan dolayı kısa süre sonra rejim kontrol noktalarından birinde tedavi önerisiyle salıverdiler.

İkinci gözaltı tamamen farklıydı. Saha mahkemesi kararıyla infaz emri çıkarılmıştı, yani olay bir sokak idamı olacaktı. Ancak tam o sırada Özgür Suriye Ordusu birlikleriyle rejim güçleri arasında çatışma çıktı, infazı gerçekleştiremediler. Biz de yakalayan grubun elinden kurtulduk. Bu sefer de bir gün kadar tutulmuştum. 2012'de yaralı bir kişiyi ambulansla almaya giderken yine gözaltına alındım, “silahlı militanlara yardım ediyorsunuz” bahanesiyle hakkımızda yine saha infazı emri verildi. Çatışma çıkınca birkaç saat sonra kaçmayı başardık. İşkence, psikolojik ve bedenseldi ama kapalı bir karakolda değil de sokakta alıkonulduğumuz için önceki kadar ağır olmamıştı.

Görüşmeci: *Suriye'den ne zaman ayrıldınız?*

M.S.: 2015 sonu.

Görüşmeci: *Peki yasaklı silah kullanıldığına tanık oldunuz mu?*

M.S.: Evet. 2012 sonlarında rejim Şam'ın Doğu Guta kuşağını ve başka bölgeleri kuşattı, bu abluka 2018 başına dek sürdü. Altı yıl boyunca bölgeye gıda ve elektrik tamamen kesildi. Amaç; halkı aç bırakmak, “uzlaşma”ya zorlamaktı. Bu yıllarda kimyasal katliam da dâhil çok sayıda ihlal yaşandı.

Klor gazı, ilk kez Harasta'da kullanıldı, o esnada yaralılara müdahale ekibindeydim. Ardından klor birkaç kez daha devreye sokuldu ve sonunda Ağustos 2013'te Zamalka'da sarin gazı da kullanıldı. Kayıp çok büyüktü, yaklaşık 1500 kişi hayatını kaybetti; kurbanların çoğu sivildi, aralarında çocuklar ve kadınlar vardı. Ambulansla müdahale ederken öyle vakalar gördük ki; bütün ailesini yitiren küçük bir kız, bütün evladını kaybeden bir anne... O gün Doğu Guta tam anlamıyla felaketi yaşadı. El-Cezire de dâhil olmak üzere dünya basını, bunu “Doğu Guta Katliamı” olarak duyurdu.

Rejim ayrıca uluslararası hukukta yasaklanmış Napalm-vari yanıcı mühimmatları kullandı. Amcam ve yengem, bu yanıcı roketlerden biriyle vurularak ağır yanıklarla şehit oldular. Termobarik füzeler, vakum bombaları, klor ve sarin, hepsi peş peşe devreye girdi. Klor nispeten daha az öldürücüdür, sarinse tek solukta vücudu felce uğratacak kadar ölümcüldür. Doğu Guta'da sarin defalarca kullanıldı, ilki 2013'teki katliamdı ve bütün bir mahalleyi neredeyse yok etti.

Kimyasal saldırının yapıldığı gün, ben hedef alınan noktadan uzaktaydım, görevimiz sadece yaralıları karşılamaktı. Duma'da kalarak Doğu Guta'nın her yanından getirilen hastaları Kızılay'ın tesislerine yönlendirdik. Üç-dört saat çalıştıktan sonra dışarı çıktığımda kliniğin önünde yığılı sayısız ceset vardı. Konvansiyonel yaralarda kan, doku görürsün, bir şekilde algılersin; sarin kurbanlarında ise ne kesik ne de kan, sadece cansız bedenler... İnsanın aklı almıyor.

Görüşmeci: *Yakın çevrenizde kayıp var mı?*

M.S.: Dört meslektaşım kayıp. Haziran 2012'de, abluka başlamadan önce, Kızılay ambulansı ile görevden dönerken bir kontrol noktasında durduruldular; dört paramedik meslektaşımız gözaltına alındı ve o günden beri kendilerinden haber alamadık. Rejim; ambulansları, doktorları, hastaneleri de kendi amaçları için kullandı; ambulansları askerî hedef hâline getirdi.

Doğu Guta'da kalan Kızılay personeli olarak adlarımız Genel İstihbarat'a bildirildi. Rejimin talimatı, herhangi bir kontrol noktasına yakalanan bu isimlerin derhâl tutuklanmasıydı. Oysa biz yalnızca işimizi yapıyorduk, ne terör ne de silahlı faaliyette bulunuyorduk. Buna rağmen Suriye yönetimi, doğrudan doğruya ambulans görevlilerinin -Kızılay mensubu ya

da sahra hastanelerinin sağlıkçıları- ve medya çalışanlarının isimlerini “derhâl gözaltı” listesine aldı; silahlı kişileri yakalamaktan ziyade, sağlıkçılarını veya gazetecileri tehdit ederek sindirmeye çalışıyordu.

Ailemden de ağır vakalar var: Kuzenim 2015’te, bölgeden çıktıktan iki yıl sonra, rejimce tutuklandı. Serbest bırakıldığında kaburgaları kırılmıştı, sırtında matkapla açılmış delik izleri vardı ve âdeta bir iskelete dönmüştü. Tutuklanma gerekçesi daha önce katıldığı gösterilerdi. İki dayım da çok önce rejim tarafından aynı sebeple -siyasi gösteriler ve muhalif faaliyetler- alındı; ikisi de dönemin önde gelen siyasi aktivistleri oldukları için sistematik ve ağır işkenceye maruz bırakıldı.

Kişisel tanıklıklarımız, işkence yöntemleri ve kimyasal silah kullanımı hakkında topladığımız veriler çok önemli. Umudumuz, bu belgelerin, uluslararası mahkemelerde, rejimin tepe kadrosunu yargı önüne çıkmasına katkı sağlamasıdır.

Görüşmeci: Çok teşekkür ederim. İnşallah sunduğumuz bu tanık ifadeleri, bir gün rejimin en üst düzey sorumlularının hesap vermesine vesile olur.

Tutanak No: 9

Tarih: 21 Ocak 2025

Yer: Sednaya Hapishanesi'ndeki Tutuklular ve Kayıp Kişiler Derneği (ADMSP)

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: M.A., 59 yaşında, Türk ve Suriye vatandaşı, Hama şehrinden, tutuklanma nedeniyle liseden sonrasına devam edememiş.

Sorular:

Görüşmeci: *Suriye'de daha önce tutuklandınız mı?*

M.A.: Evet, 1980 yılında 15 yaşındayken tutuklandım ve 2009 yılına kadar hapiste kaldım. O dönemde Suriye'de, hükûmetin “İslami hareket” olarak adlandırdığı bir durum vardı. Hafız Esed rejimi ve onun savunma tugayları tarafından baskılar başladı.

O dönemin Suriye halkı Müslümandı ve hükûmet, İslam'ı ve Müslümanları provoke etmeye başladı. İnsanları camilere gitmekten menettiler, namaz kılmalarını yasakladılar, başörtülü kadınların örtülerini zorla çıkardılar. 1980 yılında savunma tugaylarının lideri Rıfat Esed önderliğindeki askerler Şam'a ve diğer Suriye vilayetlerine girdi ve kadınların başörtülerini zorla çıkarmaya başladılar. Bu durum, Suriye'deki Müslüman halkın öfkesini tetikledi ve Hama, Halep, Humus ve Şam'ın bazı bölgelerinde ayaklanmalara neden oldu. Ben de bu olaylar sonucunda tutuklandım.

Görüşmeci: *Tutuklanma sebebiniz tam olarak neydi? Hangi tarihte tutuklandınız?*

M.A.: Beni Müslüman Kardeşler Cemaati'ne (İhvan) bağlı olmakla suçladılar. Bazı Müslümanlar; şereflerini, kadınlarını ve Müslümanları savunmak için direnişe geçti. Ancak suçlu rejim, onların kendilerini savunmalarına izin vermedi. Bunun yerine şiddet kullanmaya başladı. 2011 sonrasında yaptığı gibi baskı uyguladı, insanları tutukladı ve öldürdü. Kimileri Suriye'den çıkmayı başardı ve sürgüne gitmek zorunda kaldı. Ama sürgüne gitmek de hapse girmekten daha iyi bir seçenek değildi. Çünkü sürgünde de Müslümanların yaşadığı sıkıntılar, zorluklar ve aşağılanmalar vardı. Ben de 1980 yılının Temmuz ayında tutuklandım. Hapiste yaklaşık 24 yıl 8 ay kaldım, neredeyse 25 yıl.

Görüşmeci: *Tutuklandığınızda herhangi bir bildirim yapıldı mı? Tutuklamanız yasal mıydı?*

M.A.: Tabii ki yasal değildi. Suriye'deki durum diğer ülkelerdeki gibi değildi. Suriye'de olağanüstü hâl vardı ve bu, tamamen Cumhurbaşkanı'nın tek başına yönetebildiği bir sistemdi. O, istediği gibi yasalar çıkarabiliyordu. Halk Meclisi tamamen ona bağlıydı. Başkan

ne derse o olurdu. Eğer “Alkışlayın.” derse herkes alkışlardı, “Alkışlamayın” derse kimse alkışlamazdı. Başkan istediği yasaı çıkarabiliyordu. Örneğin, bize karşı uygulanan yasalar da bu şekilde çıkarıldı. Biz, yani o dönemde tutuklanan tüm İslamcılar, 49 sayılı olağanüstü bir yasaya göre yargılandık. Bu yasa, özellikle Suriye’deki Müslüman halka zorla dayatıldı. Hatta Halk Meclisi’nin bile iradesi yoktu, yasa onlara da dikte edildi.

Görüşmeci: *Bu yasanın içeriği neydi?*

M.A.: Kim İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) Cemaati’ne üye olursa, doğrudan veya dolaylı olarak yardımda bulunursa ve hatta sempati duyarsa idam edilecekti. Dünyada böyle bir yasa hiçbir zaman çıkmadı. Öyle ki, bir adam başka bir adamla tokalaşırsa ve o kişi Müslüman Kardeşler üyesiyse bu kişi idam cezasına çarptırılıyordu. Bir adam, sokakta ya da bir kafede birine çay ya da kahve ikram etse bile suç sayılıyordu ve bu kişi kahve satıcısı bile olsa tutuklanıyordu. Bu yasa yürürlüğe girdiğinde; rejim, tüm Müslümanları ve Suriye halkını bu yasaya göre yargılamaya başladı. Bu yasaya “Olağanüstü Hâl ve Güvenlik Yasası” adı verildi. Ben de bu kanuna göre yargılananlardan biriydim. 15 yaşındayken tutuklandım. Dünyada hiçbir hukuk sistemi, 18 yaşın altındaki bir çocuğu suçlu olarak değerlendirmez. Değerlendirse bile Suriye’deki 49 sayılı yasa gereği, 18 yaşın altındaki biri en fazla 6 yıl hapis cezası alabilirdi. Fakat bu yasaı kendileri koymalarına rağmen, kendileri bile buna uymadılar. Hukuk, orman kanunlarına dönmüştü. Ben ve benimle birlikte tutuklanan herkes bu yasaya göre hüküm giydi. Bizi Tedmur Hapishanesi’ne (Palmira Cezaevi) götürdüler ve askerî güvenlik şubelerine, devlet güvenlik merkezlerine, siyasi şubelere, Filistin Şubesi’ne ve diğer bütün şubelere sevk ettiler. Tüm Suriye halkı bu zalim yasa ile cezalandırıldı ve kitlesel tutuklamalara maruz bırakıldı.

Gerçekten de Suriye başlı başına büyük bir hapishaneydi, hâlâ da öyle. Düşünün, bu suçlu rejim yaklaşık bir ay önce düştü. Ama hâlâ aramızda konuşamayan, konuşmaktan korkan arkadaşlarımız var. Hatta Türkiye’de bile konuşmaya korkuyorlar. Bu korkunun sebebi ne? Çünkü 50-60 yıldır bu baskı var. 54 yıldır zulüm var. 54 yıldır adaletsizlik ve baskı içinde yetişen insanlar var. Ben şu an 60 yaşındayım ve 50 yıl önce gözümü açtığımda tek gördüğüm şey Baas Partisi’ydi. Gözümü azınlık yönetimiyle açtım. Gözümü Esed ailesinin suçlarıyla açtım. Bu yüzden ne bekleniyor? Ben nasıl bir insan olacağım? Elbette korku içinde büyüdüm. Hapisteyken aileme ve arkadaşlarıma hep “Hapisten çıktıktan sonra her şeyi konuşacağım.” derdim. Hapisten sonra bile konuşamayanlar var çünkü insanlar ölüm cezasından sonra bile neler olabileceğini bilmiyorlar. Suriye yasalarına göre ben idam cezasına çarptırılmışım. Fakat cezamı yaşımdan dolayı 6 yıla indirmeleri gerekirken 12 yıla indirdiler çünkü ben reşit değildim. Peki, sonuç ne oldu? Beni 12 yıl hapiste tutmaları gerekiyordu ama 24 yıldan fazla tuttular. Bunun adı zulüm üzerine zulümdür! Neredeyse 25 yıl hapiste kalmak ne demek? Bu, bir insan ömrü demek, çeyrek asır!

Görüşmeci: *Hapiste işkenceye maruz kaldınız mı?*

M.A.: Bu soru bana göre komik bir soru. Dün, Beşşar Esed'in yakın korumalarından bir Şebbiha'nın ifadesini dinliyordum. Ona şöyle soruyorlardı:

“Hapishanelerde insanlara işkence ediliyor mu?”

Adam cevap olarak şöyle diyordu:

“Birini hapse attığımızda ona kahve ve nargile mi ikram ediyoruz sanıyorsunuz? Tabii ki işkence göreceksin, tabii ki ezileceksin, tabii ki aşağılanacaksın”. Bu sözleri alaycı bir şekilde, kendi lehçesiyle söylüyordu.

Görüşmeci: *Hapishanedeki işkence süreciniz nasıldı?*

M.A.: Hapishane sürecim birkaç aşamadan oluşuyor. İlk aşamada, güvenlik şubelerinde tutulduk. Yaklaşık üç ay boyunca Halep'teki güvenlik şubesinde kaldım. Oradan sonra, 10 ila 15 gün boyunca Halep Askerî Hastanesi'nin hapishanesinde tutuldum ancak bu hastane, aslında Askerî Güvenlik Şubesi'ne bağlı bir işkence merkeziydi. Hatta burada yaklaşık 20 siyasi mahkûm vardı. Mahkûmlar önce doktora götürülürdü. Doktor, hastanın sağlık durumunu gösteren bir kâğıt yazardı. Sonra hemşire gelir, mahkûmu alır ve işkence odasına götürürdü. Oraya tedavi için götürülen mahkûmlar, aslında orada işkence görerek öldürülüyordu! Sorgu esnasında vücudu kırılanlar, vücudu yanıklarla kaplananlar veya kan kaybından bitkin düşenler bu askerî hastaneye götürülürdü. Beni, 10 gün boyunca Halep Askerî Hastanesi'nde tuttular.

Görüşmeci: *Sonrasında nereye sevk edildiniz?*

M.A.: Beni Hanano Hapishanesi'ne gönderdiler. Hanano Hapishanesi, Osmanlı Dönemi'nden kalma eski bir at ahırıydı. Yani biz, Osmanlı Dönemi'nde atların tutulduğu ahırlara hapsedildik. Hanano Hapishanesi, eski Osmanlı ordusuna ait bir kışlaydı ve içeride yaklaşık 13 ila 14 oda vardı. Bu odaların büyüklüğü 3 metreye 2 metre kadardı. Bir atın sığabileceği kadar küçük yerlerdi. Fakat bu küçük alanlara 27-28 kişi tıkılmıştık! Ne uyuyabiliyorduk, yemek yiyebiliyorduk, dinlenebiliyorduk ne de gün ışığı görebiliyorduk. Allah'a şükürler olsun ki Hanano Hapishanesi'nde sadece üç ay kaldım ama bazı insanlar orada yıllarca kaldı.

Görüşmeci: *Hanano'dan sonra nereye gönderildiniz?*

M.A.: Hanano'dan sonra bizi Tedmur Hapishanesi'ne (Palmira Cezaevi) gönderdiler. Garip ama Tedmur'a gideceğimizi duyunca sevindik. Çünkü Tedmur'un daha geniş olduğunu ve daha az işkence olacağını düşündük. Biz işkencede deneyimli olduğumuz için güvenlik şubelerindeki işkencelerin, Tedmur'dakinden daha kötü olduğunu biliyorduk. Çünkü

güvenlik şubelerinde her gece yeni mahkûmlar getiriliyordu ve işkence seslerini sabaha kadar duyuyorduk. Elektrik verme, aşağılamalar ve tüm fiziksel eziyetlerin sesleri yankılanıyordu. Rejim tüm işkence türlerini deniyordu. Örneğin, bir gün elektriği ayaklara verirlerdi, ertesi gün kulaklara, sonra cinsel organlara... Onlar için işkence bir “sanat”tı! Hanano, mahkûmların Tedmur’a veya Merkez Hapishanelere sevk edilmeden önce tutulduğu bir geçiş noktasıydı. Güvenlik şubelerinde işkence görenler, Tedmur Hapishanesi’ne, Halep Merkez Hapishanesi’ne ya da Kafr Suseh Hapishanesi’ne gönderiliyordu.

Görüşmeci: *Tedmur’a girdikten sonra ne yaşadınız?*

M.A.: Tedmur’a 30 Ekim 1980’de girdim. Ben, Tedmur Katliamı’ndan sonraki üçüncü grupta getirilenlerden biriydim. Tedmur Katliamı, haziran ayında olmuştu. Ben ise ekim ayında buraya sevk edildim. Beni Tedmur Hapishanesi’nin dördüncü koğuşuna yerleştirdiler. Tedmur Hapishanesi üç aşamada inşa edildi: İlk bölümü, Fransızlar tarafından 1920’lerde ve 1930’larda yapıldı. İkinci bölüm, Cemal Abdunnasır tarafından 1958’de Arap Birliği döneminde inşa edildi. Üçüncü bölümü ise Hafız Esed, 1970’lerde ekledi. Hapishane 38’i ana koğuş olmak üzere yaklaşık 44 koğuş olarak ayrılmıştı. İçeride yedi ana bölüm vardı, her biri farklı zamanlarda eklenmişti. Bunlardan biri “ölülerin konulduğu bir buzdolabı” olan bir odadan oluşuyordu. Buraya hastalıktan veya işkenceden ölenler atılırdı. Ben ve benimle birlikte 43 kişi, Halep’ten buraya sevk edildik. Aramızdan 8-9 kişi, 18 yaşından küçüktü. Diğer herkes idam edildi. 18 yaşından küçük olduğumuz için bizi idam etmediler ancak 36 kişi, askerî mahkemede yargılandı ve idam edildi.

Görüşmeci: *Bu mahkemeler nasıl çalışıyordu?*

M.A.: Mahkeme denen şey aslında bir yargılama süreci bile değildi. Hâkim olarak Süleyman el-Hatib adında kısa boylu bir adam vardı. Yanında ise kocaman bir adam otururdu, ona “yardımcı” derlerdi. İçeri giren mahkûma sadece “Adın ne?” diye sorarlardı. Eğer dosyada bir suçlama varsa hiç sorgu bile yapmadan ceza veriyorlardı. Bazı mahkûmlar, işkence altında sahte itiraflarda bulunurdu. Örneğin, birine “Sen falancayı öldürdün mü?” diye sorarlardı. O kişi, işkenceye dayanamayarak suçu kabul ederdi. Bu mahkemeler en korkunç mahkemelerdi. Sadece bir rüya gördüğü için idam edilen insanlar oldu. Bu zulüm, tarihte eşi benzeri görülmemiş bir sistemdi.

Öncelikle, size iki hikâye anlatayım ki Suriye’de Müslüman halkın yıllardır nasıl bir zulüm ve işkence altında yaşadığını anlayın. Bir adam mahkemeye girdi. Mahkemede görevli olan Süleyman El-Hatib adında bir hâkim, “Sen doktor musun?” diye sordu. Adam, “Evet, ben veteriner doktorum.” diye cevap verdi. Hâkim devam etti: “Sen falanca gün bir köyde bulundun, orada benim aileme ait hasta bir inek vardı, değil mi?” Adam, “Evet, efendim.” dedi. Sonra hâkim, “Sen inekle ilgilendin, onu tedavi ettin ama inek öldü.” dedi. Adam,

“Efendim, beni çağırıp inek ölürken ona tedavi vermek için getirdiler. Ben reçeteyi yazdım, ilaç için eczaneye de haber verdim ama inek sahipleri gelip ilgilenmediler, bu yüzden inek öldü.” diye açıkladı. Hâkim, “Sana bu ineğin hesabını soracağım.” dedi. Bu adamı 15 gün sonra inek yüzünden idam ettiler.

Bir başka dokunaklı hikâye ise şöyle; bir adam, Tedmur’da otururken rüyasında, devrim olduğunu ve Hafız Esed’in devrildiğini gördü. İşte bu hikâye, 1982-83 yıllarında farklı kişiler arasında dolaştı, herkes bu rüyayı anlatıyordu. Hatta bir gün bazı insanlar askerî şubeye gittiler. Zayıf bir adam, işkence sırasında bunu kimin gördüğünü itiraf etti. “Falanca kişi rüyasında Başkan’ın devrildiğini gördü.” dedi. Bu adam mahkemeye çıkarıldı ve hâkim, “Sen Başkanın devrildiğini rüyada gördün mü?” diye sordu. Adam “Efendim bu sadece bir rüya, benim iradem dışında olan bir şey.” dedi. Hâkim, “Eğer sen devrilmesini düşünmeseydin o rüyayı görmemiş olurdun. Git, cezanı idama çevirdim.” dedi. Böylece o adam sadece rüya, gördüğü için idam edildi.

Ve son olarak, üçüncü ve son hikâyeye geçelim. Bizim orada A.B. adında meşhur bir ozan vardır. Bir adam onun Tedmur’la ilgili yazdığı kasideyi okuyordu.

حتى ولا أمر الجنود بسوقه..

حتى يحاكمه القضاء العسكري

كلا ولا أمر القضاء بسجنه..

عشرين عاماً في صحارى تدمر

Ne askerlerin onu zorla götürme emri vardı...

Ne de askerî mahkemenin onu yargılama kararı.

Hatta ne de mahkemenin onu hapse atma buyruğu...

Ama o, yirmi yıl geçirdi Tedmur çöllerinde.

Adam mahkemeye çıktı ve hâkim ona, “Sen bu şiiri okudun; şiirde ‘yirmi yıl Tedmur çöllerinde’ mi dedin?” diye sordu. Adam, “Efendim, ben sadece şiiri okudum.” dedi. Hâkim, “Git, cezanı verdim; cezanı, ‘yirmi yıl Tedmur çöllerinde’ olacak.” dedi. 20 yılı dolmadan hastalığı sebebiyle çıktı ama bu, hâkimlerin ne kadar kontrolsüz karar verdiklerini gösteren bir örnek olarak kaldı.

Aslında benim sözlerimde Suriye halkının trajedileri var; artık bu, insanın aklından çıkmayacak. Yakın-uzak, küçük-büyük, siyasetçi-entelektüel, okuyan-yazan kimse bundan etkilenmeden duramaz. Tıpkı şimdi, Gazze’de Yahudilerin işlediği suçlar ortaya çıktığında olduğu gibi...

Hapishanede bazı Sünni işkenceciler vardı. Onlar bize Nusayri işkencecilerden daha fazla işkence ederlerdi. Neden? Bize merhamet ediyor gibi görünmemek için. Bir gün bir mahkûm getirdiler. Ona çok kötü işkence etmişlerdi, meğerse kuzeni de orada askermiş. Hücrenin kapısı eskimişti ve oradaki bir delikten amcasının oğlunu gördü, “Gençler, bu benim amcamın oğlu.” dedi şaşırarak. Sonra kuzeni onu görünce ona öyle bir işkence etti ki kimse onun kendi kuzenini kayırdığını düşünmesin diye ona ağır bir işkence uyguladı.

Neden böyle söylüyorlardı? Çünkü memurlar, ya o kişiye yakın oldukları ya da onunla empati kurdukları için kendilerinin bu durumu göstermemesi adına ona karşı aşırı işkence uyguluyorlardı. Bu, memurların, “Ben onlara empati duyuyorum.” gibi bir izlenim yaratmaması için yapıldı. Böylece, memurların kendilerinin ailelerine ya da yakınlarına benzer bir davranış sergilediği ortaya çıkmasın diye, o kişiye çok ağır işkence ediliyordu.

İlk safhada, 1980’de Tedmur Hapishanesi’ne girdik, meşhur katliamın hâlâ izleri vardı. Ben, 32 numaralı koğuşa girdim. Uzun bir koğuş; yaklaşık 20 metre, genişliği 5 metre kadar. Yani, 173-175 kişi oraya tıktık. Gençlerin bazıları oradaydı, çünkü biz reşit olmayanlardık; 15 yaşındaydık. Hapishanenin en arkasına koydular; şarapnel kalıntıları, bombaların izleri, insan parçalarının kalıntıları, saçların kalıntıları vardı. Ben ufak tefek işlerde yardım etmeyi severim, gençlere hizmet ederim. İçeri girip temizledik. İki tane tuvaletimiz vardı, oradaki lağım yerleri insanlık dışıydı. Büyük pisliklerin hepsini topladık, çöpe attık.

Rıfat Esed gelmişti. Yaklaşık 900-1000 kişiyi, tam sayı elimde yok, hücrelere doldurdular ve üzerlerine makineli tüfeklerle ateş açtılar. Yukarıdan da el bombaları atıldılar. Ateş ve atışların kesilmesinden yaklaşık 2 saat sonra Rıfat Esed ve yanında 5-6 koruma, koğuşları gezip “Kalan var mı, nefes alan var mı?” diye kontrol ettiler. Varsa tabancayla öldürdüler. Tabii bu insanların çoğunun suçu “İslamcı” olmaktı (Namaz kılmak, dindar olmak gibi...). Aslında biz, tüm İslamcılar, o zalim (Esed) düştükten sonra, 1980’den beri kaybolan hakları iade edelim diye bir dernek kurmayı düşündük. Halkın büyük bir trajedisi var ama biz ne kadar yapabiliriz? Bizimle aynı dönemde bulunan kardeşlerimizle birlikte bir dernek veya destek organizasyonu kurmaya çalışıyoruz; 60’ı aşmış durumdalar, hastalar, sakatlananlar var. Mesela benim en büyük çocuğum 17 yaşında, ailem bana muhtaç. 60 yaşındayım, ne yapabilirim? Yapabileceğimin en iyisini yapıyorum. Allah bana lütfetti, şükür ama başkalarının durumu kötü, yardımlarla yaşıyorlar.

Katliamın izleri oradaydı, biz hapishaneye katliamdan dört beş ay sonra 1980’de girdik. Sonra 26 numaralı koğuşa geçtik. 26 numaralı koğuş biraz daha rahat, biraz daha büyük, mahkûm sayısı biraz daha az. Tedmur’a sevkیات bitmedi, 2000 senesine kadar devam etti. İstatistiklere göre Tedmur Hapishanesi’ne 20 yıl içinde 40 binden 50 bine kadar kişi girdi, bunların belki 2 bini veya 7 bini çıktı, geri kalanların hepsi idam edildi (ya da öldüler). Belki

Tedmur'a 1980-2000 arası girenlerden %90 kadarını gömdüler. İdamlar, ilk dönemde, yani yaklaşık 1980-1982 arasında, haftada dört-beş kez yapılırdı. Her gün, her gün, sonra belki iki-üç gün ara verirlerdi. Sayılar o vakit azdı çünkü Tedmur'a yeni gruplar geliyordu. Ben girdiğimde Tedmur'da sadece 500-600 kişi vardı. Sonra gelen sevklerle her cuma bir grup, her iki haftada bir başka grup gelirdi. Aynı zamanda mahkemeler yürür. Bu mahkemeler ne yapıyor? Direkt infaz, idamlar... Mesela iki-üç ay kalıyorlar, sonra idam ediliyorlar. Benim girdiğim grup 43 kişiydi, bunların 36'sı idam edildi.

Yani bu 2/83, 3/83, 2/88 döneminde Hama olayları diye bir şey vardı. Belki duymuşsunuzdur. O vakit 117 ve 121 (birlikleri) girdi, Hama semtlerini yerle bir etti, (tıpkı) oğlunun (yaptığı gibi). Bu dönemde de ölü sayısı 35-40 bin arasında değişiyordu. Hama'da insanlar öldürüldü, evleri üstlerine yıkıldı. Bize Hama'dan yeni tutuklu grupları geldi. Biz biraz rahatlamıştık (fakat) Şubat 1982 döneminde mahpuslar için çok zor bir dönemdi. (Orada) işkenceler, aşağılamalar, idamlar, ölüm... 1982'nin Ocak ayında bizim hapishane yönetiminden yahut askerî şubelerden, "Her gün ölümler olacak." diye emir geldi. (Duyduğumuza göre) 32 koğuştan, her koğuştan her gün bir kişi öldürülecek. Yani günde 32 insan öldürülecek. Bu tabii Ocak 1982 döneminde, Hama olayları zamanında uygulanan bir emir. Günün birinde sıra bize geldi, bizim koğuşumuzun sırasıydı. Sübhanallah bak, insanın ömrü Allah'ın elinde. O dönemde bizde 13 veya 14 (mahpus) öldü sadece. Biz reşit olmadığımız için biraz "merhametli" idiler; o kadar işkence yapmıyorlardı. "Siz küçüksünüz, biraz kenarda durun." diyorlardı. Bize, yetişkinlerin koğuşunda olduğu kadar işkence yapmıyorlardı. Tabi bu görece bir imtiyaz, örneğin yetişkinlere 100 kırbaç vuruluyorsa bize 20 kırbaç vuruluyordu.

Bir araba lastiği (dûlâb) getiriyorlar. Kafanı önce oraya koyuyorsun, bacaklarını kaldırıp içinden geçiriyorsun iki büküm şekilde. Gelip sana tekmeler atıyorlar. Tekme yediğinde sırt üstü kalıyorsun. Bacakların yukarı kalkıyor. Sonra falakayı getiriyorlar. Biri bir yandan, diğeri başka yandan tutuyor. Bacaklarını oynatmayasın diye, bir ipi sıkıca bağlayıp ayaklarını içinden geçiriyorlar, hatta iki ayağını da birden geçiriyorlar ve o ipi sımsıkı çekiyorlar. Bu sopa, yani falakayla vurma, kırbaçtan daha fazla acı vericidir. Düşün ki bir ip ya da elektrik kablosu böyle çekiliyor, bacaklarının kan dolaşımı kesiliyor, et eriyor, et sıyrılıyor. Bacak eti, o kadar gerilme yüzünden parçalanıyor. Aynı anda diğeryanda iki ya da üç kişi kırbaç veya kabloyla canlarının istediği gibi vuruyor. Bunlar işte o kırbaçlar, "dûlâb" (araba lastiği içine konularak yapılan işkence) yöntemi ve "basat el-rih" (eller ve ayaklar bağlanarak yere yatırarak dövme) yöntemi. "Basat el-rih" şubede uygulanıyordu. "Basat el-rih" yönteminde insanı bir tahta üzerine haç pozisyonunda uzatıyorlar, sonra yukarı çeviriyorlar; kafan yukarı, ayakların yukarı, kafan aşağı. Elllerinden ve ayaklarından bağlanıyorsun, ardından işkence başlıyor. Öldürmeye kadar gidebiliyor. Bu, şubede yaşanıyordu. Hamdolsun, ben "basat el-rih"e maruz kalmadım.

Bir de “kürsi” var, yani işkence sandalyesi. Büyük, demirden bir sandalye... Bacaklarını arkaya koyuyorlar, orada da bağlıyorlar. Sonra o sandalyeyi yukarı kaldırıp sırtını aşağı doğru büküyorlar. Sırtını, omurgan çatırdayana kadar geri itiyorlar. Göğsünle sırtını bağlamışlar, kemiklerini kırıyorlar. Jimnastikçi gibi seni döndürüyorlar, bir oyuncak gibi... Sırtını “çat” diye kütletene kadar zorluyorlar. Sonra ayaklarını kaldırıp sana kablo veya kırbaçla vuruyorlar. Bunlar şubelerdeki işkence yöntemleriydi. Ben hamdolsun “basat el-rih”e girmedim, sandalyeye de girmedim; yalnızca “dûlâb” yöntemiyle kırbaçlandım.

Diğer işkence yöntemleri arasında “hızık” (kazık) denen bir şey de vardı. Buna Nazilerin işkence yöntemleri diyebiliriz. Yahudilere Engizisyon döneminde yapılanlar gibi, Allah belalarını versin... Kazığa oturtup tepeden çıkarıyorlar ve insan orada ölüyor. Bizde ise hemen ölmüyorsun. Bir cam şişe getiriyorlar, örneğin benzin şişesi veya şarap şişesi; ağzını kırıyorlar, önüne koyuyorlar, seni tutup üstüne oturtuyorlar. Şişenin içi tamamen cam kırıkları oluyor, sonra seni bunun üzerine bastırıp derini yaralıyorlar, kan fışkırıyor. Bu şişe yöntemi de şubede yaşandı. Benim tanıdığım bir Tartuslu kardeş vardı; belki o şehit oldu. Onu, ben üç ay sonra Hennano’dan ayrılırken orada bıraktım. Üçüncü odadaydı. Bu kardeş çok tecrit edilmişti. Her perşembe onu çıkarıp sarhoş olduklarında ona tecavüz ediyorlardı, her türlü rezilliği yapıyorlardı. Sonra ağlayan bir hâlde geri getiriyorlardı. Zavallı, perişandı. Ben hâlâ bunu hatırladığımda, 20 yıldır dışarıda olmama rağmen, bütün hayatımla yüzleşiyorum çünkü hafıza veya beyin her şeyi kaydediyor. Düşün, aileden uzak 25 yıl... Mesela 20 yaşında hayata gözünü açtın diyelim, ailenle en fazla 5 sene geçirmişsin. Geriye ne kalıyor? Biz orada 24 saat beraberdik. 24 saat boyunca beyin kaydediyor. Yani eminim ki beyinde bir hafıza bölümü vardır ve o bölüm hâlâ her şeyi saklıyor. Hâlâ rüyalarımnda hapishaneyi görüyorum, vesaire.

Ben yaklaşık dokuz yıl sonra Tedmur’dan Sednaya’ya gönderildim. Sednaya biraz daha rahattı hamdolsun. Ama yine de insanın aklı Tedmur’da hâlâ işkence gören kardeşlerinde, arkadaşlarında, sevdiklerinde kalıyor. Evet, biraz rahatladık; dayak yoktu, şu yoktu, bu yoktu. 16,5 sene, 8,5 sene derken; toplam 25 sene...

Bizim gittiğimiz dönemde Sednaya biraz daha iyiydi. Sednaya, devrimden ve DAES’den önce daha “rahat” bir hapishaneydi veya orada daha iyi muamele vardı diyebilirim. İşkence yoktu, yemek iyiydi. Paran varsa geçiniyorsun, onurlu bir şekilde yaşıyorsun. Tabii ki sonuçta orası bir hapishane, yani Sednaya’da da özgür değilsin, asıl olan özgürlüğün elinden alınması.

2002’de hapishane müdürü geldi, adı Lukeya el-Yusuf. Sanki ona bu görevi yönetim ya da istihbarat vermiş gibiydi... 1993’ten 1998’e kadar güvenlik subayları gelip bizimle görüşürdü. Mesela Hasan Halil, Hasan Nişan Muhtiyar, bir de Yusuf diye bir suçlu vardı, Halep’e bağlı Mustafa el-Tacir vardı; hepsi gelip bizimle mülakat yaparlardı. Amaç, kimleri

tahliye edeceklerini belirlemektir. Örneğin, “Senin durumun pek iyi değil, sen daha ölmedin mi? Sen sanki cezaevinde öleceksin. Seni çoktan çıkarmalıydık.” gibi şeyler söylerlerdi. Tamamen kişisel görüşmelerdi bunlar. Bunlar üst düzey güvenlik subaylarıydı. Hasan Halil o dönemde askerî istihbaratın başındaydı. Aynı zamanda İsrail’le müzakere heyetinin başıydı. 1993’te İsrail’le müzakere eden Hasan Halil, ertesi gün gelip bizimle müzakere ediyordu. Ama biz ne İsrail’iz ne de Yahudi’yiz. Ne diye bizimle “müzakere” ediyorlar? Yani gelip “Ne iş yapıyorsunuz, neyle uğraşıyorsunuz, ne düşünüyorsunuz, suçunuzu itiraf ettiniz mi, etmediniz mi, Suriye’nin durumu hakkında ne düşünüyorsunuz, çözüm nedir?” gibi şeyler soruyorlardı. Biz de ne diyelim, nasıl konuşalım? Hepsi tamamen göstermelik, laf olsun diyeydi. Sonuçta insanlar çıkmak, kurtulmak istiyordu. Sonra da, “Senin işin daha bitmedi, gelecek sene bakarım.” deyip duruyorlardı. İşte bu şekildeydi.

Görüşmeci: *Hapisten nasıl çıktınız?*

M.A.: Elbette Allah’ın lütfu ile. Sonra da tabii ki hapisteki herkesi ilgilendiren başka gelişmeler oldu. Onlar da esas durumu biliyorlardı. Bizi 2004 yılının yedinci ayında (Temmuz) çağırdılar, hapishaneden çıkaracaklarını söylediler. Biz 150 kişiydik. İçimizden 50 kişiyi geri gönderdiler, 50 kişiyi de serbest bıraktılar. Aramızda 6-7 kadar eski tutuklu vardı. Bizi ayırıp televizyon röportajları için hazırladılar. Buseyne Şaban gelirdi, Tümgeneral Hasan... Hasan Haluf muydu ismi, unuttum... Gelirlerdi ve bizimle röportaj yaparlardı. Devlet büyüklerine göndermek için çekim yaparlardı. Konuşun, “Cumhurbaşkanı’nın izniyle, affıyla.” deyin, “Pişman olduğunuzu söyleyin.” filan. Fakat 24 sene sonra nasıl bir pişmanlık göstereceksin ki? Ben şahsen konuştum ama gönlüm rahat değildi. Yeniden sorular sormaya başladılar, Buseyne Şaban memnun kalmadı, “Tekrar alıp gönderin.” dedi. Beni sekizinci aydan (Ağustos) on ikinci aya (Aralık) kadar geri tuttular, sonra tekrar Cumhurbaşkanı’na götürdüler.

O sırada Avrupa Birliği’nin üçlü heyeti (“troika”) ile Suriye hükûmeti arasında görüşmeler vardı. Bizim de isimlerimiz Uluslararası Mahkeme (Tribunal) diyebileceğimiz uluslararası kurumların listelerinde geçiyordu, çünkü haksız yere hapsedildiğimiz biliniyordu. Hafız Esed, “Bunlar tehlikeliler, eğer salıverirsek ortalığı karıştırırlar.” diyerek Avrupalılara veya bu üçlü heyete baskı yapıyordu. “Siz bunları bırakın, biz de size gereken ücreti ödeyelim. Bırakın bende kalsınlar.” diyordu. Her sene bir af ilan edilirdi, ama biz 6-7 kişi yine içeride kalırdık. Çünkü “Bunlar büyük suçlular.” deyip bırakmak istemiyorlardı. Avrupa ve Amerika da Hafız Esed’e para akıtıyordu. Sözde “Bu adamlar gerçekten suçluymuş, sizde kalsınlar.” gibi bir görüntü oluşuyordu.

Sonra 2004’te “Artık çok zaman geçti, hepsi eski olaylar.” diye baskı yapıldı. Sonuçta içimizden en eski tutuklunun 25 yılı dolmuştu. Bir arkadaşımız şehit oldu, başka biri hâlâ içeride, 14-15 yıldır tutuklu olanlar var. Sonunda Cumhurbaşkanlığı durumu öğrendi ve

bizi çıkardılar. Açıkçası istemeye istemeye de olsa bırakmak zorunda kaldılar. Allah da bize yardım etti, hamdolsun.

Bizim çektiğimiz çile ve yaşadığımız zorluklar çok fazla. Aslında bütün Suriye halkı büyük bir hapishanede yaşıyor. Kocaman bir hapishane gibi... Evet, insanlar yemek yiyor, içiyor, dışarı çıkabiliyor, akrabalarını görebiliyor. Fakat herhangi bir anda bir kontrol noktasında durdurulup hapse atılma ihtimali var. O zaman kim nerede olduğunu öğrenmek için belki binlerce dolar ödeyecek. Hatta yerini öğrense bile ziyaret edebilmek için de ayrı bir bedel ödemek zorunda kalacak.

Teşekkür ederim hocam. Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın.

Tutanak No: 10

Tarih: 21 Ocak 2025

Yer: Sednaya Hapishanesi'ndeki Tutuklular ve Kayıp Kişiler Derneği (ADMSP)

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: A.H.A., 46 yaşında, Suriyeli.

Sorular:

Görüşmeci: *Mesleğiniz nedir?*

A.H.A.: Mesleğim sınıf öğretmenliği.

Görüşmeci: *Hangi şehirde görev yapıyordunuz?*

A.H.A.: Halep'te.

Görüşmeci: *Halep'te daha önce tutuklandınız mı?*

A.H.A.: Evet, Halep'te tutuklandım.

Görüşmeci: *Ne zaman?*

A.H.A.: 12 Mayıs 2014'te.

Görüşmeci: *Gözaltına alınış sebebiniz neydi?*

A.H.A.: Bilmiyorum. Birinin hakkımda rapor yazdığını anladım ama sorguda tam sebebi söylemediler. Sordukları sorulardan, okulda hizmetli olarak çalışan ve askerî istihbaratla bağlantılı olduğunu bildiğimiz personelin ihbar etmiş olabileceğini çıkardım.

Görüşmeci: *Sizi kim yakaladı? Polis mi, askerî istihbarat mı?*

A.H.A.: Askerî istihbarat. O gün Halep'ten köyüme dönüyordum, terminalde otobüse bindim. Otobüs yakınında bir kontrol noktası vardı. Kimlikleri topladılar, geri dağıtırken "A.H.A. kim?" dediler. "Benim" dedim. "Aşağı in." deyip beni arkada bekleyen bir araca bindirip şubeye götürdüler: Askerî İstihbarat Şubesi, sorumlu da "Virdan Mahfuz, namıdiğer Ebû Nebî" idi.

Dört gün boyunca kimse tek kelime sormadı, o şubeye adım attığın anda cennetten cehenneme düşmüş gibi oluyorsun. Dört gün sonra sorgu başladı. Sorgucu, sorularıyla bana, okulda hizmetli olarak çalışan o kişinin rapor yazdığını ima etti. Raporda tam olarak

ne yazdığını hâlâ bilmiyorum ama sorular okulla ilgiliydi. Biz okulda o şahsın istihbarat muhbiri olduğunu zaten bilirdik.

Devrimin ilk günleriydi; okul sessizdi ama biz öğretmenler odasında ya da bahçede kendi aramızda “Dera’da neler oluyor, Humus’ta insanlar niçin ölüyor?” diye konuşuyorduk. Müdür ve yardımcısı rejim yanlısıydı, hizmetli de silah taşırdı; önce tabanca, sonra kalaşnikof ve çift şarjör. Onun yanında konuşmazdık. Bir gün yönetici odasına girip “Birkaç öğretmen Beşşar için düzenlenen destek mitingine katılmadı.” diye kapıyı yumrukladı. Dera ve Humus’ta kan akarken bizi zorla mitinge sürüklemek istediler. Ben, “Neden bizi suçluyorsun? Şikâyetin kadın öğretmenlereyse git onlarla konuş.” dedim, muhtemelen bu sözüm raporuna girdi.

Şubeye götürülür götürülmez dayak, küfür, tekme, tokat başladı. Araca bindirilirken bile insan yerine konmuyorsun. Ağır bir işkenceye maruz kalmadım ama başkalarının uğradığı dehşeti çıplak gözle gördüm, öğretmenlikten başka bir şey bilmeyen ben, cehennemi iliklerime dek hissettim.

Kapıya kadar vardığında nöbetçi seni kolundan yakalar, “Bu da kim, nereden getirdiniz bunu?” diye hakaret savurur; tek kelime etmeye kalksan yumruk yersin. “Ben hiçbir suç işlemedim, sadece fikrimi söyledim.” demeye çalışırsın ama sustururlar. Suçum, rejimi sevmemek ve öğretmenler odasında bir-iki meslektaşımın “Dera’da insanlar katlediliyor, Esed milleti tasfiye ediyor.” diye fısıldamaktan ibaretti. Onların gözünde raporu yazanın sözü vahiy gibidir. Senin beyanını dinlemezler. Tutuklandıktan sonra köyün, ailen hatta evin hakkında hakkında ayrı bir güvenlik soruşturması açarlar.

Hücrede rezillik diz boyu, yüzlerce kişinin tıklıldığı koğuştaki sana düşen yer bir buçuk karo taşından ibarettir ki başını uzatıp dirseklerini toplarsan ancak sığarsın. “Seyf” dedikleri bir uyku düzeni var; yan yatıp bedenini bıçak gibi inceltmek zorundasın, biri ayağını yüzüne dayar, öbürü sırtını duvara verir, boşluk yaratılırsa yeni gelenler itelenip sıkıştırılır. Tuvalete gidiş günde bir kez, kapıya vurduktan sonra tam bir dakika süren var, on saniye gecikirsen üç katı dayak yersin.

Bu hengâmede kimseyle konuşmadım, korkumdan sadece kulak kabarttım. Çoğu kez içimden “Keşke ölssem.” diye geçirdim. Bir keresinde havalandırma menfezinden içeri küçücük bir yaprak süzüldü, dedim ki “Demek yeryüzünde hâlâ ağaçlar, çiçekler var; ben ise yer altında çürüyen bir canlıyım.” O anda hayatın tamamının benden çalındığını hissettim ama ömrü olanı şiddet öldürmüyor, çıktım.

Ailem nereye götürüldüğümü bilmiyordu, öğrenmeleri de kolay değildi. Tesadüfen köylüm bir Şebbiha beni terminalde indirildiğim anda görmüş, kardeşime “Ali’yi askerî istihbarat aldı, başlarında Virdân Mahfuz denen biri var.” diye haber salmış. Kardeşim Nüfus Müdürlüğünde çalışıyordu, beni kurtarmak için para topladı fakat doğrudan şubeye gidemedi, girse benim yanıma kilitlenirdi. Avukata da cesaret edemediler çünkü hukukçu da olsan yüzde elli ihtimalle içeri atılırsın. Araya rütbeli tanıdıklar soktular, sofralar kurdular, araçlara yığınla para verdiler ama hepsi sahtekâr çıktı, parayı alıp kayboldular.

Sonunda -kendim de şaşırdım- on üç gün sonra askerî istihbarat şubesinden mahkemeye sevk edildim. Askerî savcı formalite icabı dosyayı sivil bir hâkime gönderdi, hâkim tek soru sormadan tahliye verdi. Benimkisi kısa bir tecrübe sayılır. Orada gördüğüm nice insan; aylar, yıllar boyunca çürüyordu. Yine de yaşadığım aşağılanmayı, zulmü, daracık “bir buçuk karo”luk yeri asla unutamam.

Hâkim senin suçsuz olduğunu bilir, hiçbir soru sormadan “Salıverilsin.” der -tabii onu bırakırlarsa- ama Şam’a sevk edilirsen, onların deyimiyle “bay bay”; emrin çıkmadıkça zorla dışarı adım atamazsın. Genellikle her gün “cenzîr” denilen bir toplu sevk konvoyu gelir, Halep’teki tutukluları alıp götürür. “Cenzîr” tahliye falan değildir, savaşın ortasında Halep’ten mahkûm toplamanın kendi yöntemleridir. 2014’te ülke paramparça idi; kimi direnişçiler, yaralı süsü verip ambulansla Şam’a taşınıyormuş, öyle rivayetler duyduk. Halep’ten çıkarılanların çoğu önce Humus’a gönderilir, orada üç-dört ay tutulur, sonra Terör Mahkemesi’ne sevk edilir, o noktadan sonra avukatların dediği gibi “Elveda.” Avukat-komisyoncu bizimkini Halep’te tutacağına dair söz verdi, sırf bu iş için bizden, diğerlerine göre daha az olsa da o günün parasıyla altı yüz bin Suriye lirası (yaklaşık on bin dolar) istedi. Neticede 150 bin lira, yani üç bin dolara yakın kaybımız oldu, karşılığında hiçbir şey elde edemedik.

Görüşmeci: *Ailede başka tutuklu var mıydı?*

A.H.A.: Güvenlik soruşturmasında “Bu aile okumuş-yazmış, Esed’e karşı faaliyeti yok.” deyince bizi rahat bıraktılar. Ama ikinci dereceden akrabalar arasında kayıplar var. Bir kuzenim ve bir amca çocuğum uzun zamandır kayıp. Onları da aynı gayriresmî yolla kurtarmaya çalıştık. Komisyoncu, kuzenimi çıkaracağını söyleyip bir milyon Suriye lirası (o günün parasıyla 20-27 bin dolar) aldı. Sonuçta kuzenim, Hava İstihbarat Şubesi’nden ölü çıktı. Parayı geri alamadık, komisyoncu “Ben çıkardım ama ceset çıktı.” diyerek paraya el koydu.

Görüşmeci: *Türkiye’ye ne zaman geldiniz?*

A.H.A.: Ben Türkiye’ye 2015’in onuncu ayında geçtim.

Görüşmeci: *Kimyasal silah kullanıldığını bizzat gördünüz mü?*

A.H.A.: Köyüme on kilometre mesafedeki Han el-Assal’a atılan kimyasala tanık oldum. Doğrudan etkilenmedik fakat oradan gelen insanlar, rejimin vurduğunu anlattı. Rejim, muhalefeti suçladıysa da herkes bunun Esed’in işi olduğunu biliyordu.

Çok teşekkür ederim, Allah razı olsun. İnşallah halkımız için daha iyi günler görürüz.

Tutanak No: 11

Tarih: 5 Şubat 2025

Yer: Azez’de yer alan düzensiz mülteci kampı, Suriye

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: H.İ.A.

Sorular:

Görüşmeci: *Merhaba, hoş geldiniz. İsminiz nedir?*

H.İ.A.: H.İ.A., Maaret el-Numan kırsalından, Ma’saran köyünden.

Görüşmeci: *Siz de göçe (tehcir) maruz kaldınız mı?*

H.İ.A.: Evet, göçe maruz kaldık.

Görüşmeci: *Nasıl oldu? Hikâyenizi anlatabilir misiniz?*

H.İ.A.: Göç aşağı yukarı 5-6 yıl önce başladı. Rejim; uçaklarla, roketatarlarla bombalıyordu, kimyasal silahlar da kullanıyordu. Bizi evlerimizi terk etmeye mecbur bıraktı. Evlerimizi de yıktılar, uçaklarla bombaladılar. Rejimin eline düşen olursa ağır işkenceye maruz kalıyordu. Mesela, benim yeğenim üniversite öğrencisiydi; tutuklandı. 12 sene hapse atıldı, 12 sene! En sonunda da işkence gördü, preslediler, her şeyi yaptılar. Şu ana kadar da haber alamadık. Bu yüzden biz de nereye gidelim dedik? Kuzeye gidelim dedik. Önce Halep kırsalına gittik, orada on gün kadar kaldık ama orada da uçaklarla, roketatarlarla bombalamaya başladılar. Bunun üzerine daha kuzeye, Suriye’nin kuzeyine doğru geri çekildik. Ailelerimizi aldık, çocuklarımızı korumak istedik.

Görüşmeci: *Hangi tarihteydi bu?*

H.İ.A.: 2018 civarıydı.

Görüşmeci: *Orada kimyasal silah saldırısına mı maruz kaldınız?*

H.İ.A.: Evet, Han Şeyhun civarında. Oraya kimyasal saldırı düzenlendi. İnsanlar çok korktu. Eğer belli bir mesafede bile atılsa, kimyasal etki çevre bölgelere kadar yayılıyordu.

Görüşmeci: *Siz kimyasala maruz kaldınız mı?*

H.İ.A.: Evet, bize yakın bir bölgede oldu. Klor kullandıkları söylendi. Bir de “salkım bombası” diyorlar, havada patlayıp bütün bölgeye yayılıyor. Mesela, küçük bir çocuk onu bulup eline alsa anında patlıyor. Bu yüzden memleketi terk etmek zorunda kaldık.

Görüşmeci: Göç sırasında saldırıya maruz kaldınız mı? Yolda mesela?

H.İ.A.: Evet, ana yolda makineli tüfekler ateş açıyordu. Varil bombası gibi şeyler atıyorlardı. Arabaları vuruyorlardı. Biz de ağaçların altına saklanıyorduk ya da ateş altındayken kaçıyorduk.

Görüşmeci: Azez'e ne zaman geldiniz?

H.İ.A.: Azez'e dört-beş sene önce geldim.

Görüşmeci: Bu kampa mı?

H.İ.A.: Kampa üç-dört sene önce geldim.

Görüşmeci: Geçim durumu nasıl burada?

H.İ.A.: Çok zor. Küçük bir süre yardımlar yapıldı, sonra tamamen kesildi. Şimdi Suriye'de devrim oldu diye yardımlarımızı kestiler. Evlerimiz, köylerimiz hepsi yerle bir olmuş durumda. Geri dönemiyoruz. Okullara, hastanelere, suya ihtiyacımız var. Orada hayat yok ki. Burada yardımlar bitti, ekmek parası bile yok. Burada insanlar; bulgur, mercimek, hiçbir şey yok diye çok sıkıntı çekiyorlar.

Görüşmeci: Aileniz de burada mı?

H.İ.A.: Evet, ailem ve çocuklarım burada benimle.

Görüşmeci: Çocuklarınız var mı?

H.İ.A.: Evet, üç çocuk var. Üçü de 13 yaşından küçük. Onları buradan Azez'deki okula gönderiyoruz ama her gün servis parası ödüyüz. Bazen parayı borç alıp veriyoruz. Burada iş yok, kazanç yok, çalıştığında ancak ekmek parasını bile çıkaramıyorsun. Eğer orada (memlekette) bir imkân olsaydı dönerdik ama evlerimiz yıkık. Geri dönsek okul yok, hastane yok. Orada hizmet yok.

Görüşmeci: Bölgenin özgürleşmesinden sonra memleketinizi gördünüz mü?

H.İ.A.: Evet, gördüm. Evlerimizin hepsi yerle bir olmuş. Benim evim de tamamen yıkılmış. Ma'saran köyü; hava saldırıları, tank atışları ve füzelerle tamamen harap olmuş. Bu yüzden kuzeye sığındık.

Görüşmeci: Ailenizden şehit olan var mı?

H.İ.A.: Hayır, yok ama o bölgede birçok kişi şehit oldu, yabancılar da vardı. Çok şükür benim ailemden kimse şehit olmadı.

Görüşmeci: Teşekkür ederim. Allah razı olsun, Allah sizi korusun.

H.İ.A.: Allah razı olsun, çok teşekkür ederim.

Tarih: 5 Şubat 2025

Yer: Azez’de yer alan düzensiz mülteci kampı, Suriye

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: M.A.C.

Sorular:

Görüşmeci: *Suriye’de zorunlu göç yaşadınız. Nasıl gerçekleşti bu göç?*

M.A.C.: Vallahi hocam, yaklaşık dört-beş defa göç ettik. Biz Halep’te yaşıyorduk. 2013 senesinde evime bir Scud füzesi isabet etti ve evi yerle bir etti. Mecburen köye gitmek zorunda kaldık. Köy, Halep’in yaklaşık 20 kilometre doğu istikametinde, “Suran Halep” diyorlar oraya. Köyde de bir süre kaldık. Ben tır şoförlüğü yapardım, uluslararası seferlere gider gelirdim. O iş köyde kalmadı artık, ortalık karıştı. Köyde de hayvanlarımız, sığırmız, koyunlarımız vardı ama hiçbir şey kalmadı. Sonra DAEŞ geldi. O zaman tekrar göç ettik, Azez’e geldik.

Azez’e gelmeden önce bir ara Halep’e dönmüştük, akrabaya ait bir evde kalmıştık. Bir süre orada kaldıktan sonra Halep’ten toplu göç döneminde -her gün 200 varil bombası atıyorlardı- yine ayrılmak zorunda kaldık. Bu 2016 senesindeydi. Her gün 200 varil bombası atan zalim rejim, “Yerle bir edene kadar vazgeçmeyeceğim.” diyordu. En sonunda Halep teslim alındı, insanları yeşil otobüslere bindirdiler, kuzey kırsalına gönderdiler. O dönem Azez’e geldik, yerleştik.

Görüşmeci: *Yani hem DAEŞ yüzünden hem rejim yüzünden büyük bir mağduriyet yaşadınız, öyle mi?*

M.A.C.: Evet. DAEŞ, hayvanlarımızı, mallarımızı aldı; hiçbir şey kalmadı. Rejim de elimizdeki soğutuculu kamyonu (dorse) aldı, kayboldu gitti. Köydeki ev yıkıldı, Halep’teki ev yıkıldı. Neticede elimizde hiçbir şey kalmadı.

Görüşmeci: *Yaşamak için sahip olduğunuz her şey kayboldu mu?*

M.A.C.: Evet, hepsi gitti. Şu an sadece Allah’ın rahmetine sığınıyoruz. Mesela köyde arazi var ama ev yıkılmış, Halep’teki ev de yıkılmış. Yani iki evim vardı; ikisi de harap, enkaz hâlinde. Kamyon, hayvanlar... Hepsi gitti. Rejim “4. Fırka” olarak bilinen birlikle kamyonu aldı. Evin kapı-pencere demirlerini bile söküp çalmışlar. Yani hiçbir şey bırakmadılar. Biz de Azez’e geldik, sıfırdan başladık, çok şükür hâlâ hayattayız.

Görüşmeci: *Ailenizden şehit olan var mı?*

M.A.C.: Evet, hanımım şehit oldu. Allah rahmet eylesin.

Görüşmeci: *Zorunlu göç sırasında saldırıya uğradınız mı?*

M.A.C.: Evet, en büyük saldırıyı Halep'te yaşadık. Rejim her gün 200 varil bombası atıyordu. Her türlü silahı kullandılar: Scud füzeleri, vakum bombaları, msket bombaları... Halep'te kullanmadıkları silah kalmadı.

Görüşmeci: *Bu saldırılar planlı mıydı, yoksa rastgele mi?*

M.A.C.: Tamamen rastgele. "Yakılmış toprak" politikası uyguluyorlardı, her yeri yakıp yıkmak istiyorlardı. Amaçları Halep'i her türlü ele geçirmektir, insanların ölmesi umurlarında değildi. Sonunda da milleti yeşil otobüslere doldurup kuzeye sürdüler. O dönemde tanıdığım birçok kişi Halep'ten ayrılırken Sednaya'ya ya da başka yerlere götürüldü, haber alamadım.

Görüşmeci: *Şu an memleketinize dönmek isteseyiz, orada kalacağınız ev var mı?*

M.A.C.: Evlerin ikisi de tamamen yıkılmış durumda, enkaz hâlinde. Halep'teki evim 2013'te ilk Scud füzesiyle yıkıldı. Köydeki evim de enkaz, ikisine de dönemem. Hayvanlarım, kamyonum yok oldu; bir geçim kaynağım kalmadı. Kamyonu rejim askerleri çaldı, tüm varlığımız yok oldu, geriye dönecek hiçbir şey kalmadı.

Görüşmeci: *Neden özellikle Azez'e geldiniz?*

M.A.C.: Burası kuzey kırsalı, diğer bölgelere göre daha güvenli. İdlib taraflarında bombardıman vardı, Maaret el-Numan, Serakib... Sürekli saldırılar devam ediyordu. Bazı bölgelerde de DAESH vardı. Azez biraz güvenli bir bölgeydi. Yine de burada da YPG tehdidi vardı; bazen roket atıyorlardı, bazen rejim saldırıyordu. Ama biz 2017 sonu, 2018 başı gibi geldik; Afrin Harekâtı (Zeytin Dalı) gerçekleşince buradaki durum biraz değişti.

Görüşmeci: *Ekleme istediğiniz bir şey var mı?*

M.A.C.: Vallahi hocam, yaşam şartları çok zor. Buraya gelen göçmenler arasında dul kadınlar var, genç kızlar var, şehit eşi olup yeniden evlenenler var. Benim mesela üç eşim var, üçü de şehit ya da tutukluların eşleri. Toplam 12 çocuğum var. Ekonomik imkân çok kısıtlı, çocukların eğitim imkânı yok denecek kadar az. İki aydır fiyatlar daha da arttı, eklemek pahalandı, su pahalandı. Eskiden biraz yardım eden kuruluşlar olurdu ama artık o yardımlar da kesildi.

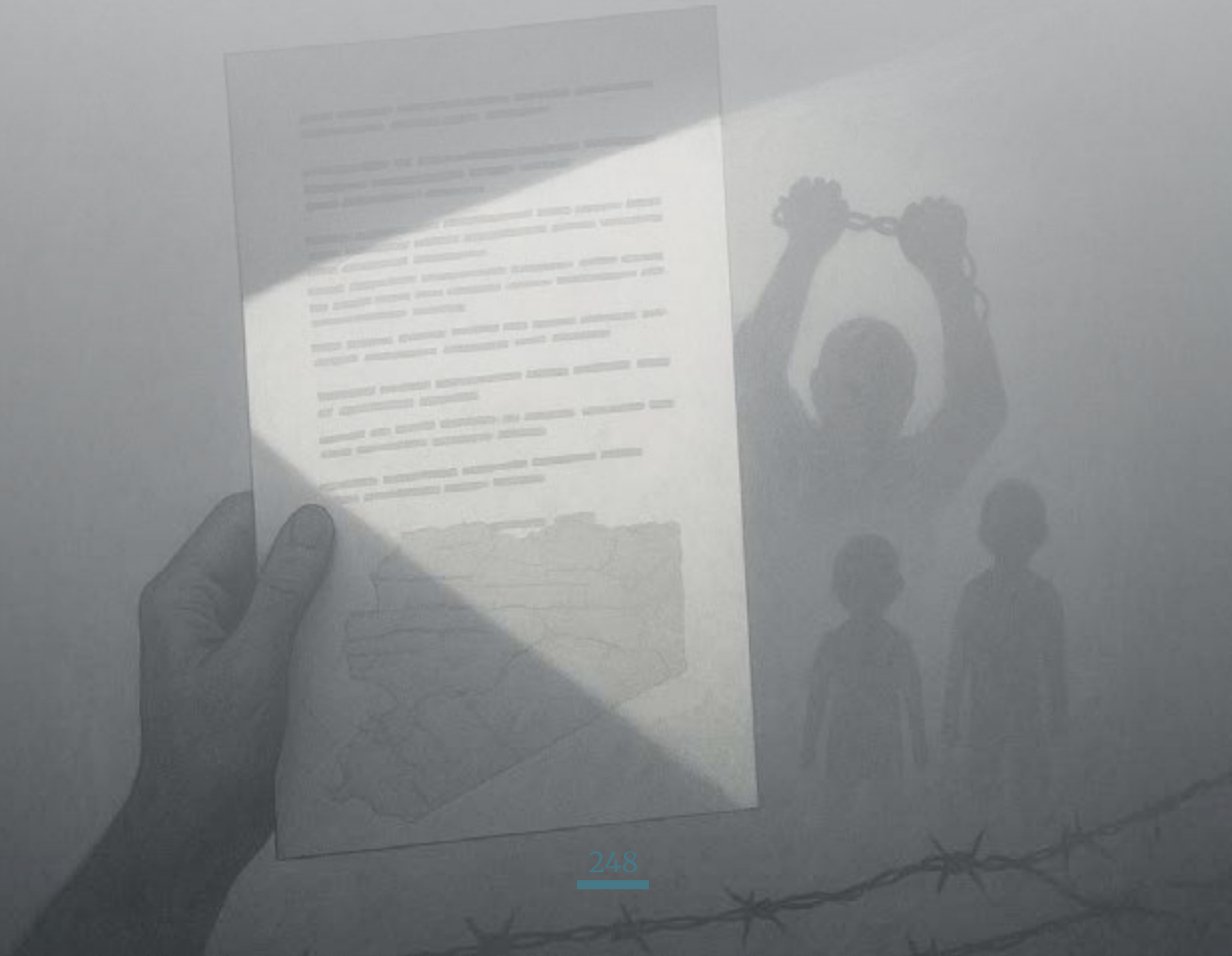
Buradaki yardımlar da artık gelmez oldu. Durum çok kötüleşti. Eğer biri hastalanırsa, ücretsiz tedavi yapan doktor veya hastane yok denecek kadar az. Hayat pahalı, geçim sıkıntısı büyük.

Pek çok insan evinde ısıtıcı (soba) bile kullanamıyor, düşünün, bu en basit örnek. Ne soba ve gaz ne de yemek ve ekmek... Hayat şartları çok kötü, fiyatlar aşırı yüksek.

Teşekkür ederim hocam, verdiğim bilgileri raporunuzda ve mahkemelerde delil olarak kullanabilirsiniz inşallah. Umarım genel durumu olduğu gibi aktarabilirsiniz. Bizim evlerimiz yıkılmış, geri dönmek istesek de dönecek bir şey kalmadı. Eğer bir yol bulunursa, bize de yardımcı olursanız seviniriz.

Görüşmeci: *Evet, inşallah kurtuluşun ardından her şeyin daha iyiye gitmesiyle gün gelir, siz de güven içinde geri dönersiniz. Ümit ederiz ki herkes memleketine, ailesine, işine dönebilsin; Allah, tüm ümmetin üzerindeki sıkıntıyı kaldırsın. İnşallah Suriye yine imar edilir, yeniden güzel günler görür. Sağ olun hocam.*

M.A.C.: Rica ederim hocam.

Tutanak No: 13

Tarih: 5 Şubat 2025

Yer: Azez'de yer alan düzensiz mülteci kampı, Suriye

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: A.A.A.

Sorular:

A.A.A.: Benim adım A.A.A., İdlib vilayetindenim, Ma'saran köyünden, Maaret el-Numan bölgesinden.

Görüşmeci: *Nasıl oldu göç olayı? Yani neden bölgenizi terk ettiniz? Hangi tarihte ve nasıl geldiniz buraya?*

A.A.A.: Esed rejimi; silahlarıyla, Ruslar, İranlılar ve benzeri zalim grupların desteğiyle, üzerimize saldırdı. Uçaklar, topçu atışları, denizden fırlattıkları füzeler gibi her türlü silahı kullandılar. Yakıp yıkmaya, yani “yakılmış toprak” taktiği uyguladılar. Artık köylerimizde kalacak bir yol yoktu. Biz de ailelerimizle, sadece üstümüzdeki kıyafetlerle çıktık ve buraya, Suriye'nin kuzeyine sığındık. Maksudumuz biraz olsun güvenliğe kavuşmak, hem kendimiz hem ailelerimiz ve namusumuz için. Elimizdeki malımızı, mülkümüzü, geçim kaynaklarımızı geride bıraktık; sadece çocuklarımız ve ailelerimizin güvenliğini istedik. Esed rejimi, bize karşı nasıl sistematik bir yöntem varsa hepsini kullandı. Hatta buradayken bile bombalamayı bırakmadı; uçak, füze, tank, top atışıyla durmadan saldırdı. Şu an memleketimiz tamamen yıkılmış durumda. Köylerimiz, evlerimiz hepsi yerle bir. Üstüne basacak düzgün bir ev kalmadı. Hatta ağaçları bile kestiler, biz çıktıktan sonra ağaçları bile kökünden söktüler. Amaçları bu bölgeyi insansız hâle getirmekti, insaniyetten yoksun bırakıp bir tür boş araziye çevirmekti. Generalleri ve askerleriyle, “Orayı sürüp içine sizi gömeceğiz, orayı ekip biçip yerine başka şeyler ekeceğiz.” diyorlardı. Gerçekten de oraları sürdüler.

Görüşmeci: *Savaş başlamadan önce hayatınız nasıldı?*

A.A.A.: Savaş öncesinde vatanımızda yaşıyorduk; herkes kendi işinde, gücündeydi. Benim mesleğim çiftçilikti. Biçerdöverim vardı, onunla hasat yapardım, tarımla uğraşırdım. Yani tarım makinelerim vardı, o işten anlardım. Rahat ve mutlu yaşıyorduk, devletle bir işim yoktu. Elbette eskiye dayanan bir zulüm vardı, Beşşar Esed'in devleti eskiden beri zalimdi. Yakınlarına yaklaşamıyorduk ama yine de kendi memleketimizde, kendi işimizde gücümüzdeydik. Herkes işinde mutluydu, kimse kimseye ilişmiyordu. Olaylar patlak verdiğinde ben hasadımı bile orada bırakıp çıktım, kendim ve çocuklarım canımızı zor kurtardık. Tarım makinemi, biçerdöverimi orada bıraktım.

Görüşmeci: *O günü, memleketinizi terk ettiğiniz anı hatırlıyor musunuz, nasıldı?*

A.A.A.: Gerçekten ölüm daha kolaydı diyebilirim. Yolda insanların hâlini görecektiniz. Otobanda büyük bir araç kalabalığı, herkes çoluk çocuğuyla yollara döküldü. Arabası olmayan bir başkasının aracına tutunmaya veya yürümeye çalışıyordu. Bu korkunç bir manzaraydı. Kameralar kaydettiği hâlde yaşananların hepsi yansıyamadı, çok daha korkunçtu. Gerçekten ölüme eşdeğerti. İnsan, üzerinde sadece kıyafetiyle bilinmeze doğru yola çıkıyor. Kıştı, hava çok soğuktu, kar vardı, her yeri kapatıyordu. Bu göç; buraya, kuzeye, ulaşana kadar birkaç gün sürdü. Allah’tan hayırsever insanlar karşıladı, birkaç gün misafir ettiler de toparlanabildik. Gerçekten ölüme yakın bir deneyimdi. Bu 2018’deydi. Bölgeden 2018’de çıktık. Zaten bizden önce de çıkanlar olmuştu ama bizim bölgemiz farklı yerlerden gelenlere de ev sahipliği yapıyordu. Hama şehrinden ve kırsalından, Humus’tan, Şam’dan insanlar bizim köyde barınıyordu. Ordu son saldırıyı yaptığında, Halep’e doğru, otobanın doğusuna kadar ilerledi. Oradaki herkes, bizim misafirlerimiz de dâhil, göç etti. Yaklaşık 3 milyon kişi, kuzeye doğru yöneldi.

Görüşmeci: *Bu tek aşamalı mıydı?*

A.A.A.: Birden çok aşamalıydı. Önce Halep’in batı kırsalına doğru kaçtık, zannettik ki orası daha güvendedir. Ama saldırı tüm hat boyunca sürdü. Dedik ki, “Başka çaremiz yok, Türk sınırına gidelim. Belki oraya yaklaşamazlar.” Geldik ve hamdolsun sınırda bir emniyet bulduk. Türk devletine, Türk halkına gerçekten teşekkür ediyoruz. Bize çok destek oldular, kardeşçe el uzattılar. Onlara çok teşekkür ediyoruz.

Bundan sonra devrim başarıya ulaşınca Beşşar Esed zalimi düştü tabii, Sayın Erdoğan gibi dünyadaki şerefli insanların desteğiyle. Allah ömrünü uzatsın, Suriye halkına gerçekten dayanak oldu.

Görüşmeci: *Özgürleştikten sonra bölgenize dönmeyi düşünüyor musunuz?*

A.A.A.: Evet, dönmek istiyoruz ama orada bir yaşam şartı oluşmadan nasıl gideceğiz? Çölde tek başına yaşanır mı? Orada hastane yok, okul yok, altyapı yok, ev yok. Hayat yok ki. Gitsen tek başına ortada kalacaksın. O yüzden burada kalacağız, Rabbimizden ferahlık dileyip bekleyeceğiz. Bölgemizde en azından bir altyapı, fırın, okul, hastane, sağlık merkezi olur, evleri yeniden inşa ederiz, öyle döneriz. Mesela gider borç alırız, evimizi yeniden yaparız.

Burada param olursa briket satın alıp evimi yaparım. Fakat biz şu an buradayız, çadırlarda kalıyoruz ve ferahlığı, kurtuluşu bekliyoruz. Allah hepimize ve tüm Müslümanlara ferahlık versin, âmin.

Görüşmeci: *Kaç çocuğunuz var burada?*

A.A.A.: Üç çocuğum var yanımda. Ayrıca iki tanesi de biraz daha büyük, çocukluk çağını aşmış durumdalar. On üç yaşından küçük üç çocuğum var. Onları Azez'deki okullara yazdırdık. Her gün araç tutuyoruz, götürüp getiriyor. Ücretini biz ödüyoruz.

Görüşmeci: *Burada okul yok mu? Onları Azez'e mi götürüyorsunuz?*

A.A.A.: Evet, okula gidip gelmeleri için araba kiralyoruz. Her sabah götürüp akşam getiriyorlar.

Görüşmeci: *Peki, bu göç sırasında aklınızda kalan bir olay var mı? Mesela çok acı bir durum veya bir kaza...*

A.A.A.: Evet, göç esnasında önümde giden bir araç kaza yaptı. Uçaklar tepemizde olduğu için inip yardım etmeye cesaret edemedik. Sırf kuzeye varabilmek için devam ettik. Surmene'ye (Sarmin'e) veya Dana'ya doğru yaklaşırken çok kişi yollarda hayatını kaybetti. Kimisi evinde ölemedi, yolda trafik kazasında öldü. O kadar çok hikâye var ki... Buraya ulaştığımızda ise ortada sığınacak bir ev yoktu. Zaten bölge kalabalıktı, Halep ve çevresi çoktan buraya göç etmişti. Biz en son göç dalgasıydık, güney İdlib bölgesinden çıkıp geldik. Mevcut evlerin hepsi doluydu. İnsanlar açık havada kalıyordu ve hava kıştı. Ben, arabaların içinde yatan aileler gördüm.

On günlük bir uğraştan sonra Allah hayırlı birini çıkardı karşıma, yarım kalmış bir evi verdi. Kapısı, penceresi yoktu ama naylon çekip orada kalmaya başladık. Bu yine de iyi bir çözümdü. Bazıları bunu bile bulamadı. Sabah erkenden çıktığımda arabaların içinde, soğukta sabahlayan insanları görürdüm. Sonra gün doğunca bir yer, bir çadır, bir ev aramaya koyulurlardı. İnsanlar göç esnasında çok acı çekti, bunu ancak Allah bilir. Bu zafer geldiğinde, hakikaten Allah'ın yardımıyla geldi. Buradaki halk öyle bir sabır gösterdi ki kimse o kadarını görmedi, yaşamadı. İyi kötü dayandık, sabrettik. Sonra Allah ferahlık verdi, hamdolsun. Şimdi de bekliyoruz. İnşallah memleketimiz canlanır, herkes topraklarına, evine döner. Sağ salim dönmek nasip olur.

Hepinize teşekkür ederim, Allah yardımcımız olsun, hamdolsun Rabbimize. Çok sağ olun hocam, Allah razı olsun.

Tarih: 6 Şubat 2025

Yer: Halep Barosu

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: H.M., Azez şehrinden, 38 yaşında.

Sorular:

Görüşmeci: Suriye’de gözaltına alınıp tutuklandınız mı?

H.M.: Bir iş için Lübnan’dıydım, Suriye’ye dönüşte Han Şeyhun bölgesinde askerî istihbarata ait bir kontrol noktasında durduruldum. Kimliğimi alıp sistemde sorgulama yapacaklarını söylediler. Kimliğimi verdim, sistemde sorguladılar, Aranıyor muyum, askerde yoklama kaçağı mıyım diye baktılar. Gidip geliyordum, bir sorun görünmüyordu. Fakat cep telefonumdan görüştüğüm çocukluk arkadaşlarımdan birinin Özgür Suriye Ordusu’na katıldığını ve benim onlara bilgi sızdırdığımı söyleyerek tutukladılar. “Devlete ihanet” dediler, aslında ben konuşmalarında “Eşin, çocukların nasıllar?” diye soruyordum, sıradan bir arkadaş sohbeti. Ama bunu “büyük ihanet” olarak yorumladılar. Beni “290” olarak bilinen Halep’teki Askerî İstihbarat Şubesi’ne götürdüler. İlk birkaç gün kimse beni çağırmadı, kimse bana hiçbir şey söylemedi.

Görüşmeci: Neyle suçlandığınızı söylediler mi?

H.M.: Hayır, kimse suçumun ne olduğunu söylemedi. Kontrol noktasındakiler bana “Şubeye uğra, belki bir tanıklık, belki bir trafik kazası veya başka bir şeydir.” dediler. Yani insan bilmeden gidiyor. Beni oraya gayet saygılı bir şekilde götürdüler. İlk üç gün kimse adıma dahi anmadı, sorgu yok, hiçbir şey yok. Sonra gece vakti beni çağırdılar. “Sen filan kişi misin?” dediler. “Evet.” dedim. “Bu telefon senin mi?” diye sordular. “Evet.” dedim. “Bak, bu kişiyle aranda geçen konuşma var. O kişi Özgür Suriye Ordusu’nda komutan. Sen onu tanımıyor musun?” dediler. “Ben onu sivil diye biliyorum.” dedim. 2000’li yıllardan beri görmediğimi, o zamandan beri iletişim kurmadığımı söyledim. “O Türkiye’de çalışıyor, ben Suriye’de kaldım.” dedim. “Aramızda çocukluktan gelen bir arkadaşlık var, mesleğini bilmem, ne yaptığını bilmem.” dedim. Tabii numarayı telefonumdan sildim filan... Sorgu başladı, hakaret ettiler. “Vatan haini misin sen?” dediler, küfredip aşağıladılar. “Bu kadar telefon konuşmasına bakarak beni mi yargılıyorsunuz?” dedim. “Yani cephede yakalasanız direkt infaz mı edecektiniz?” diye sordum. “Sana en ağır ceza lazım.” dediler. Ben de, “Neden?” dedim. Biraz konuşma geçti aramızda. “Ne yaptığımı söyleyin, idam edileceksem edin.”

dedim. “Sen buradan onlara bilgi sızdırıyorsun.” dediler. “Madem arkalarında istihbaratlar ve devletler var, benim bilgime mi kaldılar?” diye cevap verdim. “Hem de siz onlara terörist diyorsunuz, onlarla ne ilgim olacak?” dedim ama sözlerim fayda etmedi. Orada 45 gün kadar kaldım. Gündüz mü, gece mi bilmezdik...

Görüşmeci: *Bu 45 günlük sürede mahkemeye çıkarıldınız mı veya avukatla görüşebildiniz mi? Ailenize haber verildi mi?*

H.M.: Ardından “Rubaiyye” (dört kişilik güvenlik komitesi) devreye giriyormuş. O 45 gün boyunca ne mahkemeye çıktım ne de kimseyle görüştüm. Tutuklama resmî değildi. Avukat filan yoktu. Orada kim seni aramaya kalksa, “Bu adam nerede?” diye sorsa, onu da seninle aynı suça dâhil ediyorlardı. Yani resmî bir tutuklama yoktu. Süre bitince şube, diğer güvenlik birimlerine yazı yolluyormuş. Suriye’nin bütün güvenlik şubelerinde aynı mantık var: Mesela Halep’teki şube üst makama dilekçe yazar, “Elimizde şu isim var, durumu şu şekilde. Ne yapalım, askerî yargıya mı gönderelim, serbest mi bırakalım yoksa başka bir şubeye mi sevk edelim?” diye sorarmış. Sonra üstlerinden mühürlü bir zarf gelirmiş. O zarfta, “Bunu yargılayın.”, “Askerî mahkemeye gönderin.” veya “Serbest bırakın.” diye emir bulunurmuş. Sivil olman fark etmez, askerî şubeye düştüysen mutlaka askerî mahkemeye sevk edilirsin. Benim şansıma, dosyam orada kaldı ve beni alıp Halep’teki askerî polise gönderdiler. Orada bir “güvenlik odası” varmış, “Oda 1” derler. Orası sırf güvenlik tutuklularına ayrılmış; diğer odalarda normal mahkûmlar var, ailelerinin gelip gitmesi, yemek getirmesi serbest. Ama 1 numaralı odada bunlar kesinlikle yok. Buraya “terör” tutukluları konuluyor. Şaşırdım, “Ailem benimle görüşse olmaz mı?” dedim. Birkaç asker geldi, onlara “Para versem, bir telefon ettirir misiniz?” diye sordum. “Bırak aileme haber vereyim çünkü param var.” dedim. Bu şekilde para karşılığında telefon etmeme izin verdiler. Bir saat kadar sonra karım, annem ve çocuklarım savcılığa gitmişler. Askerî savcılıktan öğrenmişler ki “Tutuklu, dosyası böyle.” demişler. Onlara “Soruşturma bitene kadar ziyaret yok.” demişler. Bunu ben daha sonradan öğrendim. O ara acaba aileme zarar verirler mi, diye de korktum. Karım İdlib nüfusuna kayıtlı diye sorguya mı götürürler, annemi mi alırlar diye endişe ettim. Dört-beş gün kadar tedirgin bekledim. Sonra bir tanıdık aracılığıyla bana “Ailen iyi, seni kurtarmaya çalışıyoruz, inşallah iyi olacak.” diye haber gönderdiler. Bu, biraz içimi rahatlattı.

Orada yaklaşık bir hafta, beş-altı gün kadar kaldık. Bir akşam üstü dediler ki “Zincir (mahkûmların birbirine zincirli hâlde toplu şekilde intikali) ile Şam’a götürüleceksiniz.” Sebebini bilmiyorduk. Önce bizi Humus’a götürdüler, ortada ne bir yargıç ne de resmî bir işlem vardı.

Görüşmeci: *Peki burada tutulduğunuz süre boyunca işkenceye maruz kaldınız mı?*

H.M.: Askerî istihbaratta üstümüze büyük bir baskı uygulandı. Sonra askerî polisle muhatap

olduğumuzda küfür, hakaret, dayak... Evet, burada da dayak söz konusuydu. Fakat öldüresiye vurmaktan çok, sindirmek amacıyla dövüyorlardı. Mesela yüzüne, kafana gelmiyordu. Biraz daha kontrollü ama yine de sopalarla, eline geçeni vuruyorlardı.

Bizi teslim ederken “emanet” gibi devrettiler. Sonra Humus’ta bir gece geçirdik, Humus Askerî Polisinde, “Al Balouna” denilen cezaevinde. Ertesi gün bizi Ka’bûn’daki askerî merkeze, oradan da Şam’a götürdüler. Orada 235 numaralı şubeden (Filistin Şubesi olarak bilinen askerî istihbarat) bir ekip gelip “Siz 235’e lazımsınız.” dedi. Biz “235 ne demek?” dedik, artık sadece sayılar duyuyorduk, isimler değil. “Orası Filistin Şubesi.” dediler.

Bizi bir arabayla Filistin Şubesi’ne götürdüler. Binaya varmadan, kocaman bir avluya çıkardılar. Filistin Şubesi büyük bir yer, dışarıdan bakınca güzel bir otel gibi duruyor ama gerçekte Allah kimseyi oraya düşürmesin. Avluda bize “Bakın, buraya girince durum değişir. İçeri girdiğinizde kaybolursunuz, kimse sizi bulamaz. Çıkarsanız yeniden doğmuş gibi olursunuz.” dediler. O sırada fırsat bulup beni getiren askerlere “Aileme haber ulaştırabilir miyim?” diye sormak istedim. Onlar da “Komutan bile bilse nerede olduğunu, seni engeller.” dediler. “Merak etme, ailen öğrenir.” gibi bir şey söyleyince içim biraz rahatladı.

Orada bizi ayırdılar: askerlik yapmış olanlar ve siviller. Gözlerimi bağlayıp beni önce kalabalık bir odaya, sonra başka bir koğuşa, en sonunda ertesi gün tek kişilik bir hücreye attılar. Hiç sorgu olmadan sadece bekletiyorlardı. Arada bir “Seni sorguya alacağız.” diyorlardı. O sorgu odasında insanların önünde, sopa ve demir çubuklarla vuruyorlardı. Burada, Halep’tekinden farklı olarak, sanki öldürmek amaçlıydı, bilgi almak için değildi. Başımıza, hayati organlarımıza, erkeklik uzvumuza vuruyorlardı... İşkence yöntemleri çeşit çeşit idi. Birinci, ikinci, üçüncü sefere kadar bana soru sormadılar; sadece diğerlerine ne yaptıklarını gösterdiler. On gün böyle geçti. Ben de “Herhâlde şimdi sıra bana geliyor.” diye bekliyordum. Sonra on beşinci gün beni gerçekten sorguladılar. “Şu Özgür Ordu komutanını tanıyor musun? Onunla nasıl bir bağın var?” diye sordular. “Eskiden mahalleden arkadaşımdı, onu da Türkiye’de zannediyorum.” dedim. Yalan bir şeyler de uydurmak istedim, belki böylece kurtarırım diye. Ama sorgu sırasında biri bacağımdan tekmeledi, “Yalancı!” dedi. Öyle vurdu ki kanamaya başladı. Ben de “Tamam, ben belki birçok şey yaparım ama Müslüman yalan söylemez.” deyince bu söz onları çıldırttı, hepsi birden saldırdı. Ben öyle safça konuştum ama bu sözüm üstüne her yandan sopalar, demir çubuklar vurmaya başladı. Vücutta et kalmadı, sinirlerim dondu sanki, acıdan bilincimi kaybettim.

Kendime geldiğimde tek kişilik bir hücredeydim. Öyle pis bir yer ki, insan hayalinde canlandırırsa bile inanamaz. Beş, altı veya yedi gün orada ne kadar kaldım bilmiyorum; zamanı şaşıırıyorsun. Kapının altından ufak bir açıklık var, oradan yemek veriyorlar. Fareler, böcekler kol geziyor; yemeğin yarısını onlar yiyor zaten, sonra onlarla arkadaş oluyorsun... Gerçek bu

vallahi... Karanlık bir yer, gece mi gündüz mü anlamıyorsun. Dışarıdan hep bağırış, işkence sesleri geliyor; sesler hiç kesilmiyor. Bir noktada yeniden sorguya götürdüler. “Falancayı, falancayı tanıyor musun?” diye sıraladılar. Bazılarını tanıyorum, bazılarını tanımıyorum. Bu isimleri tanımıyorsam “Tanımıyorum.” dedim. Beni yine dövdüler ve hücreye yolladılar. Daha sonra “Adın ne?” dediler, adım söyledi, “Hayır, bundan sonra onu unut.” diyerek bana bir numara verdiler. “Artık senin adın şu...” diyerek bana yeni bir kimlik dayattılar. Sonra sorguya girdim, tekrar adım sordular, “H.” dedim. “Eşek misin, sana ne dedik? Senin adın 3400. Bu sayı senin adın.” dediler. Orada insan sadece bir sayıdan ibaret, ölürsen sayıyı silerler biter. Sonraki günler soruyorlardı: “Kimsin sen?”, “3400.”, “Tamam, geri dön!”. Sonrasında sen de bunu kabulleniyorsun ve adını, geçmişini, kimliğini unutmaya başlıyorsun. İlk üç ay bu şekilde hep işkence ile geçti. Suriye kanunlarına göre bir kişi 90 günden fazla güvenlik şubelerinde tutulamaz. Bu süre içerisinde mutlaka hâkim karşısına çıkarılması gerekir ya da serbest bırakılır. Ne olursan ol, ister terörist ister başka bir şey. Fakat ne yapıyorlardı, her 90 günde bir senin girişini yeniden başlatıyorlardı, sanki yeni gözaltına alınmış gibi giriş yapıyorlardı, sana yeniden sayı veriyorlardı. Sonra yeni sayı 3200 oldu. Bu süre zarfında sürekli benim bu bahsettiğim arkadaşım ile ilişkiyi çözmeye çalıştılar. En son dedim ki “Bu kişi terörist de olsa benim ona nasıl bir yardımım olabilir ki? Ben bir sivilim elbise işi yapıyorum, asker değilim. Askeriyeye dair hiçbir şey bilmem.”

Bana “Sen bilgi sağlıyorsun. Bilgi sağladığın için de seni ortadan kaldırırız.” dedi. İki kelime de bir “Seni ortadan kaldırırız.” diyorlardı. Ben onların insanları nasıl ortadan kaldırdığını gördüm. Doğrudan ateş ederek ya da infaz ederek değil, burada farklı bir şekilde seni ortadan kaldırıyorlar. Burada seni tartışmaya sokar, “Tuvalete git!” derler. Zemin su ve başka şeylerle ıslatılmış, kaygan olur. Sen yürürken metal bir boruyla kafana vururlar. Adlî tıp doktorunun raporunda, çarpma etkisiyle öldüğü yazar. “Banyoda kafasını çarptı ve öldü.” derler. Mantığı anladın mı? Seni kurşunla vurmuyorlar ki, bu şekilde fark edilmesin. Bazen çok fazla darbeye insan ölüyor. Sonra onları Filistin Şubesi’nde bulunan “tuz odası” dedikleri bir odaya koyarlar. Orada ceset çürür, çok ağır bir koku çıkar. Ben orada çok uzun kaldım ve işlerin nasıl yürüdüğünü anladım. Filistin Şubesi’nde birden fazla kanat var. Bir kanattan diğerine götürürler, içeri seninle beraber askerler girer. Her hafta bir nakil olur. Mesela ben bugün şu odadayım, dört beş gündür buradayım, sonra beni başka bir odaya götürürler. Böylece kimseyle arkadaşlık kuramazsın veya etrafındakileri tanıyamazsın. Belki biri dışarı çıkar da haber götürür diye böyle bir nizam kurmuşlar. Mesela şimdi seni orada bekletirler, oturup dinlerler, yarın başka yere koyarlar, masaya oturturlar. Yani bir insanın kim olduğunu öğrenemezsin. Sana “Biz sizin aranızda başkalarını sokuyoruz.” derler. Mesela bir arkadaşın, hocan gelip seninle tek kelime tartışsa o senden korkar sen de ondan korkarsın. Birbirimize hiçbir şey söyleyemeyiz, sır veremeyiz. Konuşmak yasaktır. Ben kendi içimde niyet ediyorum, namaza gözlerimle duruyorum. Birine sordum: “Ben namaz

kılıyorum.” dedim. “O zaman seni ortadan kaldırırlar.” dedi. Sen de “Ben Ebu Cehil’im.” diyeceksin. “İnanmıyorum.” diyeceksin. Bütün bağlantılarım, bütün durumlarım bu nakiller boyunca böyleydi. Görürsün, seni bu odadan o odaya götürürler. Orada başka türlü bir işkence var. Her oda veya her kanat kendi yöntemleriyle işkence yapar. Mesela bu oda tamamen silahlı tiplerden oluşur, belli bir şekilde işkence ederler. Başka odada asker ve sivil bulunur. Filistin Şubesi tamamen “terör” için değil, orada hapis rejim subayları var. Örneğin hırsızlar da var. Tam anlamıyla merkezi bir yer hâline gelmiş. Seni bir odaya sokarlar, belki “draması” daha hafiftir ama yine onlarla beraber işkence görürsün. Ben ilk senemde 4-5 ay tek kişilik hücrelerde kaldım, 2-3 ay nakillere maruz kaldım, 4-5 ay sorgu geçirdim ve son sene ise beni unuttular. Bu en zor işkenceydi çünkü sorguya alındığında, “Niye sorguluyorlar?” diyerek bir şey olduğunu anlarsın. Ama kimse seni aramıyor sormuyorsa daha büyük bir işkencedir. “Niye buraya konuldum?” diye düşünür durursun.

Her gün, mesela mahkemeye ya da başka bir şeye götürülürmüş gibi insanların parmak izlerini alırlar, kimini salıyorlar mı, idam mı ediyorlar, bilmiyoruz. Sen sadece oturup sıranı bekliyorsun. Bana sıra gelecek mi diye bekleyip duruyorsun. Son zamanlara kadar bana sıra gelmedi. O kadar depresyona girdim ki sesim çıkmaz oldu. Ateşim yükseldiğinde bir ay kadar öyle kaldım. Hâlâ tedavi görüyorum çünkü sesim gidip geliyor. Konuşamıyorum, yazarak anlatıyorum. Her şeyden korkuyorum. Şimdi bile otursak, mesela devletten bir grup gelse, yaşadığım o dehşeti yeniden hissediyorum. Bunu ancak yaşayan bilir. Yanımdan bir polis geçse ya da elinde silah olan biri olsa, korkudan titriyorum çünkü en ufak bir nedenle ateş edebilirler. Bizi öldürene kadar dövüyorlardı ama Allah canımı almadı, demek ki ömrüm varmış. Birçok kişi iki-üç gün dayanıp öldü. O kadar çok dayak var ki insan o dayaktan ölür. Adam sana “Seni ortadan kaldıracam.” diyor, saklamıyorlar. İnsanlık adına, biri dövülerek ya da başka şekilde ölse, normalde “Yardım edelim.” dersin, ama yok; “Öldü.” deyip geçiyorlar.

Beni toplu bir odaya aldıklarında, kalabalıktan ötürü birine yaslanmak zorundaydım. Kaç kişi var, bilmiyordum. Belki elliden fazlaydı. Sana belki sadece bir fayans kadar yer düşüyor. O zemindeki fayansı düşün, nasıl uyuyorduk hiçbir fikrim yok. Ama ona da alıştım. Mesela biri ayaklarını açıyor, diğer kişi de yanına sıkışıyor. Yan yana, sırt sırta, tek bir yanımızın üstünde yatıyoruz. Birinin başı buradaysa, öbürünün ayakları orada. Daha çok kalabalık olunca biri diğerinin üstüne çıkıyor, sorun yok.

Görüşme: *Hava sirkülasyonu nasıldı? Bu durum hastalığa sebep olmuyor muydu?*

H.M.: Her türlü hastalık vardı. Orada seni, acı çekip öl diye tutuyorlar. Allah izin verirse yaşıyorsun, Allah’ın takdiri yani. Onlar seni ölesin diye oraya koyuyor. En çok görülen hastalıklar; uyuz, bit, kötü beslenme, astım... Astımı olan, nefes darlığı çeken kokudan ölürdü. Bugün mesela bir odada su yok; içme suyumuz banyodan veya tuvaletten gelen su.

Ben bunu söylerken bile utanıyorum. Hücrede susuz kaldığım birinci, ikinci, üçüncü gün derken dördüncü gün kendi idrarımı içtim. İnsan çaresiz kalınca böyle şeyler yapıyor.

Görüşmeci: *Yemek nasıldı?*

H.M.: Yemek olarak günde bazen bir patates verilirdi. Mesela iki kişi paylaşarak tek bir patates yiyoruz. İlk günler açlıktan miden bulanıyor ama sonrasında ölümüne acıkıyorsun. Günde belki iki-üç küçük parça ekmek veya yarım patates veriyorlar. O kadar az ki sadece hayatta kalmaya yetecek kadar. Onlar bir insanın ne kadar yemekle hayatta kalacağını biliyordu. Bir ml ile hayatta kalıyorsan onu verirlerdi, iki ml verilmezdi asla. Ben oraya girdiğimde 90 kilo, sportif biriydim, çıktığımda 50 kiloya düştüm, 40 kilo kaybettim.

Görüşmeci: *İşkence kaç yıl sürdü?*

H.M.: Son senemde işkence görmedim. Sadece psikolojik işkence vardı. İlk yıl tamamen işkenceydi, tüm ayrıntısıyla. Benim için bu kadar uzun sürdü, normalde başkaları 15 günde-1 ayda suçlamaları kabul eder, çıkar. Mahkemeye ya da Sednaya'ya götürülür, bilmiyorum. Ama her kişinin ayrı bir durumu var. Her kişinin kendine özel bir hâli var. Benim durumum neden bu derece ağır oldu bilmiyorum. Ailem bazı araçlara gidip nerede olduğumu öğrenmeye çalışıyordu bu süreçte ama nerede olduğumu bilmiyorlardı.

Filistin Şubesi'nde, şube başkanı bir askere söz geçiremez, asker de ona söz geçiremez. Bizim devletimiz yolsuzluk ve rüşvet devletiydi. Bu parayla iş çözen araçlar doğrudan Cumhurbaşkanına (Esed'e) bağlıdır, kimseden talimat almazlar.

Hapishanede gardiyanlar bile o kadar ceberruttur ki düşün, iki sene boyunca bize yemek getiren gardiyanın yüzünü göremedik. Ayak sesini duyar duymaz hemen duvara dönmemiz gerekiyordu. İki sene boyunca bize yemeği getirenin yüzünü, kim olduğunu bilmiyoruz, hiç tanımıyoruz. Oradan körü körüne çıkmış gibiydim. Göz bağını açtıklarında artık sen tasfiye oluyorsun. Yani onlardan herhangi birinin yüzünü tanımıyorsun.

Görüşmeci: *Görüştiğimiz kişilerin çeşitli yöntemlerle işkenceye uğradığını ve bazı işkence yöntemlerinin yaygın bir biçimde uygulandığını gördük. Size de bu yöntemlerle işkence uygulandı mı?*

H.M.: İşkence yöntemleri aşama aşama başlıyor. Lastik, elektrik... Ama daha farklı işkence yöntemleri de var. Mesela erkeklik organını bağlayıp, çok su içirmeye çalışıyorlar. Sonra da idrar söktürücü hap veriyorlar. Böylece kişi idrarını yapmak zorunda kalıyor, tuvalete gitmek istiyor. E orada senin cinsel organın bağlı olduğu için yapamıyorsun. Bu işkence; lastikten daha güçlü, elektrikten daha güçlü, her şeyden daha kötü. Bir de pozisyonu öyle bağlayarak yapıyorlar ki, ellerin ayakların geriliyor. Yani ellerin ve eklemlerin sıkışmış. Vücudun sıvı

alıyor, insanın doğal olarak böbreklerine su iniyor, idrar yapması gerekiyor. Bir litre, iki litre su içiriyorlar, boğazına kadar zorla içiriyorlar. İdrar söktürücüyle birlikte, yanlarını, sırtını, her yerini hissediyorsun; dayanılmaz bir ağrı oluyor. O sırada ne isterlerse kabul ediyorsun, parmak basıyorsun. Ben acıdan delirdim; bana “Sen Usame bin Ladin’sin.” dese, “Evet, ben de, eşim de Usame bin Ladin.” derim. Hiç sorun değil. Yeter ki bitsin. Ölüm, işkenceden daha rahattır. Ben bir kez bunu yaşadım. Bir kere bana uyguladılar. “Uğruna feda olayım, yeter ki son olsun. Ne istiyorsunuz? İmzalayayım, parmak basalım. Bana getirin, ben parmak basayım. Tamam, siz ne istiyorsanız onu doldurun. Kimin suçu sahipsiz kalmışsa, ben üstlenirim.” dedim. Mesela o bağ çözüldüğünde, o an idrarımı yaptım, dizlerimin üzerine düştüm. Beni içeri götürdüler. Onlar işkenceyi çok iyi biliyorlar. Tecrübeleri var, nasıl işkence yapacaklarını iyi biliyorlar. Bu yöntemlerden biri de testise elektrik bağlamak. Bu işkence yöntemlerinden biri. Başka yöntemler de var. Mesela insanı dövdüğünde, derisi yarılır. Doğal olarak cildi kesilir. Kesildiğinde enfeksiyon olur, kurtlanır. Kurtlar insanın bedeninde gezinir. Yani normalde insan, mezarda uzun süre kaldığında kurtlar yer, öyle deriz. Ama burada sen daha sağken kurtlar seni yemeye başlar. Hayattayken. “Kardeşim, bizi doktora götürmeniz lazım.” diyorsun. Doktor var ama bizim için değil. Ben onu gördüm. Doktor geliyor, hastalanan birine birkaç tane sarı hap veriyor, o kadar.

Görüşmeci: *Özgürlüğünüze nasıl kavuştunuz? Esed’in düştüğünü nasıl öğrendiniz?*

H.M.: Kimse bu olanları dile getirmedi. Son iki saate kadar, biz özgürlüğümüze kavuşmadan önce, ilk gün yiyecek getirenler gelmedi. Yemek getirenler gelmeyince bir şeyler olduğunu hissettik. Kapıdan ve musluklardan bazı sesler duymaya başladık. Su musluklarından garip sesler geliyordu. Su boruları bizim diğer odalarla iletişim kurma yolumuzdu. Duyduk ki Halep düşmüş. Biz Özgür Suriye Ordusu’nun ya da Heyet Tahrir Şam’ın Halep’i alacağını beklemiyorduk. Acaba PYD mi aldı diye düşündük. “Tamam, Allah bilir.” dedik. Belki bir af çıkar da bizi çıkarırlar, diye ümit ediyorduk. Özgür kalırsız diye umduğumuzdan değil ama daha önce af çıkmıştı. Bulunduğumuz dönemde aflar çıkıyordu ama bizi kapsamıyordu. Affı sadece kendi adamlarına çıkarıyordu. Hırsızları çıkarıyorlar, soyguncuları çıkarıyorlar. Demir çalanı bile afla çıkarıyorlar ama tutukluyu ya da bizim gibileri afla çıkarmıyorlardı. Dört-beş gün sonra, “Halep düştü.” şeklinde konuştuklarını duyduktan sonra, birden şubenin içinde silah sesleri duymaya başladık, güçlü bir çatışma sesiydi. Anladık ki artık bitti, Suriye’nin tamamı gitti. Mahkûm için bu çok zor bir durum ama Allah bize bir ilham verdi, “Düştü artık” dedik. Filistin Şubesi’nin bulunduğu güvenlik bölgesinin içinde çatışma çıkınca anladık ki büyük bir şey olmuş. Beklemeye başladık, silah sesleri geldi, sonra kapıları açtılar, “Çıkın.” dediler. Kapımızı açanlar da gözleri bağlı olarak gelmişti. Biz onları görünce, idama götürecekler sandık. Bir yandan koşturma sesleri işittik. İnsanlar çıkmaya başladı, biz de onlarla birlikte çıktık.

Böylece herkes çıkmaya başladı, biz de insanlarla beraber çıktık. Yepyeni bir hayat gibiydi. Ben çıktım, Halep’e indim. Kızımı gördüm, konuşmak istiyorum ama benimle konuşmuyordu.

Tutuklandığım zaman kızım yedinci sınıftaydı. Arada geçen zaman, sınırları belli olmayan bir boşluk gibi. Şimdi dokuzuncu sınıfta. Ailemden beni tanıyanlar, eşim, kesinlikle yaşadığımdan emindi. Nüfus Müdürlüğünün sisteminde eğer ölü kaydı çıkarsa, o zaman sen ölmüş sayılıyorsun. Her altı ayda bir kim ölmüş, kim kalmış diye Nüfus Müdürlüğüne bildiriyorlarmış. Altı ay veya senelik periyotlarda...

Eşim, benim hâlâ hayatta olduğumu gösteren belgeleri alabiliyordu ama neredeyim, onu bilmiyordu. Mesela birkaç kez Sednaya Şubesi'ne gitti, ama orada “Bizde böyle bir isim yok.” diyorlardı. Eğer orada olsaydım bile söylemezlerdi. Filistin Şubesi'ne de çok gitti, ben orada değildim. 48. Şube ve Askerî İstihbarat'a da gitti, “Burada yok.” diyorlardı. Bizim isimlerimiz onlar için sadece numara. Ellerindeki numaraları da resmen kabul etmezler, isimleri de kabul etmezler. Eşim gidip soruyor: “Sizde H.M. var mı?”, “Hayır.” diyorlar. Ama belki de onlarda 3400 diye kayıtlıyım. Durum bu şekildeydi.

Görüşmeci: *Konuşmanızda “tuz odası”ndan bahsetmiştiniz, o konuyu biraz açar mısınız?*

H.M.: İçinde bulunduğumuz şube diye adlandırdığımız yerde “tuz odası” diye bir yer vardı. Orada cesetler tutulurdu. Doğal şekilde çürümeye bırakılıyorlardı. Doğal şekilde çürüyorlardı çünkü toplu mezar yeri yoktu.

Şu an bile bir saatten fazla dışarıda dursam eşim endişeleniyor. Korkuyu üstümüzden atamadık. Korku ve içime işleyen bu kan görüntüsü, o dehşet... Hâlâ devam ediyor. Ölüme çok defa yaklaştık. Normal bir hapisane çok daha iyi. Çünkü orada mahkemeye çıkarılıyorsun, bir hâkim oluyor. Belki bir aracın, bir tanıdığın devreye girebiliyor. Rüşvetle ya da başka yollarla irtibat kurulabiliyor.

Ama hücrede kilitliysen... Artık unutulmuşsun. Tamamen unutulmuşsun. Hamdolsun ki Suriye kurtuldu, hamdolsun, bu Allah'ın bize verdiği en büyük nimetlerden biri.

Görüşmeci: *Psikolojik destek alıyor musunuz?*

H.M.: Hayır, ailemle ve tanıdıklarla birlikteyim, tek destek bu. Hayat devam ediyor, ilk çıktığımda evde bile ürküp saklanıyordum. İş durumu dersin, vallahi iş yok. Zaten piyasada da iş yok. Hâlbuki eskiden, Allah'a şükür, bir arabam vardı, bir atölyem, bir imalathanem vardı. Ben 2007'de Türkiye'de çalıştım. O zaman “Badi Nor” markasıyla kazaklar, sweatshirtler çıkarıyordum. Tasarımlarını ben yapıyordum. Orada arkadaşlarım, yakınlarım vardı. Arada araba ile gidip geliyordum. Olaylar ilk başladığında, herkes Suriye'den gitmeye başladı. Bana da “Çık gidelim.” dediler. Dedim ki “Ben evimi seviyorum. Ayrılmak istemiyorum.” Bombardımanı, varil bombalarını göze aldım, sineye çektim. Ama hapse düşeceğim aklıma gelmezdi. Yine de Allah'a şükür.

Görüşmeci: *Ailenizden şehit olanlar oldu mu?*

H.M.: 2017’de kardeşlerimin ikisi Haydariye’de evdeyken şehit oldu. Havadan bombaladılar. Orada kadınlar ve çocuklar da vardı. Biz Razi Hastanesi’ne yetiştirdik. Orada bize “Medyaya, ‘Özgür Ordu vurdu’ deyin.” dediler.

Hâlen dışarı çıkıp iş aramaya cesaret edemiyorum. Ya geri dönemezsem diye dışarı çıkmaya korkuyorum. Psikolojik acı, beden açısından daha beter. Mesela elin kesilse ya da bacağın kırılrsa bir şekilde alışırsın ama psikolojik acı öyle değil. Çocuklarımla beraber, imanla, Kur’an’la atlatmaya çalışıyorum. Elhamdülillah, ben imanlı bir insanım, namazımı kılarım, bugün bile oruçluyum. Onların küfrü, dildeki küfürleri çok korkunçtu. Öyle sözler duyduk ki sanki hepsini kendileri uydurmuşlar. Ebu Cehil bile bunların yanında hafif kalır. O bile belki cennete girer ama bunlar asla... Öylesine küfürlü sözler kullanıyorlardı.

Görüşmeci: *Nasıl küfürlerdi bunlar?*

H.M.: Onlar Allah’ın varlığını, peygamberi inkâr eden, din dışı söylemleri olan kimselerdi. Ama normalde duyduğumuz küfürlerden başka, bambaşka, yepyeni küfürler icat etmişlerdi. Hem Müslümanlara hem Hristiyanlara, hepsine hakaret ediyorlardı. İşkence görenler arasında Hristiyan kardeşlerimiz de vardı. Yanımda Hristiyan bir arkadaş vardı, tutukluydu. Sonra birbirimizi kaybettik. Tahliye sürecinde ailesini bulmaya çalıştım ama hiç izini bulamadım.

Görüşmeci: *Oradaki subayların isimlerini hatırlıyor musunuz?*

H.M.: Hayır, bizim yanımızda isimlerini ağza almazlardı. O konuda çok korkuyorlardı. Belki görgü tanığı oluruz diye gözlerimizi bağlı tutarlardı. Yüzlerini görmemize de izin vermezlerdi.

Hâlâ resmî olarak bilinen hapishanelerin dışında yerler var; mesela şu bina, altı bodrum katı belki de hapishane, kimsenin haberi yok. Sednaya ünlendi, herkes konuştu peki çıkan sayısı ne kadar? Mahkûmların çok azı sağ çıktı ama daha adını bilmediğimiz birçok hapishane vardı. Sednaya’dan kurtulanlar az oldu, gerisi nerede belli değil. Suriye bir felaket yaşadı. Yeniden inşa diyorlar ama yer üstünü konuşuyorlar, oysa yer altında bilinmeyen sayısız işkence merkezi var. Allah zulmü kendine haram kılmıştır ve kullarına da haram etmiştir ama bu zalimler Firavun’dan da beter oldular. Firavun bile bunlar kadar aşırıya gitmedi. Suriye büyük bir hapishaneydi.

Görüşmeci: *Biz Türkiye olarak Suriye’de işlenen bu zulümlerin duyurulmasını ve sorumluların ceza almasını istiyoruz. Bu nedenle bu raporu hazırlıyoruz. Bu verileri aynı zamanda uluslararası mahkemelere de sunmak üzere topluyoruz ve bu konuda insanlık adına bir adım atmak istiyoruz. Yaşadığınız olayları bizimle paylaştığınız için sizlere çok teşekkür ediyoruz.*

Tutanak No: 15

Tarih: 7 Şubat 2025

Yer: Han Şeyhun

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: M.H., insan hakları aktivisti, Han Şeyhunlu.

Sorular:

Görüşmeci: *Han Şeyhun'un insan hakları açısından önemi nedir?*

M.H.: Elbette Han Şeyhun, Suriye devriminin başlangıcından bu yana birçok bombardıman ve katliama maruz kaldı. Birçok şehit ve sivil hayatını kaybetti, çoğunluğu çocuklar ve kadınlardı. Özellikle kimyasal katliamda 100'den fazla şehit ve 500'den fazla yaralı var. Bu kimyasal bomba tam da bu yola, bu noktaya düştü. İşte burası, kimyasal bombanın düştüğü yer. Bu mermi, Esed rejimine ait bir uçak tarafından 4 Nisan 2017 tarihinde sabah saat 7.00 ile 7.15 arasında atıldı. Burası, halkının zehirli sarin gazına maruz kaldığı mahalle. Bu saldırıda yaklaşık 100 kişi boğularak hayatını kaybetti. Gördüğünüz bu evlerde yaşayanların çoğu çocuktur. Bazı aileler tamamen yok oldu; çocuklar, kadınlar ve yaşlılar boğularak öldü. Bu katliamı belgeledim ve buradan deliller topladım. Topladığım delilleri, soruşturma yürüten ilgili ve yetkili makamlara teslim ettim.

Görüşmeci: *Sizler de mağdurlardansınız.*

M.H.: Evet, ben de delil toplarken, evim buraya yakın olduğu için, kimyasal saldırıya maruz kaldım ve üç gün boyunca kimyasal etkilerle mücadele ettim. Kimyasal etkiler, insanların hayatını hâlâ etkiliyor. Özellikle çocuklar, yıllarca solunum problemleri yaşadı. Hamile kadınlar da etkilendi; bebekler sakat doğdu. Birçok vaka var. Özellikle yaşlılar, uzun süre nefes darlığı çektiler ve bazıları daha sonra hayatını kaybetti. Ayrıca o anda boğulma tehlikesi yaşayanların psikolojik travmaları da var. Han Şeyhun halkı, şehri terk etmek zorunda kaldı. 2019 yılında rejim güçlerinin şehre girmesiyle birlikte, halk zulme ve Esed rejiminin uyguladığı adaletsizliğe karşı çıkarak şehirden ayrıldı. Gördüğünüz gibi, Han Şeyhun halkı 2019'dan beri göçmen durumunda ve hâlâ geri dönemedi. Şehirdeki yıkım çok büyük. Örneğin, burada bir tahıl silosu vardı, artık yok. Bu fırın neredeyse tamamen yıkılmış durumda. Evlerin çoğu yıkılmış ve yaşanmaz halde. Han Şeyhun'un yeniden inşası uzun bir süreç gerektiriyor.

Görüşmeci: *Han Şeyhun'da kaç şehit var?*

M.H.: Tahminen 2000 ila 2500 arasında sivil şehit var.

Görüşmeci: *Kimyasal saldırı sadece bir kez mi gerçekleşti?*

M.H.: Han Şeyhun'daki kimyasal saldırı sadece bir kez gerçekleşti. Daha önce zehirli klor gazıyla bombalanmıştı. O saldırıda şehit olmamıştı ancak yaralılar vardı. Han Şeyhun, kimyasal silahlardan patlayıcı varillere, uluslararası yasaklı msket bombalarına ve diğer yasaklı silahlara kadar birçok saldırıya maruz kaldı.

Görüşmeci: *Siz bir insan hakları avukatı olarak uluslararası toplumdan ne talep ediyorsunuz?*

M.H.: Öncelikle uluslararası yargılamayı talep ediyoruz. İkinci olarak, bu yargılamayı destekleyen ülkelerden, Suriye halkının kanına bulaşmış herkesin adalete teslim edilmesini istiyoruz. Sadece Han Şeyhun değil, tüm Suriye acı çekti. Yüz binlerce şehit ve yüz binlerce tutuklu var. Han Şeyhun'da yaklaşık 500 tutuklu var, çoğu Sednaya Hapishanesi'nden çıkmadı ve işkence sırasında öldürüldü. Biz, Sednaya'da 250 tutuklunun kaydını tuttuk. Suriye'nin özgürleşmesiyle kurtarılmalarını bekliyorduk ancak hiçbirinin sağ olmadığını öğrendik. Uluslararası toplumdan taleplerimiz var. Yeni hükûmetten, geçiş dönemi adaletini eksiksiz uygulamasını istiyoruz. Ayrıca, müdahil devletlerden suçluların adalete teslim edilmesi ve ulusal mahkemelerde yargılanmaları için yardım istiyoruz. Eğer bir gözlem mekanizması kurulması gerekiyorsa, buna da hazırız. Açık yargılamalar yapılmalı. Şu anda müdahil devletler, ulusal barış ve barış inşası hakkında konuşuyor. Bu elbette önemli ancak öncelikle adalet sağlanmalı. Mağdurların hakları korunmalı. Geçiş dönemi adaleti, gerçeklerin ortaya çıkarılması, suçluların hesap vermesi, mağdurların tazmin edilmesi, evleri yıkılanların, çocukları tutuklananların haklarının iade edilmesi ve kayıpların akıbetinin açıklanması gibi adımları içermelidir. Fakat şu anda müdahil devletler sadece barış inşasından bahsediyor, önce adaleti sağlamıyorlar.

Görüşmeci: *TİHEK olarak bu suçları belgelemeye ve adaletin sağlanması için çalışmaya hazırız. İnşallah, sizinle birlikte bu topraklarda adalet ve insan haklarının tesisi için çalışacağız. Buraya gelme nezaketiniz için size teşekkür ederiz. Sizi kardeş olarak görüyor ve her türlü belgeleme ve iş birliği için hazır olduğumuzu bildiriyoruz. Teşekkür ederiz.*

Tutanak No: 16

Tarih: 7 Şubat 2025

Yer: Han Şeyhun Mezarlık

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: M.H., insan hakları aktivisti, Han Şeyhunlu.

Sorular:

Görüşmeci: *Burada bir şehitlik ve kazılmış mezarlar görüyoruz, bunlar nedir?*

M.H.: Durumu netleştirmek için söyleyeyim; burası, Han Şeyhun kentindeki Şehitler Mezarlığı'dır. Görmekte olduğunuz bölümün büyük kısmı, Arap Birliği gözlemciler heyetinin ziyareti sırasında işlenen Han Şeyhun katliamının şehitlerine aittir.

(Mezarlığın karşısında yer alan) Bu kısım aslında rejimin Suriye güvenlik birimine ait bir binadır. Rejim döneminde burada görev yapan güvenlikler, “Bu şehitlerin görüntüsü bizi rahatsız ediyor.” bahanesiyle aileleri, çocuklarının mezarlarını açmaya zorladılar. Şehitliğin başına daha önce de çok tahribat geldi, hatta eski rejim bu mezarları tamamen dozerle düzleyip alanı parka dönüştürmeyi planlıyordu.

Şurada açık duran bir kabir görüyorsunuz, burada gömülü bir şehit başka bir yere nakledilmiş. İşte bu, şehitlerin ceset kalıntıları, şu taşlar da onlara ait ve hâlâ duruyor. Gördüğünüz gibi defalarca saldırıya uğramış. Zalim rejim, ölüleri bile rahat bırakmadı, şehitler bile onun zulmünden kurtulamadı.

Buradakilerin tamamı topçu ateşiyle, keskin nişancı kurşunuyla ya da toplu katliamlarla şehit düşmüş insanların mezarlarıdır; hepsi Suriye Devrimi'nin şehitleri... Allah hepsine rahmet etsin, makamlarını kabul buyursun.

Tarih: 7 Şubat 2025

Yer: Han Şeyhun

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: A.Y., Han Şeyhunlu.

Sorular:

A.Y.: Ben A.Y., İdlib-Han Şeyhunluyum. 4/4/2017 sabahı saat 6.30'da rejim güçlerine ait savaş uçakları, sarin gazı yüklü 4 hava saldırısı gerçekleştirdi. İlk başta bunun sarin gazı olduğunu anlamadık çünkü patlama sesi duyulmamıştı. Buradan yaklaşık 100 metre uzakta, kavşağın orada, fırının karşısına düştü. Orada insanlar boğuluyordu ve benim kardeşlerim de oradaydı. Allah onlara rahmet etsin, şehit oldular.

Saat 6.30'da başlangıçta bunun gerçek olmadığını sandık ancak kısa süre içerisinde durumun ciddiyetini anladık ve ben çocuklarımı, ikizlerim A. ve A.'yı alıp eşime, "Hadi buradan çıkalım." dedim. Arabamız buradaydı ancak hemen hareket edemedik. Oradan ayrılıp bu yola doğru ilerledim. Komşularımız bana, "Gel, bize yardım et!" diye bağırıyordu. Yanlarına gittiğimde ağızlarından köpükler geliyordu, şiddetli titreme ve gözlerinde sabit bir bakış vardı. Onları arabalara taşıdık ve diğer komşularımıza yardım ettik. Sonra ailemin evine geldim. Kardeşim Y. oradaydı ve 5 yaşındaki oğlu A.'yı kurtarmaya çalışıyordu. A. nefes alamıyordu ve sonra o da şehit oldu.

Diğer kardeşim A.'ya gittim, o da hayatını kaybetmişti. Kapının önündeydi. Y.'nin eşi ve kız kardeşimin 15 yaşındaki kızı da oradaydı. Hepsi bu binada yaşıyordu. Çocuklarımı eşime verdim ve "Buradan uzaklaş." dedim. Eşimin bölgeden uzaklaştığını düşündüm. Kardeşlerimi kurtarmaya çalıştım ancak başarılı olamadım. Sonra bilincimi kaybettim ve kendimi yerde buldum. Beni bir sağlık noktasına götürdüler. İlk olarak, Han Şeyhun'daki Rahmet Hastanesi'ne götürüldüm. Fakat orası yaralılarla doluydu, beni kabul etmediler. Daha sonra Cercenaz'daki bir sağlık noktasına nakledildim. Orada da durum çok kötüydü; insanlar boğuluyor, bayılıyordu, tam bir katliamdı. Komşularımızın çoğu arabalarda hayatını kaybetmişti. Birkaç gün sonra geri döndüğümde onların şehit olduğunu öğrendim.

Tedavimin ardından Cercenaz Hastanesi'nden ayrıldım ve evime gittim. Hafızamı kaybetmiş gibiydim, yavaş yavaş her şeyi hatırlamaya başladım. Kardeşlerimi sordum; Y. ve A.'nın, Y.'nin eşinin ve diğerlerinin şehit olduğunu söylediler. Sonra çocuklarımı ve eşimi aramaya başladım. Onları bulamadım. Birçok kişiye sordum ancak hiçbir hastanede yoklardı.

Akrabalarımıza sordum, tanıdıklara sordum, her yerde onları aradık meğerse yanı başımızda evin altındaki bodrumdalarmış. Uçaklar tekrar gelince evin altındaki bodruma sığınmışlar. Orada eşim, çocuklarım ve komşularımızdan dört çocuk daha vardı... Hepsi orada şehit oldular, Allah onlara rahmet eylesin.

Görüşmeci: *Gördüğümüz kadarıyla burada herhangi bir askerî nokta bulunmuyor, sadece sivil yerleşim yerleri bulunuyor. Buraya neden saldırdılar sizce?*

A.Y.: Burada askerî bir hedef yoktu. Burası tamamen sivil bir bölgeydi. Tahıl siloları, fırın ve evler vardı. Hiçbir askerî unsur yoktu. Hatta askerî bölge olsaydı bile uluslararası yasalar gereği, böyle bir saldırı kesinlikle yasaktır. Bu saldırıda 93'ten fazla şehit ve 500'den fazla yaralı var. Bugün hâlâ etkilerini yaşıyoruz, özellikle psikolojik olarak. Neden? Çünkü suçlular hâlâ serbest. Biz, Beşşar Esed'in yargılanmasını istiyoruz. Ailemden 25 şehit var: Çocuklarım A. ve A., eşim D., kardeşim Y., eşi S.H.A. ve çocukları A. (5 yaşında), M. (13 yaşında), kız kardeşimin kızı Ş. (15 yaşında)... Hepsi ailemden ve akrabalarımdaydı.

Görüşmeci: *Yaşanan bu insanlığa karşı suç için herhangi bir kuruma başvurduğunuz mu?*

A.Y.: Bu suçla ilgili olarak elbette İnsan Hakları İzleme Örgütü, Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası Soruşturma Komisyonu ile iletişime geçtik. Beyaz Baretliler aracılığıyla delil ve kanıtlar sunduk. Olay sırasında ve sonrasında delilleri topladılar, hatta kan örnekleri bile aldılar. Tüm soruşturma ekipleri o zamanlar soruşturmalarını yürüttüler ve Beşşar Esed'in kimyasal silah kullandığını tespit ettiler. Han Şeyhun'da kimyasal silah kullanıldığını doğruladılar. 22 Nisan'da kimyasal silah kullanıldığını ve gözlemciler aracılığıyla uçağın Humus'tan ve Şayrat Hava Üssü'nden kalktığını tespit ettiler. Uçağın adı Kuds-1'di ve pilotun adının Muhammed Yusuf El-Hasuri olduğu doğrulandı. O, Suriye'nin Telkelah şehrindeydi. Kimliği belirlendi ve elbette, Şayrat Hava Üssü'nden kalkış saati ve Han Şeyhun'da kimyasal silah kullanımının gerçekleştirildiği zaman tespit edildi. Yol boyunca gözlemciler uyarıda bulunuyorlardı.

Bazı kuruluşlar, başta BM Güvenlik Konseyi, kimyasal silah kullanımını kınadı ve Beşşar Esed'in bunu kullandığını doğruladı. Elhamdülillah, Rabbimizin izniyle Suriye'ye geri döndük. Fakat Beşşar Esed, bugün kaçak durumda ve henüz yargılanmadı. Türk hükûmetinden veya bize yardım edebilecek herhangi bir kurumdan, Beşşar Esed'in Han Şeyhun'da veya başka yerlerde kimyasal silah kullanımı veya Suriye'deki diğer ihlaller nedeniyle adil bir şekilde yargılanması için hedefimize ulaşmamıza yardım etmelerini umuyoruz.

Görüşmeci: *Kimyasal silahın etkileri hâlâ devam ediyor mu?*

A.Y.: Elbette, öncelikle psikolojik etkiler devam ediyor. Bununla birlikte, kimyasal gazın etkisiyle nefes darlığı yaşayanlar var. Bazı akrabalarım da kimyasal gaz soluması nedeniyle

felç benzeri durumlar oluştu. Hamile olan bazı kadınlar bebeklerini kaybetti. Psikolojik durumlar, fiziksel durumlardan daha ağır basıyor.

Görüşmeci: *O anda kendinizi bu saldırıdan nasıl korumaya çalıştınız?*

A.Y.: Elimden geldiğince bir şeyler yapmaya çalıştım, başkalarına yardım edebilecek olanlara yardım etmeye çalıştım. Bu yüzden Sivil Savunma ekiplerimiz hemen müdahale etti. Sarin gazı olduğunu söylediklerinde şok olduk. Bu kadar büyük bir suç işleneceğini, sivil bir bölgeye sarin gazı atılmasını beklemiyorduk. Dışarıdan yardıma gelen birçok kişi de şehit oldu çünkü önlem almamışlardı veya daha önce böyle bir şey yaşamamışlardı. Bu yüzden felaket büyük oldu.

Görüşmeci: *Eklemek istediğiniz bir şey var mı?*

A.Y.: Söylediğim gibi, delil ve kanıtlar sunulduktan sonra adil bir yargılama yapılması gerekiyor. Vurulan yer belli, orada herhangi bir askerî depo veya tesis yoktu. Tamamen sivil bir bölgeydi, hiçbir savaşçı veya silahlı grup yoktu. Bugün gerçeklerin üzerinde duruyoruz. Herkes geri dönüp olanları görebilir. Amacımız, kimyasal saldırıda kaybettiğimiz şehitlerimizin acısını hafifletmek ve Beşşar Esed'in uluslararası ve Türk mahkemelerinde adil bir şekilde yargılanmasını sağlamak. Türk kardeşlerimizden yardım bekliyoruz.

Tabii ki, başından sonuna kadar bizimle olan Türk kardeşlerimizin, özellikle de Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı iyilikleri asla unutamam ve minnettarım. Zor zamanlarımızda yanımda oldunuz, Han Şeyhun'da kimyasal saldırıda şehitlerimiz varken beni çok güzel bir şekilde karşıladınız. Bu iyiliğinizi asla unutmayacağım. Türk halkı Suriyelilerle birlikte oldu ve biz de her zaman bunu hatırlayacağız. Biz kardeşiz, birbirimizi seviyoruz. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı ve tüm Türk halkını saygıyla anıyorum. İnşallah her zaman iyi ve sağlıklı olursunuz.

Görüşmeci: *Verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederiz. Allah şehitlerimize rahmet eylesin. İnşallah verdiğiniz bilgiler Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde delil olacak ve raporumuz Beşşar Esed'in yargılanmasına katkı sağlayacaktır.*

Tutanak No: 18

Tarih: 24 Şubat 2025

Yer: Duma'da kimyasal saldırının gerçekleştiği apartman, bombanın düştüğü bölge, Şam.

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: Â.Z.

Sorular:

Â.Z.: Duma'da kimyasal silahların kullanıldığı saldırı sırasında Suriye Sivil Savunması'nda (Beyaz Baretliler) Duma bölge sorumlusuydum. Şu anda üstünde durduğumuz yer, 2018 yılının Nisan ayında -yani bundan tam yedi yıl önce- durduğum yerin aynısıdır. Altımızdaki bu çukur, o gün bu binada ve bitişik binalarda bulunan kurbanların ölümüne yol açan gazı dışarı sızdıran aynı deliktir. Yedi yıl sonra yeniden burada durmak çok zor. O gün çok sayıda insan kimyasal silahla boğularak öldü. O saldırı bölgesindeki yaralıları ve kurbanları çıkarmaya çalışırken yaşadığımız zorlukları ve çektiğimiz acıları şimdi hatırlıyorum. O sırada Duma şehri şiddetli bir askerî saldırı altındaydı. O dönemde, sağlık hizmetleri ve tıbbî personel konusunda büyük eksiklikler vardı. Fakat çok şükür, aradan geçen yedi yılın ardından, kimyasal silah kurbanları ve genel olarak Suriye savaşının/devriminin kurbanları için adaletin gerçekleşeceğine dair büyük bir umudumuz var. Uluslararası kuruluşların ve insan hakları örgütlerinin bizimle birlikte bu adalet sürecini yürütebileceğine inanıyoruz.

Görüşmeci: *Teşekkür ederim, Â. Bey. Merminin gelişine dönecek olursak; bu mühimmat kim tarafından nasıl atıldı?*

Â.Z.: Bu bomba helikopterden atıldı, döner kanatlı savaş helikopteri bu bölgeyi hedef aldı ve işte tam buraya düştü. Düşme anını belgeledik. Şu an durduğum noktada o anı videoya çekmiştim, bombanın durumunu ve varilden sızan gazın türünü kayda almıştım. Bu evde delil ve numune topladım. O gün hem kendi hayatımı hem de ailemin hayatını riske atarak numuneleri kuzey Suriye'ye taşıdım ki OPCW laboratuvarlarına güvenle ulaşip incelemeye alınsın. Bu sayede kullanılan kimyasal maddenin türü ve dolayısıyla bu silahı kullanan taraf tespit edilebildi. OPCW'ye bağlı Ortak Soruşturma Mekanizması (JIM), Gerçeği Bulma Misyonu (FFM) ve Kimyasal Silah İlişkilendirme Ekibi (IIT) dâhil çeşitli ekiplere ifade verdim. Hazırlanan raporlar, kullanılan ajanın yüksek konsantrasyonlu klor olduğunu, failin ise Beşşar Esed rejimi olduğunu belirtti. Hatta uçağın tipi ve koduna kadar tüm bilgiler yetkili makamların eline geçti.

Başta Suriye rejimi ve müttefikleri, saldırının arkasında Beyaz Baretliler varmış gibi propaganda yaptı. “Kimyasal silah kullanılmadı, Beyaz Baretliler tiyatro sahneledi.” dediler. Rapor, kimyasal ajanın varlığını kanıtlayınca bu kez “Beyaz Baretliler kendilerini vurdu.” yalanına sarıldılar. Ardından failin Esed rejimi olduğunu ortaya konunca yine Beyaz Baretlileri

karalamaya, delil toplama yöntemlerimizi sorgulamaya başladılar. Oysa gerekli eğitimleri almıştık, numuneleri son derece profesyonel bir sistemle topladık; örnekleri OPCW'ye güvenli biçimde ulaştırdık. Laboratuvar incelemeleri kimyasal maddenin türünü teyit etti, verdiğimiz ifadeler de failin kim olduğunu göstermede esas alındı.

Görüşmeci: *Beyaz Baretlilerin bu katliamı belgeleme ve mağdurlara yardım konusundaki çabalarını takdir ediyoruz. Â. Bey, mermi düştüğü anda binanın içi nasıldı?*

Â.Z.: Merdivenlerden çıkmaya başladığımızda kurbanlar bina girişinden dördüncü kata kadar seriliydi, şu an bulunduğumuz kat da dördüncü kattır. Burası konut amaçlı, tamamen sivil bir binaydı. Bitişik binada oturanlar da bodrum katlardaydı. Ortada hiçbir askerî hedef ya da silahlı unsur yoktu. Kimyasal silah saldırısında hayatını kaybedenlerin hepsi sivillerdi...

Daha önce de söylediğim gibi bölge ağır askerî tehdit altındaydı. Bu yüzden insanlar gerçekten bodrum katlara inmiş, bombalardan savrulan şarapneliden korunmaya çalışıyordu. Fakat zehirli gazı soluduklarında akıllarına gelen ilk şey, “Gaz havadan ağırdır, yukarı çıkalım.” oldu. Hemen dördüncü kata doğru tırmanmaya karar verdiler. Ne var ki, her kat çıktıkça gaz yoğunluğu artıyor, adeta ayaklarıyla ölüme yürüyorlardı. Şu an bulunduğumuz dördüncü katta, bu delik, merdiven boşluğuna ölüm saçan kaynağın ta kendisiydi. O gün çektiğimiz video ve fotoğraflara bakarsanız kurbanların bina girişinden dördüncü kata kadar merdivenlerde yığıldığını görürsünüz.

Bodrum katlarda bile bazı insanlar buradan elli metre uzakta olan sağlık noktasına veya hastaneye ulaşmaya çalıştı ancak başaramadı; kimisi yolda, kimisi tünelin (muhaliflerin yer altında inşa ettikleri hastane) içinde can verdi. Şimdi size o tüneli, sağlık noktasını ve tünelin girişini göstereceğiz. Suriye rejimi bu tünelin askerî amaçlarla kullanıldığını iddia etti ama bu doğru değil. Tünel; yalnızca yaralıları güvenli bir güzergâhtan hastaneye ulaştırmak için, yani tıbbi ve acil yardım amacıyla kazıldı. Askerî ya da saldırgan hiçbir işlevi yoktu. Neden kazıldı? Kurtarma görevlilerinin varil bombalarının şarapnelinden korunarak kurbanların tedaviye yetiştirilmesi için.

Görüşmeci: *Rejimin bu bölgede kimyasal silah kullanmasının amacı neydi sizce?*

Â.Z.: Ana hedef, Duma şehrinden silahlı grupları çıkmaya zorlamak amacıyla üzerlerinde baskı kurmaktı. Fakat Suriye rejimi bu baskıyı doğrudan sivillere uyguladı, böylece silahlı fraksiyonları rejimle müzakereye mecbur bırakıp kentten çıkmalarını sağlamayı amaçladı. Silahlı grupların aldığı ilk karar da “Artık yeter.” diyerek bu şartları kabullenmek oldu.

Tıbbi alanda son derece büyük bir yetersizlik vardı. 2013'ten 2018'e dek Doğu Guta kuşatma altındaydı. Bu sürede koruyucu ekipman ve kişisel güvenlik malzemelerinin tamamından, hatta en temel ilaçlardan bile mahrumduk. O dönemde gerçekleşen amputasyon vakalarının pek çoğu, sağlık altyapısının çökmesi ve gerekli tedavinin sağlanamaması yüzünden yaşandı. Doğu Guta'daki dostlarımızın tamamı o günlerde büyük ıstıraplar çekti.

Bu şartlar altında geriye tek bir seçenek kalmıştı: Suriye rejiminin koşullarını kabul etmek ve zorla göçe razı olup Duma'dan çıkmak.

Şimdi görüyoruz ki bölgeye; insanları ve yaralıları sahra hastanesine ulaştırmayı engellemek, ayrıca Sivil Savunma ekiplerinin yardıma gelişini durdurmak ve suçun izlerini silmek için vahşice varil bombalarıyla saldırılıyordu. Kimyasal silah kullanıldığına dair her türlü kanıtı yok etmek amacıyla mahallenin tamamı ateşe veriliyor, dümdüz ediliyordu. Buraya vardığımızda cesetleri toparlamaya çalışırken çektiğimiz acı ve yaşadığımız zorluklar hâlâ gözümün önünde. Allah ölenlere rahmet etsin, ailelerine sabır versin; umarım bir gün bu kurbanlar ve yakınları için adalet tecellî eder.

Şimdi şu karşıdaki iki binaya bakalım: En fazla şehit ve yaralı bu iki yapıda verildi. İnsanlar hâlen bu binalarda yaşıyor. O günlerde bodrumlar birbirine açılmıştı; Duma yerlileri, savaş şarapnelinden korunmak için yer altında yaşıyordu. Kapıları kapandığında insanlar öbür bodrumdan çıkıp canlarını kurtarabilsin diye bodrumlar geçitlerle birleştirilmişti. O geçitlerden girip aşağı kadar indim, yaralılar ve ölümler vardı.

Şimdi konuşurken belgelendirme görevlisi, ilk yardım görevlisi, kanıt toplayıcısı ve hayatta kalmış bir kurban olarak sesleniyorum. 7 Nisan'da burası bombalandığında kimyasal silaha maruz kaldım. Yaralılara müdahale edip onları hastaneye taşırken ben de -görece hafif diyebileceğim- belirtiler yaşadım.

Ertesi gün Rus askerî polisi Duma'ya girip “Kimyasal silah kullanılmadı.” açıklaması yapınca, hâlâ yavaş yavaş sızdıran başka bir füzenin bulunduğu ikinci noktaya geçtim. O sırada Sivil Savunma (Beyaz Baretiler) başkanı Râid es Sâlih, “Onlar şehirdeyken mutlaka gidip belgeleyin.” talimatı verdi. Bu, çok büyük bir riskti. Sızdıran füzeyi hem videoya alacak hem tarih-saat not edecektik.

Medya ekibiyle birlikte o noktaya girdik; kamerayı çalıştırıp “Şu anda Rus askerî polisi şehirde kimyasalı inkâr ediyor, biz ise kimyasal yüklü ikinci varilin başındayız ve varil hâlâ sızıntı yapıyor.” diye kayda geçtik. Hemen çevredeki binaları tahliye ettik, varile dokunmadık çünkü en ufak hata gazı hızla boşaltıp burada ikinci bir katliam yaratabilirdi. Allah'ın takdiriyle bu varil ilkindeki gibi aniden patlamadı; ilk patlamada 43 şehit, 600-700 yaralı vardı.

Varil tüm gazını ağır ağır salarken biz görüntü alıp delilleri topladık. Ardından “Uluslararası denetçiler şehre girecek.” denince varili olduğu gibi bırakmaya karar verdik. Bir iki gün sonra kuzey Suriye'ye zorunlu göçe çıkarken yanımıza topladığımız tüm kanıtları, çektiğimiz görüntüleri ve Duma'da geçirdiğimiz o son 48 saatin ölüm, dehşet ve vedalarını da hafızamıza yükleyip götürdük.

Allah ölenlere rahmet etsin.

Tarih: 24 Şubat 2025

Yer: Duma, Şam.

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: Mahalleli

Sorular:

Görüşmeci: *Selâmün aleyküm, bu binada mı oturuyorsunuz?*

Mahalleli: Evet, dördüncü katta.

Görüşmeci: *Şu an başka oturan var mı?*

Mahalleli: Var, insanlar hâlâ burada.

Görüşmeci: *Amca, kimyasal saldırı sırasında da burada mıydınız?*

Mahalleli: Evet, hikâyenin geçtiği yerdeydim. Mahbani ailesindenim.

Görüşmeci: *O saldırıda ailenizden kayıp veren oldu mu?*

Mahalleli: Yeğenimin kızı bu binada hayatını kaybetti, binadaki herkes yaralandı. O gün bu binadan çıkarılan bütün kurbanları hatırlıyorum. Toplam altı yüz yaralıdan söz ediyorduk; bütün mahalle etkilenmişti ama gazın en yoğun olduğu yerde, bu binanın bodrumundan dördüncü katına kadar çıkanlar anında şehit oldu. Duman bulutunun içinde kalanlar öldü, dışında kalanlar ağır etkilendi. Biz buradaydık ve hayatta kaldık, şu karşıda olanların hepsi öldü.

Görüşmeci: *Mühimmat nasıldı, gördünüz mü?*

Mahalleli: Hayır, görmedik. Bina içine düşmüş. Bir duman bulutu indiği gibi duyduk. Hep uçak sesi işitiyorduk, varil patlaması sesleri de eksik olmuyordu. “Kimyasal silahla vurmuşlar.” dediler. Önce “Islak bezle ağzınızı kapatın.” dediler, yetişemedik. Ardından, “Üste çıkın.” dediler. Yukarı çıktık, iki saat kadar oturduk, ne koku kaldı ne bir şey. Sonra “Koşun, koşun, mutfığa gidin.” diye bağırdılar. Koştuk, solunum cihazı gibi bir şey verdiler, az da olsa toparladık. Çocuklar çok kötüydü, biz büyükler de nefes alamıyorduk ama çocuklar perişandı. Bizi sonra yan sokaktaki tıbbi noktaya götürdüler. Binada dört kişi sürüne sürüne çıkabildi, gerisi öldü. O sırada biri çıkıp “Şurada tehlike yok, buraya gelin.” dese kimse ölmezdi ama kimse demedi. Bütün Duma’ya kimyasal vuruldu sandık.

Â.Z.: O esnada Duma çok şiddetli bir askerî saldırı altındaydı; bu, Sivil Savunma’nın ilk dakikalarda gelip doğru talimat vermesini, tahliye ve ilk yardımı gerçekleştirmesini engelledi. Biraz geç de olsa içeri girip çok sayıda yaralıyı kurtarabildik. Şehitleri ise ertesi güne kadar olduğu yerde bırakmak zorunda kaldık. Sonra hepsini bu meydana toplayıp

yaralıların dekontaminasyonunu yaptık, tıbbi noktaya sevk ettik; şehitleri de kefenledik ve eski mezarlık keskin nişancıların hedefi hâline geldiği için acilen açtığımız yeni mezarlığa defnettik.

Biz ayrıldıktan sonra rejim, mezarlığı kazarak şehitlerin cesetlerini bilinmeyen bir yere götürdü; bugün hâlâ neredeler bilmiyoruz. Aralarında şarapnel parçalarıyla ölen kardeşim de vardı, aynı mezarlığa defnedilmişti. Cesetler alındı, akıbetleri meçhul, hangi karanlık işleminden geçirildiler, hâlâ kimse bilmiyor.

Görüşmeci: *Siz sivilsiniz, komşularınız da sivil. Etrafta askerî gruplar var mıydı?*

Mahalleli: Bence bombardımanın asıl amacı tüneli vurmak ve tünel ucundaki sağlık noktasını devre dışı bırakmaktı. Rejim, tüm gücüyle silahlı gruplara baskı yapıyor, gördüğü her tıbbi merkezi hedef alıyordu. Sivil Savunma merkezleri bile ilk sırada vuruluyordu. Mahallede ne kadar sağlık noktası varsa hepsini bombaladılar. Biz kuzeye, güvenli bölgeye tahliye edildikten sonra içeri girip buraların çehresini değiştirdiler.

Sonra röportaj yapmak için Rus heyeti geldi. Silahlı askerler eşliğinde bu binanın önünde beni durdurdular. “Ormana gideceğiz, orada sandalyeye oturacaksın.” dediler. Eşimle yeğenim de yanımdaydı. “Bir şey gördünüz mü?” diye sordular. Baskı altında verilecek cevapların ne işe yarayacağını biliyorlardı. “Ben de kurbandım.” desem de demesem de sonuç belliydi, konuşmak istemedim. Bu “röportajlar” kanıtları çarpıtmak içindi. Bina sakinleri ve mahalle halkı, kimyasal silah kullanılmadığına dair ifade vermeye zorlandı.

“Bu kurbanları tanıyor musun?” diye sordular. “Hayır, tanımıyorum.” dedim. Oysa hepsi tanıdığım insanlardı; yeğenimin kızı, dostlarım E.A.Ş., E.A.B.... Hep birlikte camide namaz kılardık. Buna rağmen tanıdığımızı söyleyemedik. Gerçeği söylersen başına neler geleceğini düşün. Komşumuz E.A.B.’nin gelinleri şehit oldu; sırf “Gelinlerim kimyasalla öldü.” dediği için dört ay hapse atıldı. Rejim, “Kimyasal yok.” deyince inkâr etmezsen seni susturuyor.

Şu dükkânı biliyorum, yıllardır kapalıydı. Kilidi kırıp içeri girdiler, alet edevat getirip yerleştirdiler; sonra da kameraları çağırıp “Bakın, teröristler burada kimyasal silah imal ediyordu, tüm şehri zehirleyeceklerdi.” dediler. Hepsi sahte. Röportaj bahanesiyle yeniden geldiler. Ben kaçmaya başladım. Bir kere zorla konuşturdular. Sonra hiçbir görüşmeyi kabul etmedim çünkü tamamı yalandı. Gerçeği biliyorsun ama konuşursan yalan söylemek zorundasın; doğruları söylersen işkence, hapis, hatta ölüm var. Binamızdan biri tutuklansa belki Şam hapishanelerinden birine atılır, akıbeti bugün hâlâ kayıp 340 bin Suriyeliden farksız olur.

Rejimin düşmesiyle kayıpların çoğunun serbest kalacağını umuyorduk ama nerede? Şükür ki hâlâ hayattayım. Kimyasal silahlardan kurtuldum, bir de rejim zindanına düşmekten kurtuldum ki o tek başına hayatımı sona erdirmeye yeterdi.

Görüşmeci: *Allah yardımcınız olsun, sabır versin. Allah sizden razı olsun.*

Tarih: 24 Şubat 2025

Yer: Duma, Tünel

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: Â.Z.

Sorular:

Â.Z.: Biz şimdi ambulanslarla hastaneye, yani “Nokta 1” dediğimiz sağlık merkezine ulaşmamızı sağlayan tünelin girişinin önündeyiz. Giriş yer altına iniyordu; ambulansları bu tünelden aşağı sürer, acil servisin holüne kadar gider, yaralıları indirir, sonra öbür taraftaki çıkıştan yeniden yeryüzüne çıkarırdık.

Bu girişi o günlerde burada bulunan halk kazdı. Amaç, sağlık noktası girişinin savaş uçakları tarafından hedef alınmasını önlemektir. Ne zaman yoğun bir askerî baskın olsa ambulanslar hastanenin önünde toplanırdı. Tünel ise yalnızca acil nakil için kullanılırdı. İki bina arasına kazıldığı için gözetleme drone’ları tarafından görülmezdi. Ambulans buradan girer, yaralıları acil servise teslim eder, başka bir çıkıştan çıkarak hastane veya sağlık noktasının bombalanmasından korunurdu.

Kimyasal silah gazını soluyan kurbanlar da buradan 50-60 metre mesafeden gelip bu tünele girdi, acil serviste tedavi gördü. Şu anda tünel kapalı. İnşallah önümüzdeki günlerde bu molozu temizleyip tüneli yeniden açacağız ki herkes gelsin, tünelin neden ve hangi amaçla kazıldığını kendi gözleriyle görsün. Rejimin iddia ettiği gibi saldırı amaçlı değil, tıbbî personeli ve Sivil Savunma ekiplerini koruyarak yaralıları güvenle acil servise ulaştırmak içindi.

Şu anda tünelin içindeyiz. Burası, sağlık noktasının tam kalbinden geçen tünelin çıkış kapısı. Şimdi tünelin derinliklerine doğru giriyoruz. Rejim medyası bu tüneli “Teröristlerin askerî amaçla kullandığı saldırı yolu” diye karalamıştı. Oysa gerçekte burası ambulans girişiydi. Şehir ağır saldırı altındayken ambulanslar hastane önünde toplanınca rejim ve müttefikleri o noktaya art arda iki kez bomba yağdırıyor, yaralıların ve Sivil Savunma ekiplerinin sağlık merkezine ulaşmasını engelliyordu. Bu yüzden tünel, bir taraftan girilip öbür taraftan çıkılacak biçimde kazıldı ki ambulanslar hiçbir zaman aynı yerde yığılmasın.

Tünel, az önce önünde durduğumuz saldırı noktasına çok yakın. Ambulans oradan girer, bu koridordan ilerler, yaralıları buraya -acil kabul salonuna- indirir, ardından diğer taraftaki çıkıştan dışarı sürerdi. Amaç, hiçbir an ambulans yığını oluşturmamaktı. İşte bu salon,

kimyasal silah kurbanlarının ilk yardım gördüğü yerd. Geleneksel ya da kimyasal tüm bombardıman yaralıları burada tedavi edilirdi.

Görüşmeci: *Sizi en çok etkileyen hatıralarınız nelerdi?*

Â.Z.: Dile getirmekte zorlanıyorum. Yıllar boyu Sivil Savunma'da çalışırken hedefimiz hep bu kapıya canlı yaralı ulaştırmaktı. Bunun için çifte bombardımanın ortasında hayatımızı hiçe saydık. Yaralılar içinse buraya varmak, yaşama tutunmak demektir. Yıllar sonra tekrar aynı yerde durmak boğazımı düğümlüyor.

Bu salonun zeminini hâlâ gözümün önünde canlandırabiliyorum: Kızıl kan, kimyasal gazdan taşan beyaz köpükle karışıyordu. Bir tarafta konvansiyonel silahlarla parçalanmış insanlar kan kaybediyor, öbür tarafta kimyasal gaz soluyanların ağzından beyaz köpük akıyordu. Tıbbi personel tamamen yetersizdi, biz de durumu yönetebilmek için acil içinde hızlı bir bölme yaptık. Konvansiyonel yaralıları başka bir bölüme taşıdık. Burası ise kimyasal mağdurların dekontaminasyon ve tedavi odası oldu. İlk müdahale, dekontaminasyon ve ilaç verildikten sonra hastanenin iç bölümlerine sevk ediliyorlardı.

Hayatını kaybedenler için de aynı prosedürü izledik: Olay yerinde bedenlerini dekontamine edip hastane içindeki kefenleme birimine götürdük. Hepsi kefenlenip tam da bu tünelde toplandı. Ardından daha önce sözünü ettiğimiz, rejimin daha sonra kazarak delilleri yok ettiği mezarlığa nakledildiler. Tüm bu süreç, Sivil Savunma arşivlerinde ayrıntılı biçimde görüntülendi ve belgelendi.

Tünel biraz uzun, isterseniz bir kısmını yürüyebiliriz. Gördüğünüz gibi ambulans rahatlıkla sığacak genişlikte.

Tünelin ilerisi kapalı. Karşı taraftaki çıkış -az önce dışarıda gösterdiğimiz- rejim saldırılarından sonra molozla tıkanmış durumda. Sonuna kadar yürümek mümkün ama öbür ucu tamamen göçük.

Bu tünelin bulunduğumuz ucunda ambulansların girdiği hat var. Az önce durduğumuz, kimyasal silahın kullanıldığı noktaya çok yakın. Ambulanslar oradan içeri girer, epey uzun bir mesafe katedip yaralı kabul salonuna ulaşırdı. Karşımızda gördüğünüz ikinci kol ise çıkış yoluydu; yani giriş bir noktadan, çıkış bambaşka bir noktadan yapılırdı. Temel amaç, Sivil Savunma ekipleriyle sağlık personeli koruyarak yaralıları güvenle hastane binasına ulaştırmaktı. Çünkü Suriye rejimi, özellikle askerî harekât sırasında ambulansları bilerek hedef alıyor ve “çifte vuruş”la sağlık merkezlerini bombalıyordu.

Tünelin kazılması 2017 yılının sonuna denk geliyor. İlk kez 2018 başında, Duma'ya yönelik büyük saldırı başlar başlamaz kullanmaya başladık ve yaklaşık dört ay boyunca sayısız

yaralının hayatını kurtardık. Bu sayede ambulanslar, Sivil Savunma ve Kızılay personeli çifte bombalamadan korundu.

Tünel; yer yer 25 metre derinliğe inen, sivil halkın da barınak olarak kullandığı bir ağla birleşiyordu. Bu derinlik, uçaklardan atılan varil bombaları ve füzelerden korumaya yetiyordu; ama kimyasal gazlar havadan ağır olduğundan, tünellere sığınmak böyle bir saldırıda aslında ölümcül bir hataydı. Doğrusunu isterseniz, 7 Nisan'daki kadar yoğun bir kimyasal bombardımanı yaşayacağımız kimsenin aklına gelmemişti.

İnsanlar o gün bodrumlardaydı; gazı soluyunca, “Üst kata çıkalım, bari şarapnellerden ölürüz.” diye düşünüp merdivenlere yöneldiler. Boğularak ölmek öyle korkunçtu ki... Ben de o saldırıda zehirli gaza maruz kaldım. Tarif etmesi zor ama hâlâ bedenimdeki etkilerini hatırlıyorum. Yaralıların tamamı bu hastanede tedavi gördü.

O gece, kimyasal gazdan etkilenmiş ve çoğu yürüyerek getirilen 600-700 kişiyi bu salonda kabul ettik. Konvansiyonel patlamalarda yaralananları başka bir bölüme taşıdık. Burası dekontaminasyon ve tedavi alanına dönüştü. Ertesi gün şehitlerin naaşlarını toplayıp olay yerinde dekontamine ettik, kefenledik ve hepsini şu anda içinde bulunduğumuz tünelde bir araya getirdik.

Sonra, kentten zorla çıkarılmadan hemen önce açtığımız yeni mezarlığa naklettik. Biz ayrıldıktan sonra rejim, mezarı kazarak cesetleri bilinmeyen bir yere taşıdı. Amaç, kimyasal silahla öldürdüklerini kanıtlayacak her izi yok etmektir. Zaten aynı bölgeye yapılan çifte bombardımanın da tek hedefi, suç mahallini silmektir.

Rejim, delilleri yok etmekle kalmadı; tanıkları, mağdurları ve ailelerini de tehdit edip susturdu. Yalancı tanıklık yapmaya zorlanan doktorlar, “Kimyasal kullanılmadı.” şeklinde ifadeler verdiler. Bugün, 2025'e geldiğimizde, o hekimlerin birçoğu sosyal medyada ortaya çıkıp mağdurlardan özür diledi ve gerçekte rejimin kimyasal silah kullandığını doğruladı.

Rejim, Duma'da kimyasal silah kullanıldığını inkâr ettirmek için hekimleri ve tanıkları zorladı. Ben ise bir karar aldım ve ahdettim; kanıtları toplayacak, derleyecek ve güvenli biçimde dışarı aktaracaktım. Bu, hem benim hem de Duma'da kalan ailemin hayatını büyük tehlikeye atıyordu. Yine de mesele benim için bir öncelik hâline geldi çünkü buna yürekten inanıyordum. Kimyasal silahlar yaşantıma doğrudan tehdit oluşturdu. Ben de aslında içeride mahsur kalan ailemin hayatını ortaya koyarak, bu delilleri gizlice çıkarıp güvenli ellere ulaştırmaya ant içtim.

Suriye rejimi ve müttefikleri bizi tehdit ederek “Konuşmayacaksınız, inkâr edeceksiniz!” dediler. Fakat biz devamıza, kurbanların hakkına inandık; o gün söylediğim gibi, benim canım ve ailemin canı, şehitlerin canından daha kıymetli değildir. Bedeli ne olursa olsun

gerçeği anlatacağız. Zaten Sivil Savunma'ya gönüllü olduğumuz ilk andan itibaren hakikati belgeleyip ortaya koyarız. Sahaya ilk ulaşan ve dolayısıyla rejimin suçlarının ilk tanıkları da biziz.

Rejimi ve müttefiklerini, kafamızdaki beyaz kasklardan çok, o kasklara takılı kameralar rahatsız ediyordu. Çünkü bu kameralar suçun tüm unsurlarını kaydediyor ve uluslararası topluma Suriye rejiminin silahsız sivillere karşı işlediği vahşeti gösteriyordu.

Bugün hâlâ Rusya, Beyaz Baretlileri şeytanlaştırmaya, itibarımızı zedelemeye çalışıyor: Bir gün "CIA ajanları", bir gün "Nusra Cephesi mensupları", ertesi gün "DAEŞ'liler" diyorlar. Sayısız suçlama yönelttiler. Hamdolsun insanların bilinci bu propagandayı boşa çıkardı. Halk, Beyaz Baretlilerin kim olduğunu, ne hizmet verdiğini ve kime bağlı olduğunu çok iyi biliyor. Bize güvendiler ve bu, Rusya ile Suriye rejiminin hakkımızda yaydığı yalanların tam tersini kanıtladı.

Hepinize teşekkür ederim.

Tutanak No: 21

Tarih: 24 Şubat 2025

Yer: Duma Mezarlığı, Şam.

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: Â.Z.

Â.Z.: Burası, kurbanları gömdüğümüz mezarlık. Üstelik, yalnızca kimyasal silah nedeniyle ölenler değil; son üç gün süren o yoğun saldırıda varil bombaları, savaş uçaklarının füzeleri ve roketatar mermileriyle parçalananlar dâhil hayatını kaybeden herkes buraya defnedildi.

Hafızamı yoklarsam, bu mezara indirilen ilk üç şehit, Sivil Savunma'dan (Beyaz Baretliler) gönüllü arkadaşlarımızdı. 21 Mart günü şehit düştüler. Şehrin eski "Şehitler Mezarlığı" rejim ateşi altında kaldığı için yeni bir mezarlığa ihtiyaç doğdu. Böylece bu alanı açtık ve ilk olarak o üç gönüllüyü buraya koyduk. Sonra bu yeri resmî mezarlığımız kabul ettik ve 8 Nisan'da, yani kimyasal saldırıdan bir gün sonra, gaz kurbanlarını da buradaki diğer şehitlerin yanına gömdük.

Biz şehirden çıktıktan sonra Suriye rejimi geldi. Mezarlar kazıldı, tüm kimyasal kurbanlarının ve diğer şehitlerin naaşları çıkarılıp bilinmeyen bir yere götürüldü. Şu an baktığınızda mezarlık gibi değil. Bugün hâlâ o naaşların nerede olduğunu, başlarına ne geldiğini bilmiyoruz. Amaç belliydi: Soruşturma ekiplerinin "Bu insanlar zehirli gazdan öldü." sonucuna varmasını sağlayacak her izi silmek, delilleri tamamen yok etmek. Teşekkür ederim.

Tutanak No: 22

Tarih: 26 Şubat 2025

Yer: Humus Halidiyye Mahallesi

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: M.T., Humuslu, gazeteci.

M.T.: Şu anda Halidiyye Mahallesi'ndeyiz, "Özgürlük Meydanı" ya da halkın dediği adıyla "Cennet Meydanı"ndayız. Halidiyye, 2011'de Humus'ta Beşşar Esed rejimine karşı ilk ayağa kalkın semtlerdendi; karşınızda duran bu meydan da Esed'e karşı barışçıl gösterilerin merkez üssüydü. Halidiyye'den ve komşu semtlerden binlerce Humuslu burada toplanırdı. Bayadze'den Abdülbasit Sarut da kalabalıklarla gelir, Halidiyye halkı onları karşılardı. Sloganımız, "Rejim düşsün, özgürlük istiyoruz." idi. Taleplerimiz son derece basitti ve bu derece vahşetle karşılaşacağımızı aklımıza bile getirmemiştik. Özgürlük, kurumların ıslahı, valinin görevden alınması. Hepsi bu. İlk sloganımız, "Ey Dera, canımız kanımız sana feda, Dera çocukları için intikam!" idi. O sözler belki de telafi edilebilirdi. Ancak Humus'ta daha devrim bir aylıkken "Yeni Saat Meydanı Katliamı" işlendi ve bu, Humus ve çevresi için çok büyük bir dönüm noktası oldu. O günden sonra gösterilerimizin ortak paydası, rejimin devrilmesinden aşağı olmayan taleplerdi. Çünkü bu canı rejimin özgür ve onurlu bir halkı yönetmeye ehliyeti yoktu.

Devrimin başında ekonomik sıkıntılar yüzünden meydanlara dökülmemiştik; biz, Humus halkı, zaten boğulmuş durumdaydık. Sırtımıza mezhepçilik kamburu vurulmuştu ama biz böyle yetişmedik. Rejimse bunu ta en baştan inşa edip belirli bir mezhebin zihnine "Biz iktidarıyız." fikrini işlemişti. O mezhepten bazıları da devrime katıldı, onlar aslında mezhepçi değildi. Rejim ise "Bu insanlar iktidar olursa sizi kesecekler." korkusunu zihinlerine ekti. Bu tümüyle yanlıştı. Kanıtı da şu: Biz şehre girdiğimizde öyle katliamlar olmadı, herkes barış içinde yaşadı. Olacaksa çoktan olurdu. Zamanla onların da bakışı değişti, 14 yıllık rejim desteğinin hata olduğunu anladılar.

Gördüğünüz gibi Halidiyye bugün harabeye dönmüş. Birkaç ev sonradan onarıldı. Rejim, semti ele geçirdiğinde Şebbihalar semte girdi; sivillerin mallarını yağmaladılar. Elektrik kablolarına, musluklara, su depolarına kadar her şeyi çaldılar; hiçbir şey bırakmadılar. Üstüne bir de uçaklarla, tanklarla korkunç bir bombardıman yaşandı. Direnişçilerin elindeyse ancak hafif silahlar vardı. Biz Humus'tan 2014'te çıktık, ben o zorunlu tahliyede, Suriye'deki ilk büyük sürgünde vardım. Çıkarken paramparça hissediyorduk. Doğrusu açlıktan 35 kiloya düşmüştüm. Yiyecek-icecek kalmamıştı; en son ağaç yaprakları, otlar yiyorduk. Rejim,

2013'te Halidiyye'yi ele geçirince komşu Cûret eş-Şiyah, Arbîs ve eski Humus mahallelerinde kuşatıldık. İki yıl boyunca kıpırdayamadık. Açlıktan ölmemize ramak kalmıştı, tam bir abluka. Allah'ın kudretiyle hayatta kaldık; böylece bu yüce devrime, canı rejimin ihlallerine tanıklık etmeye devam edebildik.

Humus'a boşuna "devrimin başkenti" ve "şehitlerin anası" denmedi. Suriye devriminin ilk yılında Humus tek başına ayakta kaldı. Rejim, ülkenin birçok yerini bastırsa da Humus direnmeye devam etti. Bu yüzden bu unvanı biz kendimize değil, diğer vilayetler bize verdi; Humus gençlerinin ve halkının kahramanlığını gördüler. Şehit sayısına dair net istatistik yok çünkü kaybolan, akıbeti bilinmeyen çok insan var. Sadece Halidiyye'nin nüfusu 120 bin kişiydi. Herkes devrime katılmadı. "Ben katılmam." diyenler de vardı. Fakat kimlikte "Halidiyye Humus" yazıyorsa rejim, kontrol noktasında "Halidiyyeli misin?" deyip gözaltına alıyor, kişiyi kaybediyordu.

Bakın, bu gelen U'nun annesi. U.; gazeteciydi, benim arkadaşımdı. 2012'de tutuklandı. Oğlunun cesedini "Sezar Fotoğrafları" arasında gördüğünde annesinin yüreği parçalandı. Evi yanmıştı, tamir etti, yine Halidiyye'de oturuyor. Suçu ne? Halidiyye'den olmak! Rejim semti geri alınca biz sözüm ona "terörist" ilan edildik, Halidiyye'den çıkarıldık. Düşünün, Halidiyye'de şimdi elektrik yok, su yok, tek bir baz istasyonu bile yok. Rejimin gerekçesi ise bu semt sakinlerini "terörist" olarak tanımlamasıydı. Semt halkının sadece %2-3'ü dönebildi, %97'si hâlâ mülteci. Teyzem buraya döndü, evini onardı. Şimdi size, rejim ele geçirince neler gördüğünü bizzat anlatacak.

Biz resmen lime lime edildik. Halidiyye Mahallesi de adeta gazaba uğramış bir yer. Humus'ta Babâ Amr, Rastan, Telbise gibi başka semtler de var, hepsi barışçıl protesto hareketi nedeniyle başkaldırmış bölgeler. Yaşanan çatışmalar sonrasında durum buralarda da aynı.

Tutanak No: 23

Tarih: 26 Şubat 2025

Yer: Humus Halidiyye Mahallesi

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: N.A.

Sorular:

N.A.: Biz Suriyeliyiz, özellikle de Humus halkıdanız. Vallahi billahi, misafirleri gerçekten çok severiz. İdlib'den gelen arabaları durdurdum, “Buyurun, yolda size zafer tatlısı ikram edeyim.” dedim. Burada durdular, “Zaferiniz mübarek olsun, gelin, güvenle gelin.” dedim. O kadar sevinçliyiz ki size zafer tatlısı ikram etmek istiyorum. Çünkü zafer sevinci öyle büyük, öyle tarif edilemez ki... İçimdeki duygu ve coşkuyu anlatmaya kelimeler yetmez. Yaşım altmış beşi geçti; hayatımda böyle bir sevinç tatmadım, tadacağımı da sanmıyorum. Zafer coşkusu paha biçilmez, anlatılamaz. Yıllarca zillet, zulüm, hakaret gördük; hangi resmî daireye girsek aşağılanıyorduk, başımız askerin postalı altındaydı. Çok acı çektik. Özellikle devrimin başkenti Humus'ta bize büyük kin kustular. Halidiye Mahallesi'nde sayısız şehadet, tutuklama ve yıkım meydana geldi; yıkımın uğramadığı tek bir ev bile yoktur.

Bu yıkımların ardından “Ulusal Ordu” dedikleri Şebbihalar evleri yağmaladı. Elektrik kablolarına, musluk borularına kadar söküp aldılar, evleri çıplak iskelet hâline getirdiler. Şimdi pek çok insan -kardeşim de dâhil- Türkiye'den dönmek istiyor ama ev kalmadığı için dönemiyor. İnsanların evlerine dönecek yeri yok.

Oğlumu Ağustos 2012'de tutukladılar. Devrimin ilk gününden beri gösterilere katılır, rejimin suçlarını belgeleyip El-Cezire'ye gönderirdi. Tutuklanmadan önce havanla yaralanmıştı, dört ay sonra gözü altına alındı ve işkence altında öldü. Kardeşimle yeğenim de işkencede can verdi.

Görüşmeci: *Nerede işkence gördü?*

N.A.: Oğlum Filistin Şubesi'nde öldürüldü. Kızım da oğlumdan üç ay sonra tutuklandı. Askerî Güvenlik Şubesi'nde tavana asılıp işkence edildi, bir ay sonra Filistin Şubesi'ne nakledildi. Orada işkencedeyken diğer bir asker gelip oğlum U'nun öldüğünü söylemiş. Kardeşimle oğlu, Şam'daki 215. Şube'deydi. Lise son sınıf öğrencisi oğlunun suçu, yalnızca gösteriye katılmaktı. Mahalledeki muhbirler onları ispiyonladı.

Oğlumun suçu ise bunların katliamlarını belgelemektir. Onu öldürmek için evimize saldırdılar. Füzeler balkonumuzdan içeri girdi. Normalde bombalar tepeden düşer ama biz birinci kattaydık; mermi doğrudan verandadan girdi, duvarlar yıkıldı, zemin ve tavan delindi, ev tümünden yandı. “Ulusal Ordu” girince de ne varsa kırıp geçirdiler, demir levhaları eğip bükerek parça parça ettiler. Evde kapı kanadı bile kalmamıştı. Buradaki “Ulusal Ordu” dediğim, tamamı rejime bağlı Şebbiha’dan başkası değil.

Halidiye’yi perişan ettiler; yıkım, tutuklamalar, şehitler... İş çıkırından çıktı. Devrim önce Halidiye’de ve Bab Amr’da başladı, bana kalırsa hepsinden önce Halidiye ayaklanmıştı. Eve bomba düşmeden on gün önce oğlum havanla yaralandı, yine ihbar etmişlerdi. Nadhir Zeytoun ile Zenubya okullarının içindeki sahra hastanesine ilaç almaya gidiyordu. Havan sağına düştü, boynunu paramparça etti. İsterseniz fotoğraflarını gösteririm.

Al-Kindi Hastanesi’nde ameliyat yapıldı, ardından Lübnan’da üç ameliyat daha geçirdi. Yaralanma dördüncü ayın başındaydı. 18 Ağustos’ta, Ramazan Bayramı arifesinde tutuklandı. O gün Türkiye’den dönüyordu. Hillary Clinton’la görüşme yapmıştı, onunla oturup konuşmuştu. O vakit havaalanımız yoktu. Türkiye’den Lübnan’a geçti. Dabousiyye’den ülkeye girecekken yakalandı.

Görüşmeci: *Eviniz yıkıldıktan sonra nereye sığındınız?*

N.A.: Evimiz yıkılınca İdlib’den göç ettik. Oğlum yaralanmadan on gün önce evden çıkmıştık. Guta’da bir ay, Şam’da altı ay kaldık. Sonra Humus’un el Khadra Mahallesi’nde ev kiraladım, dokuz yıl orada yaşadım. Evi tamir ederken kimse yardım etmedi. Ev yıkık döküktü, hiçbir dernek el uzatmadı. Dış kapıları taktık ama odaların kapısı yoktu, kapı yerine battaniye astık.

Diğer bir mahalleli: Aynı acı burada da yaşanıyor. Çocuklarım yaralandı; (N.A.’nın) anlattığı her şey başımıza geldi. Her ailede bir yaralı, birden fazla felaket var. Beş oğlum vardı, şimdi yanımda sadece en küçüğü kaldı. Halidiye’den çıktığımızda yedinci sınıftaydı, şimdi üniversitede. Diğerleri dağıldı; yaralanan, hayatını kaybeden, yaşayan... Hepsi aynı acı. Kız kardeşimizin (N.A.’nın) anlattıkları hepimizin yaşadığının aynısı. Tek fark, kiminin şehidi var, kiminin tutuklusu... Kiminin de evi yerle bir... Ev sağlam kalsa bile talan edilmiş, yalnızca evin iskeleti duruyor; tesisatının onarımı milyonlar tutar ve ben hiçbir yardım görmedim.

N.A.: Evime dair hiçbir destek yok. Vallahi tek bir lira bile almadım, hiçbir dernek de el uzatmadı. Rahibeler Derneğine gidip “Evim hazır sayılır ama kapılarım yok. Oturabilmem için kapılara ihtiyacım var.” dedim. Kabul etmediler.

Görüşmeci: *Suriye’nin yeniden imarı konusunda uluslararası yaptırımların önemli bir engel olduğunu görüyoruz. Bu konu hakkında ne dersiniz?*

N.A.: Evet, yaptırımlar var ama devrimden önce de yaptırımlar Suriye halkının üzerindeydi. Suriye'ye giren en iyi, en lüks arabalar rejime gidiyordu. “Elektrik yok.” denilerek sözde güneş enerjisi panelleri getirildi. Benimse güneş paneli kuracak gücüm yok, parayı nereden bulayım?

Esmâ Esed'e Allah hayır göstermesin. Kalbini oğlu için yaksın, annelerin kalbini yaktıkları gibi! O ve kocası, ülkeye tek bir watt bile sokulmasına ancak kendileri için izin verdi. Esmâ Esed bir süre sonra güneş paneli fabrikaları bile kurdu. Yani bazı şeyler yalnızca rejimin ve çevresinin hizmetine giriyor, halka ise yasak. Yaptırımlar, halkla birlikte rejime de uygulanıyor gibiydi. Şimdi durum ne, bilmiyoruz; hâlâ halkın sırtında. İnşallah kalkar da bu halk nefes alır. Elektrik istiyoruz, elektrik!

Şu an evimde oturmuş, elektriksiz ve internetsizim. Sözümlerime ona “terör mahallesi” sayılan Halidiye hizmetten mahrum bırakıldı. Elektrik şirketinin işletme müdürü İyad Hazuri -Allah ondan razı olmasın- “Siz terörist bir mahallesiniz.” dedi. Hiç internetimiz yok, internete girmek için mahallenin dışına çıkıyorum. Hava soğukken çatıya nasıl çıkayım? Çatıda bile çekmiyor. “Terör mahallesi” damgası hâlâ üzerimizde, durumum da hâlâ düzelmedi.

Yaptırımlar Suriye halkına da, hükûmete de, Beşşar Esed'e da uygulanıyor; bu gerçekten önemli bir mesele. Biz size teşekkür ederiz. Humus'a, hele ki Halidiye Mahallesi'ne kadar geldiğiniz için onur duyduk. Bin kere hoş geldiniz, şeref verdiniz. Ziyaretiniz için çok teşekkür eder, minnettarlığımızı sunarız. Adım N.A., Humus Halidiye'denim. Tekrar hoş geldiniz, şeref verdiniz, bin teşekkür.

Tarih: 25 Şubat 2025

Yer: Yermuk Mülteci Kampı, Şam

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: E.S., Yermuklu.

Sorular:

Görüşmeci: *Merhaba, hoş geldiniz. Adınız nedir?*

E.S.: Ben E.S., Allah sizi korusun, buyurun, şeref verdiniz. Yermukluyum. Aslen 1948’de topraklarından göçen bir Filistinliyim. Burada bulunanların hepsi de 1948 Filistinlileri.

Görüşmeci: *Beşşar Esed rejimi, “Filistinlilerin hakkı için savaşıyoruz.” diyordu ama bir bakın, Filistinli Yermuk Kampı’na neler yaptılar. Ne düşünüyorsunuz?*

E.S.: Şaron’un bir gün “Yermuk, senin de başına geleceğim.” dediği söylenirdi. Şaron öldü ama Esed’in adamları o sözleri harfiyen yerine getirdi. Taş üstünde taş, can üstünde can bırakmadılar. Önce insanı, sonra taşı, toprağı katlettiler; akıl almaz katliamlar işlediler. Açlık ve susuzluktan ölen gençlerimizi gördük. Allah bu ülkeye iyilik versin, inşallah yeni kurulan hükûmetle işler yoluna girer.

Görüşmeci: *Siz de saldırıya uğradınız mı?*

E.S.: Evet, yeğenim öldü. Elimizden “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh.” demekten başka bir şey gelmiyor. Bir çocuk öldü, kardeşim de yaralı. Yaralarımız büyük, anlatmakla bitmez; sayfalar dolusu yazsanız yetmez. Hapishanelerde yaşananları, gördüğümüz manzaraları sen de duymuşsundur.

Görüşmeci: *Zorla tehcire maruz kaldınız mı?*

E.S.: Evet. Kampa giriş-çıkış yasaktı, yiyecek-ıçecek yoktu; insanlar çöp kutularından, pazar artıklarından besleniyordu. Kuşatma yaklaşık bir yıl sürdü. Sonunda, içeride belki 100 silahlı kaldı diye bütün kampı yerle bir ettiler. Gözlerinle görüyorsun, geriye bir harabe kaldı.

Görüşmeci: *Kuşatma günlerinde insanlar nasıl yaşıyordu?*

E.S.: Allah’a emanet, başka bir şey değil. Bir falafel sandviçle de doyardın, bir yabani otlada... Hayat mı? Hayat denen şey kalmamıştı. Mercimeği öğütüp ekmek yapacak hâle gelmiştik, Allah halkın yardımcısı olsun, şükür, yine de “Elhamdülillah” diyoruz.

Görüşmeci: *Kampın nüfusu ne kadardı?*

E.S.: Yermuk'ta bir milyon altı yüz bin kişi yaşıyordu. Şimdi tüm kampta sadece elli bin insan var. Yermuk ve Tadamun; toplamda 3 milyonun üzerinde nüfusuyla Filistin diasporasının başkentiydi, bölgenin en büyük Filistinli mülteci yerleşimiydi. Suriyeli komşularımız bile Filistinliler gibi yaşamış, aramızda hiç ayrım yoktu. Şimdi bana içinde şehit olmayan tek bir aile gösteremezsin. Benim ailem bile nüfusunun %10'unu kaybetti. Taşı toprağı yeniden onarırız ama giden canların yeri dolmaz.

Gazze'deki direniş gibi biz de geri dönüp burada hayatı kurmaya çalışıyoruz. Gözlerinle görüyorsun, bir şeyler inşa ediyoruz.

Görüşmeci: Kurumumuzun Gazze'deki soykırım konusunda hazırladığı raporu Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) sunduk. Şimdi Esed dönemindeki insan hakları ihlallerine dair bir dosya hazırlayıp onu da UCM'ye sunmak istiyoruz.

E.S.: Kardeşim, hayırlı olsun ama şunu bil ki o mahkeme de büyük güçlerin iki dudağı arasında. Amerika engel koyarsa karar çıkmaz. Bu işler; birer Mossad, Siyonist oyunu... Filistinliler yalnız İsrail'le değil, Fransız, İtalyan, İngiliz, Amerikan bombardıman uçaklarıyla da savaştı. Şu binaları yıkan füzeler Suriyeli mi sanıyorsun? Hepsi Avrupa silahı, yabancı mühimmat.

Yine de biz derdimizi Allah'a arz ediyoruz. UCM bize adalet getirmese de davamızdan vazgeçmeyiz. Avrupa'nın Suriye'ye uyguladığı yaptırımlar rejime değil, halka zarar veriyor; bana, ona, sıradan insanlara... Bari ambargoyu kaldırsınlar da insanlar bir nebze nefes alsın.

Elhamdülillah ben hayattayım, hâlîm vaktim yerinde, ticaretle uğraşıyorum. Fakat şunu bilin ki Suriye'de bir ekmek bağı bugün 4.000 lira oldu. Ortalama maaş 20.000 lira. İki bağ ekmeğe 8.000-10.000 lira gidiyor, bir de ulaşım harcaınca elde avuçta bir şey kalmıyor. Halkın büyük kesimi için maaş hiçbir şeye yetmiyor. Buradaki insanlar adeta Allah'ın bereketiyle yaşıyor. Yurt dışında gurbetçi akrabası yoksa iyice perişan oluyor. Benim yedi kız kardeşim var, hiç erkek kardeşim yok. Suriye'de kalan tek aile ferdi benim. Aynı durum kardeşlerimde de var. Allah bizi tekrar bir araya getirsın, ülkeyi de hayırla ıslah etsin, başka dileğimiz yok.

Görüşmeci: Kuşatma sırasında açıktan ölen oldu mu?

E.S.: Binlerce, on binlerce... Çocuklar, yaşlılar, kadınlar, hasta evlatlar, beli bükük dedeler... Hepsi hayatını kaybetti. Camiler bile bombalandı, Allah hepsine rahmet etsin. Mesela Abdülkâdir Camii'nde bir katliam yaşandı, geriye sağlam cami kalmadı. Yine de Allah'ın izniyle, iyi insanların gayreti sayesinde, camiler onarılıyor. İnşallah önümüzdeki Ramazan'da hepsi yeniden ibadete açık olacak.

Teşekkür ederim, hoş geldiniz.

Tarih: 25 Şubat 2025

Yer: Sednaya Hapishanesi, Şam

Görüşmeci: Muhammed Tarık ÜNALDI – Uzman Yardımcısı

Görüşülen Kişi: İ.H.L., eski mahkûm.

*Bu röportaj, Sednaya Hapishanesi'nde daha önce işkenceye maruz kalmış eski bir mahkûmla, olayların yaşandığı mekânlarda gerçekleştirilen anlatımlara dayalı olarak yapılmıştır.

Sorular:

(Sednaya Giriş Kısmı)

Görüşmeci: *İ. Bey, ne zaman tutuklandınız?*

İ.H.L.: 2012 yılının başlarında gözaltına alındım. Şam-Mezze'deki Hava İstihbaratı'na götürüldüm, oradan mahkemeye sevk edildim, ardından da Sednaya'ya nakledildik. Otuz kişilik listeden on dokuzumuz zincir denilen kalın demir kelepçeyle birbirimize bağlanmış durumdaydık. Sednaya Cezaevi'ne sevk edildiğimde buraya getirilme anımız şöyle cereyan etti: İlk gelen nakil aracıyla yaralarım henüz sarılmadan getirildik. Zincire vurulmuş on dokuz kişiydik. Bizi araçtan indirir indirmez hepimizi üst üste yığdılar. Birbirimize kelepçeliydik. En önde olan kismaya başladı, ardından ikinci kişi de aynı hâle geldi, biz de doğrulmaya çalışıyorduk. O sırada gardiyanlar coplarla gelip “Yürü lan, yürü!” diye bağırarak bizi giriş kapısından içeri sürüklediler, sonra merdivenlerden çıkarıp beton zemine dizdiler. Oraya varır varmaz sıraya dizdiler ve soyup üzerimizdeki bütün kıyafetleri çıkardılar. Bizi ilk indirdiklerinde doğrudan buraya, Sednaya Cezaevi'nin bu tarafına getirdiler. Önce kimlik tespiti yapacaklarını söylediler

Cezaevinin giriş katına çıkarıldığımızda önce sıraya dizildik. Sonra tüm kıyafetlerimizi çıkarmamız emredildi. Üzerimizde tek bir parça bile kalmadı. Zeminin tamamı ıslaktı. Yüzüstü yere kapanmak zorunda bırakıldık. Kimlik kaydımızı tutan görevli adımızı soyadımızı “emanet” gibi kaydediyor, ardından cop darbeleriyle bizi aşağı, koğuşların bulunduğu kata sürüklüyordu. Ne bir doktor vardı ne de tıbbi kontrol... Kayıt ve dayak aynı anda yürütülüyordu.

Aşağı indiğimizde hücrelerden sorumlu gardiyan bizi yine şiddetle “karşıladı”. Hakkımızdaki isnat “terör” suçuydu, benim dosyamda muhalif silahlı gruplarla ilişki kurmak yazılıydı.

Mahkemeye çıkarıldığımızda sadece parmak izimiz alındı, ne soru soruldu ne de savunma istendi; tamamen düzmece bir yargılama. Aynı davadan getirilen on dokuz kişiydik; hepimiz “terör” suçlamasıyla, üstelik askerî alanlarda görülen “saha mahkemesi” kararıyla mahkûm edildik.

Sednaya’daki tutukluların çoğu siyasi mahkûmlardı. Aralarında askerî disiplin suçundan, adam öldürmeden veya basit firardan yatanlar da vardı. Fakat büyük bölümünü sivil eylemciler, göstericiler ya da muhaliflerle iş birliği yaptığı iddia edilen siviller oluşturuyordu. Koşuşların tamamı erkekti. Ailem Sednaya’da olduğumu biliyordu ama buradaki şartlar nedeniyle iletişim kurmak neredeyse imkânsızdı.

(Hücre)

Görüşmeci: *Kaç kişiydiniz burada?*

İ.H.L.: On dokuz. Böyle daracık bir yere on dokuz kişinin sığması aslında imkânsızdı. Üstelik üzerimizde tek bir giysi bile yoktu. Tuvalet-banyo dedikleri de bu köşedeki delikten ibaretti. Zemin toprak, battaniye yok, hiçbir şey yok... Herkesin yalnızca bir adet külodu vardı, o kadar. Yaklaşık yirmi gün boyunca çıplak, ısıtmasız ve ışıksız bekletildik. Uyku denen şeyi ancak birbirimizin üzerine yığılınca bulabiliyorduk. Önce utanıyorduk, sonra ayakta durmaktan, yan yana çömelmekten başka çare kalmadı.

Görüşmeci: *Yemeği nasıl yiyordunuz?*

İ.H.L.: Yemek günde bir kez: Kahve fincanı kadar haşlanmış bulgur ve çeyrek ekmek. Su bazen getiriliyor, bazen gece boyu gelmiyordu. Hücre normalde zifiri karanlık, küçücük penceresi kalın saca kapalı. Güneşi neredeyse iki yıl hiç görmedik. Sadece bir kez, avluya çıkarıldığımızda beş dakika kadar güneş yüzü gördüm. Zaten burası baştan tasarlanmış bir işkence mekânıydı. Çıplak bırakılmak bile tek başına bir azaptı...

Ses çıkardığımız an kapı açılıyor, gardiyan bizi dışarı sürükleyip dövüyordu. Hastalık, yarabere için tedavi hiçbir zaman olmadı. Ölen olursa cesedi hücreden alıp götürüyorlardı. İlk ay direndik, sonra yukarı kata çıkarılıp sistematik işkenceye maruz kaldık. Ziyaret kesinlikle yasaktı. Namaz kılmak bile ölüm sebebiydi. Bir keresinde gözlerimle namaz kılariken yakalandım; 7-8 asker tekmelerle kaburgalarımı ezdi, kendimi tuvalete zor attım.

Gece tuvalete gitmek bile riskti. Korkudan tutup bekleyenler hastalanıyordu. Bir keresinde, göğsümü yere bastırıp kaburgalarımı kırdılar. Sednaya’ya geldiğimiz ilk gün, bizi dar koridor arasında yeşil plastik hortumlarla dövdüler; derilerimiz yarıldı, ardından iltihap kaptı.

Benim hücremin numarası 23 idi. Uyku ve işkence yeri aynıydı. Başımı şu köşeye koyar, yanımda bir mahkûm daha yatar; yer olmadığından bazen tuvalet kenarına sıkıştırırlardı.

Geri kalan on yedi kişi, kimisi ayakta, kimisi çömelmiş hâlde sabahlardı. Gündüz olduğunu, tavandaki ufakık aralıktan sızan ışıık çizgisinden anlar, içerde kıpırdamayan havayı aynı delikten gelen cılız nefesle değıştirmeye çalışırdık.

Görüşmeci: *Burada maruz kaldığınız işkenceye dair biraz detay verir misiniz?*

İ.H.L.: Sana bir işkence gününün nasıl geçtiğini anlatayım. Burada “işkence” demek, gardiyanın en ufak bir ses duymasıyla başlar. Canı sıkıldığı bir gün koridora çıkar, içeri girer, kimi yakalarsa kamçılıyıp sürükler, sonra yeniden kamçılamaaya devam eder.

Kamçı darbeleri sırtımızdaki deriyi yüzüp açık yaralar bırakıyor. Ardından yaralar iltihaplanıyor, cerahat (irin) akıyor ve biz acı içinde kıvraniyoruz. Bez yok, pansuman malzemesi yok; birbirimizin yarasındaki irini sıkıp birkaç damla suyla temizlemeye çalışıyoruz, başka imkân yok. Hücrede yemek kaplarını bile tutmak yasak. Su için saklamaya kalksak hemen alıp götürüyorlar. Burada uygulanan tek yöntem kırbaç. Hem de aralıksız kırbaç... Hep sırtımıza... Bütün işkenceler tam bu hücrede gerçekleşiyor.

Bu bölümden sorumlu bir gardiyan var; başka nöbetçilere “Şu zincirdekiler, 20-30 kişi, problem çıkarıyor.” diye haber gönderiyor. Bu mahkûmların akıbetine de nihayetinde o karar veriyor.

Görüşmeci: *Şu anda kış mevsimindeyiz ve burada hava çok soğuk, sıcaklık yalnızca bir derece. Kış günlerinde durum nasıldı?*

İ.H.L.: Kışın kimse hâlimizi sormazdı. Sadece kendilerinden biri yukarıda sorun çıkarırsa onu aşağı indirir, battaniye verir, yani kayırırlardı. Bize gelince... Ölsen de aldırılmazlar. Battaniye yok, hepsi bu.

“Klima” dedikleri şu cihaz var ama ben burada kaldığım bir ay boyunca tek saniye çalıştırmadılar. Sözde ısıtma için, kablolarla bağlantılıymış. Yaz mevsimi, bu dondurucu soğuğa göre biraz daha katlanılabilir, yine de serinlik eksik olmaz. Soğuk günlerdeyse klimayı hiç açmazlar. Açsalar bile üst kat dâhil, günde on-on beş dakikadan öteye gitmez; bu süre de ısınmaya yetmez.

Görüşmeci: *İşkence neticesinde ölen birisine şahit oldunuz mu?*

İ.H.L.: Burada sorgu esnasında işkenceyle öldürülen birini gözümüzle görmedik ama hücredeyken sürekli dayak sesleri ve acı inlemeleri duyuyoruz. Sonra ses kesilir, adamın ölüp ölmediğini bilemeyiz; ses büsbütün sustuysa büyük ihtimalle hayatını kaybetmiştir.

Biz de sürekli korku içinde yaşıyoruz; konuşmaya, bağırmaaya cesaret edemiyoruz ki dayak yemeyelim.

Işığ ı yak ınca anlıyorsun ki burası bir tecrit hücre si, alttaki bölüm de yine tecrit için ayrılmış. Sözde soğ uğu kesmek için yapılmış ama geriye yalnızca birkaç battaniye kalıyor. Öyle ki ki ş i baş ına battaniye düş mesi imkânsız. Buraya ilk tıktıklar ında otuz beş ki ş iydik.

Hepimizi içeri soktular, sonra iterek bizi tıka basa doldurdular. Üstümüzdeki giysilerin rengi baş ta maviydi. Sonra bunları da de ğ iştirip farklı elbiseler giydirdiler. Tecritteyken iç çamaş ırımız bile yoktu.

Ş urada sözüm ona banyo-tuvalet var, tek bir delikten ibaret. Girer girmez genzini yakan ağır bir koku yüks eliyor, Allah düş manımın baş ına vermesin.

Görüş meci: *Bu kaplar nedir?*

İ.H.L.: Yemek kab ı. Yiyecek bununla içeri girer, servis biter bitmez kap geri çıkarılır; içeride kalması yasaktır. Dipte görüyorsunuz, ş u kadarcık bulgur tortusu kal ırdı. İşte bu, 35 ki ş i için ayrılan bulgur miktar ıyd ı; sadece ş u avuç iç i kadar... Çorba da aynı, bir kepçelik suya benzer şey... Öğ le yeme ğ i böyle.

Kahvaltıda verilen peynir dedi ğ in de iğ ne ucu kadar. Biraz yoğ urt, üzerine toplam 5-6 yumurta... Hepsi 35 ki ş inin pay ı. Çay getirdiklerinde bazen bir teneke doldururlar ama ne ş eker var ne iç ilecek tat; iç ine de mazot basılı olurdu.

Görüş meci: *Yani yeme ğ i dahi iş kenceye çeviriyorlard ı?*

İ.H.L.: Yemek deyip geç tiğ in şey baş lı baş ına bir iş kence. Sa ğ lık diye bir kavram yok. Ş u gördüğ ün tuvalet-banyo... Suyu sürekli akmaz, duvarın ardındaki küçük depodan gelir. Sıcak su hiç yok, her zaman buz gibi. Yıkanmak gerekti ğ inde artık kaderine raz ı olup o donmuş suyun altına girersin, baş ka çare yok.

(Koğ uş)

Bir gün “Ş ehitler Bayram ı” dedikleri gecede gardiyanlar koğ uş a dald ı ve sırtlarımıza ölümüne vurmaya baş ladılar; demir borular, yeş il su boruları ve ellerine geç en her şeyle... Benle kardeş im yerde yüzüstü yat ıyorduk; önce sırt ıma bastılar, bana vurdular, vurdular... Sonra beni bırakıp kardeş imi dövme ye baş ladılar. Ona bacaklarını topla (kendini koru) diye bağı rıyordum, duymadı. Elimi kaldırıp aynı söz ü söyleyince boru tam elime indi, kırık oluş tu; elimi yeniden oynatabilmem bir buçuk ay sürdü.

Dayağ ın etkisiyle sabahına kardeş im öldü. Sabah gardiyan geldi ve “Cesedi olan var mı?” diye bağı rdı. Onu ikinci güne kadar sakladık, sessizce yıkadık, kefen diye bir fanila giydirdik, bacaklarını birbirine ba ğ ladık, kollarını göğ süne, yüzüne de bir parça örtü koyduk. Üçüncü gün geldiler, naaş ı aldılar. Nereye götürdüklerini sormak dahi yasakt ı. Namaz kılmak da

yasaktı; bizi gammazlayıp “Ben vicdanımı rahatlatacağım.” diyen bir mahkûmu, iki günlük yiyeceğimizi verip susturduk. Cenaze namazını kimse görmeden burada, oturur durumda kıldık. Fâtîha’yı fısıldadık. Sonunda cesedi götürdüler. Toplu mezarlığa atıldığını biliyoruz ama yerini bilemiyoruz.

Görüşmeci: *Bu durumdan aileniz haberdar oldu mu?*

İ.H.L.: Aileme haber ulaşmış. Annem görüş günü tel örgünün arkasından, “Kardeşin nasıl öldü?” diye sordu. “Hastaydı anne, Allah rahmet etsin.” diyebildim. Burada, “Döve döve öldürdüler.” demeye kalkarsam ikimiz de ölürdük. Resmî ölüm raporunda standart iki sebep vardır: Kalp krizi ya da beyin kanaması.

Kardeşimin ölümünden sonra annem mahkemelere koştu. Üç oğlundan ikisi gitmişti, biri kalmıştı. Olaydan iki-üç gün sonra askerler adımı ve kardeşimin adını çağırdı. “Diğer kardeş nerede?” dediler. “Öldü.” cevabına inanmayıp beni duvara dayadılar, koğuş amirini çağırdılar. O da “Hastaydı, öldü.” deyince siyah bölüme, bodrum sorgusuna indirdiler. Öğleden sonra ikiden gece on bire kadar sıra bekledim; çavuş gidip subay geldi, tekrar tekrar “Kardeşin nasıl öldü?” diye sordular. Aslında böyle ölümler cezaevinde olağandı ama nedense ölüm sebebini defalarca onaylatmak istediler. Ben yine, “Hastaydı, öldü. Soğuk algınlığı vardı, yemek yemiyordu.” dedim. En sonunda “Allah rahmet eylesin.” deyip bıraktılar. Tüm şehitlere de, kardeşime de Allah rahmet etsin.

İlk gelişimde beni başka koğuşa götürmüşlerdi, orada gördüm. Burada şimdi zemine bir sac plaka yerleştirmişler; belki eskisini değiştirdiler, belki de yenisini taktılar. Elini bu plakanın altına böyle sokuyorlar, gardiyan üstten demir boruyla vura vura parmak kemiklerini un ufak edinceye kadar dövüyor, sonra kahkaha atıp kendini marifetli sanıyor.

Kahvaltıdan sonra oyalanmak için Kur’an defterleri hazırlar, ezber yapardık. Arada bir ani arama gelir, ardından dayağa çıkartırlar; lastik tekerleğin içine bacakları sokup 10-20 kırbaç... “Hadi içeri!” derler. Yazdığımız her şeyi avluya fırlatır, döndüğümüzde yeniden “بسم الله الرحمن الرحيم” çekerek kumaş parçalarına yazmaya başlarız. Gardiyan en ufak bir ses duyarsa kapıyı açar, ilk geldiği andan sonuna dek eğlencesi dövmektir; sessiz kalmak zaten imkânsızdır.

Gece saat birden sonra koridorda ayak sesleri duyarız. Mahkûmlar alt kata, “tasfiye”ye indirilir. Ellerindeki boruları görüyorsunuz ya, şu “Lahdar İbrahimi”, yeşil uzun bir su borusu... İki ucundan kavrar, bacağına şöyle indirir, kemiğini kırarlar. Adını, o günlerde Suriye krizi için arabuluculuğa gelen BM temsilcisi el-Akhdar el-İbrahimi’den (Lahdar İbrahimi) almıştı; rengi de yeşildi. Biz de öylece “Lahdar İbrahimi” derdik. Demir borular, tank zincirleri, kalın kayışlar... Hepsi mevcut. Burada gördüğün eşyalar, tahliye edilen mahkûmlardan kalma... Çıkarken arkalarında bıraktılar, gitmek bile insanın aklına gelmezdi.

Görüşmeci: Aileyle telefon ya da mektup yoluyla iletişim kurulabiliyor muydu?

İ.H.L.: Tamamen yasak. Ziyaret izni bile işkence... Yakınlarını sabah 6.00'da cezaevine çıkarırlar, 17.00-18.00'de ancak geri dönerler. Yol, izin, bekleme, üst baş arama derken 12 saat... Bize de her 15 günde bir ziyaret verilir ama ziyaret çıkışı gardiyanın arkanda beklediğini bilerek konuşursun. Kardeşim (ölmeden önce) anneme, "Sakın gelme, rezillik çekiyorsun." derdi. Ben ise, "Şükür, iyiyiz." deyip gönderirdim.

Görüşmeci: Avukatla görüşebilir miydiniz?

İ.H.L.: Avukat yok çünkü dosya askerî sahra mahkemesine gitmiştir. Avukat için para ödemen gerekir. Bu mahkeme eskiden Devlet Güvenlik Mahkemesi'ydi, sonra sahra mahkemesine çevrildi. Başyargıç Muhammed Kanjo, altında yardımcı hâkimler var. Gardiyanların çoğunu ancak lâkapla bilirsin: Ebû İskender, Ebû Cafer... İsim değil, bazen sadece numara kullanırlar ama burada, Sednaya'da, numara sistemi yok; o, emniyet şubelerinde olur.

Ziyaret günü kapılar açılırken "Hazır ol!" diye bağırlar. Kapıya koşarken kimini iter, kimini döverek sıraya dizdirirler. Suriye'de Sednaya dışında da birçok cezaevi var: Tadmur, Filistin Şubesi... Hepsinde işkence var, iyi hapisane diye bir şey yok. Tadmur eskiden en meşhuru sayılırdı ama olaylar patlayınca her yer aynı oldu. Sednaya'da tüm mahkûmlar aynı şartlarda görünür ama aralarında bir Alevî varsa gardiyan onu kollar, azıcık gelen yiyeceğin fazlasını ona kaydırır. Mesela, bir seferinde 19 kişiye dört ekmek bağı geldi. İki bağı çöpe atıp ekmeği "kayırdıklarına" götürdüler.

Her şey gardiyanın keyfine bağlıydı. "Alevî tutuklulara ayrılmış özel hücreler vardı." diyenler oluyor. Hayır, hücreler aynı hücreler; şimdi size gösterdiklerimle bire bir aynı. Fakat onlar hücreye indiklerinde yanlarında ekstra "destek" getiriliyor: Fazladan battaniye, biraz daha iyi yemek... Yani fark buradan ibaret.

Gardiyan içeri bir hamlede girer, yemeği tek hareketle hücreye savurur, sanki hiçbir şey yapmamış gibi kapıyı kapatıp çıkar. Biz de önceden ne olacağını bildiğimiz için yerde tetikte bekleriz. Yemeği yerden kapmak için yere kapanmış oluruz. Yemeği böylesine zeminden yemek zorundayız. Fakat ben doğru dürüst yiyemem; ağzıma götüremem, midem kaldırmaz, saçım bile dökülür hâle gelir.

Görüşmeci: Cezaevine girdiğinizde kilonuz kaçtı? Kilo verdiniz mi?

İ.H.L.: Cezaevine girdiğimde 70 kilo civarındaydım. Çıktığımda 40 kiloya düşmüştüm. Deriyle kemikten ibaret kaldım, hamdolsun hâlâ yaşıyorum.

İnsanlar gerçekten açlıktan ölüyordu, vallahi ölüyordu...

Ölenlerin sayısı çoktu, isimlerini aklımda tutamıyorum. Bak, yanımda bu liste var: Sednaya'ya on dokuz kişi girdik, yalnızca üç kişi çıktık. Şu kâğıdı açabilir misin? Bu, benimle birlikte içeri girenlerin listesi.

Listeyi Savunma Bakanlığından aldım; tüm isimler kayıtlı, benimki de dâhil, toplam 19 kişi.

Görüşmeci: *Kaç kişi sağ çıktı?*

İ.H.L.: Sadece üçü: İ.L., M.R.B. ve soyadı D. olan arkadaş. Geri kalanların hepsi hayatını kaybetti.

(Ziyaretçi görüş alanı)

Beni hücreden çıkarıp şu bekleme noktasına getirirler. O arada ailemi şuradaki tel örgünün ardına, görüş yerine hazırlarlar. Evet, tam şu ızgaranın önünde bekleriz. Sıranın gelmesini bekleyerek burada otururuz ve ziyaret için bize kaç dakika verdiklerini de ancak o an öğreniriz. Bir görüş için kimi zaman bir, kimi zaman iki saat oturduğumuz olur. Buranın adı “bekleme odası”dır. Saç tıraşı da burada yapılır. Dışarı çıkarılmadan önce saçımızı burada keserler ki görüldüğümüzde “düzgün” olalım, öyle çıkarırlar bizi.

Burası, bekleme alanı diye görünse de aslında bir nevi hücre. Bir keresinde beni demir parmaklığa kelepçeleyip burada oturtular, sıranın gelmesini o vaziyette bekledim. Oda kapalı, ışık az. Ziyaret saatini duyurana kadar kıpırdayamazsın.

Ziyaret vakti gelince kapı açılır, koridoru dolaşıp şu daima kapalı duran tel pencereye götürürler. Oraya varmadan önce koridorda “Ne söyleyeceksin?” diye talimat verirler. Gardiyan arkamdan “Ne diyeceksin şimdi, ey İ.? Ziyarete gidiyorsun; ne söylemen gerek?” diye fısıldar. Ben de ezberlediğim, “Elhamdülillah, iyiyim, her şey yolunda. Siz nasılsınız?” cümlesini tekrarlarım. Sadece bu kadar... Tek bir kelime fazlası yasaktır. Yanımızda mutlaka bir asker, çavuş veya başçavuş durur; görüşme boyunca da söylediklerimizi denetler, talimatlarını hatırlatırdı.

Ziyaretten sonra kayınpederimi de görmeye çalıştım ama daha kapıdan çıkar çıkmaz beni “ziyaret cezasına” tuttular. Masanın başında oturan gardiyan deftere bir şeyler yazıyor, “20.000 lira, 25.000 lira yatırıldı.” diyor ama paranın gözüme görünen kısmı yok. Bana yalnızca küçük bir kâğıt fiş uzatıyorlar: “Git bununla yiyecek-içecek, biraz çamaşır deterjanı, sabun alırsın; sadece çamaşır için.” Ardından “Hadi kalk, içeri!” diye bağıyorlar ve vurmaya başlıyorlardı; bazen daha o anda yediğim dayaktan vücudum morarıyor, bazen hafif sıyrıklıla kurtuluyorum. Yine de “Ailemle görüştüm ya, şükür” deyip durumu kabulleniyorum.

Ziyaret koridorunun kapısına geldiğimde prosedür aynı: İçeride görüş biter bitmez adım okunur, ben de eğilip yere bakarak sürünür gibi çıkmak zorundayım. Yüzüm neredeyse

zemine degecek hâlde yürümeye devam ederim. Gardiyan “Kalk!” deyinceye kadar pozisyonumu bozmam. Sonra biri kolumdan tutar, beni koğuşa geri götürür.

(Nusayri Mahkûm Koğuşı)

Görüşmeci: *Burada yerlerde ilaçlar görüyoruz, size ilaç veriliyor muydu?*

İ.H.L.: Özel görevli bir askerî hemşire içeri gelir, ilacımı kendisi dağıtırdı. Üst kattayken hiç vermedikleri bu ilacı burada veriyorlar ama Alevî tutuklulara verdikleri tam dozun yanına bile yanaştırmıyorlardı. İlacın kutusunu açar, tek dozluk kısmı avucuma döker, geri kalanını onlara bırakırdı. Bana günde ancak bir hap düşerdi, onlarsa “Alın, hepinizin.” diyerek kutunun tamamını verirdi. Muamele onlara da kaba olsa da aramızda belirgin bir ayrıcalık söz konusuydu.

Yemek de bana göre onlarda daha iyiydi. Ben diyabet hastasıyım. Tutukluyken haplarımı düzenli almam gerekiyordu ama içeri ilacın girmesi tamamen gardiyanın keyfine bağlıydı. Hücreye girdiğimde zaten bel ağrısı çekiyordum, üstüne insülinimi alamadım. Günde üç hap almam gerekirken bana yalnızca bir tanesini reva görüyorlardı. Alevî tutuklulara ise tam tedavi kürü, hatta vitamin desteği bile veriliyordu. Benimkileri kapıda toplayıp çöpe atıyorlardı.

Gördüğünüz gibi burada açık bir ayrımcılık var. “Onlar bizden.” diyerek her türlü imkânı sağlıyor, “Sen değilsin.” diyerek en temel tedaviyi bile engelliyorlar.

Görüşmeci: *Burada kaldığınız süre boyunca hiç açık havaya çıkma imkânı buldunuz mu?*

İ.H.L.: Bizi aşağı böyle sürükleyerek indirirler. Koridorun iki yanında nöbetçi askerler durur, bir yandan da kamçı darbeleri iner. Zincirli hâlde başımızı kaldırmadan yürürüz. Avluya, “güneş görme yerine” vardığımızda kollarımızı yanımıza indirip sırayla diziliriz; halka biçiminde oturup çıplak beton zemine yüzümüzü güneşe çeviririz. Bize verilen süre beş dakikadır, sonra “Yeter, kalk!” emri gelir.

Bu “güneş hakkı” her gün değil, tutukluluğumun ikinci yılına girince tanındı. İki yılın ardından ilk kez beş dakikalık güneş... İkinci sefer ise ancak bir ay sonra geldi. Aynı senaryo... Avlunun etrafında silahlı nöbetçiler dizilirdi. Bir keresinde bir gardiyan yanıma sokulup “Sen Deralımısın?” diye bağırarak vurmaya başladı. Adım ona bir şey hatırlatmış. Meğer Dera’da görev yapan kardeşi ölmüş, intikam alır gibi davrandı. Yanımdaki mahkûm, “Bu Şamlı, Deralı değil.” deyince beni bıraktı.

Geri dönüş de işkencesiz olmaz: “Başını eğ, hızlan!” Yine cop, tekme; kafanı yukarı kaldırman yasak. Yani “güneş sefası” dedikleri, toplamda beş dakikayı geçmeyen bir işkence seansıdır; dinlenmek veya ısınmak değil, gökyüzünü şöyle bir görüp yeniden karanlığa sürülmektir.

Güneşi şöyle bir gördükten hemen sonra, “Yeter, kalk!” emri gelir. Sırayla ayağa dikilir ve tekrar koğuşa sürükleniriz. Her seferinde aynı prosedür... Zamanın geçip geçmediği umurlarında değildir. İki yıl karanlıkta yaşadıkdan sonra, “Bir daha güneşe çıkar mıyız?” diye sorsanız, cevap nettir: “Hayır, güneş yok”. Bizim görebildiğimiz tek ışık, tavandaki küçük mazgalın aralığından içeri süzülen cılız bir gün ışığıdır, o kadar...

Görüşmeci: İ. Bey, bize burada verdiğiniz bu bilgiler çok önemli. Hazırlayacağımız raporda Sednaya Hapishanesi’nde yapmış olduğumuz bu röportaj önemli bir yer tutacaktır. Sizlere çok teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Aal, K., Schorch, M., Elkilani, E. B. H., Wulf, V. (2018), "Facebook and the Mass Media in Tunisia.", *Media in Action. Interdisciplinary Journal on Cooperative Media*, Cilt: 1.
- Abdullah, Ömer Faruk (1985), *Suriye Dosyası*, (Çev. Hasan Basri), Akabe Yayınları, İstanbul.
- Acemoğlu, D., Robinson, James A. (2013), *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown Currency.
- Açıklan, Şuay N., Bölücek, Cemal A. (2014), *Understanding of Arab Spring with Chaos Theory – Uprising or Revolution*, Banerjee, S., Erçetin, Ş., Tekin, A. (der.) *Chaos Theory in Politics (Understanding Complex Systems)*, Springer, Dordrecht.
- Açıklan, Şuay N. ve diğerleri (2021), "Measurement of Social Integration: Syrian Women in Turkey", *Journal of Refugee Studies*, Cilt: 34, Sayı: 3.
- Aflaq, Mishal (1987), *Fi Sebil'il Ba'as: el-Kitabat es-Siyasiyye el-Kamile*, Bağdad: el-Mektebe el-Vataniyye, Cilt: 1.
- AİHM, Kaya/ Türkiye, B. No. 22729/93, 19/2/1998.
- Aksar, Yusuf (2019), *Uluslararası Hukuk I*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Aksar, Yusuf (2019), *Uluslararası Hukuk II*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Alibaba, Arzu (2000), "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 49, Sayı: 1, Ankara.
- Al-Rashidi, Medwis (2012), "The Special Court for Sierra Leone and the Special Tribunal for Lebanon: Lessons to be Learned from the Establishment, Composition and Jurisdiction of an International Tribunal", *Ankara Law Review*, Cilt: 9, Sayı: 1, Ankara.
- Alvarez-Ossorio, Ignacio (2019), "The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict", *The Review of Faith & International Affairs*, Cilt: 17, Sayı: 2.
- Amnesty International and Airwars, *Syria: Unprecedented investigation reveals US-led Coalition killed more than 1,600 civilians in Raqqa 'death trap'* (E.T. 24/6/2025).
- Amnesty International, *Syria 2023*, <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/middle-east/syria/report-syria/> (E.T. 1/3/2025).
- Anderson, Lisa (2011), "Demystifying the Arab Spring", *Foreign Affairs*, Cilt: 90, Sayı: 3.
- Ardıç, Zeynep (2018), "Searching for Transitional Justice Mechanisms in the Kurdish Question in Turkey: addressing violations of social, economic and cultural rights", *Doktora Tezi*, Sussex Üniversitesi.

- Artuk, M. Emin, Gökçen, Ahmet (2019), Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Ataman, Muhittin (2012), Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Atlantic Council, Of Barrel Bombs and Jeans, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/of-barrel-bombs-and-jeans/> (E.T. 24/6/2025).
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Üye Devletlerde Kadınların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin 5 Sayılı Tavsiye Kararı, Rec(2002)5, 30/4/2002.
- Aydın, Onur (2020), Sosyal Medya Devrimi Miti ve Arap Ayaklanmaları, Özcan, M. ve Mercan, H.M. (ed.) Arap Ayaklanmalarını Yeniden Düşünmek Süreç ve Aktörler, Küre Yayınları.
- Azarkan, Ezeli (2003), “Bireyin Uluslararası Cezai Sorumluluğu ve Miloseviç Davası”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 3-4, Konya.
- Balanche, Fabrice (2018), Sectarianism in Syria’s Civil War, Washington Institute, Washington.
- Balguy-Gallois, Alexandre (2004), “Protection des journalistes et des médias en période de conflit armé, International Review of the Red Cross,” Cilt: 86, Sayı: 853, (Çeviri, ICRC: <https://casebook.icrc.org/case-study/protection-journalists> (E.T. 1/3/2025).
- Bang, C.C., Lee, J., Rao, H.R. (2021), “The Egyptian Protest Movement in The Twittersphere: An Investigation of Dual Sentiment Pathways of Communication.”, International Journal of Information Management, Cilt: 58, 102328.
- “Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity - Report of human rights violations committed in Syria”, FIDH Report, www.fidh.org/IMG/pdf/reportSyria2807eng.pdf
- Bassiouni, M. Cherif (2008), International Criminal Law, Martinus Nijhoff Publishers.
- Binder, Christina (2013), “Introduction to the Concept of Transitional Justice”, Transitional Justice - Experiences from Africa and the Western Balkans.
- Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: Report of the Secretary-General, S/2004/616 sayılı BM Genel Sekreterliği Raporu, 2016, <https://www.unhcr.org/media/rule-law-and-transitional-justice-conflict-and-post-conflict-societies-report-secretary> (E.T. 20/3/2025).
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Rule of Law Tools of Post Conflict States: Prosecution Initiatives, New York ve Cenevre, 2006, <https://digitallibrary.un.org/record/580041?v=pdf> (E.T. 21/3/2025).
- BM Genel Kurulu, Suriye Arap Cumhuriyeti’nde İnsan Haklarının Durumu (Situation of Human Rights in the Syrian Arab Republic), 2021.

BM Genel Kurulu, Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki Kayıp Şahıslar Bağımsız Kurumu (Independent Institution on Missing Persons in the Syrian Arab Republic), A/RES/77/301, 2023.

BM Genel Kurulu, Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kayıp Şahıslar Bağımsız Kurumunun Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanması (Implementation of the resolution on the establishment of the Independent Institution on Missing Persons in the Syrian Arab Republic), A/78/627, 2023.

BM Genel Kurulu, 130 (2016) Sayılı Genel Kurul Kararı, A/RES/71/130, 19/12/2016.

BM Genel Kurulu, 176 (2022) Sayılı Genel Kurul Kararı, A/RES/66/176, 23/2/2012.

BM Genel Kurulu, 262 (2013) Sayılı Genel Kurul Kararı, A/RES/67/262, 4/6/2013.

BM Güvenlik Konseyi kararı, <https://digitallibrary.un.org/record/420605> (23/4/2025)

BM Güvenlik Konseyi 2042 (2012) Sayılı Kararı, 14/4/2012.

BM Güvenlik Konseyi 2043 (2012) Sayılı Kararı, 21/4/2012.

BM Güvenlik Konseyi 2118 (2013) Sayılı Kararı, 27/9/2013.

BM Güvenlik Konseyi 2139 (2014) Sayılı Kararı, 22/2/2014.

BM Güvenlik Konseyi 2165 (2014) Sayılı Kararı, 14/7/2014.

BM Güvenlik Konseyi 2254 (2015) Sayılı Kararı, 18/12/2015.

BM Güvenlik Konseyi, 2286 (2016) numaralı silahlı çatışmalarda yaralı ve hastaların, tıbbi personelin ve insani yardım personelinin korunması hakkında Güvenlik Konseyi Kararı, RES/2286, 3/5/2016, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/2016/en/110092> (E.T. 28/2/2025).

BM Güvenlik Konseyi 2314 (2016) Sayılı Kararı, 31/10/2016.

BM Güvenlik Konseyi 2401 (2018) Sayılı Kararı, 24/2/2018.

BM Güvenlik Konseyi 2533 (2020) Sayılı Kararı, 13/7/2020.

BM İnsan Hakları Konseyi, 54 (2021) sayılı Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu Raporu, A/HRC/46/54, 21/7/2021.

BM İnsan Hakları Konseyi Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, Sieges as a Weapon Of War: Encircle, Starve, Surrender, Evacuate, 2018.

BM İnsan Hakları Konseyi, 68 (2022) sayılı Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki Sivil Ölümleri: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, A/HRC/50/68, 2022.

BM İşkenceye ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1984/en/13941> (E.T. 22/2/2025).

BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights), (1966), <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1966/en/17703> (E.T. 18/2/2025).

BM Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kimyasal Silah Kullanımı İddialarını Araştırma Misyonu, Son rapor, A/68/663 - S/2013/735, 2013, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2013_735.pdf (E.T. 20/2/2025).

BM Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü (1998), <https://www.refworld.org/legal/constinstr/unga/1998/en/64553> (E.T.19/2/2025).

Brownlee, J., Masoud, Tarek E., Reynolds, A. (2015), The Arab Spring: Pathways of Repression and Reform, Oxford University Press.

Castells, Manuel (2015), Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age, John Wiley & Sons.

Clarke, Donald C. (2018), "The Chinese Legal System and the Globalization of Law.", In Globalization and the Future of the Law, (ed.) David B. Wilkins, Oxford University Press, Oxford.

Crawford, James (1995), "Prospects for an International Criminal Court", Current Legal Problems, Cilt: 48, Sayı: 2.

Czuperski, M., Itani, F., Nimmo, B., Higgins, E., Beals, Breaking Aleppo, Siege Report, <http://www.jstor.org/stable/resrep03700.6>

Çetin, Müge (2010), "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu", Ankara Barosu Dergisi, Cilt: 3, Ankara.

Çevik, Senem, Sevin, Efe (2017), "A Quest for Soft Power: Turkey and the Syrian Refugee Crisis", Journal of Communication Management, Cilt: 21, Sayı: 4.

Dağ, Ahmet Emin (2013), Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü, İHH İnsani Yardım Vakfı.

Devlin, John F. (1976), The Ba'th Party: A History from Its Origins to 1966, Stanford: Hoover Institution Press.

Dhillon, N., Yousef, T. (2011), (ed.) Generation in Waiting: The Unfulfilled Promise of Young People in The Middle East, Rowman & Littlefield.

Dickinson, Laura A., "The Promise of Hybrid Courts", The American Journal of International Law, Cilt: 97, Sayı: 2 (ts.)

Ekzayez, Abdulkarim (2021), Suriye Çatışmasında Sağlık Hizmetlerine Yönelik Saldırıları, Küresel Sağlık Programı, (Attacks on Healthcare in the Syrian Conflict, Global Health Programme), <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2021-11/2021-11-23-attacks-on-healthcare-in-syria-ekzayez.pdf> (E.T. 28/2/2025)

El-Kıyade el-Kavmiyye, Nidal Hizb el-Ba'as el-Arabi el-İştiraki 1943-1975: Dirase Tarihiyye Tahliliyye Mevceze (Dımeşk: Hizb el-na'as el-Arabi el-İştiraki el-Kıyade el-Kavmiyye), 1978.

Erdölen, Yunus Emre (2024), "AİHM İçtihadı Uyarınca Demokrasiye Geçiş Dönemi Adaletinde Arındırma", Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi.

Erkiner, Hakkı Hakan (2010), "Uluslararası Topluluk Kavramı", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1-2, İstanbul.

Fischer, Martina, "Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice", Advancing Conflict Transformation: The Berghof Handbook II, (ed.) B. Austin, M. Fischer, H. J. Giessmann, Barbara Budrich Publishers, Frankfurt.

Freeman, Mark (2010), "Amnesties and DDR Programs" (International Center for Transitional Justice)

George, Alan (2003), Syria: Neither Bread nor Freedom, New York: Zed Books, London.

Goldsmith, Jack L. (2003), "The Self-Defeating International Criminal Court", The University of Chicago Law Review, Cilt: 70, Sayı: 1.

Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (E.T. 23/2/2025).

Gülener, Serdar (2012), "Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 32.

Haddad, Bassam (2012), "Syria, the Arab Uprisings", Middle East Policy, Cilt: 19, Sayı: 4.

Hashemi, Nader (2012), "The Arab Spring, US Foreign Policy, and The Question of Democracy in the Middle East.", Denv. J. Int'l L. & Pol'y, Cilt: 41, Sayı: 1.

Hekimoğlu, Kübra Çağlar (2021), "Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye Politikası", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 35, Sayı: 4.

Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, L. (2005), Customary International Humanitarian Law, Cilt: 1, Cambridge University Press, <https://www.refworld.org/reference/research/icrc/2005/en/98261> (E.T. 19/2/2025).

Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, L. (2005), Customary International Humanitarian Law, Cilt:1, International Committee of the Red Cross (ICRC), <https://www.refworld.org/reference/research/icrc/2005/en/98261> (E.T. 3/3/2025).

Hinnebusch, Raymond A. (1982), Syria Under the Ba'th: State Formation in a Fragmented Society, Arab Studies Quarterly, Summer, Cilt: 4, Sayı: 3.

Hourani, Albert (2014), Çağdaş Arap Düşüncesi, (Çev. Latif Boyacı ve Hüseyin Yılmaz), İnsan Yayınları, İstanbul.

Howard, Philip N., Muzammil, M. H. (2013), Democracy's Fourth Wave? Digital Media and The Arab Spring, Oxford University Press.

<https://data.unhcr.org/en/situations/syria> (31/5/2025 itibarıyla) (E.T. 12/6/2025).

<https://snhr.org/blog/2024/08/20/the-11th-anniversary-of-the-two-ghoutas-attack-despite-perpetrating-its-largest-most-lethal-chemical-weapons-attack-on-syrian-citizens-the-syrian-regime-is-still-protected-by-its-impunity/> (E.T. 12/6/2025).

https://snhr.org/public_html/wp-content/pdf/english/Targeting-October.pdf (E.T. 19/2/2025).

https://snhr.org/wp-content/pdf/english/The_Most_Notable_Human_Rights_Violations_in_Syria_in_September_2021_en.pdf (E.T. 19/2/2025).

<https://snhr.org/wp-content/uploads/2022/10/R221009E.pdf> (E.T. 12/6/2025).

<https://snhr.org/wp-content/uploads/2023/12/R230815E-1.pdf> (E.T. 12/6/2025).

<https://syriaaccountability.org/ghouta-siege-un-must-respond-to-government-sanctioned-starvation-and-civilian-harm/> (E.T. 16/5/2025).

<https://www.aa.com.tr/en/europe/15-individuals-arrested-for-allegedly-smuggling-migrants-from-syria-to-eu-europol/2936765> (E.T. 12/6/2025).

<http://aa.com.tr/tr/analiz/gorus-idlib-in-bize-anlattiklari-/1764689> (E.T. 9/7/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cehennemde-donusen-cennet-dogu-guta/1070583> (E.T. 17/5/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/esed-rejiminin-iskencelerini-duyuran-sezar-oldurulenlerin-fotograflanmasi-emri-en-ust-kademedan-geliyordu/1823582> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/mushuman-karsitligi/fransada-toplum-disina-itilen-suriyeli-multeciler-entegrasyon-sorunu-yasiyor/1815533> (E.T. 17/7/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aa-ekibi-han-seyhun-a-girdi/789915> (E.T. 13/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aa-idlibde-vurulan-cadir-kampi-havadan-goruntuledi/1651790> (E.T. 16/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/atme-kampinda-bombardiman-endisesi/16862> (E.T. 16/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baas-rejiminin-temsalcisi-esed-ailesi-katliamlarla-hafizalara-kazindi/3418840> (E.T. 24/6/2025)

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/elektrik-kesintilerinin-zirve-yaptigi-samda-muma-ragbet-artti/2795833> (E.T. 19/2/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/esed-rejiminin-katliamlarindan-banyasin-taniklari-ilk-kez-konusurken-aa-vahsetin-izlerini-goruntuledi/3424985> (E.T. 24/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibdeki-kamplarda-yasayan-sivilleri-aclik-korkusu-sardi/2284921> (E.T. 16/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibde-multeci-kamplarina-saldiri/810754> (E.T. 16/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibde-yerinden-edilen-50-bin-sivilin-cadiri-sular-altinda-kaldi/2113566> (E.T. 16/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iskencenin-fotograflarini-anlatti/135412> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-insanlik-sucu-yeni-fotograflarla-belgelendi/157365> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-rejim-camileri-vuruyor/10748> (E.T. 18/7/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-insan-haklari-agi-dogu-gutadaki-kimyasal-silah-saldirisinin-sorumlulari-yargilansin/1561433> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-rukban-kampi-bir-ramazani-daha-esed-rejimi-guclerinin-kusatmasinda-geciriyor/2871839> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-insani-yardimlarda-olaganustu-bir-ornek/1235386> (E.T. 8/7/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/atme-kampinda-yaklasik-80-bin-suriyeli-hayatini-surduruyor-> (E.T. 12/6/2025).

https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/20241216111254_suriyeliler-samin-merce-meydanina-astiklari-ilanlarla-yakinlarini-ariyor (E.T. 20/2/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/ramazan-2025/idlibde-yuzbinlerce-cadir-kamp-sakini-bir-ramazani-daha-evlerinden-uzakta-karsilamaya-hazirlaniyor/3495842> (E.T. 16/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bmden-turkiyeye-ovgu/266808> (E.T. 8/7/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/dunyayi-sarsan-aylan-bebegin-olumunun-dorduncu-yili/1570828> (E.T. 16/6/2025).

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-de-savas-sucu-belgeleri/189119> (E.T. 13/6/2025).

<https://www.aljazeera.com/program/newsfeed/2025/2/7/syrian-whistleblower-caesar-reveals-himself-to-al-jazeera> (E.T. 13/6/2025).

<https://www.amnesty.org.uk/yarmouk-camp-starvation-siege-syria> (E.T. 18/6/2025).

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (5/6/2025 tarihi itibarıyla) (E.T. 12/6/2025).

<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Mali-Tablolar/2024/03-MART/10-Mart/2024-Yili-Gecici-Barınma-Merkezleri-Ozel-Hesap-Giderleri-ve-Odenek-Tablosu.pdf> Geçici Barınma Merkezlerinin İşletilmesi Ve Yönetilmesi Amacıyla Başkanlık Bütçesinde Gider Kaydedilmek Suretiyle “Özel Hesaba” Aktarılan Ödeneğe İlişkin 2024 Mali Yılı Harcama Raporu (E.T. 8/7/2025).

<https://www.hrw.org/news/2011/03/28/syria-security-forces-fire-protesters> (E.T. 24/6/2025).

<https://www.hrw.org/news/2011/03/24/syria-security-forces-kill-dozens-protesters> (E.T. 24/6/2025).

<https://www.hrw.org/news/2018/04/04/syria-year-chemical-weapons-attacks-persist> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.hrw.org/news/2018/05/29/qa-syrias-new-property-law> (E.T. 24/6/2025).

<https://www.hrw.org/report/2011/11/11/we-live-war/crackdown-protesters-governorate-homs-syria> (E.T. 24/6/2025).

<https://www.hrw.org/report/2015/12/16/if-dead-could-speak/mass-deaths-and-torture-syrias-detention-facilities> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/syria> (E.T. 24/6/2025).

<https://www.icmpd.org/news/press-releases/the-least-bad-option-for-many-syrians-exploitation-is-the-only-way-to-survive> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Gu%CC%88venli Liman Dijital 1.pdf> (E.T. 8/7/2025).

https://www.mfa.gov.tr/no_147_26-mayis-2012_-suriye-yonetimi_nin-humus_un-el-hule-ilcesi-halkina-karsi-gerceklestirdigi-katliam-hk_tr.mfa (E.T. 24/6/2025).

<https://www.setav.org/yorum/mushuman-yasamayan-ulkelerde-bile-islamofobi-var> (E.T. 17/7/2025).

<https://snhr.org/blog/2014/03/26/41626/> (E.T. 18/7/2025).

<https://snhr.org/blog/2014/10/13/the-syrian-regime-targets-a-hospital-a-clinic-a-market-a-school-and-two-mosques-in-saraqeb/> (E.T. 18/7/2025).

<https://www.tihek.gov.tr/tihek-heyetinden-suriyede-bessar-esed-rejimi-tarafindan-gerceklestirilen-insan-haklari-ihlallerine-yonelik-raporlama-calismalari-kapsaminda-idlipe-bagli-maaret-el-numan-kentine-ziyaret/> (E.T. 18/7/2025).

<https://www.unhcr.org/news/stories/million-children-are-now-refugees-syria-crisis> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.unrefugees.org/news/syria-refugee-crisis-explained/#WhatisthecurrentsituationinSyria> (E.T. 12/6/2025).

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/esed-rejiminden-hamada-camiye-saldiri-403843.html> (E.T. 18/7/2025).

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/esed-rejiminin-2013teki-katliam-goruntuleri-ortaya-cikti-676842.html> (E.T. 24/6/2025)

<https://www.yenisafak.com/dunya/esed-cami-vurdu-5-olu-20-yarali-2313709> (E.T. 18/7/2025).

Human Rights Watch, "Crimes against Humanity by Syrian Security Forces".

Human Rights Watch, World Report 2018: Syria, <https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/syria> (E.T. 24/6/2025).

İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch), İdlîb'de Yaşamı Hedef Almak: Suriye ve Rusya'nın Sivil Altyapıya

Yönelik Saldırıları (Targeting Life in Idlib: Syrian and Russian Strikes on Civilian Infrastructure), 2020, https://www.hrw.org/sites/default/files/media_10/2020/syria1020_web.pdf (E.T. 19/2/2025).

İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin Uygulanması Kanada ve Hollanda v. Suriye Arap Cumhuriyeti, ICJ, Ortak Başvuru, Yargılamanın Başlatılması.

Kapiszewski, Diana, MacLean, Lauren M., Read, Benjamin L. (2015), Field Research in Political Science: Practices and Principles (Cambridge University Press).

Kaplan, Fatih Halil (2013), "Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri Kararlarında Soykırım Suçu", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Cilt: 3, Ankara.

Kaya, Burak (2020), "Uluslararası Ceza Hukuku'nda Evrensellik İlkesi", Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1.

Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretilmesinin, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına Dair Sözleşme (Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction), 1997.

Kocaoğlu, S. Sinan (2005), "Evrensel Yetki", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 60.

Koç, Gizem (2023), "Kolombiya'da Barış İçin Özel Yargı: Geçiş Dönemi Adaleti Kapsamında Bir Analiz", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Koldaş, Umut, Köprülü, Nur (2011), "Arap İntifadası mı? Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri", Akademik Orta Doğu, Cilt: 6, Sayı: 1.

Köprülü, Timuçin (2021), "Uluslararası Ceza Hukukunda Karma Mahkemeler", Astana 1. Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Bildiri Kitabı, Astana Yayınları, Ankara.

Köse, Talha (2025), Suriye'de Barış ve İstikrarın Sağlanması İçin Yol Haritası, Millî İstihbarat Akademisi.

Köylü, Murat (2018), "Suriye'de PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı", ASSAM Uluslararası Hakemli Dergisi, Sayı: 11.

Kurban, Dilek, Yeğen, Mesut (2012), Adaletin Kıyısında: "Zorunlu" Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler: 5233 sayılı Tazminat Yasası'nın bir Değerlendirmesi-Van Örneği, TESEV Yayınları, İstanbul.

Küresel Koruma Sorumluluğu Merkezi (Global Centre for the Responsibility to Protect), <https://www.globalr2p.org/countries/syria/> (E.T. 18/2/2025).

Lagi, M., Bertrand, K. Z., Bar-Yam, Y. (2011), "The Food Crises and Political Instability in North Africa and The Middle East.", Arxiv Preprint Arxiv: 1108.2455.

Lobmeyer, Hans Günter (1997), “Suriye: Leviathan’ın Diyarı”, (der.) Ferhad İbrahim ve Heidi Wedel, Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları, (Çev. Erol Özbek), İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Lust, Ellen (2011), “Why Now? Micro Transitions and the Arab Uprisings”, Comparative Democratization, Cilt: 9, Sayı: 3.

Lynch, Marc (2013), The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East, Hachette UK.

Malik, A., Awadallah, B. (2013), “The Economics of the Arab Spring”, World Development, Cilt: 45.

Mazur, Kevin (2019), “State Networks and Intra-Ethnic Group Variation in the 2011 Syrian Uprising”, Comparative Political Studies, Cilt: 52, Sayı: 7.

Mercan, Muhammed Hüseyin (2012), Suriye: Rejim ve Dış Politika, Açılım Kitap, İstanbul.

Mercan, Muhammed Hüseyin (2023), “Arap Dünyasında Baasçılık: Romantik Bir Siyasal ve Toplumsal Muhayyileden Otoriter Gerçekliğe”, Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce: Arap Dünyasında Çağdaş Müslüman Düşüncesi, (der.) Lütfi Sunar, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları.

Milanovic, Marko (2008), “From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties”, Human Rights Law Review, Cilt: 8, Sayı: 3.

O’Bagy, Elizabeth (2013), Middle East Security Report 9: The Free Syrian Army, DC: Institute for the Study of War, Washington.

OCHA, Humanitarian Needs Overview: Syrian Arab Republic, 2024. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syrian-arab-republic-2024-humanitarian-needs-overview-february-2024-enar> (E.T. 2/3/2025).

OCHA, Humanitarian Response Priorities: Syrian Arab Republic, January-March 2025, 2025. https://www.unocha.org/attachments/f52c8967-2d37-4d7e-9137-6123313b2c24/Humanitarian%20Response%20Priorities_Jan%20-%20Mar%202025%20-%20Syrian%20Arab%20Republic%20%281%29.pdf (E.T. 2/3/2025).

Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights (2008), “Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts”, New York and Geneva.

Ogbonnaya, Ufiem Maurice (2013), “Arab Spring in Tunisia, Egypt and Libya: A Comparative Analysis of Causes and Determinants”, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Cilt: 12, Sayı: 3.

OHCHR, 2/8/2011 tarihli “The world is watching the carnage in Syria despite attempts to sever access, says Pillay” Raporu.

OPCW, Gerçek Bulma Misyonu Raporları (Fact-Finding Mission, Reports), 2014-2024. <https://www.opcw.org/fact-finding-mission> (E.T. 20/2/2025).

Özcan, İlyas (2022), “Barışın Tesisi Aşamasında Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonları: Arjantin ve Şili

Örneği", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, Yalova.

Phillips, Christopher (2016), The Battle for Syria, Yale University Press, New Haven.

Philip Shukry Khoury (1987), Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945, 1. Baskı, Princeton: Princeton University Press.

Physicians for Human Rights, Medical Personnel Are Targeted in Syria <https://phr.org/our-work/resources/medical-personnel-are-targeted-in-syria/> (E.T. 28/2/2025).

Pierret, Thomas (2013), Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution, Cambridge Middle East Studies, Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139207720> .

Rabinovich, Itamar (1972), Syria under the Ba'th 1963-66: The Army-Party Symbiosis, Israel Universities Press, Jerusalem.

Romano, Cesare P. R. vd. (2004), Internationalized Criminal Courts, Oxford University Press.

"Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts".

Sarıgüzel, Hacı (2013), "Uluslararası Ceza Mahkemesi", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Cilt: 3, Ankara.

Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War), 1949, <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/32227> (E.T. 17/2/2025).

Schabas, William A. (2009), Genocide in International Law: The Crime of Crimes, 2. Baskı, Cambridge University Press.

Seale, Patrick (1995), Asad: The Struggle for the Middle East, University of California Press, Berkeley.

Seale, Patrick (1987), The Struggle for Syria: A Study in Post-War Arab Politics, 1945-1958, 1. Baskı, Yale University Press, New Haven.

SETA, İnsanlığın Kaybı Suriye'deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu.

SETA (2018), Suriye İç Savaşında Esed'in Rolü, Konumu ve Geleceği, İstanbul.

Shamieh, Luna, Szenes, Zoltan (2015), "The Rise of Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)", AARMS–Academic and Applied Research in Military and Public Management Science, Cilt: 14, Sayı: 4.

Shaw, Malcolm N. (2018), Uluslararası Hukuk, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Sierra Leone Özel Mahkemesi Statüsü.

Silahlı Kuvvetlerde Yaralı ve Hastaların Sahadaki Durumlarının İyileştirilmesine Dair Birinci Cenevre Sözleşmesi (Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field)

(First Geneva Convention), 1949, <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/18884> (E.T. 28/2/2025). Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Yaralı, Hasta ve Gemi Kazası Mağdurlarının Durumlarının İyileştirilmesine Dair İkinci Cenevre Sözleşmesi (Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea (Second Geneva Convention)), 1949, <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/19862> (E.T. 28/2/2025).

Silahlı Kuvvetlerde Yaralı ve Hastaların Sahadaki Durumlarının İyileştirilmesine Dair Birinci Cenevre Sözleşmesi, Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Dördüncü Cenevre Sözleşmesi (Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention)), 1949, <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/32227> (E.T. 28/2/2025).

SNHR, 20678 Civilians were Killed During the Months of Ramadan and Eid al Fitr Holidays between 2011 and 2019 and Hundreds of Mosques Targeted, 2019.

SNHR, Between Pain and Agony: 12 Years of Chemical Weapons Crimes in Syria, <https://snhr.org/wp-content/uploads/2024/11/S241110E.pdf> (E.T. 12/6/2025).

SNHR, Government Forces Deliberately Target Places of Worship (Shelling a Mosque that Contains a School), 2014.

SNHR, On the 13th Anniversary of the Start of the Popular Uprising, 2024, <https://snhr.org/wp-content/uploads/2024/03/R240209E-1.pdf> (E.T. 18/2/2025).

SNHR, On World Press Freedom Day: 717 Journalists and Media Workers Have Been Documented as Killed by the Parties to the Conflict and Controlling Forces in Syria Since March 2011, Including 53 Who Died due Torture, 2024, <https://snhr.org/wp-content/uploads/2024/05/S240419E.pdf> (E.T. 1/3/2025).

SNHR (2024), Syria without Mosques.

SNHR, Targeting Christian Places of Worship in Syria is a Threat to World Heritage, 2019.

SNHR, The Syrian Regime Is Most Likely Responsible for the Bombing of an IDP Camp in Idlib and the Killing of 11 Syrian Children, 2019.

SOHR, Syrian Revolution 13 years on: Nearly 618,000 persons killed since the onset of the revolution in March 2011, <https://www.syriahr.com/en/328044/> (E.T. 18/2/2025).

Stephens, Benjamin (2002), "The Amoralıty of Profit: Transnational Corporations and Human Rights.", Berkeley Journal of International Law, Cilt: 20, Sayı:1.

Sunga, Lyal S. (1992), Individual Responsibility in International Law for Serious Human Rights Violations, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht.

Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/46/54 sayılı Raporu, <https://docs.un.org/en/A/HRC/46/54>.

Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu A/HRC/55/64 sayılı Raporu, <https://docs.un.org/en/a/hrc/55/64>.

Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, “Acı Ağrı”: Suriye Arap Cumhuriyeti’nde eski Hükûmet güçleri tarafından keyfî gözaltı, işkence ve kötü muamele A/HRC/46/55’e Eşlik Eden Rapor (Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, “Web of Agony”: Arbitrary Detention, Torture, and ill-treatment by former Government forces in the Syrian Arab Republic (Companion Report to A/HRC/46/55)) A/HRC/58/CRP.3, 2025.

Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu Raporları (Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, Reports): A/HRC/36/55, A/HRC/37/72, A/HRC/39/65, A/HRC/43/57, A/HRC/43/57, A/HRC/44/61, A/HRC/44/61, A/HRC/49/77. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iici-syria/documentation> (E.T. 19/2/2025).

Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, Suriye’de Kayıplar ve Gözden Kaçanlar: İleriye Dönük Bir Yol Var mı? Uluslararası Yetkiye Sahip Bir Mekanizma İçin Öneriler Raporu (Syria’s Missing And Disappeared: Is There A Way Forward? Recommendations for a Mechanism with an International Mandate, Report), 2022, https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-06/PolicyPaperSyriasMissingAndDisappeared_17June2022_EN.pdf (E.T. 20/2/2025).

Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, “Son Görünmüyor”: Suriye Arap Cumhuriyeti’nde İşkence ve Kötü Muamele 2020-2023 (“No End in Sight”: Torture and ill-treatment in the Syrian Arab Republic 2020-2023), A/HRC/53/CRP.5, 2023.

Suriye İçin Uluslararası, Tarafsız ve Bağımsız Mekanizma (IIIM), Bir Bastırma Aracı Olarak Suriye Hükûmeti Gözaltı Sistemi Raporu Ek B – Gözaltı Tesisi Adları ve Coğrafi Koordinatları (The Syrian Government Detention System as a Tool of Suppression Report Annex B Detention Facility Names and Geocoordinates), Cenevre, 2024, https://iiim.un.org/wp-content/uploads/2024/12/IIIM_DetentionReport_Public_Annex-B_Mapping-Geolocation-1.pdf (E.T. 13/6/2025).

Syria - Joint Damage Assessment of Selected Cities. Washington, D.C., World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099173502272397116> (E.T. 19/2/2025).

Şen, Abdulkadir (2016), Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu: Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi 2011-2016, 1. Baskı, Yapı-Bozum Yayınları, İstanbul.

TDV, DİA, İbnü’n-Nusayr maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnun-nusayr> (E.T. 9/7/2025).

Teitel, Ruti G.(2003), “Transitional Justice Genealogy”, Harvard Human Rights Journal, Sayı: 16.

The Syrian Network for Human Rights, Damascus’s Eastern Ghouta Siege is a Form of Collective Punishment, 2017.

TİHEK (2025), İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2023 Yılı Raporu, Ankara.

TİHEK (2023), İnsan Ticaretiyle Mücadele Türkiye Ulusal Raporu, Ankara.

TİHEK (2022), Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/siginmacilar-ve-duzensiz-gocmenlere-yonelik-geri-itme-eylemlerinin-insan-haklari-perspektifinden-degerlendirilmesi-raporu> (E.T. 16/6/2025).

Turkish Ministry of Interior (2024), Migration Statistics Report.

Türkiye Araştırmaları Vakfı, Suriye’de Etnik ve Dini Gruplar, 2025.

Uluslararası Adalet Divanı, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin Uygulanması Kanada ve Hollanda v. Suriye Arap Cumhuriyeti, ICJ, Ortak Başvuru, Yargılamanın Başlatılması (Application of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Canada and the Netherlands v. Syrian Arab Republic), ICJ, Joint Application, Instituting Proceedings), 8/6/2023, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/188/188-20230608-REQ-01-00-EN.pdf>

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü.

Uluslararası Göç Örgütü, Göç Terimleri Sözlüğü, İkinci Baskı, (ed.) Richard Perruchoud – Jillyanne Redpath – Cross.

Uluslararası Kayıp Kişiler Komisyonu (International Commission on Missing Persons), Syria-MENA. <https://icmp.int/what-we-do/geographic-programs/syria-mena/> (E.T. 20/2/2025).

UNHCR, Regional Flash Update 15, Syria situation crisis, 2025. <https://reporting.unhcr.org/syria-situation-crisis-regional-flash-update-15> (E.T. 2/3/2025).

UNHCR, “Syria Emergency”, <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> (E. T. 20/4/2025).

UNHCR, Syria Refugee Crisis Explained, 2024. <https://www.unrefugees.org/news/syria-refugee-crisis-explained/> (E.T. 23/2/2025).

UNHCR, The Dire Human Rights Situation Facing Syrian Returnees, 2024, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/ohchr/2024/en/147588> (E.T. 24/6/2025).

Usta, Merve Yüce (2024), “İşid Terör Örgütünün Geçiş Dönemi Adaleti Çerçevesinde Kısa Tahlili”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, İstanbul.

Van Dam, Nikolaos (2000), Suriye’de İktidar Mücadelesi, (Çev. Semih İdiz-Aslı Falay Çalkıvık), İletişim Yayınları, İstanbul.

Van Dam, Nikolaos (2011), The Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Ba’th Party, London: I.B. Tauris.

Volpi, Frédéric (2013), “Explaining (And Re-Explaining) Political Change in The Middle East During the Arab Spring: Trajectories of Democratization and of Authoritarianism in The Maghreb”, Democratization, Cilt: 20, Sayı: 6.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun Numarası: 6458, Kabul Tarihi: 4/4/2013, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarih: 11/4/2013 Sayı: 28615.

Yeşiltaş, Murat, Kardaş, Tuncay (2017), Ortadoğu'da Güç ve İstikrar, SETA, Ankara.

Zisser, Eyal (2005), "Bashar al-Assad: In or Out of the New World Order?", The Washington Quarterly 28, Sayı: 3, <https://doi.org/10.1162/0163660054026506>.

Zisser, Eyal (2007), Commanding Syria: Bashar al-Asad and the First Years in Power, I.B.Tauris, London.

"What is Transitional Justice", International Center for Transitional Justice, <https://www.ictj.org/what-transitional-justice> (E.T. 20/3/2025).

Wedeen, Lisa (2013), "Ideology and Humor in Dark Times: Notes from Syria", Critical Inquiry 39, Sayı: 4, <https://doi.org/10.1086/671358>

Wiedl, Kathrin Nina (2006), The Hama Massacre-Reasons, Supporters of the Rebellion, Consequences.

3RP: Regional, Refugee & Resilience Plan, Regional Strategic Overview 2024. <https://reporting.unhcr.org/syria-situation-regional-refugee-and-resilience-plan> (E.T. 24/2/2025).

12/12/1993 tarihli Rusya Federasyonu Anayasası (Constitution of the Russian Federation), <http://www.constitution.ru/en/10003000-02.htm> (E.T. 23/4/2025).

13/3/1973 tarihli Dustur el-Cumhuriyye el-Arabiyye es-Suriyye (1973 Suriye Anayasası).

13/6/1966 tarihli Rusya Federasyonu Ceza Kanunu (Criminal Code of the Russian Federation/Уголовный кодекс Российской Федерации). No. 63-ФЗ.

14/3/1997 tarihli Çin Halk Cumhuriyeti Ceza Kanunu (中华人民共和国刑法).

17/7/1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü.

18/12/2001 tarihli Rusya Federasyonu Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (Criminal Procedure Code of the Russian Federation/Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации), No. 174-ФЗ.

1973 Suriye Anayasası.

26/2/2012 tarihli Suriye Anayasası.

TEŞEKKÜR

Raporda yer alan bazı fotoğraf ve infografiklerin
kullanımı için verdikleri izin ve katkılarından dolayı;

ANADOLU AJANSI'na

ve raporun hazırlanmasında sağladıkları katkılardan dolayı;

SİVİL HUKUK DERNEĞİ'ne

**(SEDNAYA HAPİSHANESİ'NDEKİ TUTUKLULAR VE
KAYIP KİŞİLER DERNEĞİ)**

teşekkür ederiz.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
Yüksel Cad. No: 23 | 06650 | Kızılay/ANKARA
Tel.: +90 312 422 78 00

www.tihek.gov.tr

E-posta

baskanlik@tihek.gov.tr
oninceleme@tihek.gov.tr

E-başvuru

<https://ebasvuru.tihek.gov.tr/Giris.aspx>

